

Demokratirådets rapport 2021: *Polarisering i Sverige*

*Henrik Oscarsson
Torbjörn Bergman
Annika Bergström
Johan Hellström*

Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige

Demokratirådets
rapport 2021:
Polarisering i Sverige

*Henrik Oscarsson
Torbjörn Bergman
Annika Bergström
Johan Hellström*

SNS Förlag
Box 5629, 114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
info@sns.se www.sns.se

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – är en oberoende ideell förening som genom forskning, möten och utbildning bidrar till att ledande beslutsfattare i näringsliv, politik och offentlig förvaltning kan fatta välgrundade beslut baserade på vetenskap och saklig analys. 275 ledande företag, myndigheter och organisationer är medlemmar i SNS.

Demokratirådets rapport 2021:
Polarisering i Sverige
Henrik Oscarsson, Torbjörn Bergman,
Annika Bergström, Johan Hellström
© 2021 Författarna och SNS Förlag
ISBN 978-91-88637-56-7

INNEHÅLL

Utgivarens förord	7
Författarnas förord	9
Sammanfattning	II
I OM POLARISERING	16
2 PARTIerna	32
3 RIKSDAGEN	67
4 MEDIerna	96
5 MEDBORGarna	124
6 EN POLARISERAD TID	160
Referenser	179

Utgivarens förord

BEGREPPET POLARISERING har under de senaste åren blivit allt mer populärt i samhällsdebatten. Men vad menas egentligen med polarisering? För att reda ut det kontaktade SNS i mars 2019 Henrik Oscarsson, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Vi ville ha svar på hur forskningen beskriver polarisering och vilka dimensioner av polarisering som finns. Vi ville också få veta om utvecklingen går mot mer polarisering, och vilka konsekvenser det i så fall kan få.

Nu, två år senare, har Henrik Oscarsson och hans tre kollegor Torbjörn Bergman, professor i statsvetenskap vid Umeå universitet, Annika Bergström, professor i journalistik, medier och kommunikation vid Göteborgs universitet, samt Johan Hellström, docent i statsvetenskap vid Umeå universitet, skrivit *Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige*. Det är en gedigen sammanställning av vad forskningen har att säga om politisk polarisering bland medborgare, partier, förtroendevalda och medier. Framför allt fokuserar de på den klassiska vänster–högerdimensionen och den framväxande kulturella värderingsdimensionen.

SNS har sedan lång tid publicerat demokrati-rapporter. Under perioden 1995–2011 fanns SNS Demokratiråd, som författade årliga rapporter. Den första rapporten hade titeln *Demokrati som dialog* och den sista *Makten i Europa*. Vid mitten av 2010-talet ville vi på nytt granska förändringar som skett i det politiska landskapet. Resultatet blev *SNS Demokrati-rapport 2017: Samverkan och strid i den parlamentariska demokratin*.

Och nu är det alltså dags att presentera en ny demokrati-rapport. Det är SNS förhoppning att *Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige* ska bidra till spridning av kunskap kring polarisering i Sverige och samtidigt utgöra en grund för fördjupad diskussion om läget i den svenska demokratin.

För analys, slutsatser och förslag svarar rapportens författare. SNS som organisation tar inte ställning till dessa. SNS upp-

drag är att initiera och presentera forskningsbaserade analyser av viktiga samhällsfrågor.

Kåre Vernby, docent i statsvetenskap vid Stockholms universitet, har vid ett seminarium granskat en tidigare version av rapporten. Martin Hällsten, professor i sociologi vid Stockholms universitet, har varit SNS vetenskapliga råds representant i projektet. Erik Jönsson och Evelina Lundgren har varit forskningsassistenter i Göteborg respektive Umeå. SNS tackar för värdefulla insatser.

SNS tackar också Vetenskapsrådet och Riksbankens Jubileumsfond för finansiellt stöd.

Stockholm i mars 2021

Stefan Sandström
Forskningsledare, SNS

Författarnas förord

BOKPROJEKTET *Polarisering i Sverige* påbörjades under sommaren 2019. Det var innan coronapandemin så abrupt kom att avbryta en period av intensiv inrikespolitisk konflikt efter 2018 års riksdagsval. Då – i en stökig parlamentarisk situation, med en rekordlång regeringsbildningsprocess, ett unikt koalitionsavtal mellan partierna i det så kallade januariavtalet och ett överhängande hot om förtroendestämningar och extraval – ställdes ofta frågan om svensk politik någonsin varit lika polariserad. Pandemin gav oss ett slags andrum att angripa denna frågeställning under en period där nästan ingen längre efterfrågade svaren. I skrivande stund – efter ett av historiens mest polariserade amerikanska presidentval – är frågorna om politisk polarisering i vår tid åter högaktuella.

Vi vill tacka en rad personer som alla bidragit till att vi kunnat skriva denna bok. Tillsammans med kollegor och representanter från SNS vetenskapliga råd bidrog Kåre Vernby, Martin Hällsten och Stefan Sandström med konstruktiva kommentarer på ett seminarium i november 2020 där vi presenterade ett första utkast. Evelina Lundgren i Umeå bidrog med utmärkt assistans, inte minst för kapitlet om riksdagen. Jonas Lindahl har varit ett viktigt stöd för arbetet i Umeå. Erik Jönsson i Göteborg har under hela processen givit oss ovärderlig hjälp med litteratursökningar, tabeller och figurer. Forskarkollegor som Ulrika Andersson, Anders Sundell, Niklas Bolin och Thomas Larue har generöst delat med sig av data och kunskande.

Vi vill förstås rikta ett varmt tack till SNS för förtroendet att genomföra en samlad analys av den politiska polariseringsgraden i Sverige. Vi författare har kunnat delta i projektet på grund av att huvudfrågeställningarna sammanfaller med forskning som bedrivs inom ramen för olika forskningsprogram och forskningsprojekt, däribland *Kunskapsresistens: Orsaker, konsekvenser och motmedel* [RJ MI8-0310:1], *Val-*

forskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, *Den svenska mediepubliken* (tidigare *Dagspresskollegiet*) vid SOM-institutet och Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet, och *Party Government in Europe Database (PAGED)* [RJ IN150306:1] vid Umeå universitet.

Boken vilar på rik empiri. I många avseenden kommer vi till ett dukat bord. De data om politisk polarisering som vi här har haft förmånen att sammanställa och på några punkter uppdatera och bearbeta hade inte existerat om det inte vore för en viktig forskningstradition inom samhällsvetenskap: att idogt och systematiskt genomföra empiriska undersökningar som inte enbart fyller kunskapsbehov här och nu, utan samtidigt genererar utmärkta möjligheter till jämförelser i tid och rum. När nya samhällsfenomen blir allt mer betydelsefulla och gäckar vår nyfikenhet – som till exempel politisk polarisering! – så har vi som forskar i dag möjligheter att ännu en gång skörda frukterna av dataskatter som tidigare generationer av forskare samlat in. Vi vill med denna bok lyfta de värden – framsynthet, långsiktighet och rigorositet – som varit kännetecknande för denna tradition.

Göteborg och Umeå, 11 januari 2021

Henrik Oscarsson
Torbjörn Bergman
Annika Bergström
Johan Hellström

Sammanfattning

BERÄTTELSE OM EN allt mer konfliktfylld och eldfängd samtid har vunnit terräng i svensk samhällsdebatt under senare år. Inspiration hämtas från händelser och trender på den internationella scenen, till exempel brexit, Donald Trumps presidentskap, nedmonteringen av demokratiska institutioner och framgångar för auktoritära eller populistiska idéer och rörelser. På hemmaplan ser vi ett nytt politiskt landskap växa fram som dramatiskt förändrar förutsättningarna för partipolitik och parlamentarism.

Men lever vi verkligen i en särskilt polariserad tid? För att söka svar på den frågan har vi i den här boken genomfört en systematisk kartläggning och analys av hur graden av polarisering förändrats i Sverige. Vi undersöker utvecklingen noggrant, så långt tillbaka i tiden som det är möjligt, med hjälp av många olika mått och med data från bland annat riksdagstryck, partimanifest och frågeundersökningar riktade till väljare och förtroendevalda. Målsättningen är att ge en så bred belysning som möjligt av hur stark polariseringen är och hur graden av polarisering förändrats över tid. På några punkter har vi haft möjlighet att jämföra svensk polarisering med utvecklingen i andra länder.

Det ökade intresset för fenomenet polarisering märks även i forskningen. Litteraturen om polarisering växer snabbt. Vi har gjort vårt bästa för att ge en samlad bild av aktuellt forskningsläge. Begreppets ökade popularitet har inneburit minskad språklig precision i dess användning. Vi argumenterar för vikten av att noggrant definiera vad som menas med polarisering innan slutsatser dras. I vår studie har vi valt att utgå från hur begreppet har använts inom klassisk statsvetenskaplig forskning. Tyngdpunkten i våra analyser ligger därför på *ideologisk polarisering* bland några av demokratins viktigaste aktörer: medborgare, partier, förtroendevalda och medier. I det inledande kapitlet introducerar vi analytiska verktyg för att

kunna skilja på olika slags polarisering. Dessa resonemang ligger till grund för bokens empiriska analyser av olika aspekter av polarisering, såsom graden av *partipolitisk sortering, förekomst av extrema partier och åsikter* och så kallad *affektiv polarisering*.

Partiernas polarisering

Analyser av hur graden av polarisering utvecklar sig över tid tar sin utgångspunkt i kartläggningar av partiernas positioner längs betydelsefulla ideologiska dimensioner. I boken fokuserar vi på två sådana konfliktlinjer: en klassisk vänster–högerdimension och en framväxande kulturell värderingsdimension. Olika datamaterial tecknar olika bilder av utvecklingen vilket försvårar sammanfattningar. Våra studier av partiernas valmanifest – vad partierna själva säger att de vill göra – och partiföreträdarens uttalanden i samband med val visar oförändrad eller *minskad* polarisering längs vänster–högerdimensionen men *ökad* polarisering längs en kulturell värderingsdimension.

Under de senaste fyra–fem decennierna uppvisar väljares och riksdagsledamöters uppfattningar av partiernas inbördes avstånd att Sverige haft en påfallande hög grad av polarisering, med liten variation i polariseringsgrad. I närtid, mellan valen 2014 och 2018, noterar vi dock en ytterligare polarisering längs vänster–högerdimensionen. Avstånden växer mellan rödgröna och borgerliga partier och mellan forna allianspartier samtidigt som ett växande Sverigedemokraterna tydligt förflyttar sig högerut. I takt med att den kulturella värderingsdimensionen blir mer betydelsefull ser vi tecken på ökade ideologiska avstånd även här: i synen på flyktigmottagning blir en del partier mer generösa (Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Centerpartiet) samtidigt som andra partier blir mer restriktiva (Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna). Expertbedömningar av partiernas positioner bekräftar i allt väsentligt vad som skett: små förändringar vad gäller Sveriges alltjämt starkt polariserade partisystem i vänster–högeravseende, men en tydligt ökad polarisering längs den kulturella värderingsdimensionen framför allt efter 2010.

Resultaten av våra analyser av polariseringen i det svenska partisystemet kan tolkas som att Sverige totalt sett skulle kunna befinna sig i inledningen av en trend mot ökad polarisering. Men inga av dessa rörelser är särskilt dramatiska i historiens ljus. Och polariseringen vi uppmäter befinner sig på nivåer som kännetecknat svensk politik förut.

Riksdagens polarisering

En parlamentarisk demokrati innebär civiliserad strid mellan mot varandra stående intressen. Vi avläser graden av polarisering i den svenska riksdagen genom att bland annat analysera agerandet hos regering och opposition och språkbruket i partiledardebatter. Resultaten visar en något förhöjd konfliktnivå, som i första hand kan förklaras av nya parlamentariska omständigheter snarare än växande ideologiska avstånd mellan partier och ledamöter. Efter alliansregeringarna 2006–2014 ser vi flitigare voterande, fler tillkännagivanden och mer negativ ton i riksdagsdebatterna. Utvecklingen är en konsekvens av att de större partierna blivit mer jämnstora och att Sverige sedan 2014 har en minoritetsregering med ett svagt parlamentariskt underlag.

Sakpolitiskt har en förskjutning ägt rum från debatter om Sveriges nationella profil i en globaliserad och europeiserad omvärld till debatter om migration och integration. Relationerna mellan Sverigedemokraterna och övriga partier har kommit att dominera svensk politik under det senaste decenniet. Ett växande parti som intar en tydlig ytterkantsposition längs en ny konfliktdimension leder till mer av ideologiska avståndstaganden, mer synbara konflikter mellan regering och opposition och ett något mer eldfångt språk. Vi ser ökad polarisering, men inte nödvändigtvis i form av ökade ideologiska avstånd, men däremot i form av partiers (om-)sortering och i affekt.

Mediernas polarisering

Nyhetsjournalistiken i Sverige har under de senaste decennierna snarast avpolariserats. Som ett resultat av ekonomiska stålbad, digitalisering och ökad konkurrens har nyhetsredaktioner försvunnit och ägandet koncentrerats. En stark professionalisering har givit journalistkåren en mer homogen yrkesidentitet och det politiska innehållet i nyhetsflödet blivit mer likartat. Vi ser en långt ifrån realiserad potential till ökad divergens mellan etablerade nyhetskällor och vad som ibland kallas alternativa medier. Men även om vi ser ökad ideologisk pluralism i publiceringen av politiskt innehåll finns än så länge inga tecken på att medborgarnas nyhetskonsumtion skulle förändras på ett sätt som skvallrar om någon tydligt förhöjd polariseringsgrad. Svenska folket har en allsidig och rik mediediet. Etablerade nyhetsmedier är helt dominerande och uppvisar endast måttlig ideologisk variation. Visst kan enskilda exempel lyftas fram. Men på systemnivå är det ännu svårt att utläsa ökad divergens eller sortering i medborgarnas nyhetskonsumtion eller bland nyhetsmedier – saker som i forskningen betraktas som centrala för att framkalla ökad par-

tipolitisk sortering och affektiv polarisering i ett samhälle. En ensidigt selektiv nyhetsanvändning uppbyggd kring specifika ideologiska identiteter är därför svår att se framför sig i det svenska fallet, åtminstone i närtid. Etablerade medievänor och bristen på ideologiskt hängivna partisaner försvårar möjligheterna att öppna upp nya marknader för en sorts ideologidrivna nyhetsjournalistik.

Medborgarnas polarisering

Graden av ideologisk polarisering bland medborgarna har historiskt varierat mycket lite kring en hög nivå. Några ihållande trender över tid går inte att utläsa. Perioder av avpolarisering har åtföljts av perioder av polarisering. Rörelserna är dock små. I huvudsak är det stor stabilitet som kännetecknar spridningen av väljarkårens åsikter och värderingar. Väljarna har inte fler, mer intensiva eller mer diversifierade åsikter i viktiga politiska sakfrågor.

Vänster–högerpolariseringen i väljarkåren befinner sig inte på någon anmärkningsvärt hög nivå i dag jämfört med tidigare. Nyheten är snarare att det på senare tid finns tydliga tecken på ökad partipolitisk sortering även kring andra frågor som inte har med klassiska fördelningspolitiska konflikter att göra. Den kulturella värderingsdimensionens framväxt adderar ytterligare sorteringskraft – främst i frågor som rör migration, mångkultur och flyktningmottagning – utan att fördenskull förminska betydelsen av vänster och höger. Hand i hand med denna utveckling ser vi en svag tillväxt av så kallad affektiv polarisering. Väljarna hyser starkare antipatier och sympatier för de politiska partierna i dag jämfört med för något decennium sedan. I historiens ljus kan nivåerna 2018 jämföras med andra eldfångda perioder i svensk politik, till exempel 1970-talets slut.

Stark polarisering ett normaltillstånd

Ideologisk polarisering är nödvändig för en levande demokrati. Pluralism – att det finns meningsfulla skillnader mellan politiska alternativ – är inbyggd i själva definitionen av demokrati. Våra analyser visar tydligt att graden av ideologisk polarisering i Sverige har befunnit sig på en hög nivå under lång tid och egentligen varierat mycket lite på denna höga nivå. Stark polarisering har varit ett normaltillstånd i den svenska demokratin.

Med lite längre tidsperspektiv och med systematiska empiriska observationer i ryggen framstår inte vår tid som särskilt ideologiskt polariserad. Snarare kan vi konstatera att vårt demokratiska system under lång tid har kunnat hantera också

mycket djupa samhällskonflikter och en hög grad av polarisering.

Värderingsskillnader knutna till den fördelningspolitiska vänster–högerdimensionen är alltså betydande och bidrar fortfarande starkt till att strukturera politiskt beteende bland partier, politiker, medier och medborgare. Mer sentida tecken på ökad ideologisk polarisering, partipolitisk sortering och affektiv polarisering är i stället knutna till framväxande kulturella värderingskonflikter. Vi kan just nu möjligen vara i inledningen av en mer tydlig trend mot ökad politisk polarisering. Det kan vi förstås inte ta reda på om vi inte fortsätter att göra systematiska mätningar av graden av polarisering.

Finns det då några tecken att graden av politisk polarisering i Sverige skulle kunna bli systemskadlig, det vill säga så stark att det hotar att lamslå demokratiska samtal eller processer? Tecken i tiden är den något starkare affektiva polariseringen och de allt oftare förekommande hoten och hatet mot politiker och tjänstemän. De förtjänar givetvis att tas på fullt allvar. Men vi menar att svaret är nej. Många grundförutsättningar för en ond spiral mot systemskadlig polarisering – liknande den som vi har sett i USA – saknas i Sverige. Vi har en i grunden konsensusinriktad politisk kultur, ett flerpartisystem med proportionella val, en folkbildnings- och public service-tradition som skapat storkonsumenter av politiska nyheter och kapabla medborgare som i allt större utsträckning står självständiga i förhållande till politiska partier.

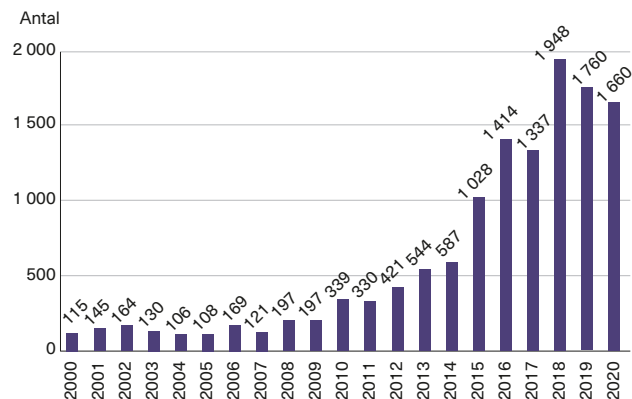
Vägen till osunda nivåer av politisk polarisering går genom ökad social uppsortering i distinkta grupper, byggande av starka partipolitiska eller ideologiska identiteter och ökad fientlighet mellan anhängare av olika politiska läger. Även om sådana fenomen kan vara resultat av normala politiska processer riskerar de att leda in i självförstärkande onda spiraler som blir svåra att hejda. För att undvika en sådan utveckling i framtiden behöver vi värna de saker som historiskt har möjliggjort för den svenska representativa partidemokratin att hantera även höga nivåer av politisk polarisering. Vi diskuterar detta mer utförligt i bokens avslutande kapitel. Hur elitaktörer som opinionsbildare och politiska företrädare väljer att agera menar vi är helt avgörande. Att torgföra onyanserade narrativ, demonisera meningsmotståndare och deras anhängare, och visa bristande respekt för demokratiska processer kan vara frestande för opportuna elitaktörer och opinionsbildare i en stenhård uppmärksamhetsekonomi. I en sådan verklighet behöver det finnas gott om incitament som belönar långsiktigt ansvarstagande och som motverkar kortsiktigt effektsökeri.

I. Om polarisering

»Vi lever i en polariserad tid!« brukar det heta numera. Men för inte särskilt länge sedan lät det annorlunda. I 1990-talets början, efter Berlinmurens fall och Sovjetunionens upplösning, var samhällsvetarnas huvudberättelse snarare att ideologierna var döda och att de politiska partierna var allt mer lika varandra. En global ideologisk avspänning och en tilltagande globalisering med mer av internationella samarbeten dämpade de inhemska partikonflikterna i etablerade demokratier. Partiernas kamp om mittenväljarna gav upphov till en ökad trängsel i mitten av de politiska landskapen, en avpolarisering helt enkelt. Inte sällan sågs de krympande politiska landskapen som något bekymmersamt eftersom utvecklingen försvårade väljarnas möjligheter att se meningsfulla skillnader mellan partierna. Avpolariseringen sågs som en viktig förklaring till ökad politisk apati och fallande valdeltagande i västliga demokratier. Konvergens av partiståndpunkter utgjorde en stor utmaning för den representativa demokratin (se till exempel Katz och Mair 2009; Kitschelt 2018; Mair 2003, 2013; Hagevi 2018).

Men det var då. Även om den lägre polariseringsgraden i europeiska flerpartisystem ifrågasatts och inte alltid kunnat vidimeras i empiriska undersökningar har berättelsen ovan länge tjänat som inspiration och bakgrund till många analyser av partisystemförändring, partipolitik och partikonkurrens. Nu är det annorlunda. I takt med att en *kulturell värderingsdimension* vuxit sig allt mer betydelsefull och givit grogrund för framgångar för populistiska invandringskritiska partier har europeiska partisystem åter kommit att beskrivas som mer konfliktfyllda och mer polariserade (Norris och Inglehart 2019). En ny berättelse om polariserande krafter som utövar påverkan på väljare, partier och medier har sett dagens ljus. Inte minst har utvecklingen mot en allt tydligare social uppdelning och ökad konfliktnivå i det amerikanska samhället,

Figur 1.1 Antal träffar på söktermen »polarisering« i svensk dagspress, 2000–2020.

Kommentar: Figuren visar antalet träffar på söktermen »polarisering« i Retriever, kategorin svensk dagspress. Sökning genomförd 2021-01-04.

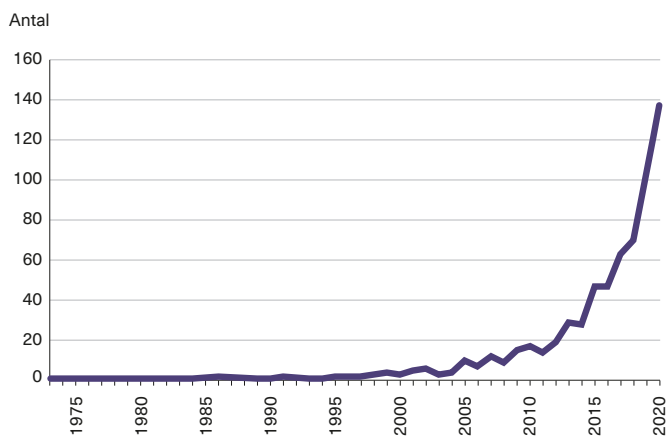
Källa: Mediearkivet (www.retriever.se).

den överraskande utgången av brexitomröstningen i Storbritannien och Donald Trumps knappa seger i presidentvalet 2016 givit spridning till en bångstyrig men övertygande berättelse om polarisering som har haft stor påverkan på hur samhällsdebattörer, politiker och forskare beskriver tillståndet i sina egna demokratier. Samtidigt har dramaturgin med ökade samhällskonflikter sammanfallit med populistiska partiers verklighetsbeskrivningar. Berättelser om ökade samhällsliga konflikter mellan grupper och växande avstånd mellan samhällseliter och folket har varit en del av ett framgångsrikt politiskt projekt.

Polarisering har blivit ett populärt modeord. I svensk samhällsdebatt har det fått något av ett genombrott under senare år, i synnerhet i offentlig debatt. Det finns flera exempel på detta. I den digitala databasen Mediearkivet (www.retriever.se) har antalet sökträffar på polarisering i svensk dagspress mer än fyrdubblats under 2010-talet (se figur 1.1). Polariseringsbegreppet har även blivit flitigare använt i den samhällsvetenskapliga forskningslitteraturen; där ser vi en femfaldig ökning under det senaste decenniet (figur 1.2). En liknande trend kan vi även se i engelskspråkig litteratur i allmänhet, där andelen böcker som använder begreppet mer än fördubblats (figur 1.3).¹

1. Listan kan göras längre. Vid exempelvis det amerikanska statsvetarförbundets årligen återkommande möten (APSA) ökade antalet förekomster av orden polarization/polarisation i det officiella konferensprogrammet från 9 till 217 mellan år 2013 och 2019. Och enligt Bibliotekstjänsts Artikelsök ökade antalet artiklar i internationella samhällsvetenskapliga tidskrifter med polarization/polarisation i titeln från 4 095 år 2013 till 6 783 år 2019.

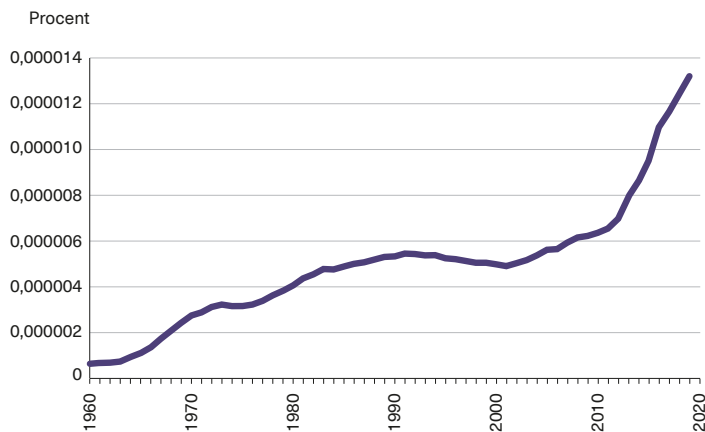
Figur 1.2 Antal sökträffar på »political polarization/polarisation« i titlar och abstracts till vetenskapliga publikationer, 1973–2020.

Kommentar: Antal sökträffar på »political polarization/polarisation« i statsvetenskapliga publikationers titlar och sammanfattningar. Till vetenskapliga publikationer hör artiklar, kapitel i böcker, monografier med mera. Sökning genomförd 2021-01-04.

Källa: Dimensions (<https://app.dimensions.ai>).

Figur 1.3 Förekomst av sökorden »political polarization/polarisation« i engelskspråkiga böcker, 1960–2019 (procent).

Kommentar: På den vertikala axeln visas procentandelen av engelskspråkiga böcker som innehöll uttrycket »political polarization/polarisation« under perioden 1960–2019.

Källa: Google Books Ngram Viewer.

Som oftast när det gäller modeord (eng. *buzzwords*) har termen polarisering börjat användas inom många olika kontexter för att ge en allmän beskrivning av ökade avstånd eller ökad divergens. Vetenskapliga begrepp som plötsligt vinner spridning och popularitet i en större offentlighet har dock en tendens att användas oprecist. Polarisering invaderar nya territorier och blir en ny benämning på företeelser som tidigare har beskrivits på annat sätt. I dagligt tal används polarisering i beskrivningar av ideologiska avstånd mellan partier och kandidater, mellan folket och samhällseliter och för att beskriva förändringar av mediernas nyhetsbevakning. Polarisering används också som en ny benämning för växande sociala problem, som ökade inkomstklyftor och bostadssegregation, och för skillnader i olika befolkningsgruppers användning av olika nyhetskällor. Detsamma gäller för ökad animositet mellan grupper som står på olika sidor i etniska konflikter och för att sammanfatta utvecklingen av det allmänna tonläget i samhällsdebatten. Det börjar bli svårt att veta vad polariseringen avser när användandet av begreppet överförs till nya områden och används för att beskriva fler samhällsfenomen.

Det finns för närvarande inget underskott på samhällsanalyser som använder sig av termen *polarisering* för att beskriva och förklara hur världen hänger samman. Men det är också lätt att konstatera att det råder stor brist på fungerande definitioner och systematiskt sammanställt empiri. Vad avses med polarisering? På vad sätt skulle vår tid vara särskilt polariserad? Vi vill med den här boken bidra till att avhjälpa denna brist på precision och överblick. Vi begränsar oss till att tala om *politisk polarisering*, det vill säga sådan samhällelig polarisering som tar sig uttryck i olikheter i politiska åsikter, värderingar och beteende hos politikens främsta huvudaktörer: partier, medier och medborgare.

Ökad polarisering är inte sällan en given utgångspunkt för diskussioner om det rådande samhällsklimatet. Men även om den svenska samtiden ofta sägs vara i ovanligt hög grad polariserad finns, menar vi, god anledning att syna det påståendet närmare. Vi vill ta ett steg tillbaka för att undersöka om och i vilka avseenden vi verkligen lever i »en polariserad tid«. För att kunna göra detta på ett tillfredsställande sätt ser vi ett behov av att först kartlägga vilka definitioner av politisk polarisering som används i forskningen samt botaanisera bland klassiska och nya mått på polarisering. Därefter kan vi försöka skapa goda jämförelser som kan placera in polariseringen i Sverige i tid och rum.

Vi vill kunna erbjuda en så bra, nyanserad och allsidig beskrivning som möjligt av politisk polarisering i Sverige. Våra sammanställningar och trendframskrivningar erbjuder en väg in i den mycket omfattande vetenskapliga litteraturen om polarisering som ackumuleras i snabb takt. Men vi kommer inte ha möjlighet att fördjupa oss i polariseringens orsaker eller

konsekvenser annat än genom att tangera resonemang om vad hittillsvarande forskning säger därom. Frågor om varför ett samhälle polariseras, vilka processer som utgör drivkrafter för ökad polarisering eller polariseringens följdverkningar och konsekvenser för framtiden kommer vi dock återkomma till i slutet av boken när vi resonerar om hur demokratiska samhällen som Sverige kan undvika en skadligt hög politisk polarisering.

Vad är politisk polarisering?

Begreppet polarisering har länge varit centralt i statsvetenskapliga ramverk som studerar förändring av partisystem och konkurrens mellan partier (se till exempel Downs 1957; Stokes 1966; Sartori 1976; Robertson 1976). Generationer av statsvetare har under sin grundutbildning läst och låtit sig inspireras av klassikerna på området. I beskrivande och förklarande analyser av val, väljarbeteende och partikonkurrens är ideologiska avstånd mellan partier och graden av polarisering i partisystemet centrala byggstenar. Populariteten beror på modellernas stora tillämpbarhet. Från den typen av förklaringsmodeller är det enkelt att härleda tydliga förväntningar om hur dynamiken i olika slags partisystem är tänkt att fungera, för att sedan designa undersökningar i syfte att pröva förväntningarna empiriskt. För att ta ett välkänt exempel förväntas i de klassiska modellerna flerpartisystem vara *mer* ideologiskt polariserade, med större avstånd mellan partierna, än tvåpartisystem.

I statsvetarnas förklaringsmodeller är graden av polarisering viktig eftersom den sätter grundförutsättningarna för partiernas konkurrens om väljarstöd, vilket i sin tur skapar förutsättningar för politisk förändring som exempelvis förändrade styrkeförhållanden mellan partierna, regeringsskiften, nya koalitions- och samarbetsmönster, framväxt av nya partier eller förskjutningar av den förda regeringspolitiken. I partisystem som kännetecknas av ökad *konvergens* förväntas partierna agera annorlunda i parlament och inför väljarna (triangulera; gå efter medianväljaren) än i partisystem som kännetecknas av *divergens*. När den politiska spelplanen förändras, till exempel om antalet partier blir fler eller nya konfliktdimensioner växer sig betydelsefulla, tvingas aktörer anpassa sig till nya förutsättningar och nya konkurrenssituationer.

Vi kommer att undersöka *politisk polarisering* i en lång rad avseenden, på flera nivåer och med hjälp av olika typer av material. Begreppsligt avses med polarisering ett tillstånd eller en process som innebär eller medför stor eller växande *divergens* mellan aktörer. I den politiska världen handlar det nästan alltid om divergens, olikheter, mellan demokratins huvudaktörer. Till demokratins huvudaktörer räknar vi partier, kandidater, riksdagsledamöter, medborgare och medier.

Språkligt kan polarisering eller divergens på en och samma gång benämna ett tillstånd (skiljaktighet) eller en process (särgående) (DiMaggio, Evans och Bryson 1996). Nästan alltid används termerna som rumsliga metaforer, vilket har en stor fördel genom att det blir lätt att illustrera närmanden och fjäranden. Politiska aktörer skiljer sig åt på många sätt, exempelvis genom att de har olika uppfattningar i sakfrågor. Därför fungerar rumsliga beskrivningar – som att de står *långt* från varandra eller rör sig *längre bort* från varandra – utmärkt. Ord som ståndpunkter och positioner är gångbara för att beskriva var aktörer befinner sig i förhållande till varandra i ett ideologiskt landskap – något som varit en absolut förutsättning för att kunna utveckla och pröva teorier inom den populära forskningstradition som byggts upp kring så kallad spatial valteori (Hotelling 1929; Downs 1957; Enelow och Hinich 1984). Livskraften i termerna »vänster« och »höger« är för övrigt ett annat bra exempel på en framgångsrik tillämpning av rumsliga metaforer. Som läsaren snart blir medveten om kommer vi i den här boken flitigt använda rumsliga representationer där politiska aktörer positioneras längs centrala konfliktdimensioner.

Polarisering används främst för att beskriva hur stor variation som råder mellan två eller fler aktörer avseende ideologiska positioner, ofta i en tänkt rymd eller landskap (se figurerna 1.4–1.9). Polarisering – ökad varians – kan dock ta många olika skepnader. Vi kommer att försöka skilja på polarisering i åtminstone tre olika avseenden: polarisering som *ökad extremism*, polarisering som *ökad divergens* och polarisering som *ökad sortering*. Dessa tre grundtyper av polarisering är inte ömsesidigt uteslutande. Rörelserna mot lägre eller högre grad av polarisering kan äga rum oberoende av varandra. Låt oss förklara närmare.

Polarisering som *ökad extremism* är i litteraturen den mest klassiska och ursprungliga betydelsen. Den avser en förändring där aktörerna i mitten blir färre eller tappar inflytande samtidigt som aktörerna ute i kanterna blir fler eller når större inflytande. En ökad polarisering innebär att relationen mellan mitten och extremen/extremerna förändras så att det blir relativt sett vanligare med extrema positioner och relativt sett mindre vanligt med mittenpositioner i de ideologiska rymderna. Det kan ske om de mest olika aktörerna, till exempel ytterkantspartier i ett partisystem, blir ännu mer olika varandra än tidigare (se figur 1.4), eller om de två största eller mest betydelsefulla aktörerna förflyttar sig längre ifrån varandra (se figur 1.5). Ökad extremism behöver dock inte nödvändigtvis innebära att det blir större ideologiska avstånd mellan extremerna, bara att mer extrema positioner når en större uppslutning på bekostnad av mer moderata ståndpunkter. Polarisering som ökad extremism skulle därmed kunna innebära att det blir ont om aktörer som positionerar sig i mitten av en

konfliktdimension (se figur 1.4).

Med polarisering som *ökad divergens* avses en utveckling där *hela konstellationer* av politiska aktörer, till exempel partier, kandidater, väljargrupper och medieredaktioner, förändrar sina ömsesidiga avstånd till varandra så att de rör sig allt längre ifrån varandra ideologiskt. Divergens sker när aktörerna tar politisk ställning på ett sätt som visar på större ideologiska skillnader än tidigare. De inbördes politiska avstånden mellan alla aktörer blir större, ungefär som när ett gummiband sträcks ut (se figur 1.6). Så långt är det också tydligt att våra kategorier av polariseringstyper inte är ömsesidigt uteslutande utan snarare är överlappande: polarisering som ökad extremism kan betraktas som ett specialfall av polarisering som ökad divergens.

Aktörers positioner kan vara distinkta eller mer diffusa. Polarisering som *ökad sortering* handlar om hur distinkta positioner olika aktörer har. Allt annat lika kan aktörer vara mer samlade, eller bättre sorterade om man så vill, kring en viss ideologisk position. Det typiska exemplet skulle vara en publik på en fotbollsmatch som sitter blandad i första halvlek men som i andra halvlek ställer sig i det egna favoritlagets hejarklack – då har det ägt rum en sortering efter lagtillhörighet. I politikens värld handlar sorteringen om en process där det blir allt lättare att urskilja aktörer på basis av politiskt viktiga egenskaper, exempelvis värderingar och åsikter. Ju oftare och med starkare regelbundenhet en viss kombination av egenskaper, värderingar eller åsikter uppträder tillsammans, desto bättre är sorteringen. I alla situationer där det blir lättare att gissa en aktörs politiska ståndpunkter enbart med kännedom om egenskaper (exempelvis bor på landsbygden), grupp tillhörighet (exempelvis partisympati) eller ideologisk identifikation (exempelvis vänster) har vi att göra med polarisering som ökad sortering (se figur 1.7).

I diskussioner om politisk polarisering är det svårt att inte ägna särskild uppmärksamhet åt det amerikanska exemplet. En stor del av forskningen – och även våra uppfattningar om fenomenet polarisering – är starkt influerat av utvecklingen i USA. Det amerikanska exemplet är i det här sammanhanget mycket illustrativt för att skilja mellan politisk polarisering som divergens och politisk polarisering som ökad sortering. Den utveckling mot allt skarpare partikonflikt och ökad polarisering som omvittnats i USA under de senaste två, tre decennierna handlar inte nödvändigtvis om ökad divergens, det vill säga att gruppen Demokrater och gruppen Republikaner på ett dramatiskt sätt skulle stå ideologiskt längre ifrån varandra i dag jämfört med tidigare. Visst finns studier som visar att de ideologiska avstånden ökat något, men även studier som visar att partiernas ideologiska positioner och inbördes avstånd kan betraktas som relativt stabila över tid (se bland annat Fiorina, Abrams och Pope 2006). De ideologiska avstånden

Figur 1.4 Polarisering som ökad extremism – avfolkad mitten.

Figur 1.5 Polarisering som ökad extremism – ökat avstånd mellan ytterkantsaktörer.

Figur 1.6 Polarisering som ökad divergens.

Figur 1.7 Polarisering som ökad sortering.

mellan Demokraterna och Republikanerna i den amerikanska kongressen har inte nödvändigtvis vuxit över tid, i absolut mening. Vad som i stället hänt är att det blivit lättare att sortera gruppen Demokrater från gruppen Republikaner när det gäller värderingar, åsikter och beteenden. Denna process går i amerikansk samhällsdebatt under benämningen den stora sorteringen (*the big sort*). Paradoxexplet är utvecklingen av voteringsmönster i kongressen där de båda partiernas representanter i allt större utsträckning röstar i enlighet med det egna partiet i allt fler frågor (Dimock m.fl. 2014). Aktörerna

samlar sig allt mer i två distinkta ideologiska »silor« och det sker en tydlig sortering längs partilinjer. Antalet gångbara kombinationer av sakpolitiska ställningstaganden minskar. Knippen av liberala och konservativa sakfrågeåsikter hänger ihop tydligare och på ett mer förutsägbart sätt än tidigare. Republikanska företrädare med typiskt liberala ståndpunkter och demokratiska företrädare med typiskt konservativa ståndpunkter blir allt mer sällsynta.

Den mer uttalade sorteringen på elitnivå får en direkt motvarighet i väljarkåren (se till exempel Levendusky 2010; Klein 2020). Sorteringen av den amerikanska väljarkåren sker inte enbart efter partitillhörighet (så kallad *partisan sorting*) utan sammanfaller med en ökad sortering längs andra sociokulturella skiljelinjer såsom boendeort, religion, etnicitet, sexuell läggning och utbildningsnivå. Den sociala sorteringen är i dag så uttalad att man i amerikansk forskning ibland talar om en *tribalisering*, medborgarna delas allt tydligare upp i en republikansk och en demokratisk »stam« där de ömsesidiga antipatierna hela tiden ökar. Tribaliseringen får också absurda konsekvenser för sådant som från början inte uppenbart har med partipolitik att göra, såsom familjerelationer (andelen amerikaner som inte vill få en anhängare till motståndarpartiet ingift i familjen) och flyttbenägenhet (amerikaners ökade benägenhet att ta hänsyn till den partipolitiska sammansättningen när de väljer var de vill bosätta sig) (se Dimock m.fl. 2014).

Ett resultat av ökad sortering, som också bidrar till att förstärka och vidmakthålla en tribalisering, är en stark social gruppidentitet som blir en drivkraft för potenta socialpsykologiska mekanismer. Mekanismerna skapar starka positiva känslor för den egna gruppen och dess anhängare och starka negativa känslor för andra grupper och deras anhängare. Från den amerikanska forskningen är det mycket tydligt att en ökad sortering efter partipolitisk tillhörighet går hand i hand med en växande känslomässig polarisering, så kallad *affektiv polarisering*. Vi bedömer att litteraturen som försöker förstå affektiv polarisering som fenomen har vuxit sig så stark att vi behöver ägna särskild uppmärksamhet åt den som ett fjärde mått på polarisering.

Affektiv polarisering hämtar näring inte nödvändigtvis eller i första hand från växande ideologiska skillnader mellan aktörer utan från allt tydligare utkristalliserade sociokulturella gruppidentiteter som genererar starka positiva känslor för den egna gruppen och, kanske framför allt, negativa känslor för andra grupper (Iyengar, Sood och Lelkes 2012). De svenska forskarna Emma Renström, Hanna Bäck och Yvonne Schmeisser definierar affektiv polarisering som att det förekommer »författade, negativa åsikter om andra partier eller deras anhängare, utan att dessa åsikter nödvändigtvis är starkt relaterade till aktörernas ideologiska ställningstaganden« (Renström, Bäck och Schmeisser 2020, s. 427).

För att summera har vi visat att det finns god anledning att skilja mellan olika typer av ideologisk polarisering (extremism, divergens och sortering) från affektiv polarisering när vi analyserar huruvida den politiska polariseringen i Sverige håller på att öka eller minska. Dessa distinktioner kan inte minst underlätta för läsare när de ska uttolka påståenden om polarisering genom att problematisera i vilka avseenden aktörer eller arenor har polariserats.

Hur mäts polarisering?

Vi har nu introducerat ett antal definitioner som kan hjälpa oss att skilja mellan olika typer av politisk polarisering. Innan vi ger oss i kast med att närstudera dessa olika typer av politisk polarisering i Sverige finns det anledning att göra två ytterligare förtydliganden som har direkta praktiska konsekvenser för vårt sätt att genomföra analysen. Det första handlar om behovet av att ta hänsyn till aktörers inbördes styrkeförhållanden när man försöker uppskatta hur stark polariseringen är. Det andra handlar om behovet av att ta hänsyn till fler än en konfliktdimension i analyserna av polarisering.

Redan när samhällsvetare började studera politisk polarisering gjordes bedömningen att mått för ideologiska avstånd mellan små ytterkantspartier ofta gav en missvisande bild av polariseringsgraden. Forskarna drog slutsatsen att måtten för polarisering måste kunna ta hänsyn till om det är stora eller små avstånd mellan alla aktörer – eller åtminstone de viktigaste och största aktörerna (se till exempel Taylor och Herman 1971; Dodd 1976). Huruvida två huvudalternativ stod nära eller långt ifrån varandra hade en avgörande betydelse för spelet mellan partier, exempelvis när det gäller partiets jakt på väljare eller parlamentariskt samarbete. Därför ville man utveckla mått som viktade avstånd efter aktörernas (oftast partiets) storlek. Vi delar denna tidiga insikt. Vår illustration i figur 1.8 visar tre exempel där aktörernas positioner är identiska, men där styrkeförhållandena – det vill säga »cirklarnas» storlek – är olika. Viktat efter partistorlek är partisystemet längst ned i figuren avsevärt mer polariserat än partisystemet överst i samma figur. Av denna anledning kommer vi vid sidan av enkla mått på polarisering att använda oss av viktade mått som tar hänsyn till aktörernas styrkeförhållanden.

I våra grafiska exempel har vi hittills illustrerat olika grader av polarisering med hjälp av aktörers positioner längs en linje. Linjen representerar ett slags endimensionellt politiskt rum där det råder ideologiska konflikter mellan aktörer. Den mest välkända bland sådana konfliktlinjer är förstås vänster–högerdimensionen, som på många sätt ensam har kommit att spela en huvudroll i svensk politik sedan 1866, nämligen som ryggraden i det svenska partisystemet (se till exempel Demker och

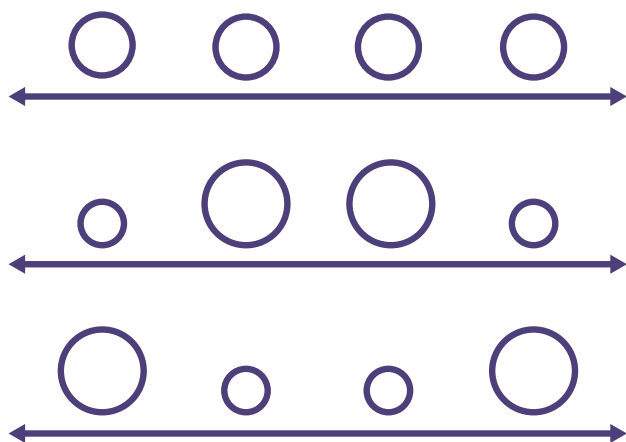
Oscarsson 2019). Partikonflikter kring skatter, offentliga utgifter, arbetsrätt och statlig intervention i näringslivet har varit dominerande under lång tid. Fördelningspolitiska frågor och eviga motsättningar om jämlikhet måste fortfarande sägas utgöra ryggraden i det svenska partisystemet. Vänster–högerdimensionen sägs ofta ha en förmåga att absorbera och införliva nya konflikter. En vanlig analys är att även om ändpunkternas politiska innehåll förändras över tid består de rumsliga metaforerna »vänster« och »höger« och den starkt endimensionella tendensen i konfliktstrukturen (Oscarsson 2019).

Beskrivningen av det politiska landskapet som endimensionellt har emellertid alltid varit en stark förenkling, även i Sverige. Trots vänster–högerdimensionens starka dominans har partier, väljare och medier från tid till annan manövrerat längs andra ideologiska dimensioner. Historiskt har frågor om energi och kärnkraft, miljö, EU-medlemskap, etik och moral, jämställdhet och flyktingmottagning varit sakfrågor som utmanat partisammanhållning och fått konsekvenser för det parlamentariska livet. Många av dessa konflikter har utmynnat i folkomröstningar och skapat grogrund för nya partier.

Ett huvudskäl till det ökade intresset för polarisering i Sverige under senare år är att politiska konfliktlinjer som rör ekonomi och fördelningspolitik i allt större utsträckning fått sällskap av politiska konfliktlinjer som rör kulturella värderingar. Den ekonomiska fördelningspolitiska vänster–högerdimensionen har under de senaste decennierna kommit att utmanas av en kulturell värderingsdimension som i litteraturen beskrivs som ett kluster av besläktade icke-ekonomiska frågor som har med identitet och kulturella levnadsmönster att göra. Åsiktsdimensionen handlar i första hand om att sakfrågor som rör invandring, mångkultur, flyktingmottagning och nationalstatens gränser långsamt har blivit mer betydelsefulla (Kriesi m.fl. 2008; Norris och Inglehart 2019). Sedan ett par decennier används i europeisk statsvetenskap bokstavskombinationen GAL–TAN som benämning på en värderingsskala där politiska aktörer (som väljare eller partier) positioneras mellan ändpunkterna GAL (gröna, alternativa och libertära värderingar och TAN (traditionella, auktoritära och nationalistiska värderingar) (Hooghe, Marks och Wilson 2002). Det är uppenbart för oss att det inte går att på ett bra sätt analysera polarisering i Sverige utan att ta hänsyn till nya framväxande konfliktdimensioner. Vi har i första hand valt att använda samlingsnamnet *den kulturella värderingsdimensionen*, även om vi ibland också gör direkta hänvisningar till GAL–TAN.

Vi kommer vid flera tillfällen försöka mäta polarisering längs vänster–högerdimensionen och den kulturella värderingsdimensionen samtidigt. En viktig insikt från litteraturen är att polarisering i en flerdimensionell politisk rymd är mer komplicerad att mäta och beskriva än polarisering längs en endimensionell politisk konfliktlinje. Så fort analytiker anser sig

Figur 1.8 Polarisering med hänsyn till aktörers styrkeförhållanden.

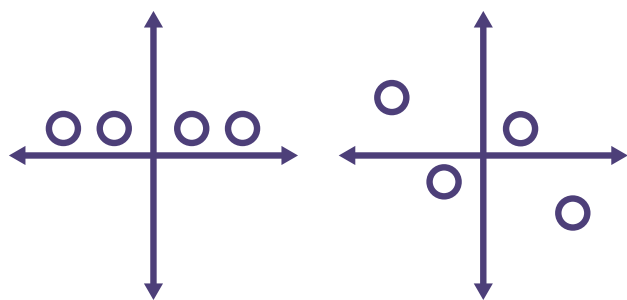
behöva mer än en ideologisk dimension för att på ett rimligt sätt beskriva politiska aktörers inbördes positioner och förklara deras agerande blir det mer komplicerat. Det gäller inte bara i de analytiska abstraktionerna utan även på ett påtagligt sätt i den politiska verkligheten: När partier behöver positionera sig längs mer än en betydelsefull ideologisk dimension blir det svårare att hålla ihop på den partiinterna arenan, svårare att positionera sig framgångsrikt på väljararenan, svårare att koordinera partisamarbeten på den parlamentariska arenan och svårare att kommunicera partiståndpunkter på medicarenan (se till exempel Bäck och Hellström 2018; se även kapitel 2).²

I figur 1.9 beskrivs hur ett system med fyra aktörer polariseras som en följd av att en andra vertikal dimension växer sig betydelsefull. Längs den horisontella dimensionen behåller partierna sina inbördes positioner, och därmed kan inte någon polarisering sägas ha ägt rum. Men till följd av divergerande ideologiska positioner längs den vertikala dimensionen syns däremot en tydlig polarisering av aktörerna i höjdlid. Sammantaget betyder det att systemet till höger *totalt sett* är mer polariserat än systemet till vänster.

Våra fyra definitioner av politisk polarisering som vi introducerade tidigare i kapitlet har direkta konsekvenser för våra val av operationella indikatorer för att beskriva graden av polarisering. Dessa vägval är inte oväsentliga. Valet av indikatorer för att uppskatta graden av polarisering har i tidigare forskning

2. Uppdelningen av politiken i tre arenor (partiintern arena, parlamentarisk arena och väljararena) är hämtad från Sjöblom (1968). Denna modell behöver numera oftast kompletteras med en fjärde arena: medicarenan (Nord och Strömbäck 2003).

Figur 1.9 Polarisering i ett tvådimensionellt politiskt rum.

visat sig vara högst avgörande för de slutsatser som dras (se till exempel Schmitt 2016). Detaljerna kring dessa mått kommer att presenteras utförligt i samband med analyserna. Men det finns anledning att redan här kort presentera några vägledande principer för valet av operationaliseringar. Utgångspunkten för att kunna mäta den aggregerade egenskapen polarisering är att man först tillämpar bra metoder för att uppskatta politiska aktörers positioner längs olika åsiktsdimensioner. Genom våra analyser av graden av politisk polarisering lämnar vi därmed indirekt ett värdefullt bidrag till forskningen om aktörers inbördes ideologiska positioner, något som potentiellt berättar mer om politisk utveckling i Sverige än enbart hur stark polariseringen varit vid olika tidpunkter.

Men bokens fokus ligger vid polarisering. Utifrån grundinformationen om aktörers positioner går vi sedan vidare med att uppskatta polariseringsgraden i alla de avseenden som presenterats i detta inledande kapitel. För att mäta polarisering som *ökad extremism* kommer vi använda oss av enkla mått som avståndet mellan de två aktörer som står längst ifrån varandra och avståndet mellan de två största aktörerna. Ett omvänt mått på extremism kan erhållas genom att mäta hur tätbefolkad eller avfolkad den ideologiska mitten är. För att mäta polarisering som *ökad divergens* väljer vi mått som tar hänsyn till hela fördelningar eller inbördes avstånd mellan alla aktörer, ofta viktade efter aktörers relativa storlek. För att mäta polarisering som *ökad sortering* väljer vi att använda mått som effektivt kan visa i vad mån grupper av aktörer på en och samma gång är distinkta från varandra och internt sammanhållna. Slutligen, när det gäller *affektiv polarisering*, använder vi några av de mått som föreslås i den framväxande internationella

forskningen på området. Sådana mått på affektiv polarisering liknar de som används för divergens men använder sig av data om aktörers ömsesidiga antipatier och sympatier i stället för data om partiers ideologiska positioner.

Hur vi har tänkt

En viktig insikt som väglett arbetet med den här boken är att det såväl i samhällsdebatten som i forskningslitteraturen förekommer många definitioner av polarisering och många sätt att mäta polarisering. Vi har därför valt att angripa problemställningen så brett vi har kunnat, genom ett slags systematisk inventering av hur polarisering kan definieras och undersökas. På intet sätt gör vi dock anspråk på fullständighet. Vi har behövt begränsa vår analys huvudsakligen till den nationella nivån i Sverige och undersöker heller inte polarisering *inom* de politiska partierna. På några väsentliga punkter – men inte alla – har vi haft möjlighet att jämföra polariseringen i Sverige med polariseringen i andra länder.

Innovationsförmågan när det gäller att försöka mäta aktörers positioner och inbördes avstånd är stor. Många olika typer av datamaterial kan komma ifråga för analys av politiska aktörers ideologiska positioner, såsom data som utgår från partiernas parlamentariska ageranden, till exempel voteringsdata, reservationer, anföranden och debatter. Det kan också vara data som utgår från partiernas egna sätt att presentera sin politik för väljarna, såsom kampanjmaterial och partimanifest. Ett ytterligare sätt att undersöka partisystempolarisering är att gruppera partier i ideologiska familjer och utnyttja officiella valresultat. Lägg därtill en lång tradition av att använda data från frågeundersökningar där experter, medborgare och parlamentsledamöter får möjlighet att berätta var de uppfattar att partierna befinner sig längs viktiga politiska dimensioner. I sådana frågeundersökningar kan medborgare också uttrycka var de själva befinner sig i olika politiska frågor: hur de bedömer politikernas, partiernas och mediernas positioner. Eventuell polarisering i mediernas rapportering, när det gäller både vilka frågor och aktörer som lyfts fram och hur dessa framställs, kan mätas genom systematiska innehållsanalyser.

Eftersom det snart kommer att visa sig att frågan om huruvida vi lever i en polariserad tid kan besvaras lite olika beroende på exakt vilket tillvägagångssätt och vilken typ av material man väljer att använda är det centralt att vi är noggranna i resultatredovisningarna. Det spelar stor roll om det är elitaktörer eller medborgare som undersöks, likaså om det är texter, officiella dokument, medieinnehåll, aktörers beteenden eller aktörers uppfattningar som ligger till grund för analyserna av polariseringen i Sverige över tid. Även tidsjämförelserna spelar roll. I en del fall har vi bara tillgång till några ögonblicksbilder

från nutid eller närtid, medan vi i andra sammanhang kan gå mycket långt tillbaka i den svenska politiska historien. Underlaget för att bedöma om vi just nu lever i en särskilt polariserad tid skiljer sig därför åt mellan olika analyser.

I tidigare forskning studeras polarisering på flera olika nivåer, för många olika slags aktörer och i många olika sammanhang. Vår ambition är att försöka få överblick över vad som hittills är känt om polarisering i partisystem och parlament, i mediasystem och bland väljare. Vi närstuderar politisk polarisering främst på de områden där vi själva aktivt bedriver forskning: partisystem, medier, medborgare och parlament. I den här boken har vart och ett av dessa områden tilldelats ett eget kapitel.

I kapitel 2 om polarisering i *partisystemet* analyserar vi hur väljare, folkvalda representanter och experter har uppfattat partiernas inbördes positioner och hur partierna själva presenterar sin ideologi i sina partimanifest och i bland annat debattartiklar i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet. Vi använder med andra ord en mängd olika källor för att undersöka om polariseringen har ökat mellan partierna.

I kapitel 3 om polarisering i *parlamentet* studerar vi forskningen om utskottsbetänkanden, voteringar och tillkännagivanden samt partiledardebatterna i riksdagen för att söka efter tecken på ökad eller minskad konflikt och hur detta är kopplat till debatten om polarisering.

I kapitel 4 om polarisering i *medierna* undersöker vi var olika aktörer i det svenska mediasystemet står och om deras positioner gentemot varandra har förändrats över tid. Ägarna, journalisterna och journalistikens innehåll beskrivs, och då främst med nyhetsjournalistiken i fokus. Vi analyserar också människors tillgång till nyhetsmedier som en bakgrund till vilken nyhetskonsumtion som faktiskt *kan* ske, det vill säga hur grundförutsättningarna för en stark polarisering av nyhetsmediepubliken ser ut i Sverige. Medborgarnas nyhetskonsumtion analyseras med avseende på ideologiska gap mellan olika gruppers val av nyhetsmedier, eventuellt avståndstagande från nyhetsmedier samt bedömning av nyhetsmedier.

I kapitel 5 om polarisering bland *medborgarna* undersöker vi först grundförutsättningarna för en ökad polarisering av väljarkåren, mer precist i vilken utsträckning det finns grogrund för en politisering av sociala skiljelinjer och starka känslor av anhängarskap. Därefter undersöks på flera olika sätt om de svenska väljarna rört sig ideologiskt och sakpolitiskt längre ifrån varandra och om det finns tecken på ökad sakpolitisk sortering av väljargrupper eller större affektiva (känslomässiga) avstånd mellan olika grupper av medborgare, vilket kan förväntas om vi lever i en polariserad tid. Dessutom jämför vi ideologisk positionering och affektiv polarisering bland medborgarna med dem som företräder dem: riksdagens ledamöter.

I kapitel 6 sammanfattar vi huvudresultaten från bokens många analyser av politisk polarisering. Vi diskuterar polariseringens roll i samhällsdebatten och för den representativa partidemokratins sätt att fungera, vi funderar vidare på om det finns tänkbara varningsflaggor för när polariseringen blir skadligt hög och vi resonerar kring hur demokratins aktörer kan bidra till att undvika en sådan utveckling.

2. Partierna

VI INLEDER VÅR ANALYS av polarisering i Sverige med att fokusera på det svenska partisystemet. I litteraturen beskrivs polariseringen av partisystemet – eller partisystempolarisering – ofta i termer av graden av ideologisk olikhet (divergens) där hänsyn tas till partiernas inbördes styrkeförhållanden (se figur 1.8). Partisystempolarisering har i detta avseende kommit att bli ett centralt begrepp för att beskriva konkurrensen mellan politiska partier i representativa demokratier.

En viktig utgångspunkt är att såväl låga som höga nivåer av politisk polarisering kan vara förknippade med problem. En låg grad av polarisering, det vill säga när ideologiskt relativt lika partier konkurrerar om väljarnas röster, innebär en brist på alternativ för väljarna vid nationella parlamentsval. Valet reduceras då till att handla om vilka partier och kandidater som kan anses styra landet bäst – vilka som är mest regeringsdugliga – medan valet i sig inte påverkar den förda regeringspolitiken i någon tydlig riktning. En hög grad av polarisering däremot ger väljarna tydliga alternativ att välja mellan och de flesta väljare kan hitta ett politiskt parti att rösta på. Samtidigt kan en hög grad av partisystempolarisering innebära att det finns så stora konflikter mellan de politiska partierna att de inte kan samarbeta eller kompromissa i viktiga politiska frågor. Polariseringen leder då till en rad olika problem, till exempel utdragna regeringsbildningar, politiska dödlägen och regeringskriser av olika slag. Som vi diskuterar i detta kapitel finns det med andra ord både för- och nackdelar med både en alltför låg och en alltför hög grad av partisystempolarisering.

Detta kapitel fokuserar på politiska partier, i synnerhet de svenska riksdagspartierna. Vi summerar den viktigaste forskningen om polarisering av partisystem och dess effekter på politiken. Vi analyserar hur väljare, folkvalda representanter och experter har uppfattat partiernas inbördes positioner och hur detta förändrats över tid. Vi analyserar även hur partierna

själva presenterar sin politik och sina ideologiska positioner i partimanifest och dagspress. Den övergripande fråga vi vill besvara är om partisystempolariseringen har ökat i Sverige på senare tid. Våra empiriska fynd använder vi som bakgrund till en kort diskussion om vilka eventuella konsekvenser utvecklingen kan få på politiken i Sverige.

Partisystempolarisering

Partisystem är ett centralt begrepp inom statsvetenskapen. Det används i studiet av grundläggande förutsättningar för hur politiska partier interagerar, samarbetar och konkurrerar med varandra, och hur dessa förutsättningar förändras över tid. Partisystem kan tillskrivas egenskaper som beskriver någonting utöver egenskaperna hos de partier som ingår. Summan blir något mer än delarna: på samma sätt som en skog utgörs av mer än de enskilda träden utgörs partisystemet av mer än av de politiska partierna.

Som namnet antyder handlar *partisystempolarisering* om graden av polarisering inom ramen för ett system av partier. I studier av partisystem från 1960-talet och framåt lyfts två aspekter fram som tillsammans kan sägas avgöra komplexiteten i samarbeten mellan politiska partier: dels antalet relevanta politiska partier (eller graden av »fragmentering«), dels graden av partisystempolarisering (se till exempel Blondel 1968; Sartori 1976). Polarisering har i denna forskningslitteratur lyfts fram som dels *divergens* eller den ideologiska spridningen av partier i ett partisystem (se till exempel Dalton 2008), dels som *extremism* eller förekomsten av så kallade antisystempartier eller extrempartier (se till exempel Sartori 1976; Powell 1982). Idén är att om parlamentet rymmer starka »extrempartier« som övriga partier ogärna vill samarbeta med, eller som behandlas som paria av andra partier, försvårar detta möjligheterna att nå parlamentariska majoriteter. I den tidiga litteraturen gällde diskussionerna framför allt kommunistiska partier, men denna roll har sedan Sovjetunionens upplösning och murens fall övertagits av främst högerpopulistiska partier.³

Som vi nämnt kan partisystempolarisering vara av stor betydelse för hur partipolitiken och den representativa demokratin fungerar i ett land. Detta lyfts fram inte minst i den länderjämförande forskningen av partisystemets effekter på politiken. I denna forskning är det polariseringens effekter på främst val och valdeltagande, parlament och regeringar som uppmärksammas. När det gäller val och valdeltagande är polarisering, i bemärkelsen att det finns flera partier som är ideologiskt olika varandra, något positivt eftersom det ger valjarna fler och tydligare valmöjligheter. Ett rikt utbud av olika alternativ innebär att fler väljare kan hitta ett parti vars åsikter ligger relativt nära deras egna. Polariserade flerpartisystem har

3. I forskningslitteraturen har denna typ av partier olika namn, för att nämna de vanligaste: radikala högerpopulistiska partier, högerpopulistiska partier, radikala högerpartier, nationalistiska högerpartier samt populistiska invandringskritiska partier. Här kallar vi denna typ av partier för *högerpopulistiska partier*. Med populism avses idén och (den i alla fall retoriska) grundsynen att det finns en politisk konflikt mellan »folket» och »eliten» (Mudde 2007). Termen »höger» ska här ses som högerut på en kulturell värderingsskala, snarare än längs en socioekonomisk vänster–högerskala eftersom dessa partier ofta framställer sig som mittenpartier utifrån den socioekonomiska politiska dimensionen (Bolin 2015).

därmed oftast ett högre valdeltagande än mindre polariserade flerpartisystem och tvåpartisystem (se till exempel Weßels och Schmitt 2014; Vassil, Solvak och Ehin 2016).

Samtidigt kan starkt polariserade partisystem medföra betydande, och ibland oöverkomliga, åsiktsskillnader mellan politiska partier. Forskning om den amerikanska kongressen har visat att den ökade polariseringen ofta försämrar kongressens förmåga till lagstiftning. I allt fler frågor är konflikterna mellan Republikanerna och Demokraterna så stora att det leder till politiska dödlägen (eng. *gridlocks*) och att det blir svårt att fatta några beslut alls (se till exempel Jones 2001; McCarty, Poole och Rosenthal 2016).

Det amerikanska politiska systemet skiljer sig dock markant från det svenska. De återkommande politiska dödlägen som uppstår i USA beror inte enbart på en ökad polarisering, utan på kombinationen av fasta mandatperioder för både kongressen (senaten och representanthuset) och den amerikanska presidenten. I parlamentariska system som det svenska, där regeringen hela tiden är beroende av parlamentets stöd, finns både möjlighet att rikta misstroendeförklaring mot en sittande regering och att utlysa nyval. Det minskar risken påtagligt för att långvariga dödlägen ska uppstå (se till exempel Linz 1990). I parlamentariska system kan i stället en annan situation uppstå, som liknar *gridlocks* i USA. Det är när övergångsregeringar utan politiskt mandat att fatta viktiga policybeslut styr, ofta till följd av utdragna regeringsbildningsförhandlingar eller när regeringar avgår utan att det finns ett alternativ till den sittande regeringen. Det kan även uppstå i situationer där regeringar ständigt misslyckas med att få ihop parlamentariska majoriteter eller i instabila system, som periodvis i Italien, där regeringar inte hinner med att genomföra sin politik på grund av återkommande regeringskriser och mycket kortvariga regeringsinnehav (Bäck och Carroll 2018).

Mycket av forskningen kring partisystempolarisering i parlamentariska system i Europa har därför fokuserat på tre relaterade aspekter: hur graden av polarisering påverkar tiden det tar att bilda regeringar, vilken typ av regering som bildas samt regeringars varaktighet eller överlevnad. Låt oss diskutera dessa aspekter i tur och ordning.

För det första, när det gäller *tiden det tar att bilda regeringar* har flera empiriska studier visat att en hög grad av polarisering ofta resulterar i mer utdragna regeringsbildningsprocesser. Detta gäller oavsett om vi väljer att betrakta polarisering som ökad extremism, det vill säga att ytterkantspartierna växer markant i storlek (se till exempel De Winter och Dumont 2008; Diermeier och Van Roozendaal 1998; Martin och Vanberg 2003) eller polarisering som divergens med hänsyn till aktörers styrkeförhållande som vi illustrerade i figur 1.8 (se till exempel Golder 2010; Ecker och Meyer 2020). För att ge ett exempel på den förstnämnda aspekten av polarisering –

betydelsen av »extrema« partier på de politiska ytterkanterna – visar Lieven De Winter och Patrick Dumont (2008) att det går långsammare att bilda regering om kommunistiska och högerpopulistiska partier kontrollerar en stor andel av mandaten i parlamenten. Det blir svårare att hitta regeringsalternativ som har ett tillräckligt stort parlamentariskt stöd. Partier som normalt inte skulle förhandla om regeringsmakten kan tvingas delta i förhandlingarna. En ökad divergens har samma effekt på regeringsförhandlingar och samma författare visar att större ideologiska skillnader mellan partierna kräver flera förhandlingsrundor innan partierna kan komma överens och förlänger tiden som krävs för att bilda regering. I en senare och liknande studie visar Sona Golder (2010) att det tar längre tid att bilda regeringar när antalet (relevanta) partier i parlamentet är stort och graden av polarisering är hög. Det beror på att ideologiskt likasinnade partier har lättare att bilda regering än ideologiskt olika. Vidare underlättas regeringsbildningar om det är få partier som behöver förhandla om regeringsmakten.⁴

Teorell m.fl. (2020) framhåller dock att en ökad polarisering inte nödvändigtvis behöver resultera i mer komplexa förhandlingssituationer och mer utdragna regeringsbildningsförhandlingar. I Sverige underlättade tvärtom partistempolariseringen i kombination med blockpolitiken länge regeringsbildningarna efter riksdagsval. Oftast var det en självklarhet redan på valnatten vilket eller vilka partier som skulle få bilda regering.⁵ Detta var dock innan Sverigedemokraterna (SD) kom in i riksdagen och de två politiska blocken förlorade möjligheten att nå egen riksdagsmajoritet.

För det andra lyfter forskningen fram att graden av partistempolarisering kan påverka *vilka typer av regeringar* som bildas. Hög polarisering kan medföra att partier som i normala fall inte skulle samarbeta känner sig nödgade till detta. Stark polarisering kan – ironiskt nog – göra det mer sannolikt att regeringar, eller stödpartiarrangemang, bestående av ideologiskt olika partier bildas (Sartori 1976; Warwick 1994). Ett exempel på detta är de blocköverskridande koalitionsregeringarna (*Große Koalitionen*) mellan Kristdemokraterna (CDU med systerpartiet CSU) och Socialdemokraterna (SPD) i Tyskland 2005–2009 samt från och med 2013. Ett annat exempel är det stödpartiarrangemang efter riksdagsvalet 2018, det så kallade januariavtalet (se till exempel Socialdemokraterna 2019), som möjliggjorde för Centerpartiet (C) och Liberalerna (L) att acceptera att Stefan Löfven valdes som statsminister för att leda en regering bestående av Socialdemokraterna (S) och Miljöpartiet (MP).

Samtidigt är det inte självklart att en hög grad av polarisering leder till att ideologiskt olika partier tvingas till organiserat samarbete. Vissa forskare menar att fragmenterade flerpartisystem och polarisering i brist på alternativ gynnar bildandet av minoritetsregeringar (till exempel Dodd 1976;

4. Warwick (1994) och Indridason (2011) argumenterar dock tvärtom för att extrempartier respektive en hög grad av polarisering snarare kan förenkla regeringsbildningsprocessen i och med att det minskar antalet politiskt möjliga regeringsalternativ.
5. Enligt Indridason (2011) gäller detta generellt i länder med en tydlig blockpolitik.

Strøm 1990). Andra forskare menar att det kan gynna bildandet av små majoritetsregeringar, inte sällan av blocköverskridande natur (till exempel Indridason 2011; Lijphart 2012), eller bildandet av så kallade överstora koalitioner, det vill säga majoritetsregeringar med fler partier än vad som matematiskt krävs för att nå en parlamentarisk majoritet (till exempel Geys, Heyndels och Vermeir 2006; Thürk, Hellström och Döring 2020). Hur kan då olika forskare komma fram till så olika slutsatser? Vad vi kan slå fast är att *i allmänhet* leder hög grad av polarisering till försämrade möjligheter för partier att bilda ideologiskt sammanhållna majoritetskoalitioner, antingen på grund av stora ideologiska avstånd mellan partier eller på grund av parlamentariskt starka ytterkantspartier (Geys, Heyndels och Vermeir 2006). När partisystempolariseringen är hög har således regeringsbildande partier tre alternativ: (1) att bilda minoritetsregering och försöka styra med hjälp av ad hoc-samarbeten och hoppande majoriteter eller, alternativt, stödpartier (Bale och Bergman 2006, Strøm 1990); (2) att bilda majoritetsregering med partier som de normalt inte skulle samarbeta med, eller i extrema fall blocköverskridande stor koalitioner bestående av de två största huvudmotståndarna i partisystemet; eller (3) att inkludera ytterligare partier än vad som krävs för parlamentarisk majoritet och bilda överstora koalitioner, vilket garanterar en bekväm majoritet i osäkra tider.

I Sverige har endast det första alternativet prövats. Skälen är flera. Vi har en lång tradition av minoritetsstyren i Sverige. De politiska spelreglerna för regeringsbildning innebär att en tillträdande regering inte behöver ha stöd av en riksdagsmajoritet, utan endast accepteras av riksdagen, det vill säga inte ha en majoritet emot sig (Bergman 1995). Oppositionspartiernas garanterade inflytande över lagstiftningsprocessen genom det relativt utvecklade utskottsväsendet är ytterligare ett skäl (Strøm 1990). Det andra alternativet, en storcoalition mellan Socialdemokraterna och Moderaterna (M), föreslogs av Centerpartiets partiledare Annie Lööf i samband med försöken att bilda en regering hösten 2018 men mottogs inte med någon större entusiasm (Teorell m.fl. 2020). Det tredje och sista alternativet, överstora koalitionsregeringar, är förvisso vanligt i bland annat Finland, men ter sig ännu mer främmande i en svensk politisk kontext.

För det tredje kan graden av partisystempolarisering påverka *varaktigheten för regeringar*, det vill säga hur länge regeringar håller ihop och hur stor risken för regeringsavgångar är. Den länderjämförande forskningen har visat att högre partisystempolarisering är förknippad med fler regeringskriser och nyval. Flera studier har visat att polarisering, både inom partisystemet (se till exempel Maoz och Somer-Topcu 2010) och inom regeringen (se till exempel Saalfeld 2008; Warwick 1994), är viktig för regeringars överlevnadsförmåga. Det råder emellertid oenighet om på vilket sätt partisystempolarisering

påverkar regeringars stabilitet. Lupia och Strøm (1995) hävdar att partisystempolarisering är en viktig aspekt av regeringspartiers förhandlingsmiljö i och med att denna avgör tillgången till möjliga regeringsalternativ. I situationer där regeringspartier har en potentiell möjlighet att ingå alternativa regeringar med andra partikonstellationer har de mindre anledning att klamra sig fast vid regeringssamarbeten som de är missnöjda med. Däremot menar bland annat Laver och Schofield (1990) att en ökad polarisering, då i form av starkare »extrempartier«, inte alls behöver vara destabiliserande, snarare tvärtom. I och med att dessa partier ofta betraktas som paria av andra partier, eller åtminstone inte kan sägas utgöra ett regeringsunderlag, minskar det antalet alternativa regeringar som potentiellt skulle kunna ersätta den sittande. Därmed kan förekomsten av dessa partier i många fall ge bättre förutsättningar för regeringar att undvika regeringskriser och få misstroendevotum riktat mot sig (se även Indridason 2011).

Warwick (1994) hävdar däremot att det inte är partisystempolariseringen i sig som är viktig utan snarare de effekter den har på regeringsbildningar. I situationer med en hög grad av partisystempolarisering, och där det inte finns något parti med egen parlamentarisk majoritet, måste partier bilda koalitioner bestående av mer ideologiskt olika partier, som ibland har oförenliga politiska mål. Det gör det svårare att komma överens om en gemensam politik, vilket i sin tur påverkar i vilken mån regeringar kan hålla ihop hela mandatperioden.

Vad säger då denna forskning om förutsättningarna för politisk polarisering i Sverige? Vi kan först konstatera att man påpekat att Sverige länge varit förhållandevis polariserat i termer av stora ideologiska skillnader mellan flera stora partier, sorterade i två tydliga politiska block. Blockpolitiken, med två någorlunda jämnstora block, skapade (åtminstone) från 1970-talet till 2010-talet en slags förutsägbarhet inom svensk politik. Regeringsbildningar underlättades i och med att det ofta var tydligt redan på valnatten vem som vunnit valet och kunde bilda regering. Samtidigt var inte *sorteringen* så pass stark att de många minoritetsregeringar som fanns under denna period inte kunde nå överenskommelser över blockgränserna: både genom tillfälliga överenskommelser och genom stödpartiarrangemang med ett eller flera oppositionspartier. Sverige har också en lång tradition av minoritetsstyre. Sverigedemokraternas intåg i riksdagen 2010, och partiets ökade popularitet sedan dess, försvårade dock snabbt denna politiska styrform. Efter valet 2014 meddelade allianspartierna och regeringspartierna (Socialdemokraterna och Miljöpartiet) att de hade ingått en politisk överenskommelse, *decemberöverenskommelsen*, i syfte att underlätta för minoritetsregeringar att styra Sverige. På samma sätt möjliggjorde *januariavtalet* för Stefan Löfven att leda en andra minoritetsregering bestående av Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Gång på gång har de

politiska partierna visat att de inte är redo att överge möjligheten för minoritetsregeringar att styra landet. Det är inte troligt att en ökad polarisering kommer att förändra detta. Däremot kan vi, vilket riksdagsvalet 2018 delvis var ett exempel på, eventuellt få se flera utdragna regeringsbildningar i framtiden (se Teorell m.fl. 2020). Detta kan i sin tur komma att innebära att vi får se fler övergångsregeringar tillfälligt styra landet.

Om vi kommer att se fler regeringskriser eller extra val i framtiden är mer osäkert. Det senare är i alla fall osannolikt. Även om nyval är vanliga i många länder har vi i Sverige endast haft ett extra val sedan den allmänna rösträttens införande. Det ägde rum 1958 efter att koalitionsregeringen mellan Socialdemokraterna och Centerpartiet föll på grund av oenighet i pensionsfrågan. I andra länder, bland annat Danmark och Irland, sitter en regering däremot sällan hela mandatperioden; i stället utlyses ofta nyval när ekonomin går bra eller opinions-siffrorna är gynnsamma (se till exempel Kayser 2005; Walther och Hellström 2019). Till skillnad från i andra europeiska länder påbörjar inte ett nyval i Sverige någon ny mandatperiod (därav namnet extra val). Denna konstitutionella egenhet förändras inte av en ökad polarisering.⁶ Incitamenten och viljan för oppositionspartier att överta regeringsmakten längre in på mandatperioden eller strax före ett ordinarie val får därför bedömas som mindre än i andra länder. I synnerhet som det är ett betydligt mindre riskfyllt projekt att gå till val som opposition än att ställas till svars inför väljarna för reformer som man på grund av den kortare mandatperioden inte haft tid eller praktisk möjlighet att genomföra (Bäck och Hellström 2018). Denna ordning gör att andra alternativ att lösa parlamentariska problem blir mer attraktiva, inte minst möjligheten att formera en ny regering på basis av den existerande parlamentariska situationen utan något extra val. Men även i Sverige kan regeringar tvingas avgå, efter misstroendeomröstningar eller självmant, om de till exempel förlorar viktiga omröstningar i riksdagen. Huruvida vi kan förvänta oss fler regeringskriser är däremot svårare att säga något om.

Tidigare forskning har som regel gjort det förenklade antagandet att politiska konfliktlinjer främst kan beskrivas som en kamp i termer av vänster och höger: att det bara finns en relevant konfliktlinje. Men i Sverige kan den traditionella vänster–högerdimensionen sägas ha fått sällskap av en politisk konfliktlinje som rör kulturella värderingar med fokus på inte minst invandring, integration, mångkultur samt brott och straff. Forskningen lyfter fram att komplexiteten ökar väsentligt när partisystemet inte längre är endimensionellt, i den bemärkelsen att förhandlingar gått från att vara ganska enkla och förutsägbara till att bli mer eller mindre kaosartade. Det beror på att när partisystemet utgår från två eller flera dimensioner kan majoritetspreferenserna för olika politiska förslag kretsa cykliskt i all oändlighet. Det vill säga ett partis förslag

6. Norge avviker också från andra länder i detta avseende då det helt saknas konstitutionellt utrymme för nyval. Om en norsk regering anser sig nödgad att avgå eller fälls i ett misstroendevotum finns inte möjligheten att utlysa nyval.

kan alltid slås av ett annat förslag, vilket i sin tur kan slås av ytterligare ett förslag och så vidare. Det finns helt enkelt ingen »jämviktspunkt« i ett flerdimensionellt system, vilket kan skapa ett slags »kaos« som gör det svårare att komma överens om förslag som har stöd av en majoritet i parlamentet. Möjligen gäller detta främst inledningsvis, när konfliktlinjerna förändras eller nya partier kommer till, och innan partierna känner till varandras avvägningar och prioriteringar mellan de olika konfliktdimensionerna (Bäck och Hellström 2018; Laver och Shepsle 1996; Laver 1998; Lindvall m.fl. 2017). Även om det ligger utanför utrymmet i denna bok att i detalj utröna vilka effekter en ökad betydelse av en kulturell värderingsdimension har på politiken kommer vi att i våra fortsatta analyser diskutera och ta hänsyn till denna. När vi jämför utvecklingen över tid i Sverige kommer vi således inte enbart att analysera polarisering i termer av vänster–höger, utan även i termer av en kulturell värderingsdimension.

Analys av partierna

Har partisystempolariseringen ökat i Sverige på senare tid? Innan vi går vidare med att analysera denna fråga kommer vi att först beskriva de olika aspekter av partisystempolarisering som behandlas i detta kapitel. Vi analyserar polarisering som *ökad extremism* genom att studera avståndet mellan de två partier som vid en given tidpunkt står längst ifrån varandra, här kallat *ytterkantspartiavstånd* (se till exempel Crombez 1996). Vi använder oss också av det vanligaste sättet att beskriva polarisering mellan politiska partier i ett partisystem, det vill säga i termer av polarisering som *ökad divergens*. Vi viktar det ideologiska avståndet längs vänster–högerskalan efter partiernas storlek, ett mått ofta kallat Daltons polariseringsindex (se faktarutan »Daltons polariseringsindex«). Båda dessa försök att beskriva viktiga ideologiska skillnader inom ett partisystem förutsätter dock att partisystemet bygger på en dominerande politisk dimension – vanligtvis vänster–högerskalan.⁷ I detta kapitel (och kapitel 5) kommer vi emellertid att presentera analyser som även tar hänsyn till en kulturell värderingsdimension, uttryckt som attityder till bland annat flyktingmottagning.⁸

Väljarbedömningar

För att kunna uttala sig om huruvida ideologiska avstånd mellan politiska partier blir längre eller kortare över tid behövs metoder för att skatta partiers ståndpunkter eller positioner. Som vi nämnde i föregående avsnitt kan det göras på många olika sätt och med hjälp av många olika slags grunddata. Vi

7. För ett undantag, se Maoz och Somer-Topcu (2010).

8. Rehm och Reilly (2010) argumenterar för att man borde väga in åsiktsskillnader inom partierna i mätningar av polarisering. Polariseringen sägs då öka om partiernas ledamöter blir mer homogena, det vill säga mer åsiktsmässigt lika varandra. Rymmer partierna tvärtom en stor bredd av olika åsikter blir skillnaderna mellan partierna inte lika stora. Detta kan säkert vara relevant i exempelvis USA där de två partierna traditionellt haft en stor ideologisk bredd inom partierna och där vissa lagförslag kan stödjas av ledamöter från båda partierna. I en svensk kontext menar vi att detta inte är relevant. Det beror inte minst på den höga partidisciplinen där som regel samtliga ledamöter röstar på den gemensamma partilinjén. Större åsiktsskillnader inom partierna kan säkerligen få partier att undvika att lyfta upp och ta tydlig ställning i vissa politiska sakfrågor, men på det stora hela är det oproblematiskt att betrakta riksdagspartierna som homogena, enhetliga aktörer.

Daltons polariseringsindex mäter standardavvikelsen av vänster–högerpositioner viktad efter partiernas storlek. På så sätt ger detta index en översiktlig bild av den ideologiska divergensen i ett partisystem.

Formellt beräknas indexet enligt följande formel:

$$\sqrt{\sum_{i=1}^n P_i (X_i - \bar{X})^2},$$

där P_i är proportionen av mandat för parti i , X_i är dess position på vänster–högerskalan och $\bar{X}$ är det viktade medelvärde av alla partiers positioner, summerat över antalet partier n .

Även om indexet oftast kallas Daltons polariseringsindex var Dalton långt ifrån först med att mäta partisystempolarisering på detta sätt. Tvärtom har indexet presenterats och använts av ett flertal forskare från 1970-talet och framåt, se till exempel Taylor och Herman (1971), Dodd (1976), Sigelman och Yough (1978) och Warwick (1998).

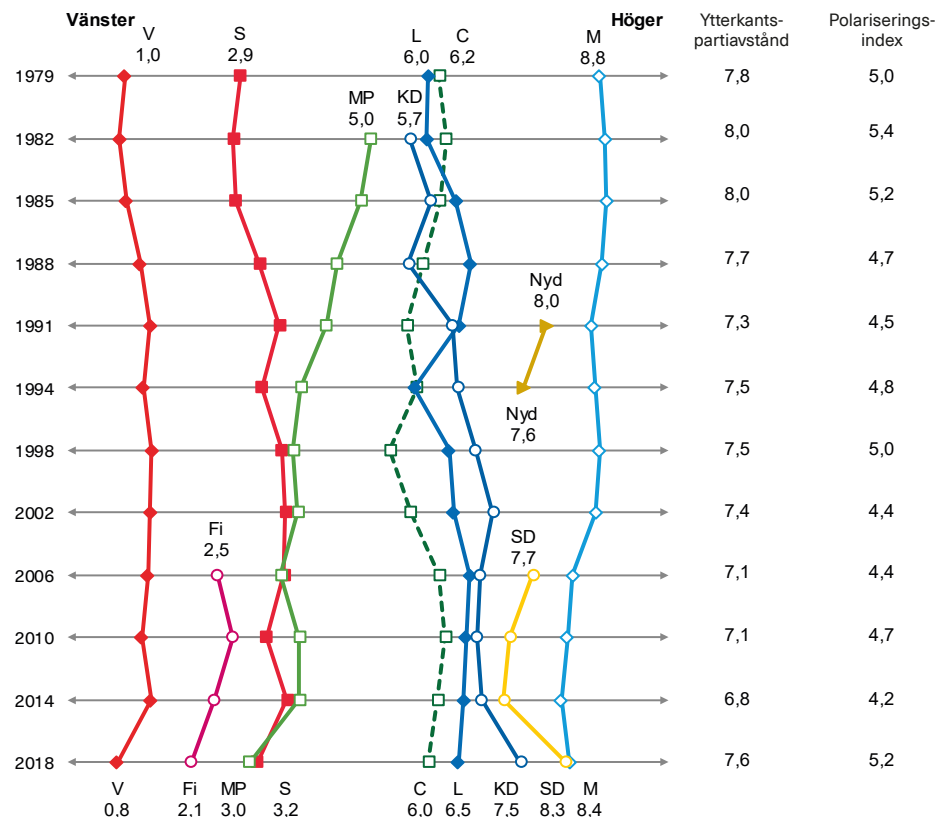
inleder med att analysera partisystempolarisering med hjälp av en av de mer klassiska metoderna, nämligen att tillfråga väljarna om saken: Hur uppfattar väljarna de olika partiernas ideologiska positioner? Tekniken är väl beprövad och har använts under lång tid i väljarstudier runt om i världen (se till exempel www.cses.org).

Data om väljarnas uppfattningar om partipositioner hämtas från riksrepresentativa enkätstudier. I undersökningarna presenteras en skala från vänster till höger och de svarande ombeds placera ut de olika partierna. Ett huvudargument till att vi bör låta väljarnas bild av partisystemet väga tungt i analyserna är att väljarnas uppfattningar – korrekta eller inte – rimligen är de enda slags uppfattningar som kan ligga till grund för hur väljarna sedan orienterar sig i den politiska rymden och hur de bedömer partiets släktskap, närmanden och fjärmanden, samt förstås potentiella partisamarbeten. Svenska väljare har inte under någon tidsperiod uppvisat några stora svårigheter att placera ut politiska partier i den ideologiska vänster–högerrymden (se till exempel Oscarsson 1998; Oscarsson och Svensson 2020).⁹

I figur 2.1 presenteras resultat från svenska Valundersökningar 1979–2018 som visar hur den svenska väljarkåren har uppfattat partiernas genomsnittliga positioner längs en elvagraderad skala från »långt till vänster« till »långt till höger«.¹⁰ Vi vet från tidigare studier (Oscarsson 1998; Oscarsson och Holmberg 2016) att svenska väljares uppfattningar av

9. I den senaste Valundersökningen 2018 varierade andelen som inte ville eller kunde placera ut partierna längs vänster–högerdimensionen mellan 7 och 9 procent. Det är något högre än vad som har varit fallet i tidigare studier. Troligen beror den högre andelen vet ej-svar på förändrade datainsamlingsmetoder (enkäter i stället för intervjuer).
10. Förutom de åtta riksdagspartier som nämnts ovan innehåller denna figur väljarnas placering av Ny demokrati (Nyd) i början av 1990-talet och Feministisk initiativ (FI) från 2006. I övriga figurer presenterar vi ofta endast de åtta nuvarande riksdagspartierna. FI är dock med i fler figurer än Nyd eftersom partiet har ställt upp i de senaste riksdagsvalen och dessutom haft representation i Europaparlamentet.

Figur 2.1 Svenska väljares uppfattningar om partiernas positioner längs vänster–högerskalan, 1979–2018 (genomsnitt).

Kommentar: Uppgifterna om partiernas genomsnittspositioner längs vänster–högerdimensionen är hämtade från svenska Valundersökningar 1979–2018. Intervjufrågan lyder: »Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. På det här kortet finns en skala. Jag skulle vilja att Du placerade de politiska partierna på skalan. Var någonstans skulle Du vilja placera [parti]«. Skalan går från 0 »långt till vänster« till 10 »långt till höger« med mittenalternativet 5 »varken till vänster eller till höger«. I Valundersökningarna 1998, 2002, 2006, 2010 och 2018 har åtminstone hälften av de svarande fått använda en internationell variant av den elvagrådiga vänster–högerskalan, med ändpunkterna »vänster« och »höger«. Piratpartiet placerades på 4,8 i snitt 2010. Ytterkantspartiavstånd räknas ut genom att för varje år subtrahera det högsta uppmätta värdet på skalan med det lägsta. Endast riksdagspartierna inkluderas i beräkningen av ytterkantspartiavstånd och polariseringsindex.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1979–2018.

partiernas positioner är mycket stabila och att väljarna dessutom är påfallande överens om såväl partipositioner som partiförflyttningar längs vänster–högerdimensionen (Oscarsson och Svensson 2020). Att väljare uppvisar hög samstämmighet i bedömningar av hur det politiska landskapet ser ut är inte oväsentligt. Inom normativ demokratiteori betraktas sådan samstämmighet om hur den politiska spelplanen ser ut som en viktig förutsättning för en fungerande samhällsdebatt (Berelson 1952).

De partiförflyttningar som svenska väljare har upplevt som mest dramatiska över tid gäller i första hand nyttillkomna partier som Miljöpartiet och Kristdemokraterna (KD). Miljöpartiet har rört sig allt längre ut åt vänster i partisystemet i väljarnas ögon sedan det bildades i början av 1980-talet. Och sedan Kristdemokraterna kom med i mätningarna har väljarna uppfattat partiet som allt längre till höger. I samband med 2018 års val uppfattades Miljöpartiet stå längre till vänster och Kristdemokraterna längre till höger än vid någon tidigare tidpunkt.

I väljarnas ögon var det svenska partisystemet mer polariserat under perioden 1979–1988 än under perioden efter millennieskiftet. De fyra längsta genomsnittliga ytterkantspartiavstånden – det vill säga avståndet mellan de två partier som står längst ifrån varandra på skalan – uppmättes i samband med valen 1979–1988 (7,7–8,0 enheter). Vid valet 2014 hade vi det lägsta ytterkantspartiavståndet mellan Moderaterna och Vänsterpartiet under de senaste fyrtio åren (6,8 enheter). Mellan valen 2014 och 2018 ser vi sedan en tydlig polarisering i väljarnas uppfattningar av partiavstånd. Även med hänsyn tagen till förändrade insamlingsmetoder för de svenska Valundersökningarna tror vi att förändringarna speglar hur väljarna uppfattat situationen: väljarna upplever en ökad polarisering i närtid, mellan 2014 och 2018 års val.¹¹

Även vårt mer avancerade polariseringsindex, som tar hänsyn till partiernas inbördes styrkeförhållanden, visar en mycket likartad utveckling. De högsta polariseringsvärdena återfinns tidigt under mätperioden, som högst i samband med 1982 års val (5,4). I valen efter millennieskiftet ligger polariseringen på en något lägre nivå för att vända tillbaka uppåt mellan 2014 och 2018 års val. Det handlar dock inte om något polariseringsrekord 2018 (5,2).

Sverigedemokraternas position uppfattades redan 2006 som klart till höger, mellan Kristdemokraterna och Moderaterna, även om det fanns delade meningar i väljarkåren om detta. Under perioden 2006–2014 tycks Sverigedemokraterna ha varit på väg vänsterut i väljarnas ögon men tog sedan ett tydligt kliv åt höger i samband med 2018 års val. I senare jämförbara mätningar – såsom SOM-undersökningen 2019 och Europaparlamentsvalundersökningen 2019 – har Sverigedemokraterna placerats längst till höger av alla partier. Svenska väljare uppfattar i dag Sverigedemokraterna som

11. Misstanken att polariseringen mellan 2014 och 2018 kan vara överdriven beror på förändrade datainsamlingsmetoder. I enkäter tenderar svarande att använda en större del av svarsskalorna än vad de gör i intervjuer. En serie noggranna panelanalyser – där samma personer svarat vid två undersökningstillfällen – har dock gjort oss övertygade om att väljarna uppfattade större ideologiska vänster–högeravstånd mellan partierna 2018 än vad de gjorde 2014. Bland de respondenter som deltog i både Europaparlamentsvalundersökningen 2014 och Valundersökningen 2018 (som båda hade enkäter som insamlingsmetod) ökade ytterkantspartiavståndet från 7,3 till 7,7 enheter och Daltons polariseringsindex från 4,8 till 5,4. De förändringarna av väljarnas uppfattningar av graden av polarisering i partisystemet är alltså nästan lika stora som i figur 2.1. Vår slutsats är att den absoluta huvuddelen av förändringarna mellan 2014 och 2018 inte kan bero på förändringar i undersökningsseriens datainsamlingsmetoder utan i stället beror på att partisystemet uppfattades ha polariserats.

Tabell 2.1 Polarisering som ökad divergens, väljares partiplacementer i utvalda länder, 1996–2020 (Daltons polariseringsindex).

Tidsperiod	Sverige	Danmark	Norge	Finland	Island	Tyskland	Storbritannien	USA
1996–2001	5,19	3,51	3,42	-	4,49	2,51	2,82	-
2001–2006	4,07	3,57	3,75	2,85	4,08	2,70	2,36	2,43
2006–2011	4,62	3,85	4,29 ^a 4,33 ^b	3,61 ^a 3,44 ^b	4,13 ^a 4,19 ^b	3,13 ^a 3,63 ^b	-	1,95
2011–2016	4,32	-	4,12	3,06	3,85	3,34	3,52	2,09
2016–2021	5,23	-	4,73	-	4,47 ^c 4,43 ^d	4,07	-	3,40

Kommentar: a) Finland 2007, Island 2016, Norge 2005 och Tyskland 2005 b) Finland 2011, Island 2009, Norge 2009 och Tyskland 2009. c) Island 2016 d) Island 2017. De olika tidsperioderna avser CSES olika undersökningsomgångar (moduler). Alla undersökningar genomförs i nära anslutning till de olika ländernas val under den aktuella tidsperioden. Modul I 1996–2001; Modul II 2001–2006; Modul III 2006–2011; Modul IV 2011–2016; Modul V 2016–2021. CSES-studierna används en elvgradig skala från 0–10 med ändpunkterna »vänster« och »höger«, vilket förklarar att resultaten från Sverige är systematiskt något högre än de som presenterades i figur 2.1. Polariseringsindex i Modul I–IV är hämtade från <https://cses.org/data-download/download-data-documentation/party-system-polarization-index-for-cses-modules-1-4/> medan polariseringsindex i Modul V tagits fram av författarna.

Källa: Comparative Study of Electoral Systems, undersökningsomgång 1–5.

ett tydligt högerparti, och väljarna har också blivit allt mer överens om denna bedömning över tid (se Oscarsson och Svensson 2020).

Att mäta väljares perceptioner av partipositioner är populärt och det finns därför goda möjligheter att jämföra med andra länder. I tabell 2.1 gör vi ett försök att jämföra graden av partipolarisering i Sverige med ett antal andra länder som deltar i det internationella forskningsprojektet Comparative Study of Electoral Systems (CSES; www.cses.org). Jämförelserna illustrerar tydligt några av polariseringsmåttets egenskaper, till exempel att valsystemets utformning spelar stor roll. Tvåpartisystem som i Storbritannien och USA har ofta klart lägre grad av ideologisk vänster–högerpolarisering om vi som här använder väljarnas uppfattningar av partierna som utgångspunkt. I tvåpartisystem är det inte lika centralt för partierna att konkurrera med hjälp av tydliga ideologiska skillnader (jämför Downs 1957). Det är partiets kandidater som står i centrum i val till enmansvalkretsar. Inom partierna finns det därför en större spridning av ideologiska åsikter och därmed

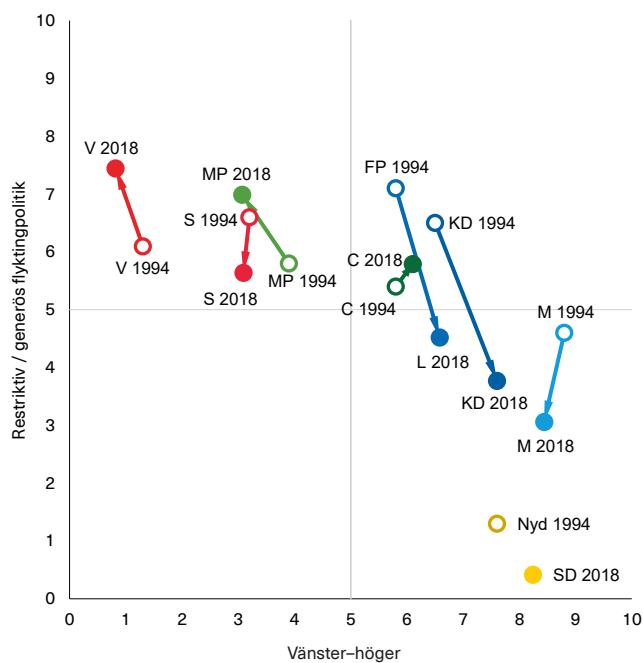
fler ideologiska överlappningar mellan de två största politiska partierna. I länder med flerpartisystem har den ideologiska spelplanen en större huvudroll i partiernas kamp om väljare. Partierna står i centrum och de konkurrerar i första hand med varandra med hjälp av gemensamma ideologiska program och budskap. Det leder till större spridning i väljarnas perceptioner av partipositioner. I de nordiska länderna, som är mest jämförbara med varandra, varierar polariseringsgraden mellan indexvärde 2,85 (Finland 2003) och indexvärde 5,19 (Sverige 1998). Även sett till genomsnittet under perioden förefaller det finländska partisystemet vara det minst polariserade och det svenska det mest polariserade, enligt ländernas egna väljare. Sverige är med andra ord inte främmande för relativt höga nivåer av ideologisk polarisering.

När det gäller utvecklingen över tid är det i den här jämförelsen Tyskland och USA som visar en tydligt högre nivå av polarisering vid det senaste valet jämfört med tidigare val. Tydligast var polariseringstrenden i Tyskland (från 2,51 till 4,07) och USA (2,43 till 3,40). Även i Storbritannien var polariseringsgraden på uppåtgående (2,82 till 3,52). I närtid, mellan de två senaste Valundersökningarna i respektive land under perioden 2011–2020, syns en tydligt förhöjd polariseringsgrad i Sverige, Norge, Island, Tyskland och USA.

Den uppenbara invändning som kan göras mot analyserna av partipolarisering så här långt är följande: Den abstrakta konstruktion som vänster–högerdimensionen är har inte någon fast förankring i konkreta ideologiska positioner. Ändpunkterna på skalan – vänster och höger – är föremål för ständigt revidering. Det är gångbara termer som överlever politiska epoker, men de har inte samma innehåll i dag som vid den franska revolutionen. Termerna vänster och höger fylls på med nytt innehåll. Vad väljarna uppfattade som »långt till vänster« på 1960- och 1970-talet är med största sannolikhet något annat än »långt till vänster« under 2010-talet. Det är stor skillnad på att stödja Pol Pot och röda khmererna i Kambodja under 1970-talet och stödja Vänsterpartiet i dag. Den politiska mitten under 1970-talet var inte heller densamma som dagens mitten, och så vidare. Skalans ändpunkter och mittpunkt är *relativ*. Därför är det vanskligt att uttala sig om huruvida Socialdemokraterna i *absolut* mening står ideologiskt längre från Moderaterna i dag än vad de gjorde i går. På basis av mätningar av vänster–högerpositioneringar är det därför svårt att uttala oss om huruvida det politiska landskapet blivit mer ideologiskt splittrat eller om avståndet mellan ändpunkterna blivit större. Hur väljarna uppfattar förändringar av partiernas inbördes relativa avstånd berättar dock mycket om förutsättningarna för partikonkurrens: om hur den uppfattade polariseringen ser ut.

Det är här det blir intressant att även fundera på ytterligare ideologiska konfliktdimensioner. I figur 2.2 redovisas

Figur 2.2 Väljarnas uppfattningar om partiernas positioner i en tvådimensionell rymd med vänster–höger och inställning till flyktingmottagning, 1994 och 2018 (genomsnitt).

Kommentar: Grafen visar de genomsnittliga positionerna för partierna längs vänster–högerskalan och längs en skala från restriktiv till generös inställning till flyktingmottagning. Frågan om flyktingmottagande (y-axeln) lyder: »På den här skalan vill vi att du placerar de olika partierna efter hur du uppfattar deras inställning till hur många flyktingar Sverige bör ta emot.« Ändpunkterna på skalan är 0 »Vi bör vara restriktiva när det gäller hur många flyktingar vi tar emot i Sverige« och 10 »Vi bör vara generösa när det gäller hur många flyktingar vi tar emot i Sverige«. Antal svarande på frågorna om partiernas inställning till flyktingmottagande var 2018 omkring 3 100 personer. Frågan om vänster–högerskalan (x-axeln) lyder: »Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. På det här kortet finns en skala. Jag skulle vilja att Du placerade de politiska partierna på skalan. Var någonstans skulle Du vilja placera [parti]«. Skalan går från 0 »långt till vänster« till 10 »långt till höger« med mittenalternativet 5 »varken till vänster eller till höger«.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1994 och 2018.

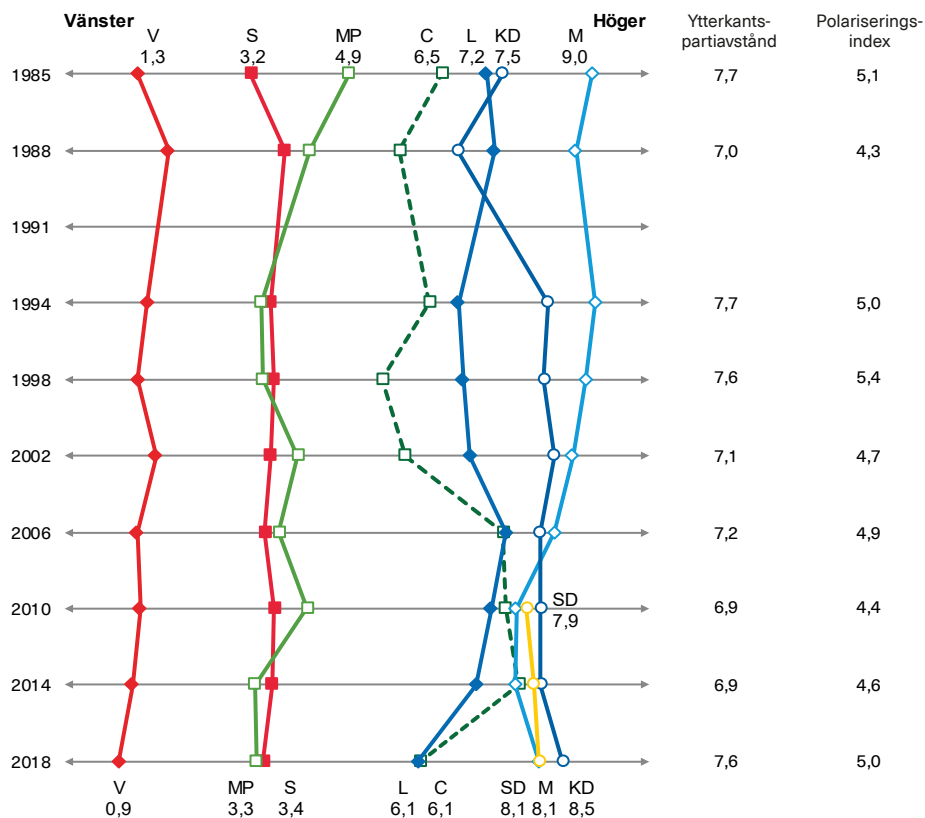
väljarnas uppfattningar av partiernas positioner även längs en andra konfliktlinje – den kulturella värderingsdimensionen. Eftersom det har varit svårt att ställa begripliga frågor om denna konfliktlinje – begrepp som GAL–TAN är analysverktyg som forskare använder, men som inte vunnit någon större spridning bland väljare – har det varit nödvändigt att mäta en specifik men central aspekt av den, en åsiktsdimension som i litteraturen går under namnet flyktingdimensionen (jämför Gilljam och Holmberg 1995).

Flyktingdimensionen är inte en helt ny företeelse i svensk politik. Redan i 1994 års Valundersökning fick väljarna positionera partierna längs en skala från generös till restriktiv inställning till flyktingmottagning. Skälet till att frågan om flyktingmottagning var högaktuell 1994 var flyktingvågen under kriget i forna Jugoslavien och framgångarna för partiet Ny demokrati. Frågan om flyktingmottagning kan då som nu sägas utgöra kärnan i den kulturella värderingsdimensionen tillsammans med åsikter om mångkultur och invandring – åtminstone så som konflikten har kommit att bli betydelsefull i den svenska kontexten.

Jämförelsen mellan 1994 och 2018 visar stora likheter men också en något ökad spridning i väljarnas bedömningar av partiernas positioner. Såväl rödgröna som borgerliga partier uppfattas av väljarna stå längre ifrån varandra i en tvådimensionell rymd 2018 än vad de gjorde under 1990-talet. Sverigedemokraterna uppfattas av dagens väljarkår stå något längre till höger och vara något mer restriktiva i frågor om flyktingmottagning jämfört med hur dåtidens väljarkår positionerade Ny demokrati.

När vi använder två dimensioner för att beskriva den svenska partirymden väljer de svenska väljarna 2018 att sprida ut sina bedömningar av partiernas positioner mer än vad väljarna gjorde tjugofyra år tidigare (se figur 2.2). Det handlar inte om några stora förändringar men den samtidiga rörelsen mot mer generös inställning till flyktingmottagning (V, MP och C) och mer restriktiv inställning till flyktingmottagning (S, L, KD och M) ger stöd för att det mellan 1994 och 2018 ägde rum en polarisering i form av ökad ideologisk spridning och ökade inbördes avstånd mellan partier (*polarisering som ökad divergens*). Även avståndet mellan de två partier som står längst ifrån varandra i det tvådimensionella partirymden – Vänsterpartiet och Ny demokrati/Sverigedemokraterna – har blivit större (*polarisering som ökad extremism*). Det ligger förstås nära till hands att knyta den ökade polariseringen till att flyktingfrågorna blivit viktigare över tid. Även om flyktingvågen från kriget i forna Jugoslavien 1991–1995 placerade flyktingfrågor relativt högt på den politiska dagordningen i Sverige, var det ändå en västanfläkt i förhållande till den framskjutna position som flyktingfrågorna haft sedan hösten 2015 (se exempelvis Oscarsson och Strömbäck 2019).

Figur 2.3 Riksdagsledamöternas placeringar av partierna längs vänster–höger-skalan, 1985–2018 (genomsnitt).

Kommentar: Frågan i Riksdagsundersökningen lyder likadant som i studier av väljare: »Man brukar ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk inställning. Ange med hjälp av nedanstående skala var Du tycker att de politiska partierna står på vänster–högerskalan«. Skalan går från 0 »långt till vänster« till 10 »långt till höger« med mittenalternativet 5 »varken till vänster eller till höger«.

Källa: Valforskningsprogrammet: Riksdagsundersökningarna 1985–2018. År 1991 genomfördes ingen Riksdagsundersökning.

Elitbedömningar

Under lång tid har även våra riksdagsledamöter – folkets främsta företrädare – fått svara på enkäter där de ombetts placera ut partierna längs samma slags elvgradiga skala från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). I vilken utsträckning sammanfaller riksdagsledamöternas utblick över det politiska vänster–högerlandskapet med väljarnas? Finns det något som tyder på att de förtroendevalda ser ökade ideologiska avstånd mellan partierna? Resultaten presenteras i figur 2.3 på samma sätt som tidigare, med ytterkantspartiavstånd och polariseringsindex.

Riksdagsledamöterna har varit i huvudsak överens med väljarna om partiernas inbördes vänster–högerordning under hela den senaste fyrtioårsperioden. Men det finns noterbara undantag i samband med de senaste valen. I valen 2010 och 2014 uppfattades Kristdemokraterna av riksdagsledamöterna vara ytterkantsparti längst till höger i partisystemet, inte Moderaterna. Det har med all sannolikhet att göra med att vi har haft Moderatledda alliansregeringar under denna period, vilket har inneburit att riksdagsledamöterna uppfattat Moderaternas position vara längre in mot mitten. Överhuvudtaget sätter de olika epokerna av partisamarbete sin tydliga prägel på riksdagsledamöternas uppfattningar om partiernas vänster–högerpositioner. Under alliansperioden 2006–2014 placerade riksdagsledamöterna de fyra borgerliga partierna på en mycket likartad position. I historiens ljus framstår denna period av »borgerlig samling« som unik.

Polariseringsgraden då? Polarisering mätt som avstånd mellan ytterkantspartierna visar stor stabilitet. Avståndet mellan Vänsterpartiet och Moderaterna uppfattades vara något större i samband med 1985 och 1994 års val (7,7 enheter). I valen därefter har ytterkantspartiavstånden varit något mindre, men aldrig lägre än 6,9 enheter. Vårt samlade polariseringsindex visar en något lägre nivå efter millennieskiftet än vid 1980- och 1990-talsvalen. Om det fanns någon trend fram till 2014 var det i så fall en svag avpolarisering i riksdagsledamöternas ögon.

Dock, precis som i väljarnas ögon, växte avstånden i partisystemet *i närtid*, mellan valen 2014 och 2018. När riksdagsledamöterna får uttala sig om det politiska landskapet är Alliansens upplösning mycket tydlig, och de växande avstånden mellan ytterkantspartierna – Vänsterpartiet och Kristdemokraterna – likaså. Fyra partigrupperingar utkristalliserar sig: 1) Vänsterpartiet, 2) de rödgröna regeringspartierna Socialdemokraterna och Miljöpartiet, 3) de två liberala mittenpartierna Centerpartiet och Liberalerna och 4) vad som just nu i svensk debatt allt oftare benämns som de högerkonservativa partierna Moderaterna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna. Resultatet är ett tydligt mer polariserat

partisystem enligt våra riksdagsledamöters bedömningar. Ytterkantspartiavståndet 2018 är nära att tangera det historiska rekordet (7,6), och Daltons polariseringsindex (5,0) är åter jämförbart med de högsta noteringarna under vår mätperiod.

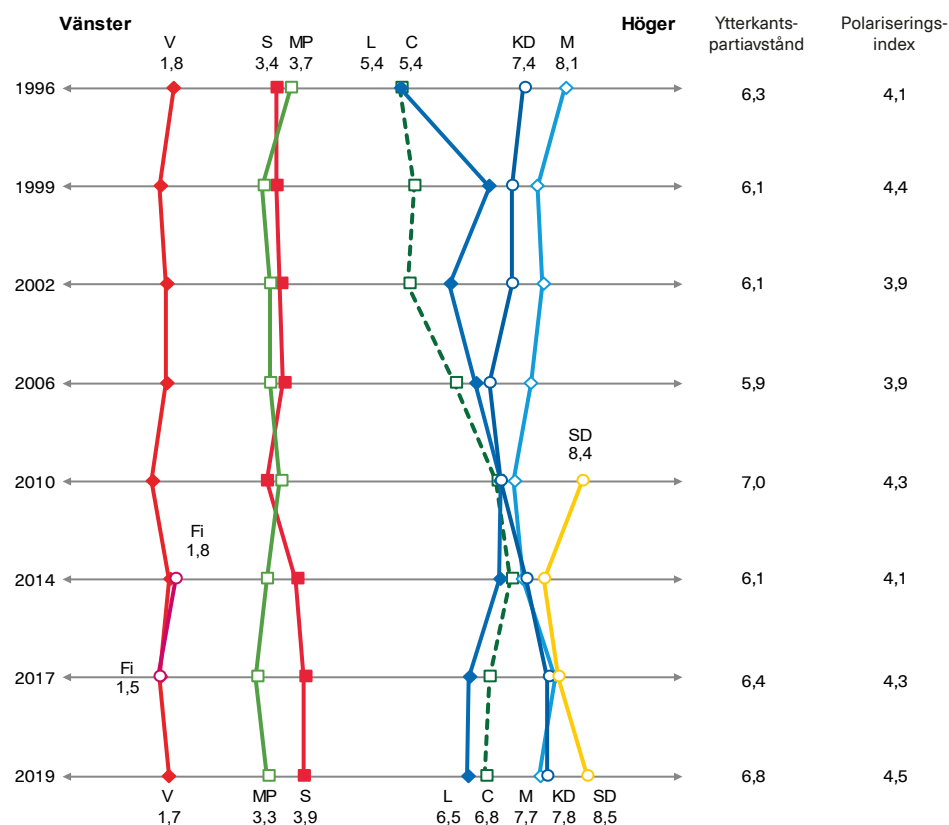
Expertbedömningar

Nästa grupp av aktörer som vi kan låta uttala sig om partiernas positioner är experterna. Att sända ut enkäter till forskare som sysslar med politik och låta dem bedöma partiers positioner längs olika åsiktsdimensioner är ett effektivt sätt att snabbt kartlägga de politiska rymderna. Olika typer av experter är i allmänhet betydligt mer informerade om politik än den genomsnittliga medborgaren. Det finns möjlighet att ställa fler frågor som tillåter mer fullständiga och mer nyanserade kartläggningar av partiers politiska ställningstaganden. Därför är data från expertenkäter utomordentligt värdefulla för forskning inom många olika områden.

Även om det råder mer eller mindre konsensus om att expertundersökningar ger ganska tillförlitliga uppskattningar av politiska partiers generella åsikter saknar studierna inte tillkortakommanden. Inte minst handlar det om att olika personer lägger olika innebörd i begrepp som »vänster« eller »höger« inom politiken, vilket ju även är fallet när man ber väljare att placera partier längs en skala. Olika experter använder sig således av olika kriterier för att bedöma politiska partiers positioner i olika politiska sakfrågor. Dessutom kan det även för experter vara svårt att faktiskt veta vad politiska partier tycker i frågor som inte uppmärksammas i samhällsdebatten eller i specifika frågor som experterna själva inte forskat om (Volkens 2007).

Ett flertal expertundersökningar som innefattar svenska partier har gjorts genom åren. Endast en av dessa täcker en längre tidsperiod, vilket möjliggör jämförelser över tid, nämligen *Chapel Hill Expert Surveys* (CHES). Dessa undersökningar har genomförts regelbundet vart tredje till vart fjärde år sedan slutet av 1990-talet. I figur 2.4 redovisas hur svenska experter (statsvetare) placerat riksdagspartierna längs vad som benämns som en *generell* vänster–högerdimension. Den generella eller övergripande vänster–högerdimensionen innefattar både ekonomiska vänster–högerfrågor (till exempel skatter, inkomstskillnader, transfereringar) och kulturella vänster–högerfrågor (till exempel synen på brott och straff, moralfrågor, nationalism). Både väljarna, riksdagsledamöterna och experterna identifierar två distinkta grupper av partier: en till vänster och en till höger. Experternas bedömningar av den svenska partirymden liknar alltså både väljarnas och riksdagsledamöternas. Det finns dock några undantag, inte minst om vi jämför experterna och väljarna. Enligt experterna rådde

Figur 2.4 Expertbedömningar av svenska partiers ideologiska positioner längs en generell vänster–högerskala, 1996–2019 (genomsnitt).

Kommentar: Figuren visar partiernas position längs en generell vänster–högerskala enligt experter (genomsnittlig expertplacering). För den som vill läsa mer om Chapel Hills expertenkäter hänvisas till bland annat: Huber och Inglehart (1995); Hix och Lord (1997); Ray (1999); Bakker m.fl. (2015); Polk m.fl. (2017); Bakker m.fl. (2020). Endast riksdagspartierna inkluderas i beräkningen av ytterkantspartiavstånd och polariseringsindex.

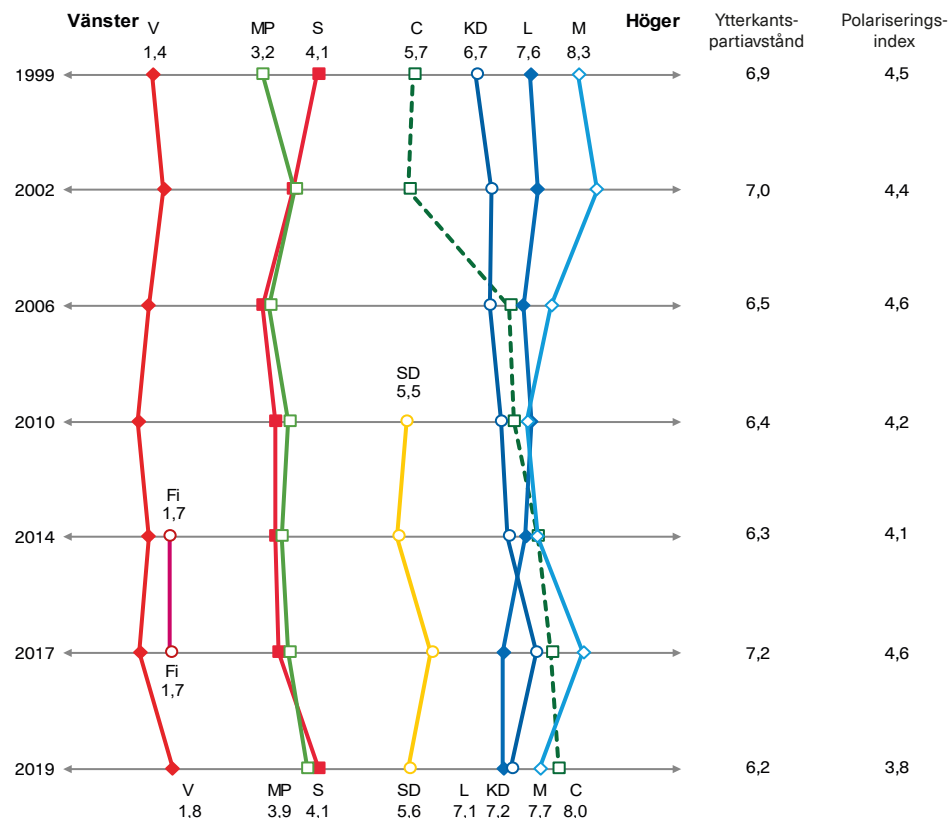
Källa: Chapel Hill Expert Survey, 1999–2019.

det minsta ytterkantspartiavståndet (mellan Moderaterna och Vänsterpartiet) vid valet 2006 och inte 2014. Där väljarnas uppfattningar gav en tydlig ökning av ytterkantspartiavståndet mellan 2014 och 2018 var inte denna lika tydlig enligt experternas bedömningar mellan 2017 och 2019. Vi kan dock se att den högsta noteringen för graden av polarisering kom 2019, men vi kan inte tala om några dramatiska förändringar. Enligt statsvetaren Peter Mair (2003) är en nackdel med expertstudier att ju fler partier som en expert måste placera längs en viss politisk dimension, desto mer sannolikt är det att han eller hon använder mer av den ideologiska skalan för att placera dessa partier. Experterna tenderar alltså att se en bredare spridning av positioner i mer fragmenterade system, det vill säga en ökad fragmentering av partisystemet leder till större upplevda nivåer av polarisering. Därför bör vi vara försiktiga med att dra alltför stora slutsatser av eventuella förändringar om antalet partier i ett partisystem förändras. Tittar vi på 2010 när Sverigedemokraterna kom in i riksdagen är det också detta år då ytterkantspartiavståndet är som störst (7,0). Sverigedemokraternas ideologiska vandring avspeglas också i väljarnas uppfattning att partiet närmade sig allianspartierna inför valet 2014 för att sedan dra sig allt längre högerut längs den generella vänster–högerskalan.

Den viktigaste skillnaden mellan väljare och experter återfinns i rangordningen av partierna. Där experterna konsekvent ger Sverigedemokraterna en ytterkantposition längst ut till höger, ger väljarna i stället denna position till Moderaterna. Hur kan det komma sig? En trolig förklaring är att väljarna ombeds placera partierna längs en vänster–högerskala utan att veta vilken typ av »vänster« och »höger« det handlar om. Rör det sig om ekonomi och synen på skatter och offentliga transfereringar? Eller handlar det också om synen på moralfrågor, nationalism, brott och straff och invandring? Eller handlar det om alla dessa typer av frågor? De experter (läs: statsvetare) som placerat de svenska partierna längs en *generell* vänster–högerskala vet oftast något bättre vad forskarna (läs: kollegorna) efterfrågar: hur olika typer av frågor ska vägas mot varandra. Då blir det rimligt att placera Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna som Sveriges två ytterkantspartier längs en generell vänster–högerdimension.

För att ge en rättvis bild behöver vi fortsätta analysen med ännu en uppsättning expertbedömningar av svenska partiers vänster–högerpositioner. Figur 2.5 visar placeringen utifrån en mer strikt definierad *socioekonomisk* vänster–högerdimension. Till skillnad från den generella vänster–högerdimensionen, som delvis kan sägas fånga upp även vissa kulturella värderingsfrågor (moralfrågor, nationalism, brott och straff med mera), handlar socioekonomiska vänster–högerfrågor om synen på hur samhället ska vara beskaffat främst med avseende på ekonomiska fördelningspolitiska frågor. Enligt experterna

Figur 2.5 Expertbedömningar av svenska partiers ideologiska positioner längs en ekonomisk vänster–högerdimension, 1999–2019 (genomsnitt).

Kommentar: Endast riksdagspartierna inkluderas i beräkningen av ytterkantspartiavstånd och polariseringsindex. Den fråga som ställs till experterna i Chapel Hill Expert Survey om den generella vänster–högerskalan är: »First, we would like you to classify the parties in terms of their broad ideology. On the scale below, 0 indicates that a party is at the extreme left of the ideological spectrum, 10 indicates that it is at the extreme right, and 5 means that it is at the center. For each party, please circle the ideological position that best describes a party's overall ideology.« Med samma skala lyder frågan rörande den ekonomiska vänster–högerskalan på följande sätt: »Political scientists often classify parties in terms of their ideological stance on economic issues. Parties to the right emphasize a reduced economic role for government. They want privatization, lower taxes, less regulation, reduced government spending, and a leaner welfare state. Parties to the left want government to play an active role in the economy. Using these criteria, indicate where parties are located in terms of their economic ideology.«

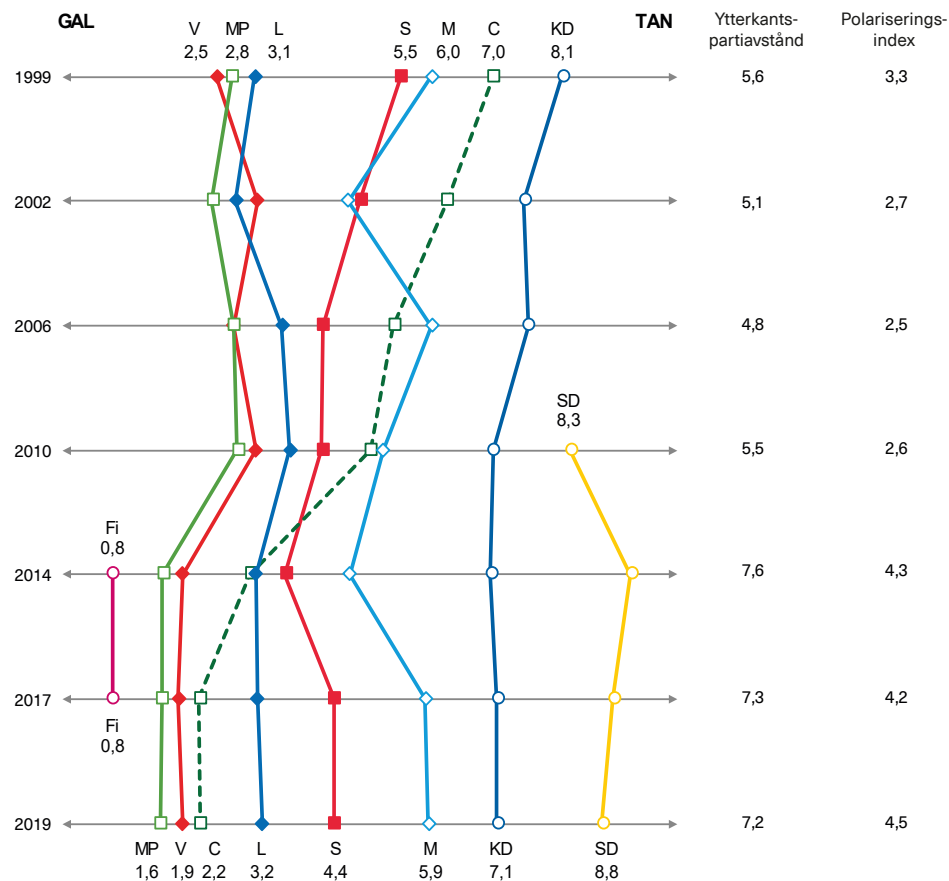
Källa: Chapel Hill Expert Survey, 1999–2019.

är såväl ytterkantspartiavståndet (mellan Vänsterpartiet och Centerpartiet) som polariseringsindex 2019 bland de lägsta som observerats de senaste 20 åren. Har det ägt rum en polarisering så är det enligt experterna i varje fall inte längs den ekonomiska fördelningspolitiska dimensionen. Vad som är värt att notera är att längs denna dimension uppfattas Sverigedemokraterna som ett mittenparti. Det stämmer bra överens med det allmänna mönstret att högerpopulistiska partier kombinerar auktoritarianism och nationalism med mittenpolitik i socioekonomiskt avseende (de Lange 2007, 2012).

Om det inte ägt rum någon omfattande polarisering över tid längs den traditionella vänster–högerdimensionen, kan vi då i stället se en ökad polarisering längs den kulturella värderingsdimensionen? I figur 2.6 visar vi de svenska partiernas placering längs GAL–TAN-dimensionen. När mätningarna började 1999 var de svenska riksdagspartiernas placering längs denna dimension i stort sett likadan som längs den generella vänster–högerdimensionen. Ett undantag var Liberalerna (dåvarande Folkpartiet) som låg närmare Vänsterpartiet och Miljöpartiet än både övriga borgerliga partier och Socialdemokraterna. Längs denna dimension kan vi observera de största positionsförflyttningarna och även den största polariseringen. Vi kan se i figuren att samtliga rödgröna partier dragit sig närmare en GAL-position över tid. Men den mest dramatiska förändringen över tid är Centerpartiets. Från att ha legat mellan Kristdemokraterna och Moderaterna med en utpräglad TAN-position (7) har Centerpartiet kommit att närma sig Vänsterpartiets och Miljöpartiets positioner långt ut på GAL-kanten (cirka 2). Tittar vi på skillnaden mellan ytterkantspartiernas positioner och polariseringsindex kan vi se att en tydlig polarisering ägt rum, men sent i perioden. Denna ökade polarisering ägde inte rum 2010, med Sverigedemokraternas intåg i riksdagen, utan kom senare inför valet 2014. Alla rödgröna partier och alla allianspartier förutom Kristdemokraterna förflyttade sig då närmare GAL och längre bort från Sverigedemokraternas TAN-position. Kristdemokraternas förflyttning iväg från TAN-kanten ägde rum innan dess. Sedan, efter 2014, fortsatte Centerpartiet sin vandring mot en mer utpräglad GAL-position, medan Socialdemokraterna och Moderaterna har förflyttat sig (tillbaka) mot TAN. Den ökade polariseringen är uttalad.

Eftersom det kan vara svårt att få en tydlig bild över hur dessa ompositioneringar i partirynden ser ut visar figur 2.7 partiernas positioner enligt GAL–TAN på den vertikala axeln och ekonomisk vänster–höger på den horisontella axeln. Tydligast är fortfarande Centerpartiets förflyttning från en TAN-till en GAL-position, men även att denna förflyttning placerade partiet i en tydlig liberal gemenskap med Liberalerna. Om dessa två dimensioner ger en bra beskrivning och summering av de politiska konflikterna inom det svenska partisystemet,

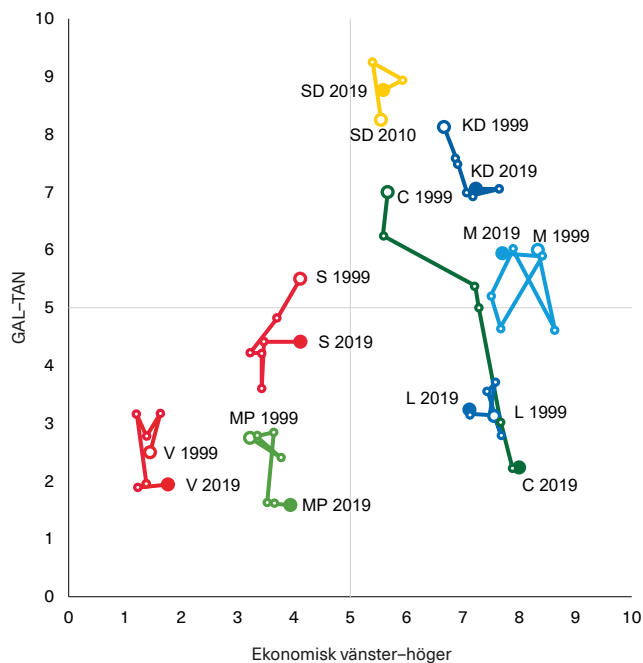
Figur 2.6 Expertbedömningar av svenska partiers ideologiska positioner längs GAL-TAN-dimensionen, 1999–2019 (genomsnitt).

Kommentar: Endast riksdagspartierna inkluderas i beräkningen av ytterkantspartiavstånd och polariseringsindex. Den fråga som ställs i Chapel Hill Expert Survey för den kulturella dimensionen går från 0 (Libertarian/ Postmaterialist) till 10 (Traditional/Authoritarian): »Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. 'Libertarian' or 'Postmaterialist' parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. 'Traditional' or 'Authoritarian' parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues.«

Källa: Chapel Hill Expert Survey, 1999–2019.

Figur 2.7 Svenska partiers ideologiska positioner längs ekonomisk vänster–högerdimensionen och GAL–TAN-dimensionen, 1999–2019 (genomsnitt).

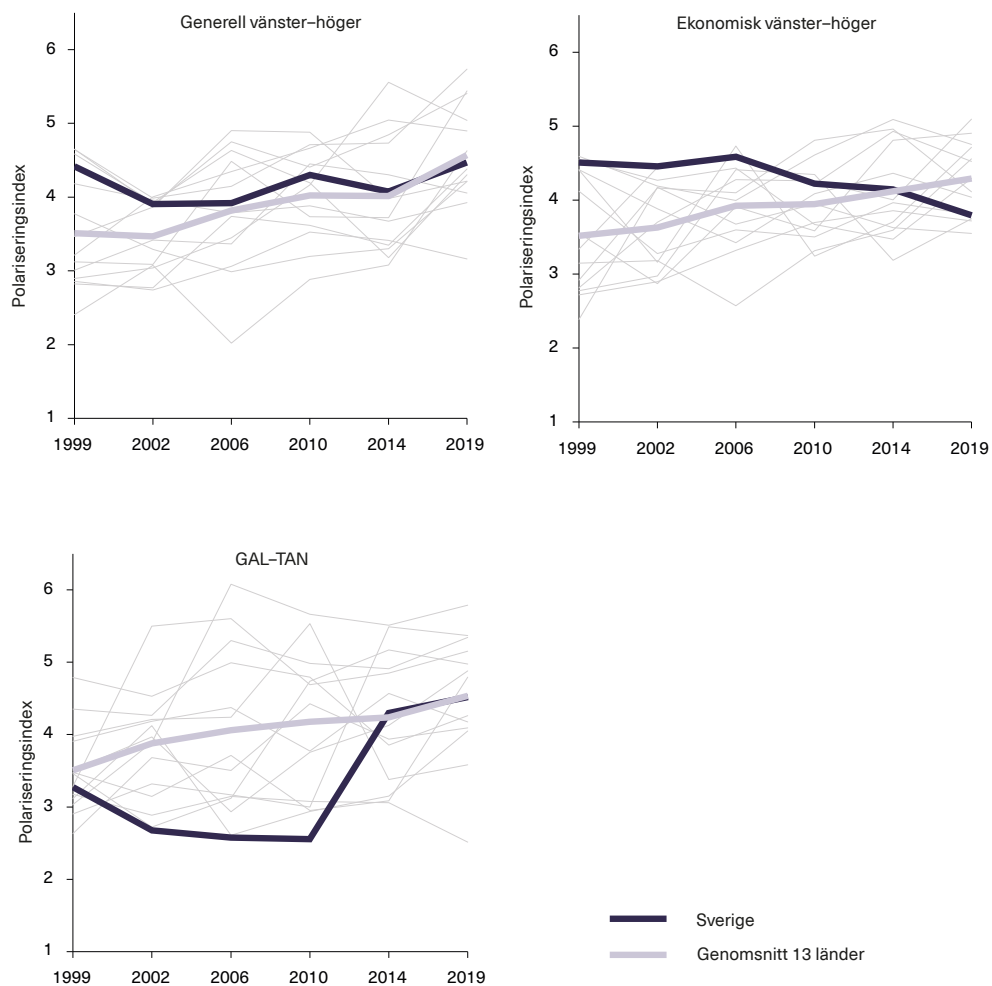
Kommentar: Se kommentaren till figur 2.5 och 2.6 för detaljer om hur frågorna har ställts.

Källa: Chapel Hill Expert Survey, 1999–2019.

vilket mycket tyder på (se till exempel Hellström och Lindahl, *kommande*), visar sig ett intressant mönster, nämligen att det svenska partisystemet inte längre har två, utan tre politiska block – alla positionerade i varsin ruta i fyrfältaren i figur 2.7. Den enda kvadrant i figuren som i nuläget helt saknar partier är den som kombinerar TAN med ekonomisk vänster.

Hur förhåller sig trenderna i Sverige till dem i andra länder? CHES-undersökningarna har sedan 1999 förutom Sverige även innefattat tretton andra västeuropeiska länder. Vi kan jämföra den svenska utvecklingen och huruvida polariseringen i Sverige är hög eller inte med hur det ser ut i dessa länder. I figur 2.8 visas (Daltons) polariseringsindex för de tre dimensioner som diskuterats ovan: generell vänster–höger, ekonomisk vänster–höger samt GAL–TAN. Den mörklila linjen i

Figur 2.8 Partisystempolarisering i Sverige jämfört med 13 västeuropeiska länder, 1999–2019.

Kommentar: Figurerna visar polariseringsindex för tre dimensioner: generell vänster-höger, ekonomisk vänster-höger och GAL-TAN. Den mörklila linjen visar polariseringsindex för Sverige och den ljuslila linjen den genomsnittliga polariseringen för 13 västeuropeiska länder (Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Nederländerna, Portugal, Spanien, Storbritannien, Tyskland och Österrike). De tunna linjerna visar polariseringsindex för de enskilda länderna.

Källa: Chapel Hill Expert Survey, 1999–2019.

respektive jämförelse visar polariseringsindex för Sverige och den ljuslila linjen den genomsnittliga polariseringen för 13 västeuropeiska länder. De grå linjerna visar polariseringsindex för de enskilda länderna.¹²

I den översta vänstra figuren kan vi se att i Västeuropa som helhet finns det en uppåtgående trend i termer av generell vänster–högerpolarisering. Sverige hade initialt, före mitten av 2000-talet, en av de högsta nivåerna av partisystempolarisering enligt vänster–högerskalan för att senare ligga på en relativt genomsnittlig nivå. I dag ligger polariseringsindex till och med strax under genomsnittet. När det gäller polarisering enligt den smalare definierade socioekonomiska vänster–högerskalan ser vi på liknande sätt att Sverige hade de högsta nivåerna fram till mitten av 00-talet och bildandet av Alliansen. Därefter har polariseringen konsekvent sjunkit för att ligga på en av de lägsta nivåerna år 2019. I dag har endast Irland, Tyskland och Österrike en lägre grad av socioekonomisk partisystempolarisering bland länderna i jämförelsen. Frågan om huruvida vänster–högeravstånden mellan partierna ökat eller minskat beror på vad vi menar med vänster och höger: medan den generella vänster–högerpolariseringen har varit relativt stabil har den mer specifika ekonomiska vänster–högerpolariseringen minskat.

Slutligen kan vi se i det nedre diagrammet att Sverige omvänt länge hade den lägsta graden av polarisering i termer av GAL–TAN-frågor. Inte förrän 2014 kom Sverige upp i en för Västeuropa genomsnittlig nivå. Sammantaget visar denna jämförelse att Sverige på intet sätt har någon hög polarisering, i relativa termer, utan ligger på en någorlunda genomsnittlig nivå. Det gäller oavsett om vi tittar på polarisering i frågor som anses tillhöra (den ekonomiska fördelningspolitiska) vänster–högerdimensionen eller frågor som kan sägas tillhöra en kulturell värderingsdimension.

12. För Sverige är alltså detta samma siffror som redovisas som polariseringsindex längst till höger i figurerna 2.4, 2.5 och 2.6.

Valmanifest

Väljarna och experterna har nu fått säga sitt. Ett tredje sätt att uttala sig om partiernas inbördes positioner är att lyssna på vad partierna själva säger att de vill göra och vilken typ av samhälle de helst vill se. I parti- eller idéprogram presenterar partierna sin övergripande politik och idéer för hur de vill att samhället ska se ut och fungera. Dessa dokument är ganska allmänt skrivna och förändras i regel inte speciellt ofta. För att få en bild av partiernas prioriteringar och ståndpunkter i dagspolitiska frågor kan de program (valmanifest) som partierna presenterar inför riksdagsvalen vara av mer intresse. Valmanifesten är inte enbart valstrategiska dokument för att marknadsföra partiernas politik utan även frukten av en parti-intern demokratisk process där medlemmar och stämmor haft

inflytande över partiets politik och identitet. Dessa dokument ger därför en ganska god bild av var partierna som helhet står i olika frågor.

Den internationella litteraturen om studier av valmanifest är omfattande. En dominerande inriktning inom forskningen har handlat om att koda hur stor del av texterna som partierna ägnar åt olika frågor. Syftet har varit att försöka fånga partiernas positioner längs en generell vänster–högerskala, i forskningen känd under akronymen RILE (*right–left scale*) (Laver och Budge 1992). Metoderna har fått utstå mycket kritik (för en översikt, se Gemenis 2013). För det första positioneras partierna enligt ett kodschema som tillkom för flera decennier sedan. Även om det gjorts försöka att uppdatera detta schema genom att lägga till fler kategorier kan metoden ha svårt att fånga nyare politiska frågor (till exempel invandring, integration och islamofobi). För det andra är skalan relativ såtillvida att även om partierna i dag skriver ungefär lika mycket om exempelvis fördelningspolitik är innehållet i denna fördelningspolitik mindre radikalt än det som skrevs för några decennier sedan. Fast tack vare att kodningen och skalan kan användas i olika länder och sammanhang, samt att den ger en mätbar indikation av partipositioner över tid, och även för val längre tillbaka i tiden, har den kommit till bred användning (Laver och Budge 1992; Budge 2001; Klingemann 2006; Gemenis 2013; Mölder 2016).

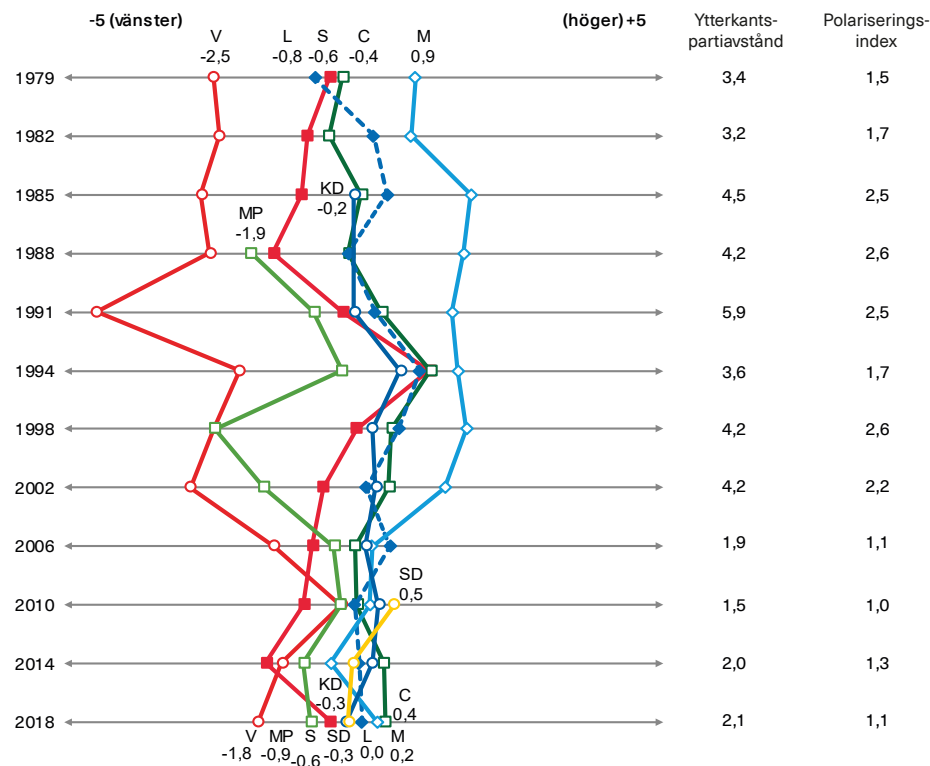
RILE-skalan innehåller kodningskategorier som reglering av kapitalism samt expansion av välfärdssektorn och utbildningssektorn (alla vänster). Till kategorierna som klassificeras som höger hör sådant som positiva attityder till militären, näringslivet, neoklassisk ekonomisk teori och ekonomisk effektivitet samt försvar av nationella värderingar. Skalan utgör således en blandning av ekonomi och kultur – en slags generell vänster–högerskala. Andelen (i procent) av manifesten som kodas till höger ställs i relation till andelen som kodas till vänster. Balansmättet ger en vänster–högerposition för ett parti utifrån det specifika valmanifestet.

Figur 2.9 visar partiernas position på RILE-skalan utifrån data som genererats av ett stort internationellt forskningsprojekt, MARPOR, som bygger vidare på föregångarna Manifesto Research Group (MRG) och Comparative Manifestos Project (CMP). Vi visar här de svenska partiernas placering på RILE-skalan sedan 1979, en tidpunkt då fempartisystemet fortfarande var intakt. Placeringarna bygger på den av Lowe m.fl. (2011) transformerade (logaritmerade) RILE-skalan som har blivit vanlig i litteraturen under det senaste decenniet.¹³

Utfallet på RILE-skalan visar också en placering på vänster–högerskalan som vi känner igen från tidigare analyser i det här kapitlet. Men det finns undantag. Partiernas positioner är mer lätttrörliga än vad som framgår av de figurer vi presenterat ovan, som bygger på hur väljare och experter placerar

13. I detta fall ger modifikationen av Lowe m.fl. (2011) samma trend och samma bild av partiernas placeringar som om originalvariabeln skulle ha använts.

Figur 2.9 Partiernas positioner längs en generell vänster–högerskala enligt valmanifesten, 1979–2018.

Kommentar: Baserad på logaritmerad RILE (se brödtexten för mer information) enligt Lowe m.fl. (2011).

Källa: Comparative Manifesto Project 1979–2018.

partier. I början av perioden framstår exempelvis Liberalerna (dåvarande Folkpartiet) som ett parti ganska nära eller till och med till vänster om Socialdemokraterna. Socialdemokraterna gick i samband med 1990-talets tidiga finanskris från att vara ett parti placerat till vänster till att 1994 betona trovärdighet i att kunna hushålla med knappa resurser. Det resulterade i ett valmanifest som placerade partiet långt till höger. Dessa rörelser i våra data tyder på att valmanifest är partiernas sätt att betona relativa positioner, det vill säga frågor som de utifrån sin utgångsposition vill lyfta fram i en särskild kontext.

Samtidigt visar samlingen i mitten vid valet 2006 och återigen 2010 att de borgerliga partiernas samarbete i Alliansen går att se även i valmanifesten. Moderaterna, som fram tills dess varit ett parti klart till höger om de andra, sökte sig in mot mitten av den politiska spelplanen. Inför valet 2006 och 2010 presenterade Moderaterna som enda parti inte heller ett eget valmanifest utan endast Alliansens gemensamma valmanifest. Utifrån figuren och diskussionen ovan (se också kommande kapitel) framstår det som om perioden med alliansregeringen var en period där polariseringen minskade i termer av avstånd mellan partierna medan polariseringen i termer av sortering i två tydliga block förstärktes. Noterbart är också att Sverigedemokraternas vilja att framstå som ett mittenparti längs den ekonomiska vänster – högerdimensionen, som kunde observeras i expertbedömningarna ovan, återspeglas även i analysen av RILE-skalan utifrån valmanifesten.

Enligt valmanifesten har polariseringen minskat snarare än ökat över tid, inte minst inför valet 2006 och 2010, för att därefter ligga på relativt blygsamma nivåer. Den främsta anledningen till denna förändring är att både Vänsterpartiet och Miljöpartiet från vänster och Moderaterna från höger närmat sig den politiska mitten från tidigare relativt extrema positioner. Från och med 2006 är båda polariseringsmått (ytterkantspartiavståndet och Daltons viktade polariseringsindex) också på rekordlåga nivåer. Det kan vara så att de minskade ideologiska skillnaderna över tid beror på en förändrad betydelse av vänster och höger inom politiken i kombination med ett något föråldrat kodningsschema för RILE-skalan. Men oavsett vilket kan vi konstatera att vi inte ser vare sig någon ökad eller minskad polarisering i närtid, utan att denna har legat på en relativt konstant nivå de senaste fyra riksdagsvalen.

Dagspress

Ett fjärde sätt att försöka fånga upp var partier står i olika politiska frågor och deras inbördes positioner är att lyssna på vad partierna själva uttrycker i debattartiklar eller andra uttalanden av partiföreträdare som återrapporteras av journalister i dagspressen (eller mer precist storstadsmorgonpressen). Vår sista analys av partisystempolarisering baserar sig på manuella kodningar av politikernas uttalanden i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet under slutet av valkampanjerna för fyra riksdagsval: 1998, 2010, 2014 och 2018. Samtliga artiklar där representanter för de svenska riksdagspartierna har uttalat sig två månader före riksdagsvalet är kodade.¹⁴ Även om denna typ av analyser har gjorts för partier i andra länder är det så vitt vi vet första gången detta tillämpas i en svensk kontext. I likhet med partiernas valmanifest visar innehållsanalyser av partiernas uttalanden i dagspressen deras intresse för olika frågor under

14. Totalt rör det sig om drygt 900 artiklar och över 6 000 kodade positioner i olika politiska frågor. För en mer detaljerad genomgång av hur den kvantitativa innehållsanalysen och kodningen gått till, se Hutter, Grande och Kriesi (2016) och Hellström och Blomgren (2016). Datamaterialet kommer från dessa två källor och har uppdaterats för riksdagsvalen 2014 och 2018.

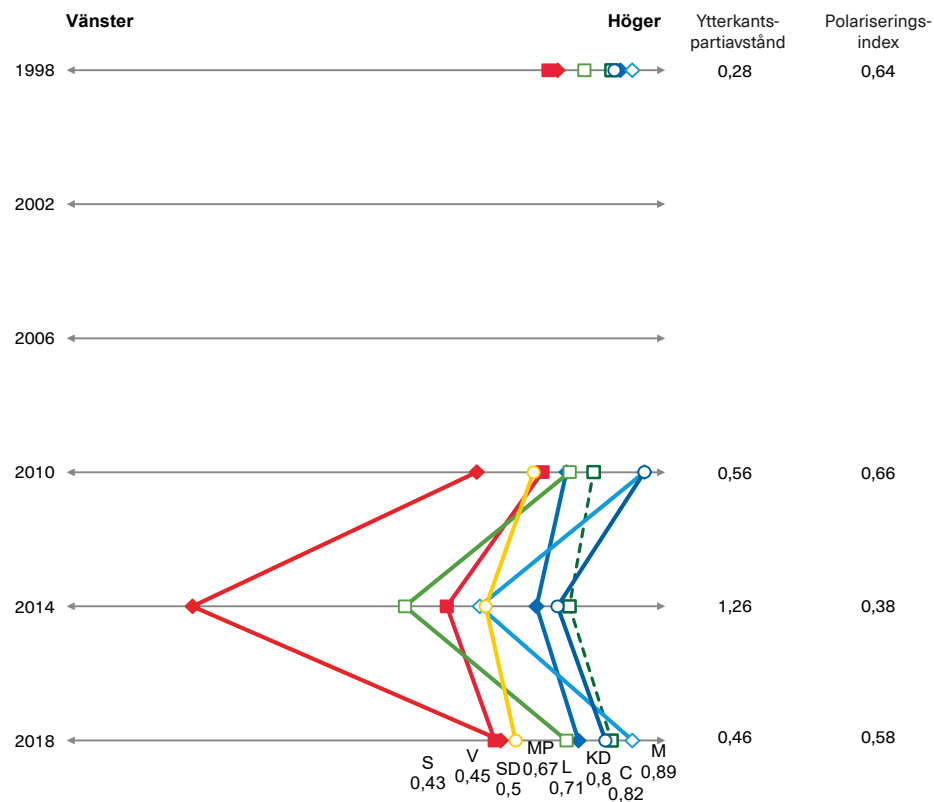
valkampanjerna. Till skillnad från valmanifest, som är strategiska dokument skrivna av partierna själva för att framställa partierna i god dager, uppmanas ofta politiker av journalister att svara på andra partiers kritik eller på journalisters egna frågor. Det berör därför en något större bredd av frågor. Denna typ av datamaterial har potentiellt också en brist, nämligen att journalister framför allt betonar och uppmärksammar konflikter och åsiktsskillnader mellan de politiska partierna. Att politiker är överens är kanske goda nyheter i många fall, men det är inga nyheter som säljer. Därför finns det en risk att denna typ av analyser överdriver åsiktsskillnaderna mellan de politiska partierna (se till exempel Hellström och Blomgren 2016).

I analyserna av partiernas placeringar utifrån deras uttalanden i dagspressen är dessa kodade så att -1 betyder att partiet har en negativ position, 0 en neutral position och +1 en positiv position. Vårt mått på partiernas placeringar baserar sig på genomsnittet av dessa uttalanden för respektive parti och valrörelse. Ytterkantspartiavstånd (extremism) och polariseringsindex (divergens) räknas ut på samma sätt som i tidigare figurer i detta kapitel, men denna gång således utifrån partiernas uttalanden i dagspressen. I dessa analyser har vi data för att kunna jämföra riksdagsvalet 1998 med de tre valen under 2010-talet för att åskådliggöra förändringar.

Figur 2.10 visar det första politikområdet och handlar om en slags socioekonomisk vänster–högerskala. Här samlas alla uttalanden för eller emot en stor offentligt finansierad välfärdssektor och en stor andel offentliga transfereringar (väns-ter) respektive ekonomisk liberalism i form av privatiseringar, avregleringar av arbetsmarknaden med mera (höger). Vi kan se att även om denna typ av data inte ger lika tydliga skillnader mellan partierna ser vi tydligt två politiska block i valrörelsen 1998. De borgerliga partierna lyfter fram och är mer positiva till ekonomisk liberalism och de rödgröna partierna är mer positiva till en offentligt finansierad välfärdssektor och omfördelning. En viktig anledning till att det inte är större skillnader mellan de politiska blocken är att samtliga partier i grunden är positiva till det svenska välfärdssystemet och även uttalar sig positivt om detta i den offentliga debatten.

Skillnaden mellan blocken blir lite mindre tydlig 2010 då Liberalerna (dåvarande Folkpartiet) har en liknande position som Miljöpartiet och 2014 då Moderaterna gör en vänstergir. Det är samma tendenser som vi såg i analyserna av valmanifesten ovan. Under 2014 års valrörelse lyfts också behovet av ett förstärkt välfärdssystem fram av samtliga partier, även om innehållet i praktiken skiljer sig åt mellan partierna från att förespråka en generell upprustning (Vänsterpartiet) till att främst vilja stärka äldreomsorgen (Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna). En viktig skillnad från många tidigare analyser i detta kapitel, men även här i likhet med partiernas placeringar enligt valmanifesten, är att vilket parti som

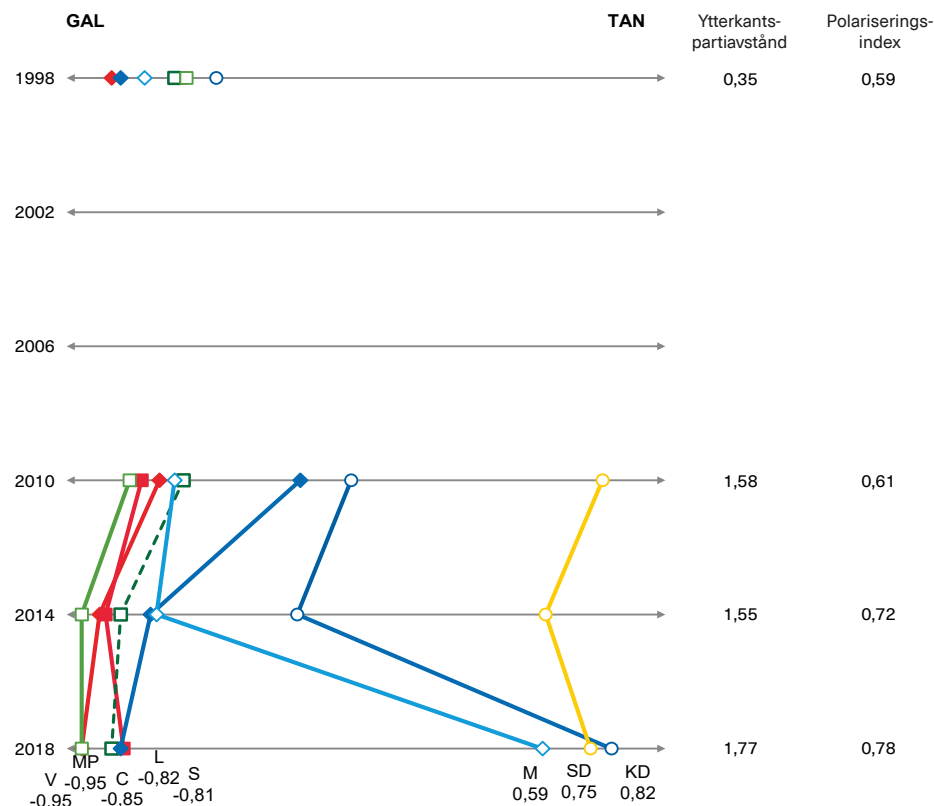
Figur 2.10 Svenska partiers ideologiska positioner enligt uttalanden i dagspressen längs en socioekonomisk vänster–högerdimension, 1998–2018 (genomsnitt).

Kommentar: Figuren visar partiers position längs en socioekonomisk vänster–högerdimension (stor offentligt finansierad välfärd kontra ekonomisk liberalism och avregleringar). Siffrorna baseras på svenska partiers uttalanden två månader före riksdagsvalen på debattsidorna i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, samt i nyhetssektionen i den senare.

Källor: Hutter, Grande och Kriesi (2016) och Hellström och Blomgren (2016) med egna uppdateringar.

Figur 2.11 Svenska partiers ideologiska positioner enligt uttalanden i dagspressen längs en GAL–TAN-dimension, 1998–2018 (genomsnitt).

Källor: Hutter, Grande och Kriesi (2016) och Hellström och Blomgren (2016) med egna uppdateringar.

är ytterkantparti varierar. Tittar vi på detta mått ser vi att det största avståndet mellan ytterkantpartierna rådde under valrörelsen 2014, men trots detta var det också 2014 som polariseringsindex var som minst (0,38). Sammantaget går det inte att slå fast att det skulle finnas en tydlig trend mot ökad eller minskad polarisering längs en socioekonomisk vänster–högerdimension mellan 1990-talet och 2010-talet, åtminstone inte i analyser av partiers uttalanden i dagspressen under valrörelserna.¹⁵

För att fånga upp en eventuell förekomst av polarisering utifrån en kulturell värderingsdimension använder vi oss av

15. Ser vi till utrymmet dessa frågor får i dagspressen är det tydligt att de utgör en stor del av den offentliga debatten inför riksdagsvalen – ungefär 40 procent av alla uttalanden. Även om den politiska debatten domineras av ekonomiska frågor ägnades mindre uppmärksamhet (cirka 10 procent mindre) åt denna typ av frågor under 2010-talets val jämfört med valet 1998.

uttalanden som är av relevans för GAL–TAN-dimensionen. Vi mäter dels liberala kulturella värderingar kontra mer traditionella och värdekonservativa värderingar (som synen på religiösa minoriteter, HBTQI-personer, aborter med mera), dels gröna värderingar i form av miljöpolitiska uttalanden. Dessutom inkluderar vi uttalanden som handlar om invandring, integration, islamofobi och xenofobi.¹⁶ Figur 2.II visar partiernas placeringar längs denna kulturella värderingsdimension. Partiernas inbördes placeringar enligt detta mått är ungefär det vi kan förvänta oss och liknar experternas bedömningar (enligt figur 2.6). Åtminstone deras bedömningar inför de två senaste riksdagsvalen. I valrörelsen 2018 placerar sig Moderaterna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna närmast TAN och övriga partier närmare GAL. Skillnaderna i dessa partiers placeringar baserat på uttalanden i dagspressen är dock betydligt större än de som experterna målar upp, vilket så klart får betydelse på både ytterkantspartiavstånd och polariseringsindex. År 2018 är också det år då båda dessa indikatorer är på sin högsta nivå, men vi ser ändå en ökning för båda dessa index över tid. Polariseringsindexet ligger ungefär på samma nivå för valet 1998 som för valet 2010, men har ökat de två senaste riksdagsvalen. I den offentliga debatten i valrörelsen 1998 var det framför allt jämställdhets- och miljöfrågor som gav denna dimension relevans. Under 2010-talet var dessa frågor fortfarande dominerande, men även hbtqi-personers rättigheter har uppmärksammats i högre grad. En annan typ av frågor som kommit att få en väsentligt större betydelse under det senaste decenniet handlar om invandring och integration. I likhet med väljarnas bedömningar av flyktingpolitiken och experternas bedömningar av GAL–TAN-dimensionen bekräftar denna analys den ökande partisystempolariseringen utifrån en kulturell värderingsdimension, och inte bara om vi jämför 1990-talet med 2010-talet, utan även i närtid.

Partiernas polarisering

I det här kapitlet har ett antal olika datamaterial använts för att positionera de svenska riksdagspartierna längs centrala ideologiska dimensioner i syfte att svara på frågan om hur graden av polarisering i partisystemet förändrats över tid. Vi har kunnat ge svar på om det svenska partisystemet har blivit mer polariserat och hur utvecklingen förhåller sig till polariseringen i andra länder. Vi har analyserat hur väljare och experter har uppfattat partiernas inbördes positioner och hur detta förändrats över tid. Vi har även analyserat hur partierna själva presenterar sin politik i partimanifest och i dagspress.

Överlag visar analyserna av hur *väljarna* uppfattar de olika partiernas ideologiska positioner en påfallande stabilitet över tid. Inga dramatiska förändringar äger rum, möjligen med

16. Det är inte helt uppenbart varför det skulle finnas en tydlig koppling mellan gröna värderingar och liberala eller frihetliga värderingar. Vi kan dock konstatera att högerpopulistiska partier, vilka som regel placeras långt ut på TAN-kanten, sällan prioriterar miljöfrågor och inte sällan förknippas med klimatskepticism. När det gäller partiernas åsikter till bland annat invandring och integration tar vi med detta i analyserna eftersom det är troligt att experterna i samband med sina bedömningar av partiernas placeringar på GAL–TAN-skalan även tar hänsyn till partiernas åsikter till bland annat invandring och integration. På detta sätt tror vi att vi får ett mått av GAL–TAN som liknar det vi använt i tidigare analyser i detta kapitel.

undantag för perioden efter valet 2014. Mellan valen 2014 och 2018 såg väljarna större ideologiska vänster–högeravstånd mellan rödgröna och borgerliga partier, samtidigt som ett växande Sverigedemokraterna gjorde en tydlig förflyttning högerut i politiken. Vi kan alltså observera en ökad polarisering längs *vänster–högerdimensionen*. Det handlar dock inte om några stora förändringar, och polariseringen befinner sig på nivåer som kännetecknat svensk politik förut.

Den andra delen av analysen av medborgares uppfattningar av partisystempolarisering fokuserade på en dimension som kommit att bli allt viktigare i svensk politik: *den kulturella värderingsdimensionen*. Genom att studera hur väljarna positionerar partierna längs en skala från generös till restriktiv inställning till flyktingmottagning mellan 1994 och 2018 framträder nya konstellationer av partier med gemensamma ståndpunkter. Vi ser en rörelse mot mer generös inställning till flyktingmottagning hos några partier (Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Centerpartiet) och en samtidig rörelse mot en mer restriktiv inställning till flyktingmottagning hos andra partier (Socialdemokraterna, Liberalerna, Kristdemokraterna och Moderaterna). Den största förändringen är dock Liberalernas och Kristdemokraternas stora kliv från en generös till en mer restriktiv inställning. Mellan 1994 och 2018 har det med andra ord ägt rum en polarisering i form av ökad ideologisk spridning och ökade inbördes avstånd mellan partier i denna fråga.

Riksdagsledamöternas uppfattningar om partiernas vänster–högerpositioner liknar väljarnas. Det är dock enligt riksdagsledamöternas placeringar svårt att se någon tydlig trend i graden av polarisering sedan 1980-talet. Inte förrän mellan valen 2014 och 2018 kan vi se ett växande avstånd mellan partierna och mer polarisering i partisystemet. Men liksom när det gäller väljarnas bedömningar handlar det inte om polariseringsnivåer som inte observerats tidigare i modern svensk politisk historia. I och med Alliansens upplösning blir det enligt riksdagsledamöterna en slags uppdelning med tre politiska block: rödgröna partier (V+S+MP), liberala partier (C+L) och vad som ibland i svensk debatt benämns som högerkonservativa partier (M+KD+SD).

Även *experternas* bedömningar bekräftar i stort den bild som väljarna ger. När det gäller polarisering längs en vänster–högerdimension har inga betydande förändringar ägt rum, och de skillnader som finns mellan partier må ibland vara stora, men det är inget nytt inom svensk politik. Däremot bekräftar experternas bedömningar att det ägt rum en betydande polarisering längs den kulturella värderingsdimensionen i termer av GAL–TAN-frågor. Sett över de senaste 20 åren har samtliga partier utom Sverigedemokraterna oförändrade positioner eller har närmat sig GAL. Den största förflyttningen är otvivelaktigt Centerpartiets, som gått från en utpräglad TAN-position till en utpräglad GAL-position. Den största polariseringen har

ägt rum efter 2010 då Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Centerpartiet placerat sig långt ut mot GAL, följt av Liberalerna och Socialdemokraterna med positioner närmare mitten och Moderaterna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna med placeringar närmare TAN.

Vi har också studerat partisystempolarisering genom att analysera vad *partierna själva* säger att de vill göra i sina valmanifest. De analyserna visar att från och med valet 2006, det första valet med Alliansen, har polariseringen i termer av ideologiska avstånd mellan partierna minskat snarare än ökat (längs en generell vänster–högerskala). Samtidigt har polariseringen i termer av sortering i två tydliga block förstärkts, i alla fall fram till valet 2018.

Slutligen analyserar vi partiföreträdares uttalanden i dagspressen före riksdagsvalen, både i form av vad partierna säger att de vill göra i debattartiklar och genom de uttalanden som återges av journalister på nyhetssidorna. Utifrån denna analys kan vi inte observera att någon polarisering ägt rum med avseende på en socioekonomisk vänster–högerdimension. Om något är det snarare tvärtom, en avpolarisering. Däremot har partisystemet polariserats längs en kulturell värderingsdimension som bland annat avser synen på invandring och integration från och med valet 2010 och framåt. Enligt partiernas uttalanden i dessa frågor utkristalliserar sig två eller tre politiska konstellationer. Vi kan se att Miljöpartiet och Vänsterpartiet har uttalanden som övervägande kan klassificeras som nära GAL på en GAL–TAN-skala och förespråkar en generös invandringspolitik, tätt följda av Centerpartiet, Liberalerna och Socialdemokraterna. Långt ifrån dessa partier i en kulturell partirymd propagerar Moderaterna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna för konservativa värderingar och en restriktiv flyktingpolitik.

3. Riksdagen

VARJE DISKUSSION OM POLARISERING behöver ta utgångspunkt i frågor om »hur, av vad och bland vilka?» I tidigare kapitel har vi därför pekat på betydelsen av att skilja mellan olika aspekter av polarisering och använda många olika metoder för att undersöka hur partierna förhåller sig till varandra längs viktiga konfliktdimensioner. Partirelationer präglas ofta av konflikter och avståndstagande, men stundom också av konsensus och närmanden. I detta kapitel ska vi titta närmare på hur partierna agerar i riksdagen och de konfliktlinjer och den polarisering som där kommer till uttryck. Vi ska också granska riksdagsdebatten över tid. Är den svenska riksdagen mer polariserad i dag än tidigare? Och, i så fall, på vilket sätt?

Sverige fick i stora drag sitt nuvarande valsystem i samband med riksdagsvalet 1970. Samtidigt avskaffades riksdagens första kammare. Den nuvarande enkammarriksdagen har därmed existerat i fem decennier. I SNS Demokratirapport *Samverkan och strid i den parlamentariska demokratin* påpekar en grupp statsvetare (Lindvall m.fl. 2017) att den svenska partistrukturen under dessa decennier har förändrats på flera avgörande sätt. Den tydligaste förändringen är att antalet partier ökat. Det har skett en fragmentering av partisystemet i termer av antalet relevanta aktörer. Med åtta riksdagspartier kan det svenska partisystemet numera räknas som ett av de mer fragmenterade i Västeuropa.

Fragmentering kan också innebära att partierna blir mer jämnstora. I väljaropinionen 2020 är Socialdemokraterna fortfarande störst, men Moderaterna och Sverigedemokraterna är inte så mycket mindre. I vissa opinionsundersökningar är de tre partierna närmast lika stora. Detta står i bjärt kontrast till perioden fram till mitten av 1990-talet då Socialdemokraterna regelbundet fick över 40 procent av rösterna, medan andra partier som bäst nådde 25 procent. Att det svenska partisystemet sorteras både efter vänster–högerskalan och utifrån

den kulturella värderingsdimensionen utmanas dessutom den traditionella förståelsen av systemet som i det närmaste helt endimensionellt (Oscarsson och Holmberg 2016; Demker och Oscarsson 2019; Oscarsson 2019). Med en förstärkt andra dimension har Sveriges partisystem sent omsider blivit mer likt systemen i flera andra länder på den europeiska kontinenten.

De två dimensionerna är inte beroende av varandra, utan de samvarierar. Utifrån den kulturella värderingsdimensionen placeras partierna i en ordning som ändå påminner om vänster–högerdimensionen. Dock bör det noteras, menar vi, att detta rör sju av riksdagspartierna. För det åttonde partiet, Sverigedemokraterna, har bilden tidigare kanske varit annorlunda. Sverigedemokraterna har i tidigare valrörelser, särskilt 2014, försökt kombinera en radikal position på den kulturella värderingsdimensionen med en mittenposition på den ekonomiska vänster–högerskalan (Backlund 2013; se också experternas placering av partiet i figur 2.5).

Sverigedemokraternas främsta profilfråga, invandringen, har, tillsammans med det som av andra riksdagsledamöter framhålls som partiledningens tveksamma ideologiska rötter, skilt ut partiet från de övriga. Fram till 2014 höll övriga riksdagspartier hårt på att inte samarbeta med Sverigedemokraterna. Efter valet 2014 ledde detta försök att isolera partiet fram till decemberöverenskommelsen (DÖ). DÖ syftade till att möjliggöra för det största av de två traditionella blocken att regera. Den formella överenskommelsen blev inte långlivad, men i praktiken hölls Sverigedemokraterna även fortsatt utanför samarbetet i riksdagen. På senare tid ifrågasätts detta förhållande allt mer, inte minst inom Moderaterna och Kristdemokraterna (se till exempel Backlund 2020). I dag deklarerar bägge dessa partier att Sverigedemokraterna bör kunna vara en samtalspartner och utgöra ett underlag för en framtida regering. Centerpartiet och Liberalerna, de två andra forna allianspartierna, framhåller dock i att Sverigedemokraterna inte kan betraktas som en vanlig samarbetspartner. I stället bygger de sin argumentation på att de två partier de ser som ytterkantspartier, Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna, inte bör ingå som samtalspartners eller i ett aktivt regering-sunderlag.

I detta kapitel tittar vi närmare på partikonflikter i riksdagen, som de kommer till uttryck i kammaren, i utskottsarbete, vid voteringar, i tillkännagivanden och i debatter. Utifrån Lindvall m.fl. (2017) och exempelvis Ryan och Reiljan (2018) samt analyserna i det föregående kapitlet, kan vi förvänta oss att det finns en skillnad mellan upplevd och faktisk polarisering. Det mesta tyder snarare på att partierna i många sakfrågor har närmat sig varandra under perioden från slutet av 1980-talet till 2020. I frågor som rör den offentliga sektorns storlek, privat sjukvård och försvar finns det i allmänhet mindre åsiktsskill-

nader mellan väljare och bland riksdagsledamöter. Den fråga som skiljer ut sig i Ryan och Reiljans (2018) undersökning i meningen att den är polariserande är den om flyktingpolitik.

Konflikt i kammare och utskott

Som nämnts fokuserar kapitlet på konflikt och avsaknad av konflikt. Att det finns konflikt behöver emellertid i sig inte betyda att det finns mer av divergens, mer extremism, djupgående sortering eller mer affekt. Det kan också vara så att parterna strider hårdare fast de egentligen är överens om ganska mycket och i sak står nära varandra, men att kampen om medieutrymme, och i förlängningen väljare, gör att man vill markera konflikt. Partierna gör ibland alltså strategiska val för att markera avstånd. Detta kan leda till ett mer intensivt agerande inom vad som i realiteten är en smalare politisk sfär (Christensen, Lægraid och Roness 2002).

Vårt fokus på konflikt i detta kapitel, och mer indirekt på polarisering, har att göra med att mycket av den forskning som finns om partiernas beteende i riksdagens kammare och utskott belyser partiernas relationer utifrån den tidigare dominerande tesen om minskad partipolitisk konflikt (se inledningskapitlet). Vi återvänder till relationen mellan konfliktmönster och polarisering senare i kapitlet, men vi börjar med att granska tesen om den avtagande konfliktnivån.

Karl Loxbo och Mats Sjölin (2017) utmanar det klassiska argumentet om att de partipolitiska avstånden minskar i västerländska demokratier. I så fall borde förekomsten av opposition minska i den svenska riksdagen, menar de, vilket i sin tur borde innebära att andelen motförslag i utskottsbehandlingen minskar över tid. Loxbo och Sjölin analyserar data från riksdagens olika utskott mellan åren 1970 och 2014, det vill säga under enkammarriksdagen. Huvudsakligt fokus har lagts på hur partierna förhåller sig till beslutsfattandet i de olika utskotten (så kallade reservationer). En slutsats som dras är att de regerande partiernas benägenhet att samarbeta med oppositionen stadigt har minskat över tid.

Huvudresultatet från Loxbo och Sjölin studie är att oppositionspartierna i större utsträckning kritiskt granskar och ifrågasätter regeringspartiernas förslag, vilket leder till slutsatsen att opposition och konflikt snarast har ökat, inte minskat, över tid. En möjlig förklaring till denna splittring och ökade konflikt mellan opposition och regeringsparti kan vara att det tidigare så starka Socialdemokraterna fått ett minskat väljarstöd, vilket därmed öppnat för att andra partier kan ha mer inflytande över olika policyområden.

Tesen om ökad konflikt finns också i forskningen om den EU-nämnd som i riksdagen behandlar frågor innan de beslutas av EU:s ministerråd. Christer Karlsson och Thomas Persson

(2018) har studerat förekomsten av opposition mellan svenska partier avseende EU-politiken. Närvaron av opposition eller konflikt mäter författarna genom att analysera debattprotokoll från EU-nämnden under åren 1995–2016. Begreppet opposition operationaliseras som när det uttrycks oenighet mellan de regerande partierna och oppositionen, i form av kritik eller genom framläggande av alternativa politiska förslag. Studien visar också att denna typ av opposition har ökat över tid.¹⁷ En annan slutsats som dras är att opposition inte enbart levereras eller presenteras av de EU-skeptiska Sverigedemokraterna, även om dessa visserligen står för majoriteten av den opposition som riktas mot EU som organisation. Även andra partier uttrycker opposition inom specifika policyområden.

17. Det är till och med möjligt att studien av konflikter i EU-nämnden något underskattar graden av konflikt eftersom ledamöterna vet att deras inlägg och uttalanden i nämnden skrivs ned och blir offentliga (Abrahamsson 2009).

Voteringar och tillkännagivanden

Ett annat sätt att mäta konflikt i riksdagen är att granska hur partierna agerar i riksdagens kammare. Ett sådant mått är hur partierna voterar, ett annat är de yttranden som riksdagen beslutar att ge regeringen till känna (tillkännagivanden). Bägge måtten säger en del om konfliktnivån, men de är också förknippade med förbehåll som gör att det är svårt att sätta ett enkelt likhetstecken mellan ökad förekomst och konfliktnivå, än mindre polarisering.

Anders Sundell (2013, 2015) har studerat de samarbetsmönster som framträder i riksdagens öppna databas för voteringar. Detta ger »hårda data« för när partierna tycker olika. Sundell (2013) visar att blockpolariseringen var stark under mandatperioden 2006–2010 och att Sverigedemokraterna då oftast röstade med regeringen (Alliansen). Under 2014/2015 var det återigen vanligast att Sverigedemokraterna voterade med regeringen, en regering som nu bestod av Socialdemokraterna och Miljöpartiet.

Inom ramen för SNS Demokratirapport 2017 (Lindvall m.fl. 2017) genomfördes mot denna bakgrund en omfattande genomgång av riksdagens voteringsdata. Allmänt gäller att i de flesta fall har regeringens förslag också blivit riksdagens beslut. Av studien framgår att de borgerliga partiernas samarbete under alliansregeringarna (2006–2014) kännetecknades av att de fyra partierna agerade som en sammanhållen enhet. Både tidigare och senare har det dock funnits olikheter i hur de fyra partierna röstat. En konsekvens av detta har varit att sedan 2014 har Sverigedemokraterna inte på ett enkelt sätt kunnat avgöra voteringarna genom att antingen stödja det rödgröna blocket eller Alliansen. Voteringsmönstren kan inte heller lika enkelt som under alliansregeringarna beskrivas i vänster- eller högertermer.

Det förtjänar att nämnas att internationell forskning pekar på att det finns ett betydande inslag av partistrategi rörande

vilka frågor som partierna faktiskt voterar om. Statsvetaren Simon Hug (2010) har visat att det är vanligt att det finns en skevhet (eng. *bias*) i vilka beslut som avgörs genom voteringar på grund av att partierna gör taktiska val om/när de vill visa enighet respektive oenighet med andra partier. Benägenheten att begära votering skiljer sig också markant mellan olika partier. Anders Sundell (2015) drar slutsatsen att regeringen känner till de andra partiernas ståndpunkter och argument när de väljer att votera. Det är säkert korrekt. Dessutom är det nog så att också övriga partier väljer vilka frågor de begär omröstning om, troligtvis för att visa att andra partier bildar en så kallad ohelig allians i en specifik fråga. Denna typ av data, slutvoteringar, kan vara av värde för att belägga polarisering och faktisk konfliktnivå. Men de ger samtidigt inte hela bilden av riksdagens beslutsfattande (Lindvall 2017). Däremot går det att visa att de olika partigrupperna i riksdagen nästan alltid står enade i dessa slutvoteringar. Endast en bråkdel av ledamöterna (mindre än 0,5 procent) röstar emot partilinjens eller avstår från att rösta (Willumsen och Öhberg 2017).

En mindre del av alla riksdagsärenden avgörs genom votering. Vanligast är att riksdagen fattar beslut genom acklamation, det vill säga att kammaren godkänner förslaget utan omröstning. När kammaren ska fatta beslut i ett ärende frågar talmannen om kammaren säger ja till utskottets förslag till beslut. Är det ingen ledamot som opponerar sig konstaterar talmannen att svaret är ja och bekräftar beslutet med ett klubbslag. Detta sätt att arbeta och fatta beslut möjliggörs av att förslagen är förberedda i ett utskott där partierna redan har deklarerat hur de ställer sig till det specifika förslaget. Riksdagspartierna har också ingått en överenskommelse om att minska tiden som ägnas åt voteringar i riksdagen (Bolin och Larue 2016, s. 324). Lindvall m.fl. (2017, s. 146) uppskattar att endast cirka 25 procent av alla riksdagsbeslut fattas genom voteringar.

Bergman och Jacobsson (2017) ger genom ett exempel från utbildningsutskottet 2011 också en antydning om viljan att begära votering. År 2011 inlämnades totalt 118 reservationer rörande 11 utskottsbetänkanden från utbildningsutskottet. I utskottet var det vanligast att Socialdemokraterna reserverade sig mot regeringens (Alliansens) förslag, men i slutvoteringarna var det vanligare att både Vänsterpartiet och Miljöpartiet röstade mot regeringen. Socialdemokraterna avstod ofta från att begära votering.

Ett annat kvantitativt mått för att bedöma konfliktnivån i riksdagen är att studera frekvensen av tillkännagivanden (Bolin och Larue 2016). Ett tillkännagivande innebär att riksdagen gör ett uttalande om att man vill se att regeringen vidtar en åtgärd, tillsätter en utredning och (allt oftare) återkommer med ett lagförslag. Ett tillkännagivande är konstitutionellt inte strikt bindande, men politiskt är det svårt för

regeringen att i längden gå emot en majoritet i riksdagen. Konstitutionsutskottet uttalade efter en uppföljning 2006 att även om tillkännagivanden sannolikt fått en mer krävande karaktär borde regeringen – med några undantag – kunna hantera dessa inom två till tre år (Konstitutionsutskottets betänkande 2005/06:KU34).

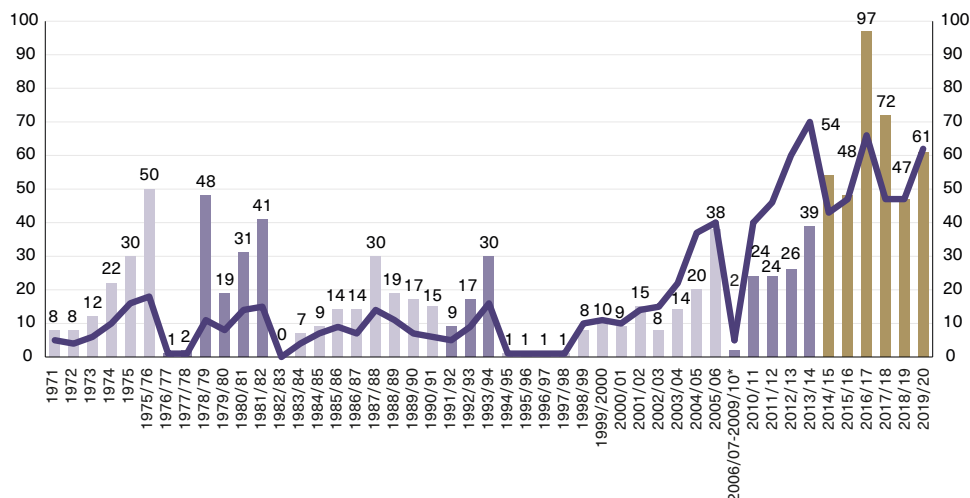
Vi kan följa utvecklingen över tid tack vare en databas upprättad av statsvetaren Thomas Larue. Databasen innehåller en tidsserie över hur många tillkännagivanden som riksdagen beslutat om sedan 1971. Många tillkännagivanden görs av en enig riksdag eller i samarbete mellan regeringspartierna och något eller flera av oppositionspartierna. Vi fokuserar här på dem som riksdagen antar utan stöd av regeringspartierna, de som Niklas Bolin och Thomas Larue benämner motgångstillkännagivanden (se Bolin och Larue 2016). Dessa tillkännagivanden kan sägas utgöra en av flera möjliga indikationer på en regerings parlamentariska styrka. Figur 3.1 redovisar antalet och andelen motgångstillkännagivanden (i förhållande till det totala antalet tillkännagivanden). En första iakttagelse är att såväl antalet (enligt staplarna) som andelen (enligt den mörklila linjen) sådana tillkännagivanden har ökat betydligt efter det att alliansregeringen hade egen majoritet under perioden 2006–2010 och minoritetsregeringarna tog vid.

Under perioden 2006–2010 var det ovanligt att riksdagen beslutade att ge regeringen något till känna. För efterföljande regeringar, även Reinfeldts minoritetsregering 2010–2014, har läget varit ett annat. Löfvens regeringar från 2014 har levt med ett aldrig tidigare skådat antal motgångstillkännagivanden från oppositionspartierna i riksdagen. Andra regeringar som i absoluta tal legat på höga nivåer är Palmes s-regering inför valet 1976 samt de borgerliga Fäldinregeringarna inför valen 1979 och 1982. Hur ofta denna typ av tillkännagivanden antas hänger uppenbarligen ihop med det parlamentariska läget. I likhet med alliansregeringens första period avtog bruket av tillkännagivanden drastiskt under perioden 1995–1998 när först Ingvar Carlsson och sedan Göran Persson regerade med stöd över blockgränsen från Olof Johanssons Centerpartiet. Oavsett nivå under perioden finns det också en tendens till att antalet tillkännagivanden ökar under en valperiod och når kulmen inför valår.

Figur 3.1 ger sammanfattningsvis en god schematisk bild av regeringens styrka. Regeringspartier med egen majoritet, eller som på andra sätt har ett stabilt parlamentariskt stöd, riskerar sällan att få ett motgångstillkännagivande riktat mot sig. Regeringar med en svagare parlamentarisk ställning och som är beroende av stöd från andra partier får finna sig i att riksdagen ibland pekar ut en annan färdriktning än den regeringspartierna önskar. De senaste regeringarnas svaga parlamentariska ställning har förmodligen bidragit till bilden av svensk politik som konfliktfylld och polariserad. Sverigedemokraterna ingår

Figur 3.1 Oppositionspartierna ger regeringen »till känna«. Antal och andel tillkännagivanden antagna utan regeringspartiernas stöd, 1971–2020.

Antal och andel motgångstillkännagivanden

Kommentar: Antal (staplar och siffror) och andel (linje) tillkännagivanden antagna utan regeringspartiernas stöd för riksmötena 1971–2019/20. * Under alliansregeringen 2006–2010 beslutades endast två motgångstillkännagivanden.

Källa: Bolin och Larue (2016). Redovisningen uppdaterad i augusti 2020 utifrån Thomas Larues databas över tillkännagivanden.

i den opposition som via dessa motgångstillkännagivanden demonstrerar att regeringen inte har majoritet och »beställer» annan politik. Det är till och med möjligt att partiet driver på för att visa att det faktiskt har inflytande. Sverigedemokraterna är drivande, men det är också andra oppositionspartier. Ett exempel på det sistnämnda är Miljöpartiet som – trots en överenskommelse om stöd till Perssons regering i många frågor – under valperioden 2002–2006 möjliggjorde 62 av de 80 motgångstillkännagivanden som riksdagen beslutade om.

Vad säger då de partipolitiska konflikterna i utskott och kammare om hur graden av polarisering förändrats i Sverige? Utifrån de indikatorer som vi redovisat ovan har alltså konfliktnivån i riksdagens utskott och voteringar tenderat att öka. Detta gäller inte minst efter Reinfeldts majoritetsregering under perioden 2006–2010. Även de mer långsiktiga analyserna av utskottsbetänkanden (Loxbo och Sjölin 2017) och

konflikter i EU-nämnden (Karlsson och Persson 2018) visar att det knappast är så att opposition och konflikt håller på att tyna bort i Sverige. Partiagerande som sänder tydliga signaler om oenighet – genom tillkännagivanden och voteringar – har tvärtom blivit vanligare. Den ökade konfliktnivån kan, men behöver inte nödvändigtvis, vara ett uttryck för en starkare ideologisk polarisering. Vi återvänder till detta efter att ha analyserat hur riksdagsdebatterna utvecklats över tid.

Debattklimatet

Nästa steg i vår analys av polariseringen i riksdagen berör riksdagsdebatterna: Vad diskuteras och hur diskuterar man? Att analysera debatter är ingen enkel sak. Språkbruk förändras över tid, men betyder det att skiljelinjer fördjupas eller försvagas? Ord som uppfattades vara värdeladdade, stötande eller eldfångda i går behöver inte nödvändigtvis ha samma laddning i dag. Vi kommer inte helt att lösa problemet med att urskilja vad som enbart är förändrat språkbruk och vad som är politiska konfliktlinjer. Inte heller har vi kunnat identifiera någon omfattande systematisk forskning om det förändrade språkbruket hos partierna, särskilt inte i riksdagen.¹⁸ Vi gör därför ett eget försök att fånga debatten över tid. I detta försök tittar vi först närmare på tidigare forskning.

En första fråga är om vi borde bygga också denna analys på studier av hur medier och väljare uppfattar debatten i riksdagen. Peter Esaiasson och Nicklas Håkansson (2002) har i boken *Besked ikväll!* studerat kampen om kontrollen över den politiska opinionsbildningen. Författarnas slutsatser tyder på att journalisters makt och inflytande över information som förmedlas till medborgare har ökat. En annan slutsats som dras är dock att journalister ofta har relativt vaga föreställningar om vilket innehåll som är viktigast och hur information ska väljas ut och sedan presenteras för medborgarna (Esaiasson och Håkansson 2002). Detta bidrar till ett samspel där ingen av parterna (journalisterna eller politikerna) ensam kontrollerar informationsflödet utan det sker en ständig växelverkan (se också Johansson och Nygren 2019).

En annan källa kunde vara det material som partierna själva producerar. Nicklas Håkansson (1999) hade i sin avhandling *Valretorik: Om politiskt språk i partipropaganda* exempelvis fokus på att ringa in de ideologiska och retoriska karaktärsträgen i den politiska debatten under flera valrörelser. Frågeställningarna var bland annat: Antar representanterna positiv eller negativ ton? Ligger fokus på motståndarens eller den egna politiken? Målas verkligheten upp med mörka eller ljusa färger? I analysen framträder att oppositionspartier är mer negativa och polemiska än regeringspartierna. Utöver det framkommer bland annat att regeringspartier oftare diskute-

18. Statsvetaren Hanna Bäck med medförfattare har dock visat att det inför riksdagsdebatter sker ett urval inom partierna av vilka ledamöter som kommer till tals, både utifrån kön (Bäck, Debus och Müller 2014) och utifrån vilka ledamöter som kan förväntas vara kritiska till det egna partiets position på ett visst politikområde (Bäck, Baumann och Debus 2019).

rar och presenterar sin egen politik medan oppositionspartier tenderar att i högre grad fokusera på förslagen från regeringspartierna (Håkansson 1999).

Ett snarlikt resultat presenteras av Anders Sundell på forskarbloggen *Politologerna*. Han har analyserat artiklar publicerade på DN Debatt. Den övergripande slutsatsen är att ledamöter i opposition i debatterna genomgående har en mer negativ ton än de som tillhör partier som stödjer regeringen (Sundell 2019a). På samma sätt använder riksdagsledamöter i opposition i sina anföranden ett mer negativt språk än de som tillhör regeringspartierna (Sundell 2019b). Petrus Olander och Eitan Tzelgov har också studerat hur ledamöterna pratar. Med hjälp av programmet Wordfish har de systematiserat hur ekonomiska begrepp som jobb, ansvar, arbetsmarknad och etablering används i förhållande till ord med en kulturell dimension, som hatbrott, extremism, religion och demokrati. När det gäller den senare kategorin är det främst ledamöterna från Sverigedemokraterna som använder dessa begrepp. Men den övergripande slutsatsen är att även ledamöterna från övriga partier numera ägnar mer talartid åt dessa frågor (Olander och Tzelgov 2019).

Vi tar med oss dessa resultat och väljer här, som de senast nämnda forskarna, att gå direkt till källan, det vill säga till debatter i riksdagen som finns återgivna i riksdagens protokoll. Det förs många typer av debatter i riksdagen, exempelvis i samband med betänkanden, interpellationer och frågestunder. En typ av debatt som har varit viktig under hela enkammarriksdagen har varit den mellan partiledarna. Dessa partiledardebatter har också haft lite olika former och talarordningar, men de förs mellan ledande företrädare. De får därför här tjäna som ett underlag för vårt försök att fånga debattklimat och möjlig polarisering över tid. Verkar avstånden mellan partierna öka? Hur förändras tonläget och vilka konfliktlinjer manifesteras?

19. Den som själv vill läsa debatterna och/eller bedöma vårt urval av citat finner i referenslistan en länk till var och en av de fem debatterna.

Fem partiledardebatter

Vi har studerat fem svenska partiledardebatter lite närmare. De spänner över 36 år, perioden 1983–2019. För att undvika att debatterna speglar endast sentida valrörelser har vi valt ut debatter från olika decennier, och som hölls året efter ett riksdagsval: 1983, 1992, 2003 och 2011. Vi har dessutom tittat närmare på debatten efter det senaste valet, debatten från 2019.¹⁹

I analysen av partiledardebatterna presenterar vi först de stora stridsfrågorna, de som debatterats allra intensivast, och relaterar dessa till vänster–högerdimensionen och den kulturella värderingsdimensionen. Vi söker efter kontaktmönster, det vill säga vem debatterar mot och tar strid med vem, men också efter hur debatten förs i termer av konfrontation och opposition. Vi noterar också användningen av språkbruk, tilltal

och tonlägen hos partiledarna. I avsnittet använder vi oss av en bred definition av den kulturella värderingsdimensionen. Den innefattar migration och integration, men även svensk identitet och frågor om europeisk integration och globalisering.

Vi kommer att peka på hur partiledardebatterna blivit rakare och kritiken fränare under senare tid. Detta sammanfaller i varje fall i tid i stor utsträckning med Sverigedemokraternas intåg i riksdagen, men det är inte så att enbart deras partiledare utmärker sig i detta avseende. Medan debatten från 1983 med dagens ögon i vissa delar kan kännetecknas som artig och formell kännetecknas debatterna i dag mer av personcentrerad kritik. Motståndaren i debatten får tydligare representera ett i debattörens ögon felaktigt synsätt och moraliskt tvivelaktiga ställningstaganden. En annan sammanfattande slutsats vi lyfter fram är att den debatt om EU och internationella frågor som växte sig stark på 1990-talet och i början av 00-talet i stort har tynat bort. Det framstår därför som att vänster–högerdimensionen i stort har hanterat utmaningen, och att det återigen är den som i huvudsak strukturerar det svenska politiska systemet. Det är dock inte så enkelt som att den traditionella socioekonomiska vänster–högerskalan dominerar som tidigare. I och med att övriga partier velat möta utmaningen från Sverigedemokraterna och deras profilfrågor invandring och integration har också vänster–högerdimensionen fått ett delvis nytt innehåll.

I debatterna studeras först vilka andra partier som partiledaren allierar sig med alternativt tar avstånd ifrån. Vi gör detta genom att undersöka vilka ledare som tenderar att ha samsyn i meningen att man tar eller undviker att ta replik på varandra. I den andra delen av analysen analyseras mer ingående tonläget och sättet att framföra sin ståndpunkt, det vill säga: hur uttrycker partiledarna sitt avståndstagande till alternativt sin samsyn med andra partier? Logiken är att talartiden trots allt är begränsad och att partiledarna därför måste välja sina strider.

PARTILEDARDEBATTEN DEN 19 OKTOBER 1983

Den huvudsakliga kontexten för debatten 1983 är denna: Efter valet 1982 bildar Socialdemokraterna, ledda av Olof Palme, en minoritetsregering. I sin helhet är debatten präglad av den internationella lågkonjunktur som pågått alltsedan oljekrisen 1973. Överlag är ekonomisk politik, det vill säga den historiskt centrala vänster–högerdimensionen, den huvudsakliga dimensionen i debatten. Några av de sakfrågor som tas upp av partiledarna är pensionerna, statens budget samt arbetslösheten.

Hur förhåller sig partierna till varandra?

De övergripande mönster som noteras i debatten vad gäller opposition och avståndstaganden är att Moderaterna, Folkpartiet och Centerpartiet ställer sig i opposition genom att

rikta kritik mot Socialdemokraterna i samtliga anföranden (Riksdagens protokoll 1983/84:9, s. 49–161). Visst avståndstagande och opposition förekommer även mellan Vänsterpartiet kommunisterna och Socialdemokraterna, men i jämförelse med avståndstagandena mellan andra partier kan den anses vara mild (s. 75–100).

Hur konstrueras avståndstaganden mellan partierna?

Den första observationen av konstruktionen av ett avståndstagande berör benägenheten att nämna partirepresentanten vid fullständigt namn, och således personifiera motståndaren. Exempel på detta i debatterna kan vara:

Det är kärnan, Thorbjörn Fälldin och Ulf Adelsohn. Att ni totalt undgått att uppmärksamma detta förklarar varför ni förde en sådan dålig politik i regeringsställning (s. 89).

Tänk om Olof Palme gick upp i talarstolen och sade: Vi värdesäkrar inte pensionerna. Vi har inte råd att värdesäkra pensionerna. Vi sade fel i valrörelsen (s. 91).

Det var nog bara Olof Palme som kunde uppfatta det som jag sade här om skatterna som dimridåer (s. 93).

Nej, Olof Palme får gå långt för att hitta någon som ger sitt stöd till löntagarfonderna, och han ger sig ända bortom graven och bårdar upp Alfred Nobel som något slags socialdemokratisk krutgubbe till försvar för löntagarfonder (s. 95).

En andra iakttagelse rör vilka typer av frågor som debatteras, med andra ord vilka ideologiska positioneringar som görs och vilka konfliktfrågor som återfinns i materialet. Exempel på detta kan vara:

Till de borgerliga vill jag säga: Ni har varit sura och griniga och, tycker jag litet förgrämda, och ni har inte kommit med några som helst alternativ. För er handlar socialdemokratin om förföljelse av enskilda människor, om taggtråd och annat sådant. Men det är omsorgen om enskilda människor som gör att vi tycker att ekonomin är så viktig (s. 98).

Ta utlandsskulden! På ett år har denna regering lyckats öka vår samlade utlandsskuld med 60 miljarder kronor. När ni tillträdde var vårt svenska folk skyldigt utlandet 90 miljarder. Nu är vårt svenska folk skyldigt utlandet 150 miljarder kronor. Det var ett av resultaten av devalveringen. Därom nämnde Olof Palme inte ett ord. Jag undrar om han ens känner till dessa siffror – i annat fall skulle de bekymra honom oerhört (s. 92).

Ovanstående citat är karaktäristiska för flera av de inlägg som görs i debatten. Citaten är hämtade från partiledarna för de två största partierna Moderaterna och Socialdemokraterna. Den ideologiska dimension som redogörs för, och som blir central vid avståndstaganden, är vänster–höger. Den kulturella värderingsdimensionen återfinns egentligen inte som en tydlig politisk dimension eller för den delen som föremål för avståndstaganden mellan partirepresentanterna.

En tredje notering är att representanterna ofta använder hövlighetsfraser gentemot politiska motståndare och regeringsföreträdare. Ett exempel på detta är:

I denna dialog, herr socialminister, gjordes inga undantag för vare sig devalveringar eller annat som kunde gröpa ur köpkraften i de pensioner som utgick (s. 102).

Den här typen av uttryck förekommer gentemot talmännen, men även gentemot regeringsföreträdare. Vi ska nedan se att förekomsten av liknande artighetsfraser minskar i senare tiders debattprotokoll.

PARTILEDARDEBATTEN DEN 7 OKTOBER 1992

I valet 1991 röstades totalt sju partier in i riksdagen, med Kristdemokratiska samhällspartiet och Ny demokrati som nyinvalda partier. Miljöpartiet de gröna fick däremot under 4 procent och åkte ut ur riksdagen. Vid tidpunkten för debatten 1992 är huvudkontexten den finansiella krisen i början av 1990-talet (Riksdagens snabbprotokoll 1991/92:3, anförande 2–21).²⁰ Övergripande debatteras ekonomiska frågor i form av finansiella räddningspaket och blocköverskridande samarbeten. Den dimension som fortfarande dominerar är vänster–högerdimensionen. Däremot har frågor kopplade till den kulturella värderingsdimensionen nu kommit in i bilden i den meningen att debatten också börjat handla om svensk och europeisk identitet. Regeringen består av Moderata samlingspartiet i koalition med Centerpartiet, Folkpartiet och Kristdemokratiska samhällspartiet.

Hur förhåller sig partierna till varandra?

De övergripande mönster som återfinns i denna debatt är att det råder samstämmighet mellan de fyra regerande partierna. Ingen öppen eller personlig opposition förekommer mellan dem. En del avvikande åsikter presenteras visserligen av Centerpartiet, men utan att det riktas särskild kritik mot ett eller flera av de andra regeringspartierna. Samtliga uppräknade regeringspartier tar i sina uttalanden tydligt avstånd från Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Ny demokrati. Det tydligaste avståndstagandet sker mellan Moderata samlingspartiet och Socialdemokraterna. I ett debattinlägg tar den socialdemokratiska ledaren också kraftigt avstånd från Ny

20. Vi hänvisar här till anförande, inte sidnummer. Detta är för att den internetlänk som finns på riksdagens webbplats och i vår referenslista – och som vi förser alla läsare med för att de enkelt själva ska kunna se och läsa i protokollen – inte har sidnummer utan går direkt till ett snabbprotokoll som anger inläggen i termer av anföranden.

demokrati. Vänsterpartiet riktar sammanfattningsvis mycket kritik både mot den borgerliga regeringen och mot Socialdemokraterna. Ny demokrati agerar med ett liknande upplägg, där partiledaren riktar kritik såväl mot samtliga regeringspartier som mot Socialdemokraterna. De partier som framför allt tar debatt med Ny demokrati är Folkpartiet och Centerpartiet (Anf. 2 och 3).

Hur konstrueras avståndstagandet mellan partierna?

En första iakttagelse i analysen av tonläget i debatten knyter an till den observation som gjordes i debatten 1983, med andra ord användningen av namn. Det kan observeras att mönstret där partiledarna omnämns vid fullt namn fortfarande förekommer. Det återspeglas bland annat i följande uttalanden:

Inte ens Ingvar Carlsson fick ett vackert ord, fast han varit med och hjälpt till (Anf. 3).

Jag har noterat att Lars Werner själv har gett sig ut på en jobbsökarkurs (Anf. 4).

Jag skulle vilja ställa två frågor, en allvarlig och en något mindre allvarlig, till Carl Bildt (Anf. 8).

Utöver detta fortgående mönster, kan mer informella drag observeras i den här debatten, såsom användning av endast efternamn, av partinamn samt en ökad grad av informella, skämtsamma uttalanden. Några exempel är:

Vi ställde upp, men vi gjorde det inte för att rädda regeringen Bildt, vi gjorde det för Sveriges och medborgarnas skull (Anf. 1).

Jag förstod att Socialdemokraterna kommer att vara både regeringsparti och oppositionsparti, det blir intressant. Ny demokrati må synas vara ett litet parti, men det är större än vad det verkar (Anf. 2).

Det har slutat med att Lars Werner har blivit borgerlig vigsselförrättare. Alla finner vi våra nya roller i den förändrade politiska miljön (Anf. 4).

En annan notering som kan göras utifrån denna debatt är att en ny form av opposition eller strategi för avståndstaganden har dykt upp i samband med Ny demokratis inträde. Det kan ses i inlägg av typen:

Vi lovar att göra vad vi kan för att vara livaktiga och obekväma som oppositionsparti (Anf. 2).

Det skall i detta läge bli intressant att se hur media kommer att agera. Det finns ju i praktiken inte en enda tidning i Sverige utanför de fem partiernas kontroll, det vill säga de fyra regeringspartierna plus Socialdemokraterna. Tidningarna är partiorgan, även om man koketterar med prefixet oberoende (Anf. 2).

Jag tänker naturligtvis på biståndspolitik, flyktingpolitik och den politiska hemmamarknaden, som vi vanvördigt brukar kalla det politiska träsket: Partistöd, presstöd och organisationsstöd, visst går det att plocka fler miljarder där! (Anf. 2).

Den form av avståndstaganden och konfrontation som Ny demokrati tillför till debatten kan utifrån ovanstående citat tolkas som ett antietablissemangsargument. Avståndstagandena från Ny demokrati bidrar därmed till att förflytta fokus från den dominerande vänster–högerdimensionen till en kritisk diskussion om diverse samhällsinstitutioner samt bistånd och flyktingpolitik. Dessa inlägg innehåller en ny form av satiriska inlägg från oppositionen, och alldeles särskilt från Ny demokrati.

Vänsterpartiets uttalanden utgörs huvudsakligen av kritik mot samarbetet mellan regeringen och Socialdemokraterna. Fokus för Vänsterpartiets avståndstaganden är vänster–höger(klass)-dimensionen, även om strategin att kritisera samtliga andra partier liknar Ny demokratis. Pikar ges åt alla andra ideologiska läger.

En annan iakttagelse berör innehållet i debatten, nämligen att förekomsten av kulturvärderingsfrågor ökar i den meningen att internationella utblickar blir allt vanligare, inte minst i relation till det som inom några år ska bli EU. Detta framgår i uttalanden som:

Utrikeshandeln har varit en viktig drivkraft, för att inte säga den viktigaste i den ekonomiska tillväxten i Sverige. Detta utrikesberoende har ökat successivt under hela detta sekel och i accelererande takt under det senaste årtiondet. Till det har bidragit dels den ökade internationaliseringen av de svenska företagen, dels kapitalets ökade rörlighet (Anf. 5).

Däremot kan man nog konstatera, som både Ingvar Carlsson och Carl Bildt i varje fall har antytt, att de senaste månadernas oro i Västeuropa är ett starkt argument för ett fördjupat monetärt samarbete inom EG (Anf. 5).

Sverige är ett litet land med stort internationellt beroende och med en allt större öppenhet mot omvärlden (Anf. 6).

Och likväl verkar vi numera i en så internationaliserad värld att avstånden spelar en allt mindre roll för vår egen svenska säkerhet och trygghet (Anf. 7).

Vi har Europas lägsta inflation, löneökningar som är betydligt lägre än i Tyskland och låg sjukfrånvaro (Anf. 2).

I den här debatten, i förhållande till den som hölls 1983, förekommer fler hänvisningar till en internationell kontext och fler jämförelser med andra europeiska länder. Sverige framhålls här som ett land som ekonomiskt och på andra sätt befinner sig i ett internationellt sammanhang. När det gäller motståndet från Ny demokrati i denna fråga nyttjar främst Folkpartiet och Centerpartiet tillfället att kritisera Ny demokratis negativa inställning till ett allt mer internationaliserat samhälle. Dessa båda partier använder här även bristande solidaritet som argument mot Ny demokrati.

PARTILEDARDEBATTEN DEN 22 JANUARI 2003

Under nästa debatt som vi studerar, 2003, är Sverige medlem i EU och debatten domineras av frågan Sverige även ska gå med i den ekonomiska och monetära unionen (EMU). När debatten tar plats i riksdagen väntar den stundande omröstningen om medlemskap i EMU samt nya förhandlingar om Lissabonfördraget. De övergripande sakfrågor som berörs i debatten är EMU, skola, omsorg, kriget i Irak, EU-samarbetet, energipolitiken samt ekonomisk tillväxt.

Regeringen är en minoritetsregering med Socialdemokraterna i politiskt samarbete med Vänsterpartiet och Miljöpartiet utifrån fem olika sakområden. Totalt sju partier sitter numera i riksdagen: Socialdemokraterna, Moderaterna, Folkpartiet, Kristdemokraterna, Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Centerpartiet. Ny demokrati är utröstade sedan 1994.

Hur förhåller sig partierna till varandra?

Förutsättningarna under denna debatt skiljer sig i några avseenden från de två tidigare debatterna. Bland annat har debattformatet förändrats. Nu får den partiledare som leder regeringen inleda med ett allmänt anförande, och efter varje anförande från en partiledare är det öppet för andra representanter att opponera på anförandet i kortare »dueller« (Riksdagens protokoll 2002/03:44, s. 1–50). Ett övergripande mönster i form av avståndstagande mot Socialdemokraterna är att samtliga partier bemöter det anförande som statsminister Göran Persson håller i debatten. Skillnaden återfinns i graden av opposition. De tydligaste avståndstagandena gentemot Socialdemokraterna finns hos Moderaterna, Folkpartiet, Kristdemokraterna och Centerpartiet. Dessa partier uppehåller sig vid att kritisera olika delar i Socialdemokraternas anförande. Vänsterpartiet och Miljöpartiet ägnar sig i stället i

sina inlägg gentemot Socialdemokraterna åt att diskutera enskilda frågeställningar eller ämnen, och begär förtydliganden av olika uttalanden. Vänsterpartiet och Miljöpartiets anföranden visar en mer diskussionsorienterad inställning än en rent konfrontativ sådan gentemot Socialdemokraterna.

Hur konstrueras avståndstagande mellan partierna?

Vi vänder åter fokus mot tonläget eller innehållet i inläggen i debatten. I en första observation återgår vi till det tema som diskuterats i de övriga utvalda debatterna, nämligen användningen av namn på partiledare, namn på enskilda medborgare och partibeteckningar. Exempel är:

Göran Persson beskrev en svensk vardag (s. 5).

Om Bo Lundgren brinner för detta, driv då inte samtidigt kravet på jättelika skattesänkningar – mest åt dem som tjäna mest! (s. 5).

Jag ville fråga Lars Leijonborg om några saker när det gäller EMU (s. 29).

I anslutning till denna observation kan vi även notera att debattörerna använder partibeteckningar vid formuleringar av avstånd, exempelvis i följande uttalanden:

Vad Moderaterna aldrig har förstått och aldrig har tagit till sig är att det finns ett samband mellan insatserna för vård, omsorg och bra utbildning och de resurser som man är beredd att ställa till förfogande (s. 5).

Moderaterna har aldrig orkat hålla ordning på utgifterna (s. 6).

Nu har ju Socialdemokraterna fått makten exempelvis i Stockholms läns landsting där köerna avskaffades av den borgerliga majoriteten (s. 6).

Jag tror att jag i nästa val ska försöka göra så att Miljöpartiet får fler röster eftersom man då får komma in tidigare i de här replikskiftena (s. 31).

En annan intressant tendens som kan observeras i detta debattprotokoll är att informella, vardagliga namn på väljare allt oftare dyker upp i partiledarnas inlägg. Exempel på detta är:

I Halmstad lämnas 3-åriga Elin på dagis av pappa som går till jobbet på verkstaden. Samtidigt sätter sig 25-åriga Muhammed vid köksbordet i Norsborg för att läsa dagens platsannonser (s. 1).

Bosse och Maria Larsson funderar på hur de ska klara barn-omsorgen (s. 5).

Debatterna har börjat handla om att göra innehållet personligt för väljare. Fokus flyttas från att partirepresentanterna framför allt riktar sig till varandra; de talar (indirekt) också till väljarna.

En annan iakttagelse utifrån protokollet är en hårdare ton:

Statsministern behöver uppenbarligen hjälp med att hantera debatten. Gudrun Schyman ställer gärna upp på det, skulle jag gissa (s. 23).

Jag trodde att Bo Lundgren hade läst på så pass numera att han visste att låga löner finns där kvinnor är i majoritet, oavsett om det är offentlig sektor eller privat (s. 24).

Jag är inte så ledsen över att Bo Lundgren inte har någon talartid kvar för att svara med tanke på hur många gånger jag har tagit upp den här frågan och hittills aldrig fått något bra svar, inte från någon moderat i alla fall (s. 25).

Dessa uttalanden visar på en vassare ton mellan de partier som vill markera avståndstagande.

En tredje observation avser europeiseringen och dess betydelse för innehållet och tonläget i debatten. Som nämnts ovan är EMU-omröstningen ett ämne som bland annat debatteras. Utöver det talar flertalet representanter i sina beskrivningar på ett sätt som visar på en ökad betydelse för den här typen av frågor. Till exempel:

EMU är en viktig fråga. Det har statsministern sagt, och det tycker vi också i Centerpartiet. Men det finns många stora ekonomiska realiteter som talar emot ett medlemskap (s. 14).

Vilka länder som går med eller inte får vi se. Det är min bedömning (s. 14).

Det är nämligen så att just nu förs en ganska het debatt i många andra länder som är medlemmar i Europeiska unionen som handlar om EU:s framtid (s. 16).

Hela Europa upplever en konjunktursvacka. Utvecklingen i Tyskland, den europeiska ekonomins motor, är särskilt oroande (s. 2).

Överlag diskuteras i hög grad betydligt mer av händelser på europeisk och global nivå i den här debatten. Partirepresentanterna tar upp, stöter och blöter en argumentation rörande

deras ställningstaganden till unionen, det internationella arbetet och händelser som också påverkar Sverige. Partiledardebatterna har med andra ord gått från ett mer ekonomiskt och nationellt fokus till en bredare palett av frågor som även innefattar europeisering.

PARTILEDARDEBATTEN DEN 15 JUNI 2011

Vid debatten 2011 råder åter viss ekonomisk stabilitet efter finanskrisen som drabbade världen hårt 2008. De övergripande sakfrågor som diskuteras under debatten är makroekonomi, arbetsmarknadsfrågor, privatisering och avreglering, skola och omsorg, migrationsfrågor samt EU-frågor. Innehållsligt behåller debatten de dimensioner som framträdde under debatten 2003, det vill säga både vänster–högerdimensionen och kulturvärderingsfrågor som Sveriges förhållande till Europa och EU. Den regering som styr under denna period är en minoritetsregering som består av Alliansen, det vill säga Moderaterna, Folkpartiet, Centerpartiet och Kristdemokraterna. Åtta partier sitter i riksdagen, förutom Alliansen även Socialdemokraterna, Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Sverigedemokraterna (som kom in i riksdagen i valet 2010).

Hur förhåller sig partierna till varandra?

Denna debatt följer det format som infördes till debatten 2003, med dueller mellan partiledarna. De övergripande mönstren i avståndstagandena visar på att en tydlig blockpolitik har utkristalliserats i samband med Allianssamarbetet (Riksdagens protokoll 2010/11:116, s. 1–75). Det största oppositionspartiet Socialdemokraterna möter avståndstaganden från samtliga allianspartier. Avståndstagande förekommer också från Sverigedemokraterna och Vänsterpartiet gentemot Socialdemokraterna. I replikskiftet mellan Vänsterpartiet och Socialdemokraterna passar Socialdemokraterna snarare på att åter ta avstånd från de borgerliga partierna. Vänsterpartiet uttrycker ett visst avståndstagande från en del av Socialdemokraternas politik.

Hur konstrueras avståndstaganden mellan partierna?

Även i den här debatten används namn i formaliserade termer och partiledare tilltalas ofta i tredje person. Det sker i bland annat dessa uttalanden:

Jag tror inte att Lars Ohly och jag är överens om verklighetsbeskrivningen (s. 50).

Nu förstår jag att Jan Björklund inte kommer att ta med frågan om att stoppa vinstintresset i skolan i utredningen (s. 50). Min fråga till Maud Olofsson är: Varför har ni gjort det dyrare att åka kollektivt? (s. 54).

Låt mig lite grann påminna Gustav Fridolin om historien (s. 54).

Också jag vill förstås välkomna Håkan Juholt i den nya rollen och till partiledardebatten (s. 25).

Denna redogörelse stärker därmed den tidigare noterade trenden av en ökad användning av tredje person i debatterna under 2000-talet. Även partinamn och enbart tilltalsnamn används i högre utsträckning, som i följande uttalanden:

Jag när en förhoppning, Lars, om att progressiva krafter i Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Miljöpartiet och kanske i Folkpartiet ... (s. 25).

Jag förstår din entusiasm och din iver att få höra Socialdemokraternas visioner för framtiden (s. 26).

Det är Kristdemokraterna, Folkpartiet, Centerpartiet och Moderaterna som har flyttat ned skolan till den nivå och klass som den amerikanska skolan ligger i när det handlar om rättvisa, jämlikhet och samma rätt till utbildning (s. 27).

Vi kan ingå den typen av överenskommelser bara med Miljöpartiet i den här riksdagen (s. 30).

I historisk belysning verkar det ha blivit viktigare att uttrycka vilket parti man tillhör men även vilket parti man inte tillhör. Ett annat mönster i debatten är en rad retoriska och ifrågasättande frågor partiledarna emellan genom debatten, vilket är ett delvis nytt inslag. Det här visar sig i uttalanden som:

Det där var väl för dåligt om du ska vara ärlig, Göran? (s. 26).

En person sade så här: Håkan Juholt är alldeles för yvig och ostrukturerad för att vara partiledare. Inte ska vi väl ge den här personen rätt, Håkan? (s. 26).

Men vem lyssnade du till? Vem inspirerade dig, Fredrik? (s. 4).

Detta är några exempel på ett flertal retoriska och kritiska frågor som samtliga partiledare använder på lite varierande sätt. Detta är en ny tendens i debatterna – att partiledarna genom denna typ av frågor både kritiserar varandra öppet och ifrågasätter varandras politiska inriktningar.

Det görs även uttalanden i form av förmaningar och avståndstaganden:

Vad sade Håkan Juholts parti då? Aldrig i livet att vi accepterar att det för vanligt folk ska löna sig bättre att arbeta! Vi röstar nej! (s. 6).

Hur kan du försvara den politiken? (s. 15).

Kom inte och mästra oss socialdemokrater om ekonomisk politik! (s. 16).

Jag har nog aldrig stött på en så nöjd politisk ledare som Fredrik Reinfeldt – nöjd med allt (s. 16).

Nu är det svajigt, Björklund! Nu är det svajigt i argumenteringen. Jag lider faktiskt med dig, för du känner det själv när du står här framme (s. 18).

Öppna ifrågasättanden, kritiska kommentarer och tydliga positioneringar är vanliga under denna tidsperiod. Dessa ut-sagor förekommer inte uteslutande mellan de partier som står längst ifrån varandra ideologiskt utan även mellan de stora oppositionspartierna Socialdemokraterna och Moderaterna. Avståndstaganden av denna typ är inte längre framför allt in-riktade på det nya partiet i sammanhanget – Sverigedemokra-terna – även om de är flest och tydligast i det fallet:

Jimmie Åkesson, jag räknar inte Sverigedemokraterna till riksdagens opposition (s. 22).

Jag kan försäkra Jimmie Åkesson om att jag inte har någon som helst ambition att käbbla med honom eller hans parti, inte i någon fråga (s. 22).

Jimmie Åkesson angriper mig varenda gång, precis som Håkan Juholt, för arbetslinjen (s. 60).

Motståndet mot Sverigedemokraterna genomsyrar hela de-batten. Till skillnad från exempelvis Ny demokrati på 1990-ta-let använder emellertid inte Sverigedemokraterna vid det här tillfället debatten till att opponera sig mot »båda blocken« ut-an fokuserar på regeringspartierna. Ett annat tydligt mönster är att framför allt Moderaterna använder sitt avståndstagande från Sverigedemokraterna till att likställa Sverigedemokrater-na med Socialdemokraterna.

En markant förändring jämfört med den debatt som hölls åtta år tidigare är att diskussionen om EU och internationella frågor i stort sett har tynat bort. Det parti som fortfarande lyfter detta i debatten är Folkpartiet. Övriga partier förhåller sig till den internationella arenan i korta inlägg och små anek-doter i sina anföranden. Talande är att debatten i dessa frågor främst förs mellan Folkpartiet och Sverigedemokraterna.

Läget inför vår sista utvalda debatt, 2019, var att en minoritetsregering hade tillträtt i början av året. För att möjliggöra detta ingick de två regeringspartierna, Socialdemokraterna och Miljöpartiet, en 73 punkter lång överenskommelse med Centerpartiet och Liberalerna, det så kallade januariavtalet. Partierna hade också i maj 2019 bedrivit valrörelse för Europaparlamentsvalet. De övergripande sakfrågor som diskuteras är i huvudsak välfärdsstaten, miljön, gängkriminalitet, integration, migration, skolpolitik och internationella perspektiv. Innehållsligt berör detta såväl vänster–högerdimensionen som kulturvärderingsdimensionen, dock med mindre fokus på europeisering (Riksdagens protokoll 2018/19:103, s. 1–55).

Hur förhåller sig partierna till varandra?

Det övergripande mönstret av avståndstagande och samförstånd är att regeringspartiet Socialdemokraterna möter motstånd från oppositionen, det vill säga från Moderaterna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna. Utöver detta blir Socialdemokraterna bemötta eller utmanade av både Centerpartiet och Vänsterpartiet. Liberalerna varken uttrycker eller möter motstånd under denna debatt (se nedan under sentimentanalysen angående partiledaren Jan Björklund). Sverigedemokraterna möter motstånd från såväl det samlade regeringsunderlaget (fyra partier) som Moderaterna. Sverigedemokraterna uttrycker framför allt avståndstagande gentemot Socialdemokraterna och Centerpartiet.

Hur konstrueras avståndstaganden mellan partierna?

I denna debatt används fullständiga personnamn i betydligt lägre grad än i tidigare debatter. Undantaget är namnet Stefan Löfven, som ofta nämns för att sätta ett ansikte på motståndaren. Utöver det återkommer mönstret att endast använda efternamn på partirepresentanter. I denna debatt är det vanligt att koppla motståndare till partinamn samt att nämna »regeringen« när man uttrycker motstånd eller avstånd. Exempel på detta är uttalanden som:

Vi vet att Stefan Löfven snart kommer att säga att polisutbildningen byggs ju ut, men det hjälper inte eftersom att platserna står tomma (s. 3).

Stefan Löfven är oss svaret skyldig (s. 5).

Fler människor än någon gång tidigare i ett Europaval valde att lägga sin röst på just Centerpartiet (s. 5).

Regeringen borde rimligen ha lagt om politiken och sagt att nu får de stora skattesänkningarna vänta (s. 7).

Det var ju Moderaterna och Kristdemokraterna som fick stöd av Sverigedemokraterna för sin budget (s. 3).

Det var en dålig budget för välfärden i Sverige, oavsett vad Åkesson och Kristersson säger här i talarstolen (s. 7).

En annan observation är en fortsättning av ett mönster som noterades i debatten från 2011, nämligen leveransen av kritik. I den här debatten har tonläget förflyttats ytterligare ett snäpp där ifrågasättanden och frågor inte längre är i fokus för partiledarnas strategi – här riktar i stället partiledare rak och icke-förklädd kritik mot enskilda deltagare eller grupperingar av partier. Detta ses i uttalanden som:

Energipolitiken är ett annat fiasko (s. 3).

De flesta vet nog också att Stefan Löfven egentligen vill behålla kärnkraften, men det får han inte säga eftersom Miljöpartiet vill avveckla kärnkraften (s. 3).

Det regeringsbärande partiets valresultat blev historiskt uselt (s. 4).

I anslutning till det fick vi skåda ett historiskt skamlöst, närmast episkt, hyckleri från några av den här riksdagens allra främsta företrädare (s. 4).

Det är reformer som socialdemokratin med vänner ägnade hela höstens valrörelse till att skrämja väljarna med men som när makten stod på spel var tämligen lätta att köpa (s. 4).

Regeringen är fullt upptagen med att genomföra Centerpartiets och Liberalernas valmanifest, och där är det andra saker som gäller (s. 7).

Regeringen är i högsta grad ansvarig för krisen ute i kommunerna (s. 7).

Det, herr talman, är skamligt och ovärdigt Sverige och den svenska politiken (s. 9).

Regeringen lyckades sitta kvar, men den lyckades inte med konsten att förena prioriteringar och värderingar (s. 9).

Kritik eller avståndstaganden framförs inte längre genom frågor utan i form av tydliga påståenden och påhopp riktade framför allt mot regeringen och regeringspartierna, men även mot oppositionspartier.

Ovanstående citat beskriver därmed det allt tuffare klimatet

i debatten, där motstånd och avståndstaganden levereras rakt ut genom hårda påståenden. Detta utgör ytterligare en förskjutning av tonläget mellan partiledarna, i relation både till den senast analyserade debatten från 2011 och till de tidigare debatterna.

En tredje notering är att vänster–högerdimensionen gör sig påmind. Det sker bland annat i följande uttalanden:

Det var som Per Albin Hansson påpekade: Här råder visserligen en formell likhet, likheten i politiska rättigheter, men socialt består ännu klassamhället (s. 1).

Socialism brukar leda till två saker: brist på el och brist på bröd (s. 3).

Det är historiskt dels därför att vänster–höger-dimensionen inte längre är den som definierar konfliktlinjerna i svensk politik, dels därför att Socialdemokraternas hundraåriga hegemoniska ställning är nedsablad (s. 4).

Alla vi som vuxit upp på landsbygden och känt den samhörighet men också framåtanda som genomsyrar byar och samhällen vet vilken kraft som finns på den svenska landsbygden – om man bara får chansen, utan hämmande byråkrati och kläfingriga politiker (s. 6).

Vi kommer inte att godta försämringar i lagen om anställningsskydd eller att man inför marknadshyror i Sverige (s. 8).

Dessa exempel illustrerar att klass och ekonomi, men även geografi, används både för att markera en egen position och för att rikta kritik mot en motståndare. Frågor om europeisk integration i stort utgör dock inte längre en tydlig konflikt-dimension.

Vi avslutar analysen av dessa fem debatter med att komplettera vår kvalitativa textläsning med en maskinell och kvantitativ sådan.

Sentimentanalys av partiledardebatter

Ovan nämnde vi att statsvetaren Anders Sundell gjort analyser av artiklar på DN Debatt och av ledamöternas anföranden i riksdagen. Detta är sentimentanalyser, en textanalysmetod där varje ord klassificerats som positivt, negativt eller neutralt. »Alarmerande» och »amsagor» är negativa ord, »angenäm» och »ansedd» är positiva. Många ord klassificeras som neutrala. Genom programspråket R bokförs orden, och balansen mellan negativa och positiva ord räknas ut. Överväger de posi-

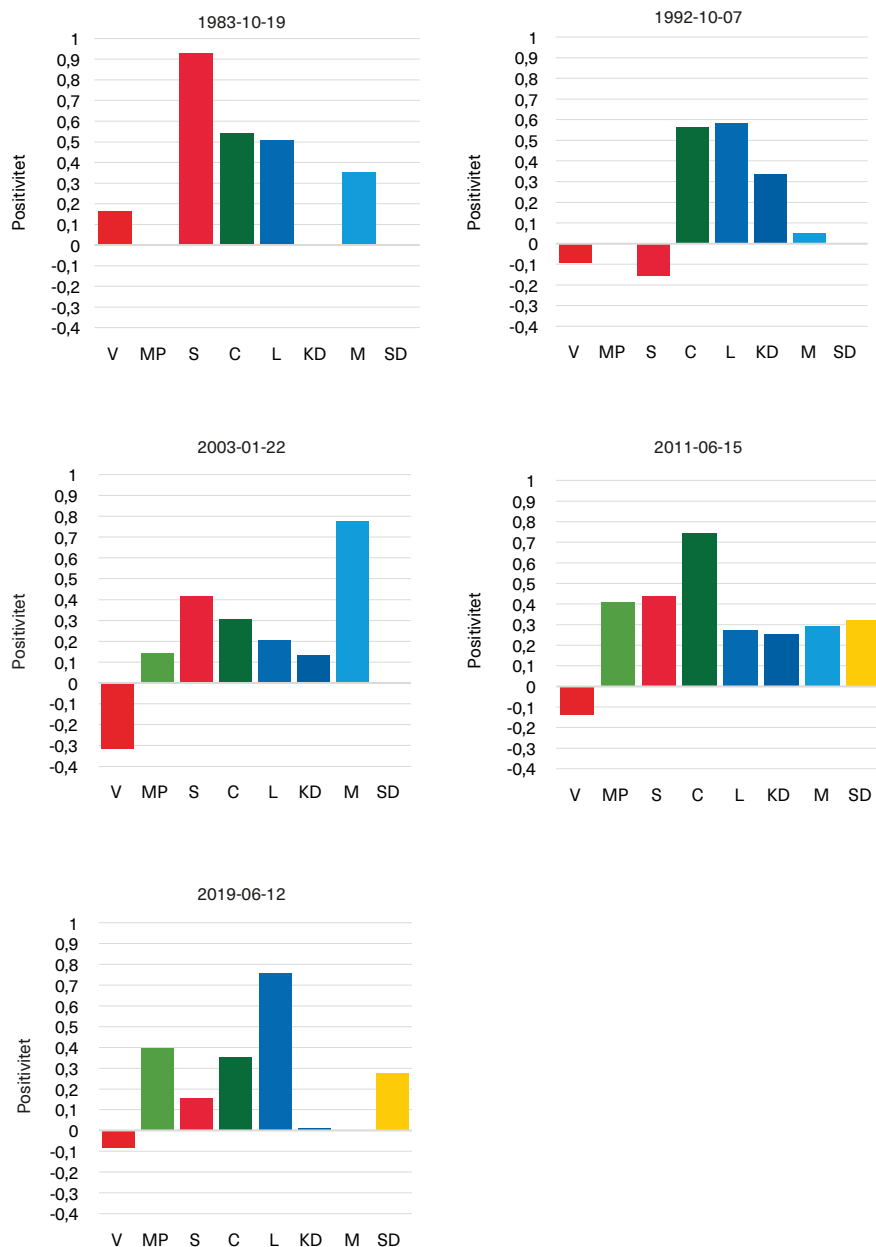
tiva orden blir det en positiv sammanlagd balans. Sundells huvudresultat är att ledamöternas tonläge i debatten samvarierar starkt med om deras parti sitter i eller har ett nära samarbete med regeringen eller inte.

I figur 3.2 visas utfallet av sentimentanalyser för de fem partiledardebatter vi har fokuserat på i kapitlet. Debatterna har analyserats i sin helhet, ord för ord, och vi har kunnat skilja ut positiva och negativa ord. Staplarna visar balansen mellan antalet negativa och positiva ord för varje parti vid de fem utvalda partiledardebatterna.

Även denna analys visar på skillnader över tid när det gäller huruvida debatterna förts i övervägande positiva eller negativa ordalag. Huvudresultatet är att det är övervägande positiva balanser genom hela perioden, och antalet negativa staplar är få. Tidigt i perioden (1983) övervägde dock det positiva än mer. Under den debatten presenterade alla partiledare sina inlägg i positiva ordalag, inte minst partiledaren för Socialdemokraterna, regeringspartiet. Under Bildtregeringen och debatten 1992 gav partiledarna för Socialdemokraterna och Vänsterpartiet däremot övervägande negativa beskrivningar av sakernas tillstånd. Hela debatten verkar ha präglats av det statsfinansiella läget, då även statsministerpartiet Moderaterna hade en allvarsam ton (sammantaget knappt positiv). Under 2003 och regeringen Persson hade dock både Socialdemokraternas och Moderaternas partiledare övervägande positiva bilder att måla upp. Under alliansregeringens andra period, debatten 2011, var däremot Centerpartiet det mest positiva partiet. Även partiledarna för oppositionspartierna Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Sverigedemokraterna höll allmänt en mer positiv ton än de tre övriga regeringspartierna. Under regeringen Löfven och efter det då nyligen träffade januariavtalet 2019 var Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet mest nöjda med sakernas tillstånd. Den socialdemokratiska statsministern själv framförde inte lika positiva tongångar. Här (2019) ser vi också att Kristdemokraterna och Moderaterna har balansmått som bara är knappt positiva. Sverigedemokraterna däremot har till och med ett mer positivt tonläge än regeringspartiet Socialdemokraterna. Vänsterpartiet behåller sin ton sedan 1990-talet, där negativa omdömen överväger de positiva. I den meningen har Vänsterpartiet varit ett konstant oppositionsparti.

Sentimentanalysen handlar framför allt om hur den allmänna beskrivningen av verkligheten gestaltas utifrån partiledartalen, och inte graden av kritik av motståndaren. De ord som i partiledardebatten 2019 leder till negativa siffror för Vänsterpartiet är ord som »brist«, »fel«, och »riskerar«. Moderaternas ledare använder ofta ord som »brist«, »leda« och »problem«. De positiva siffrorna för Centerpartiet kommer från ord som »resurser«, »klara« och »hela«. De än mer positiva värdena för Liberalerna kommer från användningen

Figur 3.2 Sentiment i fem partiledardebatter i riksdagen, 1983–2019.

Kommentar: Anders Sundell utgår från ett lexikon som heter SensALDO för att identifiera positiva, negativa och neutrala ord. Han har tacknämligt delat sin R-kod med oss, och vi har tillämpat denna på de fem partiledardebatter som vi presenterat ovan.

Källa: Samma fem partiledardebatter som analyserats i kapitlet har använts här. Dessa har hämtats direkt från riksdagstrycket.

av ord som »växa«, »bra« och »tack«. För Liberalerna präglas resultatet av att hövligheten fick en särskild renässans då det var Jan Björklunds sista partiledardebatt där han passade på att tacka sina partiledarkollegor och de honom. På så vis handlar de värderande orden om en specifik person och hans gärning.

Variationen över tid är vanskelig med endast fem tidpunkter, men också sentimentanalysen stödjer slutsatsen att partiledardebatterna har blivit mer negativt laddade över tid, eller i vart fall mindre positiva. Det finns betydande variation, men kritik och negativa omdömen har fått en större plats i debatten. Det är dock inte så att Sverigedemokraterna utmärker sig genom att vara utpräglad negativt i framtoningen i riksdagens kammare. Däremot är det påtagligt att det positiva övervägde för alla partier utom Vänsterpartiet i början av 00-talet (2003) medan tonläget hos de flesta partier var betydligt dystrare 2019.

Debatterna i sammanfattning

Tabell 3.1 belyser huvuddragen i vår kvalitativt baserade analys av debatterna under de senaste decennierna. De stora stridsfrågorna har naturligtvis varierat över tid, men vänster–högerkonflikten var länge helt central för huvudmotståndarna Socialdemokraterna och Moderaterna. När Socialdemokraterna var det klart största partiet var den borgerliga oppositionen ofta inte heller helt samstämmig. Perioden med Alliansen 2006–2014 var polariserad i så måtto att bilden av två block som stod mot varandra förstärktes. Sverigedemokraternas intåg och tillväxt har komplicerat den bilden.

Partiledardebatterna har ändrat karaktär enligt både vår egen kvalitativa läsning och den automatiserade maskinläsningen. De har över tid blivit mindre hövliga och mera inriktade på rak kritik, även personcentrerad sådan. De positiva omdömena minskar och de mer negativa ökar. Utvecklingen är dock inte linjär i meningen att allt pekar åt samma håll hela tiden. Det finns även variation över tid. Det informella tilltalets genombrott på 1990-talet följdes senare av en mer formaliserad debatt, och den har sedan dess åter blivit mer personcentrerad. I och med att den kulturella värderingsdimensionen fick ett genombrott på 1990-talet fick frågor om migration, integration och även svensk kontra europeisk identitet ett uppsving som höll i sig över EMU-debatten och folkomröstningen om införande av euron 2003. Frågorna om Sveriges roll i Europa har försvunnit, men migration och integration har åter hamnat i fokus i debatten. Det fanns under debatten 2019 också tecken på att vänster–högerdimensionen åter började förstärkas.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att debatterna var artigare förr, åtminstone om man med förr menar 1980-talet. Mer okända är förmodligen de förändrade tilltalen rörande

Tabell 3.1 Partiledardebatterna över tid.

	Samhällspolitisk bakgrund	Centrala sakfrågor	Dominerande konfliktmönster	Tonläge och bemötanden	Övergripande mönster
1983	1970-talets oljekris och energidebatt.	Budget, pension, arbetslöshet.	S kontra de tre borgerliga partierna; VPK i stort sett utanför debatten.	God ton och hövlighetsfraser (som »Herr Minister«); fullständiga personnamn på meningsmotståndare vanliga.	Vänster–högerdimensionen dominerar konflikten mellan regering och opposition.
1992	Finanskris, bostadskris, europeisk integration.	Krishantering, räddningspaket.	S kontra de borgerliga partierna, nu med KD; VPK och Nyd kritiska till bägge blocken.	Fullständiga personnamn kvar, också mer av partinamn som markör. En högre grad av informalitet i tilltalet. Nyd för in mer av satir och antietablissemangsretorik.	Den kulturella värde dimensionen gör intåg i debatterna i form av diskussioner om invandring, multikultur och Europa/EU.
2003	Europeisk integration, Irakkriget.	EMU, skola, omsorg, energipolitik och Irakkriget.	De borgerliga driver opposition mot S-regeringen medan V och MP har en samstämmig/diskussionsorienterad inställning.	Partiledarna tillskriver varandra partitillhörighet tillsammans med personnamn. En överlag vassare ton mellan partiledarna framträder; två allt mer tydliga politiska block.	Åter mer formellt, den kulturella värde dimensionen är framträdande (integration, identitet); antietablissemangsargumenten är inte lika framträdande.
2011	Stabiliserad ekonomi efter finanskrisen 2008.	Makroekonomi, arbetsmarknad, privatisering, omsorg och integration.	Alliansen mot S. V och SD markerar avstånd från bägge grupperingar. MP är närmare V.	Öppna ifrågasättanden har börjat förekomma mellan enskilda partiledare. I denna debatt stärks mönstret ytterligare avseende användningen av partinamn i tilltal.	Motståndet mot SD genomsyrar hela debatten, och förekommer från båda block. EU-frågorna har tonat bort men frågor om migration och integration växer sig starkare igen.
2019	Ovanligt utdragen regeringsbildning, C och L släpper fram en regering bestående av S och MP.	Miljöfrågor, gängkriminalitet, integration, invandring, skolpolitik och internationella relationer.	M, KD och SD står nu mot S, V och C. L är inte i fokus för kritik.	Användningen av fullständigt namn (för- och efternamn) har i denna debatt minskat markant. I stället används tilltal som »regeringen« och partinamn. Det har med tiden blivit allt viktigare att markera motståndaren som en del av ett kollektiv. När individer nämns finns ett framträdande inslag av personkritik.	Användningen av namn har minskat markant, den partirepresentant som nämns mest är statsminister Stefan Löfven. Utöver integration/migration är den kulturella värde dimensionen (t.ex. europeisk identitet) närmast osynlig i denna debatt.

person och parti. I de tidigare debatterna användes ett personligt tilltal. Tjugo år senare hade debatten blivit mer inriktad på att använda partinamn. Pendeln har under senare tid svängt tillbaka och person står mer i centrum av debatten, men artigheten är betydligt mindre framträdande. Ett liknande cykliskt mönster finns i relationen mellan det som brukar kallas de två statsbärande partierna: Socialdemokraterna och Moderaterna. I termer av avstånd mellan partierna indikerar debatterna snarast en minskad polarisering mellan dessa två partier under 1990- och 2000-talen (Holmberg 2019). I stället kan den polarisering som då pågick beskrivas i termer av sortering där de två informella blocken de rödgröna och Alliansen blev allt tydligare sammansvetsade som två separata enheter. Regeringsbildningen 2018 medförde att detta mönster bröts upp.

Riksdagens polarisering

Vi inledde kapitlet med att diskutera graden av konflikt och konsensus i riksdagen. Partierna i riksdagen voterar och strider i utskott och kammare. Stridigheter tillhör den parlamentariska demokratin. Det omvända – ingen strid – vore förfärligt. Även i kammare och utskott är det enkelt att observera mer uppmätt konflikt nu jämfört med perioden med Alliansens majoritetsregering, 2006–2010. Detta innebär att partierna voterar flitigt, oppositionen kör över regeringen genom att sända fler tillkännagivanden och tonen i debatten är mer negativ än tidigare. Vi kunde i kapitel 2 konstatera att detta inte nödvändigtvis innebär att de ideologiska avstånden mellan partierna har ökat. Politiken kan snarast sägas uppvisa mer konflikt efter mindre skarpa skiljelinjer.

Debatten om Sveriges profil i en globaliserad omvärld verkar emellertid för tillfället vara lagd på is. Den vinkeln var framträdande 1993 när Maastrichtfördraget trädde i kraft och 2003 när EMU diskuterades och var föremål för omröstning i Sverige. I dagens debatt är frågorna, skiljelinjerna och lösningarna återigen främst nationella, även när det gäller frågor som migration och integration.

Det sakpolitiska avståndet har dock varit betydande i frågor om flyktingmottagande, migration och integration, och den potential för opposition mot den förda politiken som fanns togs under 2010-talet i anspråk av Sverigedemokraterna. De andra partiernas avståndstagande från Sverigedemokraterna var inledningsvis hårt och samfällt då partiet sågs som extremt i fråga om synen på migration och integration. Detta motstånd har minskat hos flera partier. På elitnivå (partiledarnivå) har tongångarna ibland varit hårda, men på senare tid har flera partiledare öppnat upp för Sverigedemokraterna som ett potentiellt samarbetsparti.

En ökad konfliktnivå i riksdagen är endast till en del en indikator på polarisering. Mycket av den ökade konfliktnivå i riksdagen under det senaste decenniet som forskningen visar på är förmodligen en konsekvens av att Socialdemokraterna mist sin dominerande ställning, att de större partierna blivit mer jämnstora och att Sverige sedan 2014 har en minoritetsregering med ett svagt parlamentariskt underlag. Om en koalition av samspelta partier först bildar en majoritetsregering och sedan en stark minoritetsregering, som under Alliansen 2006–2014, sjunker den uppmätta konfliktnivån i utskott och kammare. Regeringen förlorar färre voteringar och mottar färre tillkännagivanden, och färre utskottsreservationer finner stöd i riksdagen.

Här kan vi samtidigt konstatera att relationen mellan Sverigedemokraterna och övriga partier fram till flyktingkrisen 2015 var polariserad i termer av ideologiskt avståndstagande. Sverigedemokraternas snabba tillväxt under perioden innebar också en polarisering såtillvida att ett ytterkantparti i detta avseende ökade påtagligt i storlek. Under perioden 2006–2014 ledde konflikten mellan Alliansen och de rödgröna till en polarisering i form av ökad sortering i två distinkta politiska block. Likväl: det som sedan 2014 uppfattas som en kraftigt ökande polarisering i riksdagen är mycket en konsekvens av en mer uttalad konflikt mellan regering och opposition, vilket i sin tur beror på regeringens svaga parlamentariska ställning.

Inledningsvis i kapitlet påminde vi om att det inte finns något enkelt och omedelbart samband mellan konflikt och polarisering. Det kan finnas mycket partipolitisk konflikt utan att partiernas sakpolitiska positioner divergerar, utan att något parti ses som extremt och utan att väljare och partier samlar sig i strikt åtskilda grupperingar (silor). En del av dagens polariseringsdebatt hänger samman med förändringar i partisystemet, utvecklingen mot fler och mer jämnstora partier och det svåra parlamentariska läget för regeringen. Det finns dock även tecken på att debatten och tonläget hårdnar. Det är möjligt att riksdagsdebatterna på så sätt avspeglar samhällsutvecklingen i stort.

Tonläget i debatten och stridsfrågor rörande flyktingpolitik och integration är mer direkt kopplade till begreppet affektiv, eller känslomässig, polarisering. Med detta avses som vi förklarat i tidigare kapitel politiska relationer i termer av »vi mot dom«, positiva känslor för den egna gruppen eller partiet och negativa uppfattningar om en annan grupp eller parti. Detta framkommer också, åtminstone delvis, i vår analys av debatterna. Vi återkommer till hur den affektiva polariseringen hänger samman med övriga former av politisk polarisering.

4. Medierna

DET POLITISKA SYSTEMET är intimt sammanlänkat med mediasystemet, vilket gör det oundvikligt att utelämna medierna från en analys av politisk polarisering. Samspelet mellan politik, medier och medborgare bidrar till åsiktsbildningen och till att åsikter eventuellt polariseras. Mediernas betydelse i samhället och politiken har ökat över tid, och det sker hela tiden en ömsesidig anpassning mellan politik och medier samtidigt som politiken medialiseras (Hepp, Hjarvard och Lundby 2015). I relationen mellan medier och politik bestämmer de politiska institutionerna ramarna för mediasystemet genom lagar, regler och offentliga bidrag. Den svenska mediepolitiken sätter yttrandefriheten främst, och svensk mediepolitik har traditionellt präglats av liten statlig inblandning (Weibull och Wadbring 2020). Public service-medierna (Sveriges Radio, Sveriges Television och Sveriges Utbildningsradio) ägs av en förvaltningsstiftelse som varken har inflytande över programverksamheten eller fördelningen av medel. De tre programbolagens verksamhet regleras med sändningstillstånd utverkade av regeringen. På tidningssidan finns olika statliga stödformer för att främja mångfald och konkurrens inom dagspressen. Mediestödsnämnden delar årligen ut mångmiljonbelopp i bidrag till allmänna nyhetsmedier.

Det finns här en spänning mellan tydliga politiska ställningstaganden som partifärg på opinionsinnehåll i dagstidningar och objektiva förhållningssätt som ska genomsyra public service-medierna. Tidningarnas politiska linje har historiskt varit tydlig för läsarna och utgjort utgångspunkt för både vad som rapporterats och hur händelser skildrats. Public service-medierna Sveriges Radio och Sveriges Television hamnar med jämna mellanrum i fokus för diskussioner om exempelvis redaktionell vänstervridning eller om att de skulle bana väg för högerpopulism.

Från ett medborgarperspektiv är medierna centrala när

det gäller inhämtande av samhällsinformation. Människors erfarenhet av den politiska världen är så gott som undantagslöst medierad – erfarenheter inhämtas genom att konsumera medier. Studier av relationen mellan mediernas innehåll och medborgarnas uppfattningar (och röstbeteende) initierades i början av 1900-talet. En av de vanligare forskningstraditionerna är den så kallade dagordningsforskningen (Shehata 2019). Initialt fokuserades dagordningsstudierna på hur mediernas dagordning påverkade medborgarna. Tidigt fanns stöd för att de frågor som medierna rapporterade om också upplevdes som viktiga bland medborgarna.

En vidareutveckling av dagordningsforskningen – gestaltningsteorin – ställer frågan *hur* olika sätt att rapportera påverkar oss. Inom journalistiken lyfts vissa perspektiv fram på bekostnad av andra, och olika journalistiska gestaltningar av politiska skeenden och aktörer har betydelse för hur vi uppfattar dessa (Nord 2019; Shehata 2019).

Med frågan om politisk polarisering som utgångspunkt inleder vi kapitlet med att ge en samlad bild av hur de grundläggande förutsättningarna för polarisering ser ut i det svenska medielandskapet. Vi beskriver det övergripande mediasystemet och journalistiken med särskilt fokus på ägarnas och nyhetsmediernas ideologiska orientering samt på en framväxande hybridstruktur där etablerade och alternativa nyhetsmedier samsas. Därefter riktas sökaren mot journalistkåren och dess yrkesideal. Det journalistiska nyhetsinnehållet granskas med avseende på hur det har utvecklats ideologiskt över tid. Slutligen riktas ljuset mot användarna i form av tillgången till medier, och därmed också mot politisk journalistik, publikens användning av olika nyhetsmedier och hur de bedömer nyhetsmediers trovärdighet.

Det etablerade mediasystemet och journalistiken

På en övergripande nivå gäller vår frågeställning om polarisering i medierna hur centrala aktörer i mediasystemet – nyhetsmedier respektive journalister – förhåller sig till varandra ideologiskt och om dessa positioner har förändrats. Det handlar framför allt om polarisering som divergens, och beskrivningen nedan inkluderar såväl tillstånd som process (jämför DiMaggio, Evans och Bryson 1996).

Ett långt tidsperspektiv är nödvändigt för att kunna bedöma graden av polarisering i dagens svenska mediasystem. Den svenska mediemarknaden har förändrats långsamt under de senaste decennierna, från att i stort sett varje politisk och ideologisk röst hade egna dagstidningar till allt mer opolitiserade tidningar, bland annat som en följd av journalistikens professionalisering och kommersialisering på bekostnad av

den politiska verksamheten (Nieminen 2019). Etermedier i Sverige har aldrig varit politiserade på samma sätt som dagstidningar. När etermediemarknaden släpptes fri på 1980-talet var det kommersiella aktörer snarare än politiska som etablerade sig, och den bilden kvarstår i dag.

Den svenska mediemarknaden har, framför allt när det gäller etablerade nyhetsmedier (dagspress, radio och tv), fått ett allt mer koncentrerat ägande. Ökad ägarkoncentration är en utveckling som skett även i övriga Norden och västvärlden. Över 90 procent av svenska dagstidningar ägs av stiftelser eller familjer. Med undantag för de två Schibstedtidningarna Aftonbladet och Svenska Dagbladet är ägarna svenska. Ägarkoncentrationen har sin grund i förändrade ekonomiska villkor men får konsekvenser för den ideologiska sammansättningen av medielandskapet. Under 2000-talet har till exempel liberala och konservativa tidningskoncerner tagit över socialdemokratiska tidningar. Etermediesidan domineras av public service med Sveriges Television och Sveriges Radio som största aktörer. Kommersiella etermedier har en klar internationell ägarsammansättning och ägs framför allt av stora koncerner som MTG och Schibsted. Tv-sektorn i Sverige domineras av tre ägargrupper (Bonnier, MTG och Discovery) och radion av två (Bauer och MTG) (Ohlsson 2016).

Nya stora aktörer som tidigare inte ägnat sig åt nyhetsproduktion eller -distribution kommer in via internetmarknaden, exempelvis USA-baserade globala företag som Google och Facebook (Mattelart, Papathanassopoulos och Trappel 2019). Sådana så kallade plattformsföretag producerar och publicerar inte själva något nyhetsinnehåll, men interaktionen mellan dessa och etablerade nyhetsföretag är påtaglig. Plattformsföretagen distribuerar en vid räckvidd nyheter av skiftande kvalitet och med varierande sanningsanspråk. De använder andra affärsmodeller och tekniska strukturer än etablerade nyhetsmedier (Ekström och Westlund 2019).

Trenden mot en allt mer globaliserad mediemarknad sker parallellt med framväxten av så kallade hyperlokala nyhetsmedier (Nygren och Leckner 2016). Dessa har ett tydligt lokalt innehåll som återfinns exempelvis på lokala nyhetssajter, i gratistidningar, i lokala Facebookgrupper och på bloggar. Hyperlokalt nyhetsinnehåll är samhällsorienterat och fyller luckor som uppstått till följd av framväxten av större medieaktörer. Motiven för att driva hyperlokala nyhetsplatser är bland annat att fostra medborgarna, stärka demokratin och spegla lokalsamhället. Dessa hyperlokala aktörer bör inte ses som ersättare för etablerade medier, utan snarare som komplementära, alternativa röster som bidrar till pluralism i det lokala samhället (Leckner, Tenor och Nygren 2019).

Mediemarknaden i allmänhet och nyhetsjournalistiken i synnerhet präglas av stor konkurrens, och som en följd av denna en växande publikorientering. För att knyta läsare,

lyssnare och tittare till sig jobbar nyhetsföretagen med att skapa engagemang i digitala medier, inte sällan med olika slags verktyg hämtade från exempelvis spelbranschen (Ferrer Connill 2018). En ytterligare effekt av en hårt konkurrensutsatt nyhetsproduktion är ett uppskruvat tempo och snabbproducerade, korta nyheter på bekostnad av fördjupad kunskap (Ekström 2020).

Icke-etablerade, alternativa medier och journalistik

Många etablerade nyhetsmedier håller i stor utsträckning fast vid sin sociala ansvarsroll och sina principer för liberal demokrati. Andra aktörer på mediemarknaden är mer benägna att följa marknaden och publiken. En tredje grupp kapitaliserar på antielitism och populism och återfinns ofta långt ut på vänster- respektive högerkanten. I USA och Europa finns många som associerar traditionella, etablerade medier med elitism, och även vissa etablerade aktörer inom nyhetsjournalistiken har anslutit sig till antielitistiska rörelser. På producentsidan används digitala kanaler för att skapa alternativa berättelser med syfte att undergräva etablerade nyhetsmediers legitimitet, ibland genom att helt enkelt anklaga medierna för att sprida falska nyheter (Carlson, Robinson och Lewis 2020). Distributionen av nyheter och information via icke-etablerade informationskällor ökar (Nieminen 2019).

Såväl i litteraturen som i den allmänna debatten förs begreppet alternativa medier fram. Detta definieras sällan särskilt väl, vilket kan bero på komplexiteten i hur man bör förstå »alternativ«. En övergripande ståndpunkt är att dessa utgör något slags alternativ till eller motstånd mot traditionella, etablerade nyhetsmedier. Själva presenterar sig den här typen av aktörer ofta som »kritiska« eller »outsiders«. Holt, Figenschou och Frischlich (2019) menar att alternativa nyheter kan förstås som självupplevda korrektiv till traditionella nyhetsmedier genom att de tillför ett bredare spektrum av politiska och samhällseliga skeenden – de är alternativa publiceringsprocesser via alternativa organisationer i alternativa mediesystem.

På producentnivån kan det handla om medborgarjournalister och aktivister, och det finns också producenter med professionell bakgrund från traditionella medier. Det alternativa innehållet är ofta politiskt, samhällseligt och kulturradikalt och står i motsats till rådande hegemoni. Den här typen av innehåll återfinns till exempel i politiska bloggar. Sociala nätverksmedier är överhuvudtaget centrala för den alternativa nyhetsdistributionen.

Holt, Figenschou och Frischlich (2019) understryker att positionerna på den alternativa skalan är rörliga. Ett brett spektrum av »alternativitet« är tänkbart. Relationen mellan

traditionellt och alternativt beskrivs som komplex och föränderlig, och positioner kan snabbt förändras. Som ett exempel på detta nämns bloggen Huffington Post som rört sig från alternativ journalistik baserad på frivilliga, obetalda insatser till traditionell och professionell nyhetsförmedling.

Ett av journalistikens främsta åtaganden är sanningssökandet – att förse medborgarna med sann information (Kovach och Rosenstiel 2014). I en allt mer diversifierad nyhetsjournalistik skiljer sig sanningsanspråken väsentligt mellan olika källor (Ekström 2020). Medan journalistiska medier har sanningssökande som en stark drivkraft för sin verksamhet drivs olika typer av alternativa medier snarast av att knyta till sig och bibehålla användare (Andersson Schwarz 2020). Det uppstår en spänning när det opartiska journalistiska idealet möter medier som väljer att uttrycka starka åsikter och känslor. I exempelvis sociala nätverks medier får journalistiken också konkurrens av en individuell nyhetsförmedling: Dagens Nyheter ersätts med Mina Nyheter, för att låna ett exempel från Gardeström (2020).

Den här utvecklingen visar å ena sidan att en tidigare starkt partiideologisk polarisering, framför allt på tidningsmarknaden, har minskat betydligt. Å andra sidan framträder en ny typ av åtskillnad mellan de sedan länge etablerade aktörerna med stark koppling till journalistiska ideal och de typer av informationsdistributörer som inte nödvändigtvis sluter upp bakom dessa ideal. Vi lever numera i ett hybridssystem av nyhetsmedier, en medieekologi som kännetecknas av att vara diversifierad och fragmenterad. Samtidigt finns det en gemensam spelplan där nyhetsmedier och sociala nätverksmedier slåss om att kontrollera idéer och olika politiska uttryck (Wells m.fl. 2020). Gamla aktörers logik hybridiserar med nya. Man bör lägga på minnet att även i ett hybridiserat nyhetsmediesystem är det fortfarande de etablerade medierna som når störst publikandelar (Reuters Digital News Report 2019).

Nyhetslandskapet glider isär genom ett ständigt ökande utbud. I den processen sker såväl divergens som sortering av nyhetsaktörer, men det är svårt att urskilja några tydliga mönster när det gäller ideologisk polarisering. Brokighet kan snarast sägas prägla 2020-talets nyhetsutbud – och det är en betydligt större brokighet än vi sett någonsin tidigare.

Journalisterna

Det journalistiska arbetet tar sin utgångspunkt i en rad olika ideal, exempelvis objektivitet, autonomi, etik och snabbhet. Detta är till stor del en självreglerande verksamhet baserad på branschregler och yrkesetik. Denna normativa värdegrund har varit förhållandevis intakt över tid även om det praktiska yrkesutövandet, och därmed upprätthållandet av de gemen-

samma idealen, har skiftat beroende på de förutsättningar som kringgärdat det journalistiska arbetet. Den professionella journalistikens autonomi i relation till samhällets makthavare utmanas av såväl standardiserade arbetsprocesser som styrning uppifrån. Genom mer eller mindre medvetna förhandlingar mellan krav och ideal landar professionen i gemensamma normer och rutiner, samtidigt som det kan uppstå konflikt mellan organisationens krav och professionens ideal (Andersson, Waldenström och Wiik 2018).

Det skedde gradvis en professionalisering av journalistkåren under andra halvan av 1900-talet. Sedan slutet av 1980-talet omfattas traditionella nyhetsmedier i Sverige av journalistisk professionalism med betoning på exempelvis opartiskhet och vikten av att rapportera om verkligheten sådan den faktiskt ser ut, oavsett vem eller vilka det råkar gynna eller missgynna (Johansson och Strömbäck 2019). Med stora förändringar i medielandskapet och en svår ekonomisk situation i nyhetsbranschen har förutsättningarna för journalister och deras arbetsvillkor förändrats. Studier från början av 2010-talet visar att ekonomiska, marknadsmässiga och tekniska drivkrafter har fått ökad betydelse på bekostnad av ideologiska och politiska (Andersson, Waldenström och Wiik 2018).

En allt starkare kommersialisering har lett till en värdeförskjutning mot underhållning, sensation och ytlighet på bekostnad av fördjupad information och förklaringar. Parallellt leder en etablerad journalistik i konkurrens till en osäker arbetsmarknad och förändrade anställningsformer. En konsekvens av dessa utvecklingslinjer är en tydligare skillnad mellan högprofilerade journalister som ägnar sig åt informationstät rapportering och andra som blir kuggar i ett allt mer grunt och underhållningsinriktat maskineri. Journalistkollektivet splittas och avstånden mellan enskilda journalister och grupper av journalister ökar. Men de ökade avstånden beror inte i första hand på ideologiska skillnader. Splittringen är en konsekvens av kommersialisering och ökad konkurrens (Wiik 2016).

En longitudinell studie av den svenska journalistkåren visar att journalisters sociala bakgrund var i stort sett densamma 2011 som 1989. Ideologiskt har kåren som helhet rört sig något åt vänster över tid, och den största förändringen i den riktningen skedde under 1990-talet. Journalistkåren blev då allt mer ideologiskt homogen. Det ideologiska avståndet mellan gruppen journalister och allmänheten ökade däremot mellan 1989 och 2011, framför allt på grund av att allmänheten rörde sig åt höger (Asp 2012).

Mot bakgrund av utvecklingen inom journalistkåren och för journalistyrket kan man tänka sig att ett gap mellan olika nyhetsmedier och källor samt dess journalister uppstår och eventuellt vidgas. Det är emellertid svårt att fastslå att det skulle finnas, eller ha uppstått, en polarisering mellan olika grupper av professionella journalister. Snarare visar studier

sammantaget på en allt mer ideologiskt homogen journalistkår i de etablerade nyhetsmedierna. Däremot har medieutvecklingen på det digitala området gjort att det uppstått en heterogen grupp av icke-professionella nyhetsproducenter som utmanar de etablerade nyhetsinstitutionerna. Om det sker en polarisering torde denna snarare kunna skönjas mellan etablerade och icke-etablerade, så kallade alternativa nyhetsjournalister och nyhetsmedier, snarare än inom den traditionella journalistiska sfären. Det saknas emellertid ännu studier som mer systematiskt analyserar olika aktörer som själva gör anspråk på att vara, eller av andra skulle kunna kategoriseras som, alternativa journalister.

Det journalistiska innehållet

Jämfört med andra europeiska länder finns det i Sverige förhållandevis liten politisk styrning av det journalistiska innehållet (Brogi m.fl. 2020). Radio- och tv-lagen (2010:696, 5 kap. 1 §) lyder att »programverksamheten som helhet präglas av det demokratiska statsskickets grundidéer och principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet«. I sändningstillståndet för Sveriges Television AB 2020–2025 finns krav på att »Nyhetsverksamheten i SVT ska bedrivas så att en mångfald i nyhetsurval, analyser och kommentarer kommer till uttryck i olika program. /.../ Nyhetsförmedling och samhällsbevakning ska ha olika perspektiv, så att händelser speglas utifrån olika geografiska, sociala och andra utgångspunkter« (8 §). Dagstidningarna tillämpar självreglering med utgångspunkt i »Spelregler för press, radio och tv« (Journalistförbundet, www.sjf.se). Där uttrycks i publicitetsreglerna att man ska »ge korrekta nyheter«.

Det journalistiska innehållet är en produkt som baseras på varje enskild redaktions bedömningar. Journalistiska värderingsnormer och etiska regler styr nyhetsproduktionen. Några generella drag som utmärker nyhetsvärderingen är att händelser som är enkla, dramatiska, negativa och viktiga, som skett i någon slags närhet och som inträffat nyligen ofta värderas högt och blir en nyhet. Om det finns elitpersoner som källor bidrar detta också till sannolikheten att händelsen rapporteras i medierna (Weibull och Wadbring 2020). Politiska frågor och aktörer passar väl in i de här nyhetskriterierna.

Journalistik i allmänhet, så även politisk rapportering, präglas av att vissa perspektiv lyfts fram på bekostnad av andra. Journalistiska gestaltningar har betydelse för hur människor uppfattar politiska händelser och frågor (Nord 2019). Rapporteringen kan till exempel fokusera på enskilda händelser eller mer generella sammanhang, belysa politiska konsekvenser för individer eller för samhället, präglas av ett personligt eller ett opersonligt tilltal, uttrycka en större eller mindre grad av

känslor och ha en positiv, negativ eller neutral ton.

Det är inte självklart hur man ska mäta eller värdera nyhetsinnehåll, men det är relevant att konstatera hur det ser ut (Baum och Groeling 2008), inte minst i diskussioner om huruvida den politiska rapporteringen i medierna bidrar till ökad eller minskad polarisering av människors åsikter. Det saknas i stor utsträckning studier som fokuserar på mediernas innehåll i relation till polarisering (European Parliament 2019). Den typ av innehållsanalyser som tar in en stor mängd olika medier och har flera mätpunkter över tid är sällsynta. En försiktig slutsats från de begränsade studier som finns är att kommersialiseringen av nyhetsmedier har lett till en anpassning där olika källor blir allt mer lika varandra och där graden av polarisering därför minskar (Nieminen 2019).

I Sverige gör Institutet för mediestudier återkommande mätningar av journalistiskt innehåll och konstaterar att »journalistiken är häpnadsväckande oförändrad trots att strukturererna kring den skakar« (Truedsson och Karlsson 2019, s. 8). Utifrån studiens resultat konstateras också att nyhetsrapporteringen blir allt mer digital men att analoga och digitala nyheter från de etablerade medierna är mycket lika till innehållet.

En studie av politiska nyheter över tidsperioden 2007–2018 visar att det skett vissa förändringar i svenska mediers gestaltning av politik (Nord 2019, tabell 4.1). Andelen tematiska gestaltningar (bredare, mer abstrakt sammanhang, jämförelser med andra händelser och/eller över tid) har minskat på bekostnad av andelen episodiska gestaltningar (enskild händelse, uttalande eller person). Det sker också en viss ökning av samhälleliga gestaltningar (förslag eller frågor som påverkar hela samhället) samtidigt som individuella gestaltningar (som berör en eller några individer) har blivit något ovanligare.

Resultaten från Institutet för mediestudiers innehållsundersökningar visar att den politiska rapporteringen i svenska etablerade medier är förhållandevis händelsestyrd och att den skildrar politiken utifrån ett samhällsperspektiv. Det personliga tilltalet i politiska nyheter har minskat över tid, och tre fjärdedelar kännetecknas av det som forskarna beskriver som ett känslolöst tilltal – det vill säga att varken journalist eller källa uttrycker några personliga känslor (Nord 2019). När det gäller tonen i de politiska nyheterna konstateras att den till övervägande del – två tredjedelar – är neutral. Vinklade artiklar har oftare negativ än positiv vinkling och detta består över tid. Vidare är de politiska nyheterna snarare beskrivande än tolkande. Sammantaget konstateras att andelen politiska nyheter är stabil över tid. Även gestaltningarna är liknande från år till år, och den enda trenden som går att utläsa av de återkommande innehållsstudierna är en ökning av så kallade episodiska gestaltningar. De här övergripande studierna indikerar snarare en avpolarisering än att journalistikens innehåll skulle divergera. Nyhetsrapporteringen präglas framför allt av

konvergens där de olika källorna rör sig närmare varandra och ideologiska skillnader blir allt mindre.

Frågan är om den bilden kvarstår om vi vänder blicken mot den mer renodlat politiska rapporteringen. De svenska så kallade medievalsundersökningarna, som studerat den politiska rapporteringen i samband med de nationella valen, visar på stora likheter i hur olika medier bevakat partierna över tid. Ett huvudresultat är att tidningar som har politisk färg på ledarsidan har förhållandevis svag partiidentifikation i nyhetsrapporteringen. Likheter medier emellan, snarare än skillnader, utmärker svensk politisk journalistik i valtider (Johansson och Strömbäck 2019). På basis av genomförda studier är det svårt att dra generella slutsatser om huruvida svenska etablerade nyhetsmedier 1) uppvisar skillnader i innehåll som är möjliga att koppla till ideologisk ståndpunkt och 2) om sådana skillnader i så fall skulle ha ökat över tid. Det aktuella forskningsläget visar att de etablerade, nationella nyhetsmedierna är mycket likriktade i sin rapportering och att en utveckling mot en *lägre* grad av polarisering äger rum även i bevakningen av och rapporteringen om politiska händelser som allmänna val.

När de politiska partierna flyttat fokus från vänster–högerdimensionen till den kulturella värderingsdimensionen följer nyhetsmedierna efter. I sin rapportering gör nyhetsmedierna också en förskjutning i argumentation och ståndpunkter från ekonomiska skillnader till kulturskillnader. En studie av valbevakningen 2010 respektive 2018 visar att den ideologiska vänster–högerbalansen i mediernas valrörelserapportering var god i båda mätningarna. Samtidigt ökade rapporteringen om frågor som rör den kulturella värderingsdimensionen mellan de båda mätåren, antalet förekomster mer än fördubblades.²¹ Vad gäller kulturdimensionen rådde jämvikt mellan GAL (grön, alternativ och libertär, se kapitel 1) och TAN (traditionell, auktoritär och nationalistisk) i 2010 års mätning, medan det 2018 var en klar övervikt för TAN. Den kulturella värderingsdimensionen har ökat i uppmärksamhet i valbevakningen under 2010-talet och rört sig i riktning mot större obalans till fördel för TAN. Detta gäller både hur ofta frågor uppmärksammas och hur aktörer och journalister positionerar sig i frågor som hänför sig till vänster–högerdimensionen och den kulturella värderingsdimensionen (Håkansson 2020). Den här förändringen indikerar inte nödvändigtvis en polarisering i rapporteringen, utan snarare en förskjutning av fokus från en konfliktdimension till en annan.

I takt med den digitala utvecklingen har antalet tillgängliga källor ökat enormt, och de etablerade nyhetsdistributörerna har fått konkurrens av alternativa nyhetsmedier. Oavsett hur man väljer att definiera dessa relativt nya typer av informationsbärare är den intressanta frågan här på vilket sätt de skiljer sig innehållsligt från den etablerade nyhetsjournalistiken. En väsentlig skillnad är att alternativa nyhetsmedier inte nödvän-

21. Studien tar sin utgångspunkt i Medievalsundersökningarna genomförda vid JMG 2010 och 2018 där tre nyhetsmedier har studerats: Rapport i SVT 19.30, Nyheterna i TV 4 19.00 samt Dagens Nyheter. Positioneringen av olika aktörer längs vänster–högerdimensionen samt den kulturella värderingsdimensionen har kodats med hjälp av kvantitativ innehållsanalys. För mer information om mätningen, se Håkansson (2020).

Tabell 4.1 Journalistiska gestaltningar i den politiska nyhetsjournalistiken, 2007–2018 (procent).

	Episodisk gestaltning	Tematisk gestaltning	Individuell gestaltning	Samhällelig gestaltning	Personligt tilltal	Opersonligt tilltal	Känslosamt tilltal	Okänslosamt tilltal
2007	54	45	17	79	29	71	25	75
2014	50	48	13	84	37	63	31	69
2016	62	38	15	85	27	73	20	80
2018	77	22	6	94	21	79	27	73
Δ*	+23	-23	-11	+15	-8	+8	+2	-2

Kommentar: * Δ visar skillnaden mellan 2018 och 2007.

Källa: Nord (2019, s.105 och 107). Vår bearbetning.

digtnis har som uppdrag eller intention att vara sanningssökande (Andersson Schwarz 2020).

Sanningsanspråk, och också nyhetskällornas bakgrund och ursprung, kan komma till uttryck i den faktiska rapporteringen. Baum och Groeling (2008) fann evidens för ensidig rapportering av amerikansk politik i bland annat bloggscfären och Fox News. Dessa aktörer tog parti för politik och politiker som låg i linje med aktörens egen ideologiska uppfattning. I studien uppmättes en mindre grad av partianhängarskap/partistöd hos de flesta nyhetsbyråer och hos CNN. Skillnaden i innehåll som hittades i studien rådde alltså inte enbart mellan traditionella och alternativa distributörer, utan också mellan olika distributörer inom samma medieform. Resultaten indikerar att studier av innehållslig polarisering av politiskt nyhetsinnehåll i medierna är mycket komplexa och flerdimensionella.

Etablerade svenska nyhetskällor är, som nämnts ovan, förhållandevis lika i sin nyhetsvärdering och i sina val av ämnen. Dagstidningar har inte längre tydlig politisk färg, och etermediensheter i Sverige har aldrig haft det. Ett sätt att närma sig forskningsfrågan om en politiserad nyhetsmarknad är att studera den politiska orienteringen bland användarna av olika källor. En amerikansk studie från Pew Research (2014) visar på en tydlig uppdelning av nyhetspubliken utifrån medborgarnas ideologiska orientering. Exempelvis står Guardians publik tydligt till vänster medan Fox News har en tydligt högerorienterad publik på en aggregerad nivå.

Det svenska nyhetslandskapet ser dock dramatiskt annorlunda ut. En analys av hur olika nyhetskällors användare placerar sig ideologiskt visar att olika nyhetsmediers publik förvisso befinner sig en bit ifrån varandra, men att skillnaderna är små och dessutom har minskat över tid. SOM-undersökningarna visar att avståndet mellan frekventa läsare av Aftonbladet och Svenska Dagbladet var 1,62 skalsteg längs vänster–högerskalan i 1999 års mätning jämfört med 1,05 tjugo år senare (figur 4.1).

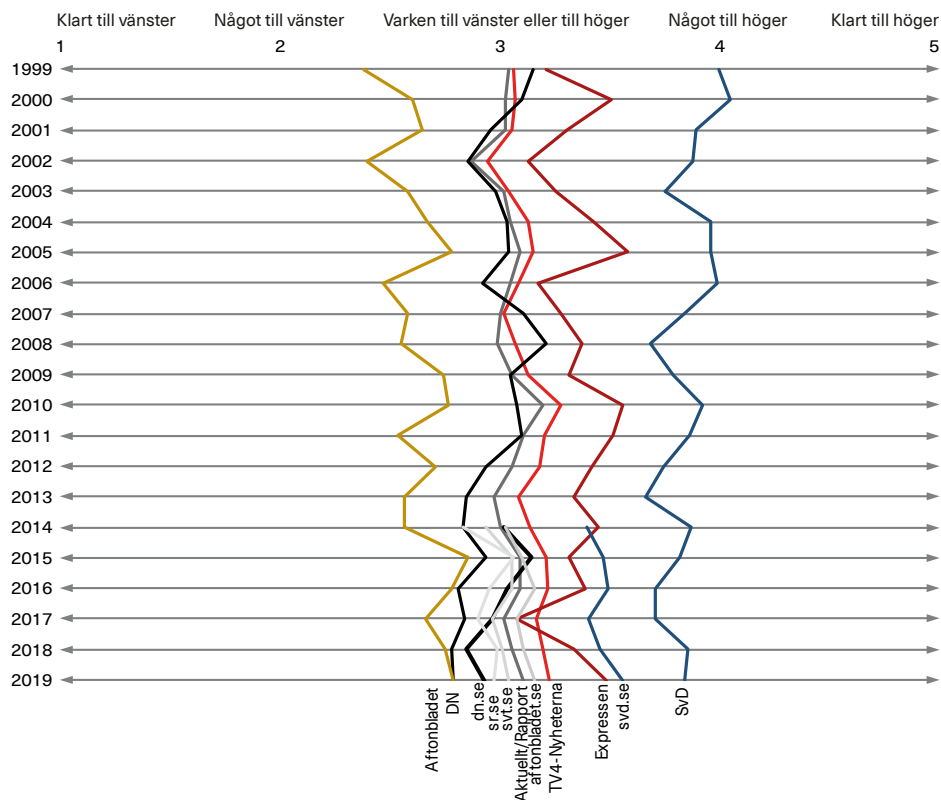
Förändringarna mellan 1999 och 2019 består främst i att Aftonbladets läsare rört sig från vänster mot den ideologiska mitten, och att Svenska Dagbladets läsare gjort samma rörelse från högerkanten. Dessa förändringar skedde under 00-talet. Under 2010-talet har de olika nyhetsmediernas publik en stabil ideologisk orientering och den största förändringen är att Dagens Nyheters läsare av den tryckta tidningen dragit sig ideologiskt något åt vänster.

Intressant att notera i sammanhanget är att Aftonbladets och Svenska Dagbladets digitala läsare är betydligt mer orienterade mot den ideologiska mitten än vad respektive tidnings pappersläsare är. Medan pappersupplagorna av dessa båda tidningar har en tydligare ideologisk förankring är således webben mer ideologiskt neutral. När det gäller Aftonbladets nätläsare kan man tänka sig att en ökande publikskara naturligt nog blir mer heterogen, medan det sannolikt handlar om andra förklaringar för Svenska Dagbladets digitala publik. Det saknas emellertid studier om politiska tidningsval i det digitaliserade medielandskapet. Det bör också noteras att det inte finns några jämförbara data om icke-etablerade eller alternativa nyhetskällors publik i den refererade mätningen.

Om man i stället gör motsvarande analys med utgångspunkt i den kulturella värderingsdimensionen uppträder delvis andra mönster. Siffrorna i figur 4.2 baserar sig på frågan om man tycker att det är ett bra eller dåligt förslag att ta emot färre flyktingar, vilket i det här sammanhanget är den bästa tillgängliga operationaliseringen av nyhetspublikernas positioner utifrån den kulturella värderingsdimensionen. Antalet svarande är betydligt färre än i den ideologiska analysen som ligger till grund för figur 4.1, varför värdena fluktuerar mer.

Vi kan konstatera några saker. För det första ligger de olika mediernas användargrupper närmare varandra i flyktingfrågan i 1999 års mätning än vad de gjorde 20 år senare 2019. För det andra har rörelsen efter mätningen 2015 (flyktingkrisen kulminerade i november 2015) gått mot en mer restriktiv syn på flyktingmottagande bland nyhetskonsumenter av samtliga medier som studerats. För det tredje faller medierna delvis ut i en annan ordning än på vänster–högerskalan. Det går inte att dra några tydliga slutsatser av analysen, men det finns en tendens till att de nyhetsmedier vars användare i figur 4.1 ligger något åt höger också har en något mer restriktiv inställning

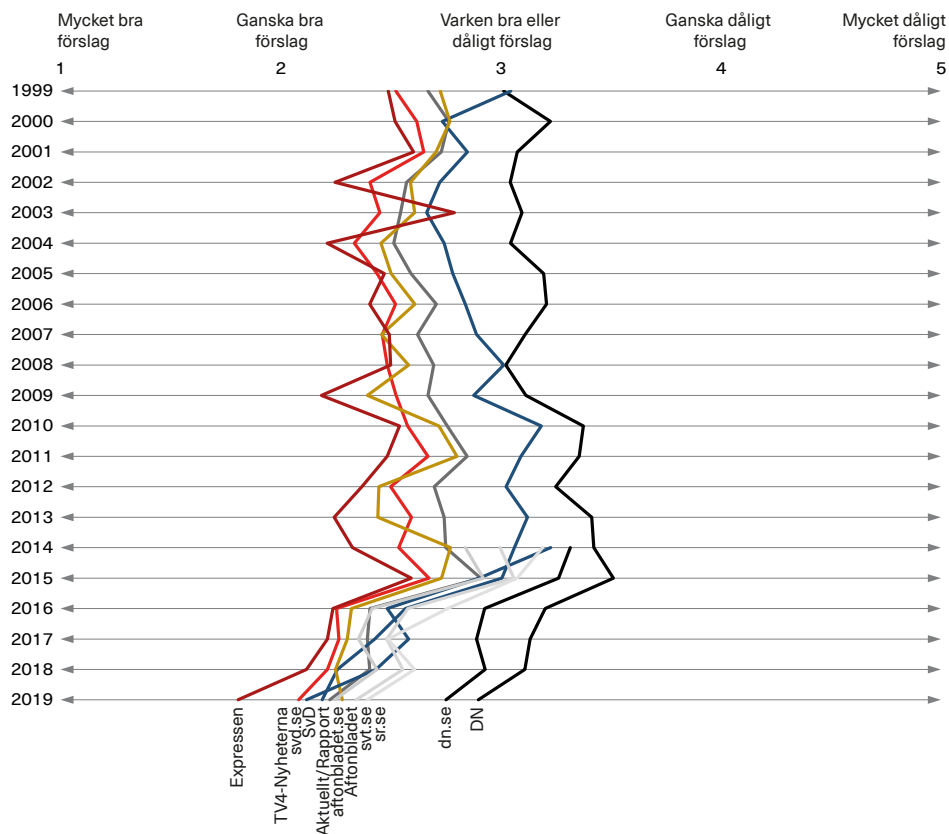
Figur 4.1 Ideologisk orientering hos olika nyhetsmediers publik, 1999–2019 (genomsnitt).

Kommentar: För Aktuellt/Rapport visas genomsnittlig vänster–högerplacering bland de som uppgett att de tittar på något av programmen minst fem gånger i veckan. För Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter gäller att respondenten fått uppge vilken tidning som är hens »förstatidning« bland morgontidningarna. För Aftonbladet och Expressen 1999–2013 gäller läsning 6–7 dagar per vecka, från 2014 och framåt gäller minst fem dagar i veckan. För svd.se, dn.se, sr.se och svt.se visas genomsnittlig vänster–högerplacering för respondenter som besöker dessa sidor minst fem dagar i veckan.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1999–2019.

Figur 4.2 Attityder till förslaget »ta emot färre flyktingar i Sverige« hos olika nyhetsmediers publik, 1999–2019 (genomsnitt).

Kommentar: För Aktuellt/Rapport visas genomsnittlig attityd till förslaget om att ta emot färre flyktingar i Sverige bland de som uppgett att de tittar på något av programmen minst fem gånger i veckan. För Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter gäller att respondenten fått uppge vilken tidning som är hens »förstaidning« bland morgontidningarna. För Aftonbladet och Expressen 1999–2013 gäller svarsalternativen 6–7 dagar per vecka, från 2014 och framåt gäller minst fem dagar i veckan. svd.se, dn.se, sr.se och svt.se visar genomsnittlig attityd för respondenter som besöker dessa sidor minst fem dagar i veckan.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1999–2019.

till flyktingmottagande. Avståndet mellan användargrupper på ytterkanterna – Expressens respektive Dagens Nyheters läsare av papperstidningen – är 2019 i stort sett detsamma som det ideologiska avståndet som presenterades ovan för vänster–högerskalan (1,09 jämfört med 1,05).

Om vi lever i en polariserad tid är det i så fall svårt att hävda att svenska nyhetsaktörer är drivande eller speglade i en sådan utveckling. En genomgång av forskning om olika nyhetsaktörers publicerade innehåll visar på *konvergens* snarare än *divergens* över tid, åtminstone vid en jämförelse av etablerade nyhetsmediers innehåll. Nyhetsrapporteringen över tid har blivit avpolariserad. Precis som med ägande kan man däremot skönja en potentiell skillnad i innehåll – med avseende på både sakfrågor och framställning – mellan etablerade och alternativa nyhetskällor. Mot bakgrund av den forskning som gjorts är det emellertid svårt att säga om en sådan innehållslig skillnad är stor och om den ökar. Förutsättningarna för en sådan utveckling finns naturligtvis, men det är ännu tunt med empiriska bevis.

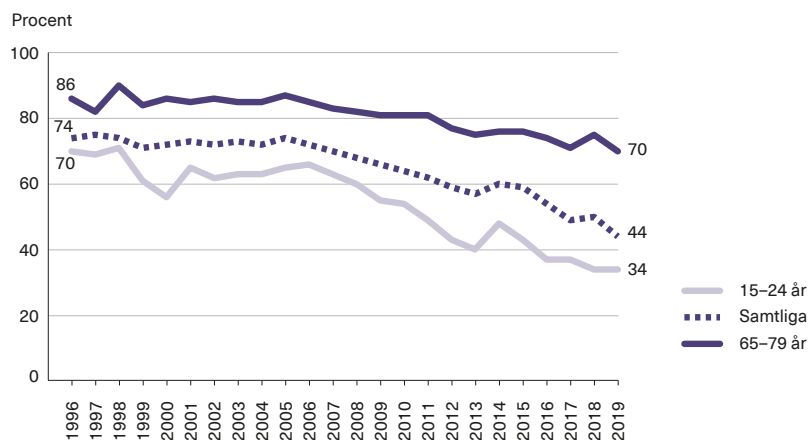
Tillgång till nyhetsmedier

Mediesystemet och journalistiken tillhandahåller plattformar och innehåll. Men för att kunna ta del av olika nyhetskanaler och nyhetsinnehåll krävs att medborgare har tillgång till allt detta. Tillgången till olika medier är sällan ett uttryck för ideologisk orientering eller partipolitiska preferenser, men för att förstå hur medieinnehåll eventuellt korrelerar med åsiktsbildning är tillgången till olika medier en förutsättning.

Nyhetsmedier finns att tillgå på olika sätt. Den tryckta tidningen går att köpa via prenumeration eller lösnummer, också den digitala tidningen kan man prenumerera på, och vissa nyhetsinslag finns tillgängliga gratis på tidningarnas webbplatser. Radio- och tv-nyheter finns tillgängliga via traditionella radio- och tv-apparater och också via webbplatser och appar. För att ta del av digitala nyheter krävs internetuppkoppling.

Utvecklingen för medietillgång i hushållen ser av naturliga skäl lite olika ut för olika medietyper. Morgontidningen tappar prenumeranter, och detta är särskilt tydligt bland yngre människor (figur 4.3). I åldersgruppen 15–24 år har prenumerationsgraden minskat från 70 procent 1999 till 34 procent 2019. Motsvarande utveckling bland personer i åldrarna 65–70 år är från 86 till 70 procent. Skillnaden i hushållsprenumeration mellan yngre och äldre ökade med 20 procentenheter mellan 1996 och 2019. Intressant att notera är att när de digitala prenumerationerna 2014 började räknas in i statistiken, planade kurvan ut bland de äldsta medan nedgången fortsatte i samma takt i den yngre åldersgruppen.

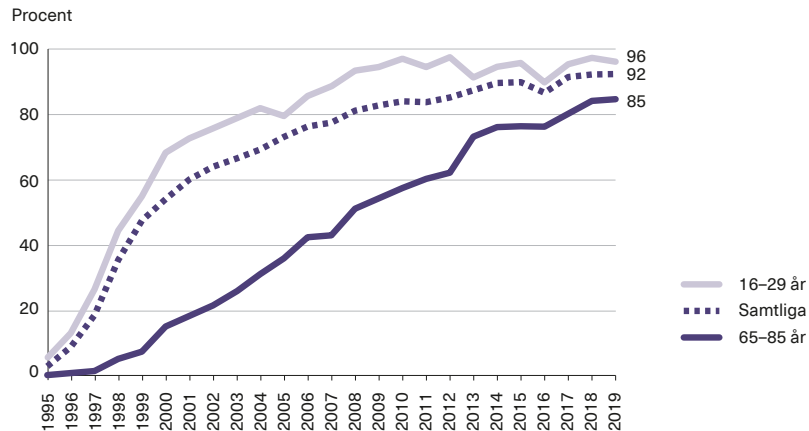
Figur 4.3 Morgontidningsprenumeration i hemmet i olika åldersgrupper, 1996–2019 (procent).

Kommentar: Digital prenumeration ingår från och med 2014.

Källa: Nordicom – Sveriges Mediebarometer 1999–2019.

Figur 4.4 Tillgång till internet i hushållet 1995–2019 (procent).

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1995–2019.

Tillgången till internet ökade under samma tidsperiod (figur 4.4). Personer i åldrarna 16–29 år var snabbast att ta till sig den nya tekniken. I 2019 års nationella SOM-undersökning uppgav 96 procent i den gruppen att de hade tillgång till internet i hushållet. Motsvarande siffra i gruppen 65–85 år var 85 procent. Skillnaden mellan yngre och äldre var som störst åren runt och strax efter millennieskiftet. Därefter har den successivt minskat, särskilt under 2010-talet.

Tillgången till nyhetsmedier och medieteknik är alltså starkt åldersrelaterad. Ålder är den faktor som har enskilt störst betydelse för om man har morgontidning eller internetuppkoppling. Det är emellertid inte självklart hur man ska tolka utvecklingen eftersom medierna smälter samman – konvergerar – i den digitala världen. Numera finns nyheter från både traditionella och nya källor att tillgå via internet för den som vill. Det finns i Sverige inga partipolitiska eller ideologiska dimensioner i tillgången till nyhetsmedier. Men när vi längre fram i boken ska förstå användningen av olika nyhetsmedier är det centralt att veta att distributionen skiljer sig åt mellan grupper. Det är emellertid inte i första hand tillgången, utan snarare användningen, som kan ses i ljuset av en eventuell politisk polarisering.

Nyhetsanvändning – en fråga om val

Människors erfarenheter av den politiska världen är i hög grad medierad. Användningen av nyhetsmedia och exponeringen för nyhetsrapportering är därför central för att förstå hur människor lär sig om politik och samhällsfrågor och också hur människor uppfattar den politiska verkligheten. Vi vet sedan tidig medieforskning att kunskapen om samhällsfrågor och politik är ojämnt fördelad som en konsekvens av olika utbildningsnivåer, olika sociala förhållanden och också delvis olika syn på den status som själva kunskapen har. Samtidigt kan nyhetskonsumtion bidra till att i viss mån jämnar ut kunskapsskillnader mellan olika grupper i befolkningen (McQuail 2019). Polarisering skulle i det här sammanhanget kunna beskrivas som gapet mellan de som får och de som inte får kunskap om politiska skeenden genom regelbunden nyhetskonsumtion. Kunskapsskillnader av det slaget är ett relativt normalt tillstånd för många människor i många situationer (Tewksbury och Rittenberg 2012).

Mediepubliken blir allt mer fragmenterad när människor successivt får ett större utbud av nyheter att välja mellan. Innehållsspecialisering är i det närmaste oundviklig i dagens mediasystem. Det finns mer innehåll än någonsin som konkurrerar om uppmärksamheten, och synen på vad som är en trovärdig källa eller nyhetsförmedlare har förändrats. Potentiellt kan människor konsumera en relativt smal sorts informa-

tion (Tewksbury och Riles 2015), vilket kan bidra till att deras världsbild förstärks och i förlängningen till att människor får väldigt olika världsbilder (Spohr 2017). Ett ökande och lätt tillgängligt utbud ger en klar möjlighet till ett polariserat användande, som skulle kunna innebära att färre människor regelbundet följer ett bredare nyhetsinnehåll (Dahlgren 2021; Tewksbury och Rittenberg 2012). Grupper kan dras isär genom sitt val av nyhets- och informationsinnehåll. En konsekvens av en sådan polariserad nyhetsexponering mellan olika grupper i samhället kan vara polarisering i attityder.

I forskningen talar man om *selektiv exponering* när man beskriver benägenheten att välja källor som stödjer ens egna åsikter. Selektiv exponering har signifikant betydelse för polarisering, enligt Spohr (2017). Denna kan ses dels som egna val i termer av att välja och följa olika källor i det digitala medielandskapet, dels som en konsekvens av att algoritmer utifrån de egna valen skräddarsyr innehållet i de digitala flödena. Forskning indikerar att individens egna val har större effekt på att begränsa exponeringen för olika typer av innehåll än vad algoritmer har (Bechmann och Nielbo 2018). Men forskningen om det egna och de digitala systemens val är långt ifrån enig. Ett småskaligt experiment med holländska ungdomar visade till exempel att chatbotar – automatiserade diskussionsdeltagare – kan vara effektiva verktyg för nyhetsdistributörer att engagera människor att ta del av nyheter som innehåller motstridiga åsikter (Zarouali m.fl. 2020).

Svensk och internationell forskning visar på komplexiteten i att mäta människors samlade val av nyhetskällor. Det finns inga tydliga eller enhetliga definitioner av vad som är »nyheter«, »alternativa källor« eller andra centrala begrepp i de enkäter som används. Det har också gjorts relativt få studier som innefattar ett större antal nyhetsmedier och nyhetskällor. Det visar sig i de mer samlade mätningar som gjorts att människors nyhetskonsumtion som regel är sammansatt av flera olika källor (Ksiazek, Malthouse och Webster 2010; Papathanassopoulos m.fl. 2013; Yuan 2011). Denna sammansättning kan bestå antingen av överlappande källor som bekräftar en viss bild eller av olika källor som ger en bredare bild. Traditionella, etablerade mediers publiceringar, framför allt tv-nyheter, attraherar generellt sett en stor publik medan exempelvis enskilda politiska webbplatsers publik är mycket liten.

Det finns, och har alltid funnits, ett stort gap i valet av nyhetskällor beroende på bland annat ålder och generation. Unga har en större mångfald, en större mix av källor, medan personer i 60-årsåldern fokuserar mer på tv-nyheter även om de har tillgång till kabelkanaler och andra medier. Andra faktorer som över tid fått ökande betydelse för användningen av flera olika nyhetskanaler är socioekonomisk status (Bergström, Strömbäck och Arkhede 2019) och politiskt intresse (Strömbäck, Djerf-Pierre och Shehata 2013). Studier som

fokuserar på de här förklaringsfaktorerna mäter dem dock i relation till specifika källor, och inte till den totala nyhetsanvändningen över flera plattformar, kanaler och källor.

Vad visar då forskningen om människors benägenhet att välja smalt och ensidigt? Enligt Tewksbury och Rittenberg (2012) finns det endast svaga bevis för ämnes- och kunskapspolarisering. De menar att tanken om en polariserad nyhetskonsumtion ännu så länge karaktäriseras av idéer snarare än empiriska belägg. Vi ska hålla i minnet att svenskarnas tidningsval genom hela 1900-talet i hög grad var ett politiskt sådant. Människors ideologiska orientering har, i de fall det funnits möjlighet, varit en bidragande faktor till tidningsvalet. Så är det inte i någon större utsträckning i dag, och i det avseendet kan man tänka att den politiska polariseringen i termer av nyhetskonsumtion har minskat. I USA visar modern forskning att valet av kommersiella tv-nyheter är ideologiskt färgat (Spohr 2017), och att stabila och i viss mån polariserade användarmönster kunde uppmätas under en längre period under 00-talet (Kim och Webster 2012). Kim och Webster (2012) reser frågan om man bör betrakta polarisering som ett stabilt mönster, en pågående process som precis startat eller ett fenomen som varierar mellan olika kulturer. I Sverige har det exempelvis aldrig funnits någon stark ideologisk positionering hos tv-kanalernas nyheter.

När internet kom fanns stora förhoppningar om att det skulle bli en kommunikationsteknik som skulle öppna upp världen och leda till fri kommunikation och utbyten mellan människor. Detta har kanske till viss del infriats genom den enorma tillgången på information och genom utvecklingen av sociala nätverksmedier. Men med de digitala nätverken kom också farhågor för att enskilda människors sociala nätverk skulle bli homogena och att selektiv exponering skulle kunna leda till polarisering. Åtminstone två saker talar mot detta: för det första är det inte främst ideologiska faktorer som är drivande när det gäller selektiv exponering, för det andra innebär selektiv exponering inte att man undviker vissa typer av nyheter. Exponering för nyheter vars ideologiska ståndpunkt man inte stödjer tycks inte bidra till ökad polarisering (Dahlgren 2021).

Forskningen är splittrad när det gäller de sociala nätverksmediernas inverkan på politisk opinion. Viss litteratur visar att kontakter med oliktankande grupper kan utmana stereotypa uppfattningar och öka sannolikheten för politisk kompromiss. Annan litteratur visar att människor som exponeras för kontrasterande budskap genom argumentation blir varse skillnader mellan grupper, vilket i sin tur gör att de blir mer övertygade i sina egna ståndpunkter (se Bail m.fl. 2018 för en sammanställning).

Det finns undersökningar som visar att användare av sociala medier utsätts för mer oavsiktlig exponering än icke-användare och att så kallade ekokammareffekter varit mycket mo-

desta så här långt. Enstaka studier visar till och med att politisk polarisering snarast uppstår i grupper som inte alls eller i mycket begränsad omfattning använder sig av internet och sociala medier (Boxell, Gentzkow och Shapiro 2017). Ytliga och perifera bekanta i nätverken tycks också bidra till att användare får information med olika ideologiska ståndpunkter i sina sociala nätverksflöden (Bechmann och Nielbo 2018). I samma studie finner man förvisso att det finns användare som befinner sig i vad som skulle kunna kallas för bubblor men att de utgör en liten del (10 procent) av befolkningen. Den här gruppen karaktäriseras främst av att de har färre vänner, ingår i färre grupper och följer färre sidor än övriga. Noterbart är att studien enbart undersöker Facebook och inte tar hänsyn till andra källor på nätet, andra källor i traditionella medier eller människors sociala umgänge *vid sidan av* medier. Just det senare kan ses som en brist i många av de studier som mäter selektiv exponering. De tar enbart hänsyn till användningen av ett eller några sociala nätverksmedier och bortser från att människors nyhetskonsumtion och grunden för politiskt ställningstagande innefattar betydligt mycket mer än bara sociala nätverksmedier eller medier överhuvudtaget (Groshek och Koc-Michalska 2017).

Även analyser från amerikanska Pew Research understryker svårigheten att leva i en ideologisk bubbla i dagens samhälle även för dem som så skulle vilja. De flesta människor förlitar sig på en lång rad källor när det gäller politiska nyheter och hör också olika typer av åsikter i sin vardag (Pew Research 2014). Starkt konservativa personer är mer benägna att vända sig till faktamässigt tvivelaktigt innehåll, inte sällan spritt via Facebook, och också att uppmärksamma politiska budskap som är i linje med den egna uppfattningen, medan detta är mindre utbrett bland personer med starka liberala åsikter. Den här typen av sajter utgör emellertid en liten del av människors samlade nyhetsdiet och konsumeras av en mycket liten del av den amerikanska befolkningen (Guess m.fl. 2020).

Sammantaget tycks just styrkan i den politiska åsikten påverka viljan hos människor att släppa in och ta del av andra avvikande åsikter på Facebook: ju mer intensiva åsikter, desto mindre är benägenheten att exponera sig. Men skillnaderna mellan mer och mindre övertygade partianhängare är förhållandevis små, och precis som i studien som beskrevs ovan (Bechmann och Nielbo 2018) är enbart Facebook undersökt i Pews studie. Det är naturligtvis möjligt att övertygade partianhängare även i Sverige skulle kunna uppvisa tendenser till snävare användning av källor som ligger i linje med den egna åsikten. Här behövs emellertid fler empiriska studier för att kunna dra sådana slutsatser.

Nyhetssökare och nyhetsundvikare

Det ökande nyhetsutbudet från såväl mer som mindre etablerade källor kan antingen ses som en demokratisk potential för lättillgänglig information och möjlighet för människor att själva bidra med innehåll och kommentarer eller som ett demokratiskt hot då människor väljer bort nyheter till förmån för annat innehåll. Man talar om nyhetssökare och nyhetsundvikare (Prior 2007; Trilling och Schoenbach 2012; Webster 2014), där undvikarna utgörs av dem som i liten utsträckning tar del av nyheter.

Det råder inte någon enighet om vare sig begreppet nyhetsundvikare eller tolkningen av detsamma. Ofta avses en låg nyhetskonsumtion över en längre tid. Skovsgaard och Andersen (2020) identifierar två typer av nyhetsundvikande: avsiktligt (konsumenten styr själv, till exempel baserat på ett ogillande av nyheter) och oavsiktligt (konsumenten föredrar annat medieinnehåll och sällar bort nyheter). Det avsiktliga undvikandet innebär inte enbart en bedömning av nyheter som negativa eller tråkiga, här finns också grupper som väljer bort nyhetsmedier för att de har en kritisk syn på journalistiken (Song, Jung och Kim 2017). Flera studier i västvärlden bekräftar att unga människor, personer med lägre utbildning, personer som generellt är mer intresserade av underhållning än av information och inte är särskilt intresserade av politik utgör en betydande del av nyhetsundvikarna (Strömbäck, Djerf-Pierre och Shehata 2013; Trilling och Schoenbach 2012).

Ett annat sätt att se på den samlade nyhetskonsumtionen handlar om att vissa grupper har spridit ut sin användning på flera olika plattformar medan andra har en fördjupad användning av ett färre antal (Ksiazek, Malthouse och Webster 2010). Dessa olika sätt att använda nyhetsmedier kan inverka på människors kunskap och attityder.

Huvudskälet till en växande skara nyhetsundvikare kopplas till medieutvecklingen och det faktum att valfriheten ökar. Med ett stort medieutbud får, menar vissa forskare, individuella preferenser ökad betydelse i valet av medieinnehåll. I en tid när i stort sett alla tittade på tv-nyheter, antingen för att de var intresserade av nyheter eller av tv-tittande, hade individuella preferenser marginell betydelse för nyhetskonsumtionen. I dagens medielandskap kan de med lägre grad av politiskt intresse välja att ta del av annat innehåll än nyheter (Prior 2007). Men det finns också belägg för ett visst mått av kompensation genom att det i de flöden en person har på nätet i olika forum och andra sammanhang dyker upp nyheter som kan kompensera för att den reguljära användningen av etablerade nyhetsmedier minskar (Elvestad, Blekesaune och Aalberg 2014).

I relation till politisk polarisering är det gapet mellan nyhetssökare och nyhetsundvikare som är intressant. Det finns

studier som pekar på att gapet mellan de båda grupperna skulle ha ökat över tid (Prior 2007; Strömbäck, Djerf-Pierre och Shehata 2013) och det finns studier som pekar på en delvis annan utveckling (Elvestad, Blekesaune och Aalberg 2014), samt på att det finns stora skillnader mellan olika länder (Blekesaune, Elvestad och Aalberg 2012; Elvestad, Blekesaune och Aalberg 2014).

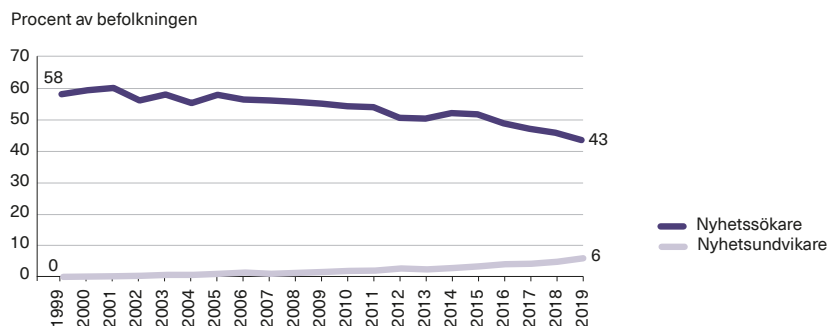
Att forskningen kommer till så olika resultat beror sannolikt på att mätningarna som resultaten baseras på har ställt olika frågor, medtagit olika nyhetskällor eller på andra sätt skiljer sig åt. Det är, som nämnts ovan, extremt svårt att göra heltäckande studier av människors nyhetsanvändning eftersom antalet nyhetskällor är i det närmaste oändligt och uppträder i olika skepnader och på olika plattformar. Beroende på hur snävt eller brett enskilda undersökningar definierar nyheter varierar såväl gruppen sökare som gruppen undvikare stort. Att helt och hållet vara nyhetsundvikare i dagens medielandskap torde vara mer eller mindre omöjligt. Med mobila medier, sociala nätverksmedier och möjligheten att som individ dela innehåll med andra sprids nyheter även till dem som kanske inte själva valt att söka upp informationen. Den oavsiktliga konsumtion av nyheter som kommer i människors flöden i sociala medier talar emot att icke-användningen är särskilt utbredd.

I Sverige är det SOM-institutets årliga undersökningar som bredast fångar människors nyhetskonsumention över tid. Av figur 4.5 framgår att andelen nyhetsundvikare är mycket liten, men också att andelen har ökat över tid. I 2019 års mätning definierades 6 procent av befolkningen i åldern 16–85 år som nyhetsundvikare jämfört med noll i mätningen 1999. Andelen nyhetssökare minskade under samma period med 16 procentenheter från 59 till 43 procent. I indexet för nyhetsanvändning ingår etablerade nyhetsmedier, och användningen av dessa följer en tydlig nedåtgående trend.

Ur ett polariseringsperspektiv kan vi alltså se ett ökat gap mellan de som mycket frekvent använder etablerade nyhetsmedier och de som mer eller mindre undviker nyheter (se figur 4.5). Man bör ha i minnet att utvecklingen kan se olika ut för enskilda medier och att så kallade alternativa nyhetskällor inte ingår i analysen. Den totala bilden av befolkningens nyhetskonsumention kan alltså skilja sig från den som presenteras här. En sådan bild är emellertid mycket svår att åstadkomma eftersom det inte finns någon tydlig definition av vare sig nyhetsmedier, användning eller undvikande. Det finns inte heller någon studie som undersöker ett brett spektrum av nyhetskällor, vilket skulle kunna bidra till en heltäckande bild.

Vi har också analyserat nyhetssökares och nyhetsundvikares medelvärde på den politiska vänster–högerskalan (figur 4.6). En mycket liten, och inte statistiskt säkerställd, skillnad framträder så till vida att nyhetssökarna befinner sig något mer till höger än vad nyhetsundvikarna gör. Vi ser alltså inte

Figur 4.5 Andelen nyhetssökare och nyhetsundvikare 1999–2019 (procent av befolkningen).

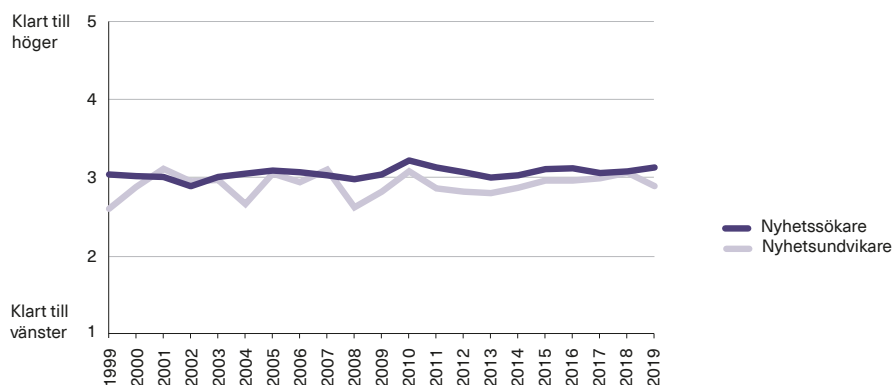
Kommentar: I de årliga SOM-undersökningarna tillfrågas respondenterna om sin nyhetskonsumtion. Frågorna berör dels vilka medier de konsumerar, dels hur ofta de tar del av dessa nyhetsmedier. För att klassificeras som nyhetssökare gäller att respondenten minst fem dagar i veckan ska konsumera både en morgon-/kvällstidning och något etermedium. Nyhetsundvikare är de respondenter som uppgett att de mer sällan än en gång per vecka tar del av någon morgon-/kvällstidning eller något etermedium. Som morgon- eller kvällstidning räknas den tidning som respondenten själv uppger som sin mest lästa tidning, antingen i pappersform eller på internet. I samma kategori inkluderas även hur ofta respondenten tar del av Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och/eller lokala morgontidningar på internet. Till etermedier hör Aktuellt, Rapport, TV4-Nyheter och Ekonyheterna.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1999–2019.

någon signifikant skillnad i valet att söka eller undvika etablerade nyhetsmedier som skulle bero på ideologisk orientering. Däremot kan vi se att en större andel av nyhetsundvikarna (37 procent 2019) än av nyhetssökarna (26 procent 2019) inte tar ideologisk ställning åt vänster eller åt höger, utan väljer svarsalternativet varken vänster eller höger. Om andelen nyhetsundvikare, så som de mätts här, skulle öka kan man tänka sig en ökad divergens i ideologiskt ställningstagande som korrelerar med användning av etablerade nyhetsmedier.

Antalet nyhetsundvikare under den studerade perioden är litet, och fördjupade analyser av gruppen blir därför osäkra. Materialet visar en tendens att nyhetsundvikarna har en svagare ideologisk orientering än vad nyhetssökarna har, men skillnaderna är små och statistiskt osäkra. Nyhetsundvikarna tar också i mindre utsträckning ideologisk ställning genom

Figur 4.6 Nyhetssökares och nyhetsundvikares ideologiska vänster–högerorientering (genomsnitt).

Kommentar: I de årliga SOM-undersökningarna tillfrågas respondenterna om sin nyhetskonsumtion. Frågorna berör dels vilka medier som konsumeras, dels hur ofta respondenterna tar del av dessa nyhetsmedier. För att klassificeras som nyhetssökare gäller att respondenten minst fem dagar i veckan ska konsumera både en morgon-/kvällstidning och något etermedium. Nyhetsundvikare är de respondenter som uppgett att de mer sällan än en gång per vecka tar del av någon morgon-/kvällstidning eller något etermedium. För utförligare information om hur detta index skapats, se kommentar till figur 4.5. Frågan om ideologisk vänster–högeridentifikation lyder: »Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster–högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?» med svarsalternativen: klart till vänster (1), något till vänster (2), varken vänster eller höger (3), något till höger (4) och klart till höger (5).

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1999–2019.

att välja varken-eller-alternativet i fråga om vänster–högerplacering.

Ett annat sätt att analysera skillnader i nyhetskonsumtion är att studera genomsnittligt antal kanaler i olika grupper. Antalet kanaler är något fler bland personer som är mycket intresserade av politik än i befolkningen som helhet – ett stabilt mönster som noteras under hela 2000-talet. Mätt på det här sättet är nyhetskonsumtionen liknande oavsett om människor har en tydlig ideologisk orientering – klart till vänster respektive höger – eller inte. Genom analyser av de nationella SOM-undersökningarna mellan 1999 och 2019 kan konstateras att det genomsnittliga antalet kanaler är något högre bland personer som står klart till höger än bland personer som står klart till vänster. Skillnaderna beroende på ideologisk orientering är dock mycket små.

En slutsats är att det vid mätningar av användningen av de etablerade nyhetsmedierna framkommer mycket små variationer mellan olika grupper beroende på politisk vänster–högerorientering när vi studerar såväl omfånget av nyhetskanaler som skillnader mellan personer som kan benämnas som nyhetssökare respektive nyhetsundvikare. Någon ideologisk polarisering i traditionell nyhetskonsumtion kan inte skönjas.

Polariserad syn på nyheter?

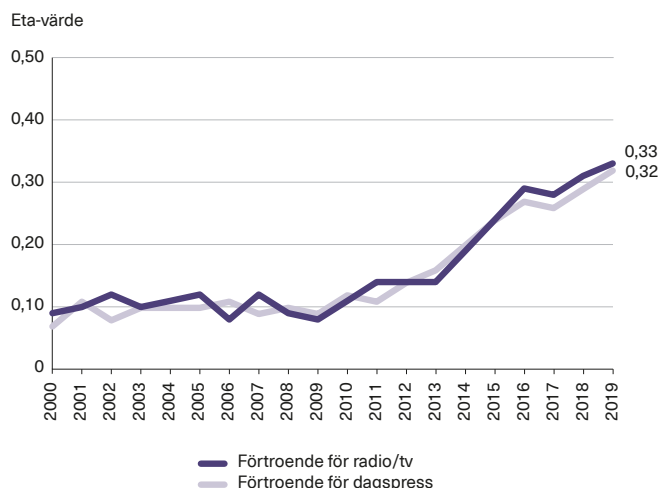
Nyheterens plats i samhället, hur de används och vilka konsekvenser användningen kan få hänger delvis samman med hur man ser på nyheter, källor och nyhetsförmedlare. Ett sätt att studera människors bedömning är att mäta vilket förtroende de har för olika nyhetsmedier, enskilda nyhetsförmedlare och rapporteringen inom olika ämnesområden. På en övergripande nivå visar det sig att om förtroendet för etablerade medier minskar tenderar människor i stället att vända sig till alternativa källor och inte sällan likställa dem med de etablerade i termer av relevans och trovärdighet (Nieminen 2019).

Enligt Newman och Fletcher (2017) har förtroendet för medier och journalister minskat över tid. De finner att anledningen till det låga förtroendet för medier bland annat kan vara upplevelsen av att medier tar politisk ställning, inte synliggör lögn, håller inne med information och gynnar vissa ideologiska ståndpunkter. Tilltron till alternativa medier grundar sig inte sällan i ett misstroende mot etablerade medier, och det har visat sig att användningen av alternativa nyhetsmedier snarare drivs av lågt förtroende för etablerade medier än av högt förtroende för alternativa.

Förtroendet för medier är överlag högt i Sverige, både när man mäter institutionerna (såsom »dagspressen« eller »radio och tv«) och när man mäter enskilda medier. På en generell nivå är förtroendet också stabilt över tid, men närmare analyser visar på en viss polarisering i förtroendet för medier. En mätning av tidningstitlar visar på en sådan polarisering mellan användare och icke-användare av Aftonbladets och lokala morgontidningars webbpublicering. Användarnas förtroende för Aftonbladet och lokala morgontidningar ökar och icke-användarnas minskar över tid (Andersson 2020).

Inom det politiska fältet har analyser visat på ökade skillnader i förtroende för medieinstitutionerna mellan personer med politisk vänster- respektive högerorientering. Det har skett en ökad sortering där ideologisk positionering samvarierar allt starkare med bedömningen av de etablerade medierna. Bland personer med tydlig vänsterorientering har förtroendet för radio/tv och framför allt dagspress ökat signifikant under 2000-talet. Under samma period har förtroendet för båda institutionerna minskat väsentligt bland personer med tydlig

Figur 4.7 Förtroende för radio/tv och dagspress efter partisympati, 2000–2019 (eta-värde).

Kommentar: Frågan löd »Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?«: »Radio och tv«, »Dagspressen«. Svarsalternativen var: »Mycket stort förtroende«, »Ganska stort förtroende«, »Varken stort eller litet förtroende«, »Ganska litet förtroende« samt »Mycket litet förtroende«. Eta-värdet anger åsiktsspridningen mellan grupper av partisympatisörer i relation till den totala åsiktsspridningen i frågan. Värdet kan variera mellan 0 och 1: ju högre värde, desto större partipolarisering. Antalet svarspersoner var 3 270 år 2000 och 2 857 år 2019.

Källor: De nationella SOM-undersökningarna 2000–2019 och Andersson (2019, s. 71), vår bearbetning.

högerorientering. Det ideologiska förtroendegapet ökar således över tid.

Sambandsmättet *eta* ger kunskaper om styrkan i sambandet mellan två faktorer som exempelvis politisk orientering och förtroendet för medieinstitutioner. I det här sammanhanget studeras förtroendet för dagspress respektive radio och tv i olika grupper av partisympatisörer (figur 4.7). Under 2010-talet uppmäts en ökad partipolarisering i förtroendet för radio/tv och dagspress (Andersson 2019; Andersson och Oscarsson 2020a), vilket bland annat förklaras av Sverigedemokraternas ökande andel sympatisörer – en grupp som utmärks av en »generell misstro mot etablissemangen och många samhällsinstitutioner« (Andersson 2019, s. 72).

Mediernas polarisering

Inom den etablerade, professionella nyhetsjournalistiken har det skett en konvergens under de senaste decennierna. Ägandet koncentreras, journalister har en allt mer homogen yrkesidentitet och det politiska innehållet i etablerade nyhetsmedier är förhållandevis likt. Mycket av den här utvecklingen hänger samman med en allt mer ansträngd ekonomisk situation för många nyhetsmedier, framför allt vad avser dagstidningar. Resultatet av en ökad konkurrens från kommersiella och digitala nyhetsmedier är snarare konvergens än polarisering.

Bland de icke-etablerade nyhetskällorna, ibland kallade *alternativa medier*, kan man tänka sig att det finns en lite tydligare sortering än bland de etablerade. Dessa källor är sannolikt lättare att urskilja på basis av bakgrund, värderingar och åsikter. De har inte på samma sätt en gemensam bas eller gemensamma mål, och man måste komma ihåg att variationen är stor. Vissa alternativa aktörer utnyttjar berättelsen om skillnader jämfört med etablerade aktörer och jobbar för att vara, eller upplevas som, annorlunda. Att sticka ut kan vara en affärsidé. Andra aktörer har helt andra bevekelsegrunder för sin verksamhet.

Sammantaget tycks det finnas en potentiell divergens och sortering mellan den etablerade journalistiken och alternativa medier. På producent- och innehållssidan kan vi fastställa att det finns en uppsjö av olika aktörer som publicerar politiskt innehåll längs hela den ideologiska linjen. När det gäller användningen vet vi emellertid väldigt lite. Många forskningsstudier vittnar om att människor har en förhållandevis allsidig mediediet av nyheter och att etablerade nyhetsmedier dominerar. Men kunskapen om mixen mellan etablerade och alternativa nyhetsmedier är liten och förtjänar utrymme i framtida forskning. Vi bör också diskutera om och hur man kan och ska jämföra dessa två typer av aktörer med avseende på ägande, ideologisk positionering, journalistiska ambitioner, innehåll och användning. I eventuella jämförelser bör man också ta med graden av professionalisering och kopplingen till journalistiska ideal. Vi bör heller inte se olika aktörers positioner som etablerade eller alternativa som fasta. Snarare befinner de sig i ett kontinuum och kan snabbt röra på sig och ibland också byta plats.

Genomgången i kapitlet visar tydligt att det visserligen finns vissa skillnader mellan etablerade och alternativa nyhetskällor som potentiellt skulle kunna ha betydelse för polariserade åsikter på medborgarnivå. Men skillnaderna är små. En effektiv grogrund för ökad polarisering förutsätter att människors nyhetsanvändning är ensidigt selektiv, något som inte kan beläggas i svenska eller internationella studier. De allra flesta medborgare förlitar sig inte på en enda nyhetskälla. De har en bred repertoar av nyhetsmedier i sin vardag, varför det är

svårt att utläsa någon divergens i medborgarnas nyhetskonsumtion. Så länge vi inte med exakthet vet hur enskilda medborgares samlade nyhetsdiet ser ut eller vad olika alternativa källor faktiskt innehåller är det svårt att säga om en eventuell sådan divergens har någon reell betydelse för ideologisk polarisering. Det är sannolikt att en bred repertoar ger ett brett spektrum av underbyggda åsikter, medan en smal repertoar leder till ensidiga åsikter i specifika frågor. Det är uppenbart att studier av relationen mellan medborgares politiska åsikter och deras mediekonsumtion behöver inkludera den samlade informationskonsumtionen, men också vilka mellanmännsliga nätverk som individen befinner sig i. Politiska åsikter uppstår i ett komplext sammanhang där såväl medier som mellanmännslig kommunikation är betydelsefulla. Att tillskriva sociala medier eller alternativa nyhetskällor någon stor eller pådrivande roll för en ökad politisk polarisering är att starkt begränsa verkligheten.

En central fråga kring relationen mellan etablerade och alternativa nyhetskällor är hur de påverkar varandra och vad det i förlängningen kan få för konsekvenser för samhällsrapporteringen. Med bland annat teknisk och ekonomisk utveckling kommer förändrade journalistiska normer som påverkar såväl journalistkåren som det journalistiska innehållet. Ökande konkurrens leder, som redan nämnts, till mer kortfattade nyheter på bekostnad av fördjupad kunskap (Ekström 2020). Andersson Schwarz (2020) pratar om en populistisk logik som innebär att mängden »likes«, delningar och kommentarer inverkar på vad som ges utrymme, lyfts fram och tillskrivs värde: »Det som får störst folklig resonans blir också det som återförs till folket som 'det gällande'« (s. 89). Ett ökat fokus på lönsamhet har också bidragit till en allt mer populistisk stil och ökat fokus på populister, i betydelsen förenklade motsatsbilder av verkligheten, bland europeiska nyhetsmedier (Wells m.fl. 2020).

När man pratar om politisk polarisering i relation till nyhetskonsumtion är det viktigt att beakta vilka politiska system och vilka mediesystem som råder. Inte sällan blir det amerikanska samhället måttstocken för hur exempelvis digitaliseringen går till, hur medievanor förändras och vilken inverkan sociala medier har på nyhetskonsumtion och politiska åsikter. Vi tror att det är ett stort misstag att dra generella slutsatser från det amerikanska exemplet: En ny komparativ studie av polarisering bland politiskt aktiva Twitteranvändare i olika länder visar att i denna begränsade kontext är polariseringen högre i länder med tvåpartisystem och lägre i länder med flerpartisystem och proportionerlig röstning. Polariseringen i den amerikanska Twittersfären befanns vara extrem, och resultaten pekar mot att amerikanska studier av polarisering och sociala medier har begränsad generaliserbarhet (Urman 2020).

Avslutningsvis blir svaret på frågan om det skett en politisk

polarisering bland medier, journalister och i nyhetsanvändning ett entydigt nej om vi avser etablerade, professionella nyhetsmedier. Inga data från svenska förhållanden tyder på ökad ideologisk divergens varken mellan grupper av nyhetsmedier eller mellan nyhetsanvändare. Vad vi däremot kan se en antydning till är att det finns ett gap mellan dessa etablerade medier och den typ av nyhetskällor som lite slarvigt läggs samman och kallas alternativa. Vi har emellertid inte tillräckligt omfattande data för att med säkerhet säga hur stora eventuella gap är eller om de har ökat eller minskat över tid. Det saknas data om förekomsten av icke-etablerade nyhetsmedier, skillnader i innehållet beroende på graden av professionalism, ideologisk orientering och publiceringssätt samt när det gäller människors sätt att använda de mer etablerade och de mindre etablerade nyhetsmedierna. Givet det stora intresset att lära mer om medieanvändningens betydelse för graden av ideologisk polarisering är bristen på forskning alltför betydande.

5. Medborgarna

HUVUDFRÅGESTÄLLNINGEN för det här kapitlet är om det kan sägas äga rum en politisk polarisering bland medborgarna i Sverige. Hur tar sig polariseringen i så fall uttryck? Bygger den bara på upplevelser och känslor eller har den även en grund i växande ideologiska skillnader bland väljarna? Vi inleder analysen av medborgarna med en kort diskussion om de grundläggande förutsättningarna för en starkare polarisering i väljarkåren, mot bakgrund av närmare sju decennier av forskning om hur sociala och politiska skiljelinjer tar sig uttryck i väljares åsikter, värderingar och politiska beteende. Vi studerar sedan hur medborgarna själva har valt att positionera sig längs viktiga konfliktdimensioner. Med hjälp av långa serier av frågeundersökningar undersöker vi bland annat om medborgarna har blivit mer intensiva och polariserade i sina politiska åsikter, om det finns tecken på ökad affektiv polarisering i den svenska valmanskåren, i vad mån det finns åsiktsdimensioner som har blivit mer politiserade av de politiska partierna och om väljarna själva tycker att de ideologiska avstånden mellan partierna har blivit större.

Förutsättningar för polarisering av medborgare

Politisk polarisering uppstår inte ur tomma intet. Skillnader i människors kulturella livsstilar och materiella livsvillkor har alltid varit grogrund för sociala motsättningar i samhällen. I själva verket har vi uppfunnit demokratiska rättsstater för att kunna hantera konflikter och försöka lösa gemensamma problem varav många springer ur sociala skiljelinjer. Sociala skiljelinjer har lagt grunden till och kan förklara hur och varför partier och intresseorganisationer valt att politisera vissa konflikter framför andra. De sociala skiljelinjer som på så sätt

har gjorts till föremål för politisk strid har kommit att prägla den politiska kulturen och samhälleliga utvecklingen. Denna sorts politisering efter sociala skiljelinjer har sett olika ut i olika länder och är en huvudanledning till att länders partisystem kan se så olika ut (Lipset och Rokkan 1967).

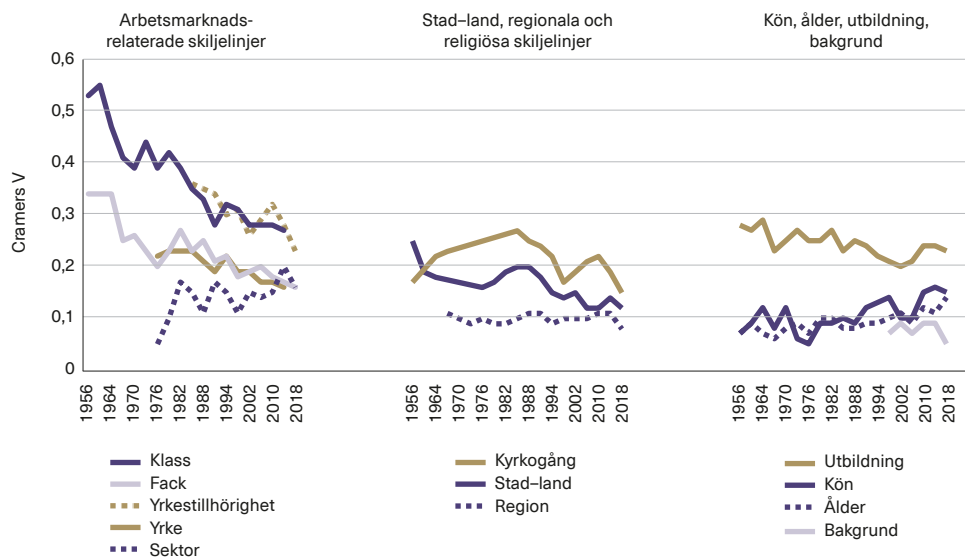
En första förutsättning för politisk polarisering är att det finns någotsånär tydliga intresse motsättningar bland medborgarna. Sociala skiljelinjer som politiseras ger upphov till politiska skiljelinjer som historiskt främst har tagit sig uttryck i att olika sociala grupper röstat på olika partier. Forskningen om valarbeteende har visat att det fortfarande finns ett starkt samband mellan social grupptillhörighet och partival i Sverige (jämför Oscarsson och Holmberg 2016). I figur 5.1 visar vi hur samvariationen mellan tolv olika klassiska gruppindelningar och partival har utvecklats sedan ett drygt halvsekel tillbaka. Huvudresultatet i Sverige – liksom i alla jämförbara etablerade västdemokratier från vilka det finns liknande långa tidsserier – visar att sambandet mellan framför allt industrisamhällets gamla sociala gruppindelningar och valet av parti har eroderat långsamt. På en viktig punkt tycks alltså de grundläggande förutsättningarna för en tilltagande samhällspolarisering till följd av motsättningar mellan sociala grupper ha blivit mindre – i så måtto att existerande skillnader inte lika tydligt tar sig uttryck i politiskt beteende vid valurnorna.

Den vänstra grafen i figur 5.1 visar hur klassiska arbetsmarknadsrelaterade sociala skiljelinjer dramatiskt minskat i betydelse för svenska väljares val av parti, särskilt den som handlar om klasstillhörighet. Fortfarande finns en tendens att arbetarklassväljare röstar mer på vänsterpartier än vad medelklassväljare gör, men sambandet har försvagats betydligt sedan 1950-talet. Även yrkesgrupptillhörighet (kategorier som tjänstemän, företagare, arbetare, jordbrukare) har blivit mindre utslagsgivande för valet av parti, liksom fackföreningstillhörighet. Den enda arbetsmarknadsrelaterade indelning som blivit något viktigare över tid är anställningssektor (huruvida en väljare är anställd i privat, kommunal eller statlig sektor).

Historiska skillnader mellan stad och land, centrum och periferi, mellan regioner och mellan religioner (mittengrafen i figur 5.1) har satt tydliga avtryck i många västeuropeiska länders partisystem, men inte i Sverige. Sambandet mellan grupptillhörighet som baseras på kyrkobesöksfrekvens eller boendeort har aldrig varit särskilt starka i Sverige, åtminstone inte i jämförelse med skiljelinjer som baseras på ställning på arbetsmarknaden. I huvudsak har dessa samband dessutom varit stabila över tid och visar inte några tecken på att bli starkare.

Inte heller utbildningsnivå (till höger i figur 5.1) uppvisar några starkare samband med partival över tid, trots att utbildning ofta förs fram som en ny potentiellt viktig skiljelinje i det framväxande nätverks- och informationssamhället. I huvud-

Figur 5.1 Samband mellan social grupptillhörighet och partival i svenska riksdagsval, 1956–2018 (Cramers V).

Kommentar: Cramers V är ett chi2-baserat sambandsmått för variabler på nominalskalenivå som är normerat mellan noll och ett. Det är lämpligt mått för att kunna jämföra styrkan i korrelationen mellan variabler som har olika många kategorier.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningar 1956–2018.

sak är sambandet ungefär lika starkt över tid, med tecken på långsam försvagning – möjligen kopplad till det faktum att andelen medborgare med högskole- och universitetsutbildning växer. Däremot uppvisar indelningar som baseras på kön och ålder ett något starkare samband med partival över tid. Väljargrupper som män och kvinnor respektive yngre och äldre röstar lite mer olika i dag än före millennieskiftet. Det kan i huvudsak förklaras av att kvinnor och yngre är åsiktsmässigt grönare, mer vänster och mer positiva till mångkultur än män och äldre. Rörelserna är dock mycket små.

Av de tolv mest tillgängliga gruppindelningarna för långa tidsjämförelser – främst industrisamhällets traditionella gruppindelningar – finns det få exempel på att sociala skiljelinjer skulle ha blivit mer betydelsefulla. Inte heller den gruppindelning som möjligen skulle kunna tänkas vara allt mer relevant – huruvida väljare är svenskfödda eller har utländsk

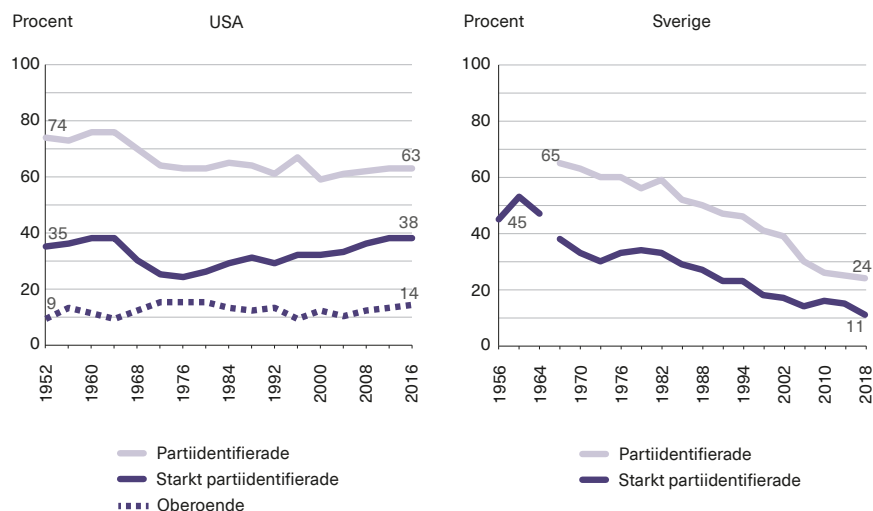
bakgrund – visar några tecken på starkare samband med hur medborgarna väljer parti i våra riksdagsval. Kontrasten mot ett socialt allt mer uppdelat USA (se till exempel Klein 2020) – där väljarnas gruppstillhörigheter utifrån kön, ålder, ras, religion, utbildning och stad–land under de senaste decennierna har kommit att till stor del sammanfalla med partipolitisk hemvist – kan knappast vara större.

Visst kan man invända att vi i den här analysen skjutit vid sidan av målet och att det kan finnas framväxande sociala skilljelinjer som vi inte alls täckt in. Det är en fråga som framtida forskning behöver fortsätta analysera. Här och nu, med tillgängliga data, drar vi slutsatsen att en rörelse mot ökad politisk polarisering i Sverige inte kommer att ha någon större draghjälp av allt mer politiskt betydelsefulla sociala skilljelinjer.

På ännu en central punkt är förutsättningarna för en stark politisk polarisering på medborgarnivå i Sverige klart svagare än i många andra länder. Allt färre svenska väljare betraktar sig nämligen som partianhängare. Trenden mot allt svagare känslomässiga band mellan väljare och partier har pågått under lång tid, och det finns få tecken på någon återgång eller återväxt i yngre generationer. Givet partiidentifikationens väldokumenterade betydelse för dynamiken i det politiska livet är insikten om detta förhållande viktig. Den svenska utvecklingen står nämligen i bjärt kontrast till vad vi ser äga rum bland exempelvis amerikanska väljare (Oscarsson och Holmberg 2020) (se figur 5.2). Medan andelen med stark identifikation med ett politiskt parti minskat dramatiskt i Sverige sedan början av 1970-talet har andelen starkt partiidentifierade ökat bland amerikanska väljare. En jämförelse mellan Sverige och USA – paradexemplet på ett allt mer socialt och kulturellt polariserat samhälle – ger slående kontraster. Noggranna jämförelser visar att andelen starkt partiidentifierade väljare i dag är omkring tre gånger så många i USA (38 procent 2016) som i Sverige (11 procent 2018). Grogrunden för en liknande tribalisering av väljarkåren som vi sett växa fram i USA mellan anhängare till Demokraterna och Republikanerna saknas i Sverige, åtminstone om vi ser till känslomässiga band mellan väljare och specifika partier.

Varför bry sig om graden av partianhängarskap? Snart hundra års forskning på området har lärt oss att partiidentifikationens styrka har synnerligen stor betydelse för väljares sätt att exponera sig för, värdera och dra slutsatser av politisk information. Känslor av partianhängarskap har också direkta konsekvenser för politiskt beteende vid valurnorna. Ta partibytan som exempel. Vid de senaste amerikanska presidentvalen har andelen partibytare varit lågt. Analyser genomförda inför 2020 års presidentval visade en mycket låg grad av väljarrörlighet, lägre än 10 procent (Pew Research Center). I Sverige är väljarrörligheten mellan valen alltså på en historiskt hög nivå. En dryg tredjedel av väljarna byter parti mellan

Figur 5.2 Andel partiidentifierade och starkt partiidentifierade i USA och Sverige, 1952–2018 (procent).

Kommentar: Svenska data är viktade efter politiskt intresse för att kompensera för fallande svarsfrekvens. Under åren 1956–1964 användes en något annorlunda formulerad intervjufråga.

Källor: American National Election Studies 1952–2018 och Valforskningsprogrammets Valundersökningar 1956–2018.

riksdagsvalen. Banden till de politiska partierna i Sverige är dessutom inte starkare än att det även bland de starkt partiidentifierade, till och med bland partimedlemmar, har blivit allt vanligare att byta parti, rösta på olika partier i samtidiga lokala, regionala och nationella val samt rösta strategiskt genom att ta hänsyn till spärrgränser och framtida regeringsbildning (Oscarsson 2020).

I tvåpartisystem som det amerikanska skapar tudelningen i sig själv en grogrund för polarisering och en starkt utvecklad »lagkänsla« bland demokrater och republikaner. Det gör det också lättare att bedriva kategorisk opinionsbildning och beskriva konflikter i svart och vitt: Är du inte med oss är du emot oss!

I flerpartisystem som det svenska tycks det däremot bli allt svårare att stärka väljarnas känsla av tillhörighet till ett specifikt parti. Men det finns förstås alternativa identiteter att forma

starka grupplöjaliteter kring. I Sverige är väljarnas benägenhet att identifiera sig starkt med en viss ideologisk position, såsom »vänster«, »mitten« eller »höger«, uttalad. På den punkten råder klart större stabilitet, och det finns inga tecken på motsvarande försvagning som i fallet partiidentifikation. Väljarna tycks inte ha några bekymmer att placera ut sig själva längs vänster–högerskalan om man ber dem, och dessa självplaceringar tenderar också att vara mycket beständiga över tid.²² En ideologisk vänster–högerorientering – att ha hjärtat till vänster eller till höger – har omvittnat stor betydelse för åsiktsbildning och vid tidiga steg i beslutsprocessen inför ett val, när väljarna formerar sina partiuppsättningar, det vill säga väljer ut de partier som de kan tänka sig att rösta på (Oscarsson och Rosema 2019).

På många sätt fungerar den starka ideologiska identifikationen, och periodvis även en stark så kallad *blockidentifikation* (se Hagevi 2015), som en funktionell ekvivalent till en stark partiidentifikation i Sverige. Vänster- och högerreferenser saknas inte när väljarna själva markerar ideologisk tillhörighet eller pratar om sina motståndare. Det är inte ovanligt att profiler på sociala medier innehåller ideologiska markörer som »vänster« eller »höger«. Fortfarande finns det väljare som betraktar sig som anhängare till Alliansen. Rödgrön, rödgrönrosa, borgerlig, högerkonservativ och vänsterliberal är återkommande ideologiska markörer som anger ideologisk hemvist i det offentliga rummet.²³

Sammanfattningsvis råder i Sverige historiskt svaga samband mellan socioekonomisk gruppstillhörighet och partival. I kombination med historiskt låga nivåer av partianhängarskap står kognitivt mobiliserade och starkt individualiserade svenska medborgare ovanligt fria från grupp- eller partilöjaliteter – företeelser som åtminstone historiskt har varit ett nödvändigt men ej tillräckligt villkor för stark politisk polarisering. Det behöver inte betyda att det kan finnas stora och växande ideologiska skillnader i väljarkåren. Det är dags att analysera detta närmare. Blir medborgarna mer polariserade i Sverige?

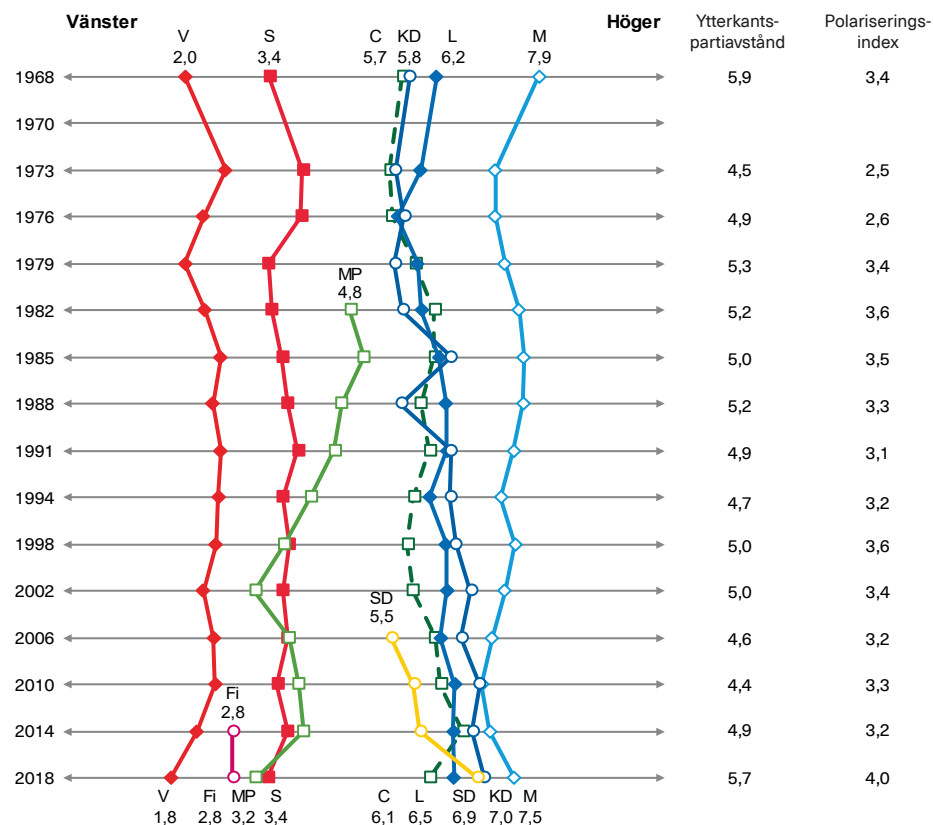
Ideologisk polarisering

Vår analys av den ideologiska polariseringen bland medborgarna inleds med en sammanställning av väljarnas självplaceringar längs vänster–högerdimensionen (se figur 5.3). Ända sedan 1968 har de svarande i Valundersökningarna fått möjlighet att placera ut sig själva på en skala från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). Resultaten påminner starkt om de som tidigare presenterades i kapitel 2 som handlade om väljarnas *partiplaceringar*, det vill säga var väljarna uppfattar att partierna befinner sig längs skalan. När vi nu fortsätter analysen med väljarnas *självplaceringar* är en viktig skillnad att

22. I analyser av Valundersökningarnas tvåvalspaneler där samma väljare intervjuas vid två tillfällen är ideologisk självidentifikation längs vänster–högerskalan mycket stabil, med panelkorrelationer kring $r = .75$ (se Oscarsson och Holmberg 2016).

23. Andra ideologiska markörer – såsom att betrakta sig som socialist, konservativ eller liberal – tycks inte heller ge upphov till någon stark social gruppidentifikation (Svensson 2019). Det betyder inte att det saknas grundförutsättningar för en ideologisk identifikation av det slaget. I SOM-undersökningen 2018 var det en inte obetydlig andel av väljarna som uppgav att beteckningarna socialist (20 procent), liberal (14 procent), konservativ (6 procent), feminist (22 procent) och nationalist (7 procent) »stämmer helt in« som beteckning på dem själva.

Figur 5.3 Partiväljarnas självplaceringar längs vänster–högerdimensionen 1968–2018 (genomsnitt).

Kommentar: Resultaten visar partiväljarnas genomsnittspositioner längs vänster–högerdimensionen. Intervjufrågan lyder: »Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. På det här kortet finns en skala. Jag skulle vilja att Du placerade de politiska partierna på skalan. Var någonstans skulle Du vilja placera [parti]. Och var skulle du placera dig själv på samma skala?«. Skalan går från 0 »långt till vänster« till 10 »långt till höger« med mittenalternativet 5 »varken till vänster eller till höger«. I Valundersökningarna 1998, 2002, 2006, 2010 och 2018 har åtminstone hälften av de svarande i stället fått använda en variant av vänster–högerskalan som används i den internationella valforskningen (CSES-projektet), med ändpunkterna »vänster« och »höger«. Den genomsnittliga Ny demokrati-väljarens vänster–högerposition var 1991 6,3 och 1994 6,1. Piratpartiets väljare hade 2010 ett genomsnittligt värde av 5,9, och för den genomsnittliga Fi-väljaren var medeltalet 3,3. Partiernas röstandelar vid beräkningen av Daltons index (se förklaringsrutan i kapitel 2) är hämtade från Valundersökningarna 1979–2018. Beräkningen av partisystemets genomsnittliga vänster–högerplacering viktas här efter respektive partis storlek enligt formeln $\sum[(\text{partiets röstandel} \cdot \text{partiets vänster–högerplacering}) / \sum(\text{partiets röstandel})]$. Divisionen med 5 är en korrigering för att indexet ska anta värden inom spannet 0–10. Indexet sträcker sig från 0, då samtliga partier samsas vid samma position på vänster–högerskalan, till 10, då samtliga partier befinner sig vid ytterlägena på vänster–högerskalan.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1968–2018.

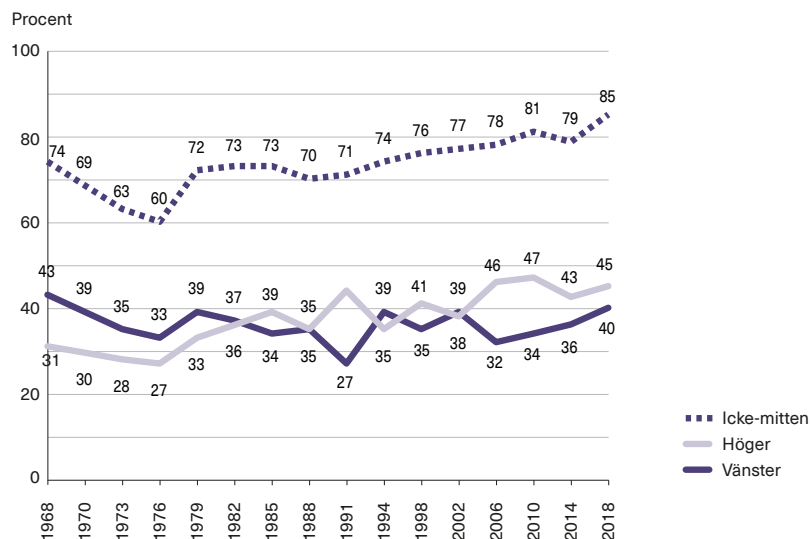
det finns en stor andel medborgare som väljer att placera sig själva i mitten av skalan, som »varken till vänster eller till höger». Eftersom medborgarna i genomsnitt placerar sig längre mot mitten ser det politiska landskapet mer hoptryckt ut än i figurerna över partiplaceringar som presenterades i kapitel 2. De genomsnittliga positionerna för grupper av partiväljare döljer samtidigt också mer variation än vad partiplaceringarna gör. Partiers väljare kan stå långt till vänster eller långt till höger om partiets genomsnittsväljare.

Precis som nämnts tidigare kan vi undersöka graden av polarisering på många olika sätt. I de här analyserna undersöker vi närmare två typer av polarisering: polarisering som extremism (ytterkantspartiavstånd) och polarisering som divergens (Daltons viktade polariseringsmått). Resultaten visar att polariseringen – mätt som skillnaden mellan ytterkantspartiväljarnas självplaceringar längs vänster–högerskalan – var som starkast vid det första mättillfället 1968. Vänsterpartiets väljare placerade sig själva då i genomsnitt på 2,0 och Moderaternas väljare på 7,9. Avståndet mellan ytterpartiernas väljares genomsnittliga positioner (ytterkantspartiavstånd) var alltså 5,9 enheter 1968. Femtio år senare var ytterkantspartiavståndet nästan identiskt, 5,7 enheter. Under perioden där emellan har avståndet mellan ytterkantspartiernas väljare vid flera tillfällen varit klart lägre, till exempel 1976 (4,9 enheter) och 2010 (4,4 enheter).

Utvecklingen under den senaste tioårsperioden visar dock på en ökad polarisering. Vänsterpartiets väljare har i dag en genomsnittsposition klart längre till vänster jämfört med 2010, samtidigt som Moderaternas väljare har en genomsnittsposition klart längre till höger. Ytterkantspartiavståndet har vuxit från 4,4 enheter till 5,7 enheter mellan 2010 och 2018 års val. Daltons polariseringsmått som även tar hänsyn till partiernas styrkeförhållanden växer också, men först mellan 2014 och 2018 års val, från 3,3 till den högsta noteringen hittills på 4,0. Sammanfattningsvis visar mätningarna av polarisering som ideologisk divergens att partiväljarna i det svenska partisystemet blivit mer polariserade i närtid men att det också har funnits val längre tillbaka i tiden (som 1968) då polariseringen varit ungefär på dagens nivå.

För att få ytterligare mått på väljarpolarisering har vi också undersökt hur stor andel av väljarna som valt att placera sig på något annat ställe än skalans mittpunkt (»varken till vänster eller till höger»). Tanken är att väljarkåren kan betraktas som mer polariserad ju fler som placerar sig till vänster eller till höger, och omvänt ju färre som placerar sig i mitten av skalan (se figur 5.4). Resultaten visar att det var fler väljare som betraktade sig som hemmahörande i den ideologiska mitten i samband med valen 1976 (60 procent) och 1982 (63 procent) än vid andra tidpunkter under de senaste femtio åren. Med det här sättet att mäta var alltså vänster–högerpolariseringen

Figur 5.4 Andel väljare som placerar sig själva till vänster respektive till höger på den ideologiska vänster–högerskalan, 1968–2018 (procent).

Kommentar: Frågan som ställdes lyder: »Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. På det här kortet finns en skala. Jag skulle vilja att Du placerade de politiska partierna på skalan. Var någonstans skulle Du vilja placera [parti]«, med följdfrågan om var respondenten själv skulle placera sig. Skalan går från 0 »långt till vänster« till 10 »långt till höger« med mittenalternativet 5 »varken till vänster eller till höger«. I Valundersökningarna 1998, 2002, 2006, 2010 och 2018 har åtminstone hälften av de svarande fått använda en internationell variant av vänster–högerskalan, med ändpunkterna »vänster« och »höger«. Figuren visar de andelar som placerar sig till vänster respektive höger om mitten. Linjen döpt till »icke-mitten« visar den sammanlagda andelen som varken placerar sig till vänster eller till höger, det vill säga en sammanslagning av kategorin vänster och kategorin höger.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1968–2018.

bland väljarna (mätt som andel icke-mitten) klart högre såväl vid tidigare val under perioden (74 procent 1968) som under perioden efter millennieskiftet (nivåer klart över 74 procent). Och två i tiden närliggande val, 2010 och 2018, visar de två högsta uppmätta nivåerna av ideologisk självplacering med 81 respektive 85 procent som placerar sig antingen till vänster eller till höger på skalan. Vid det senaste valet valde alltså sex av sju väljare (85 procent) att placera sig till vänster eller till höger om mitten. Inte vid någon tidpunkt har mitten va-

rit mindre befolkad än nu. När det gäller polarisering som ökad extremism (jämför kapitel 1) råder således en tydligare vänster–högerpolarisering i dag än tidigare.²⁴

Figur 5.4 visar även en intressant förskjutning av väljarkåren från vänster till höger under den senaste femtioårsperioden. Oaktat om vi fått högre eller lägre grad av polarisering eller ökade avstånd mellan partierna tycks den politiska scenen ha vridits åt höger sedan 1968. Andelen väljare som identifierar sig till höger i politiken har ökat från omkring 30 procent vid 1970-talets början till omkring 45 procent under 2010-talet. Det handlar inte om någon linjär utveckling men det är en viktig påminnelse om en grundläggande trend i det svenska folkets ideologiska identifikation: under de senaste femtio åren har tyngdpunkten i den ideologiska vänster–högeridentifikationen förskjutits tydligt åt höger, ända sedan Valundersökningen 1968 då måttet användes för första gången. Den politiska scenen har vridits åt höger.

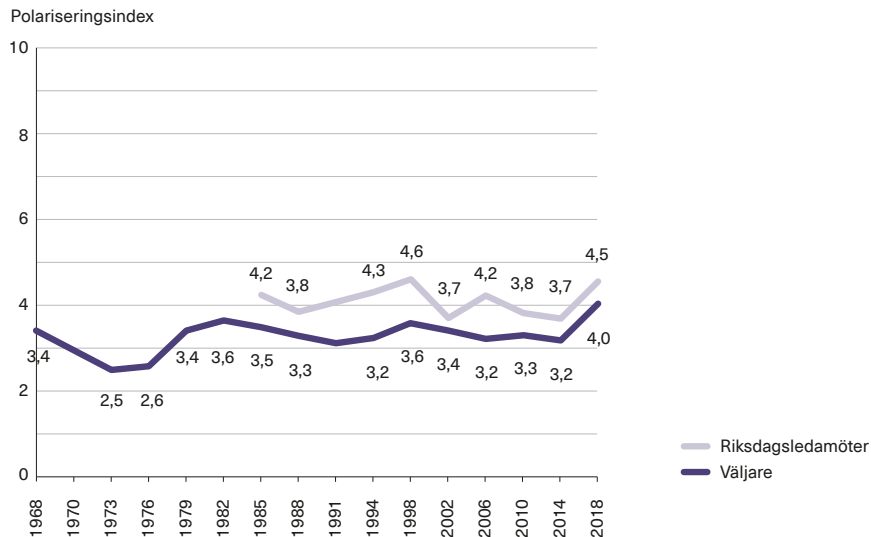
För indikatorn självskattad ideologisk identifikation har vi i Sverige unika möjligheter att jämföra väljarna med deras folkvalda representanter: riksdagsledamöterna. En intressant pågående diskussion i forskningen handlar om i vilken utsträckning ideologisk (av-)polarisering i ett samhälle i huvudsak är elitdriven – det vill säga är ett resultat av elitaktörers ageranden och positionstaganden – eller om (av-)polariseringen först slår rot bland medborgarna för att därefter kanaliseras och artikuleras av elitaktörer. Antagligen ligger, som alltid, den komplexa sanningen någonstans däremellan, alltså att det handlar om ett dynamiskt samspel mellan elitaktörer och medborgare.

Om det nu är så att polariseringen i ett samhälle i huvudsak är elitdriven borde det vara bland politiker, partiaktiva, partimedlemmar och starkt övertygade anhängare som tendenser till ökad politisk polarisering syns först. Vill vi veta hur polariserat morgondagens Sverige kan bli skulle i så fall analyser av polarisering bland dagens förtroendevalda på lokal, regional och nationell nivå kunna fungera som ett slags tidigt varningssystem. Det är i så fall i sådana undergrupper av medborgare som vi borde kunna se om det är större förändringar på gång i en nära framtid. I det här sammanhanget har vi inte haft möjlighet att sammanställa data från lägre nivåer än den nationella, men vi kan jämföra väljarna med riksdagsledamöterna.

Vår jämförelse av polariseringsgraden i väljarnas och riksdagsledamöternas ideologiska vänster–högerpositioneringar finns redovisad i figur 5.5. Eftersom väljarnas och ledamöternas positionstaganden är mycket likartade under perioden har vi valt att här inte presentera någon egen graf med riksdagsledamöternas vänster–högerplaceringar. Huvudfrågeställningen är om det finns tecken på ökande polarisering bland riksdagens ledamöter.

24. En motsvarande utveckling är synlig även i SOM-undersökningarnas årligen återkommande mätningar. I SOM används en femgradig skala för ideologisk vänster–högeridentifikation. Andelen som placerar sig på skalans mittpunkt (»varken till vänster eller till höger») har långsamt blivit lägre under de senaste decennierna: 1990-talet (genomsnitt 34,0 procent), 2000-talet (genomsnitt 32,6 procent) och 2010-talet (genomsnitt 29,3). Vid den senaste SOM-undersökningen 2019 var andelen mittenväljare 28,5 procent. Under samma period har svarsfrekvenserna för de nationella SOM-undersökningarna blivit lägre, vilket försvårar tolkningen eftersom den avfolkade mitten kan bero på att personer med lägre intresse för samhällsfrågor mer sällan vill delta i frågeundersökningar.

Figur 5.5 Polariseringsindex baserat på riksdagsledamöters och väljares självplaceringar längs vänster–högerskalan, 1968–2018.

Kommentar: Resultaten för väljarna är hämtade från figur 5.3, Daltons polariseringsindex, beräknat för partiväljarnas självplaceringar längs en elvgradig vänster–högerskala. Motsvarande resultat för riksdagsledamöterna har beräknats utifrån data från de återkommande Riksdagsundersökningarna.

Källor: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1968–2018 och Riksdagsundersökningarna 1985–2018.

Resultaten visar att den allmänna polariseringsnivån är något högre bland riksdagsledamöterna än bland väljarna.²⁵ Skillnaderna är dock små. En högre elitpolarisering ligger dock helt i enlighet med förväntningarna från tidigare forskning (Karlsson 2017). Huvudorsaken är att valdemokratins mekanismer leder till en bättre sortering bland företrädare än bland väljare: inompartivariationen i ideologiska orienteringar, åsikter och värderingar är generellt sett lägre bland valda än bland väljare.

Det är förstås svårt att uttala sig om den kausala frågeställningen, men det tycks inte finnas något som tyder på att en hög och över tid växande elitpolarisering skulle vara pådrivande för en växande polarisering bland väljarna. Polariseringsgraden har inte varierat särskilt mycket bland ledamöterna över tid och utvecklingen ser mycket lik ut den på väljarnivå. Det

25. Ytterkantspartiavstånden bland ledamöterna är mellan 6 och 7 enheter, vilket kan jämföras med omkring 4–6 enheter på medborgarnivå. De fullständiga ytterkantspartiavstånden för riksdagsledamöterna är följande: 1985: 6,7 enheter, 1988: 6,6 enheter, 1994: 6,7 enheter, 1998: 6,6 enheter, 2002: 5,9 enheter, 2006: 6,0 enheter, 2010: 6,1 enheter, 2014: 6,0 enheter, 2018: 6,9 enheter.

handlar snarare om att elitpolariseringen speglar väljarpolariseringen. Ett viktigt resultat att ta med sig är den tydligt mer markerade polariseringen bland riksdagsledamöterna mellan 2014 och 2018. Återigen tycks det ha blivit en ökad polarisering om vi ser närsynt på utvecklingen de senaste åren. Här går en ökad polarisering bland väljare och valda hand i hand.

Åsiktpolarisering

Nästa steg i vår analys är att undersöka mer handfasta uttryck för ideologisk polarisering bland väljarna, nämligen attityder till sakpolitiska förslag. Tycker medborgarna mer olika i politiska sakfrågor i dag än tidigare? Har svenska folket blivit mer åsiktsmässigt polariserat över tid? Den frågeställningen har så vitt vi förstår hittills varit närmast orörd i tidigare forskning. Inom ramen för det här bokprojektet har vi dock kunnat genomföra helt unika studier av åsiktpolariseringen bland svenska väljare, inspirerade av liknande analyser från USA (DiMaggio, Evans och Bryson 1996; Fiorina och Abrams 2008).

Med hjälp av de årligen återkommande nationella SOM-undersökningarna analyserar vi svarsmönstren för ett mycket stort antal politiska sakfrågor under mer än 30 år. I SOM-undersökningarna ställs regelbundet frågor till befolkningen i åldern 16–85 år om hur de ställer sig till olika färdigformulerade politiska förslag av typen »minska den offentliga sektorn« eller »Sverige bör söka medlemskap i Nato«. Fem svarsalternativ används: »mycket bra förslag«, »ganska bra förslag«, »varken bra eller dåligt förslag«, »ganska dåligt förslag« och »mycket dåligt förslag« (se figur 5.6). Under årens lopp har ett mycket stort antal sådana frågor ställts och många av dem har också upprepats regelbundet trots att de kanske inte alltid längre varit i centrum för den dagspolitiska debatten.

Det finns flera tänkbara sätt att mäta åsiktpolarisering med hjälp av den femgradiga svarsskalan. I linje med de definitioner vi presenterat i kapitel 1 och med ledning av klassiska studier i opinionsforskning (Gilljam 1988) har vi här konstruerat inte mindre än fyra mått på åsiktpolarisering: 1) Det enklaste måttet visar huruvida människor över huvud taget har åsikter om förslagen (*åsiktsförekomst*), det vill säga hur stor andel av befolkningen som inte väljer att använda mittenalternativet »varken bra eller dåligt förslag« eller, i förekommande fall, alternativet »ingen uppfattning«. 2) Ett andra mått visar hur stor andel av befolkningen som uttrycker intensiva åsikter (*åsiktsintensitet*), det vill säga använder sig av de båda ytteralternativen på skalan. 3) Ett tredje mått relaterar denna andel till hur stor del av befolkningen som uttrycker en ståndpunkt över huvud taget (*åsiktsintensitet bland individer med åsikt*). 4) Ett fjärde mått (grad av *bimodalitet*) är mer avancerat och

Figur 5.6 Operationaliseringar av mått på åsiktpolarisering med utgångspunkt i den femgradiga skalan för politiska förslag.

Vilken är din åsikt om följande förslag?	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag
Höja skatterna	☐	☐	☐	☐	☐
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	☐	☐	☐	☐	☐

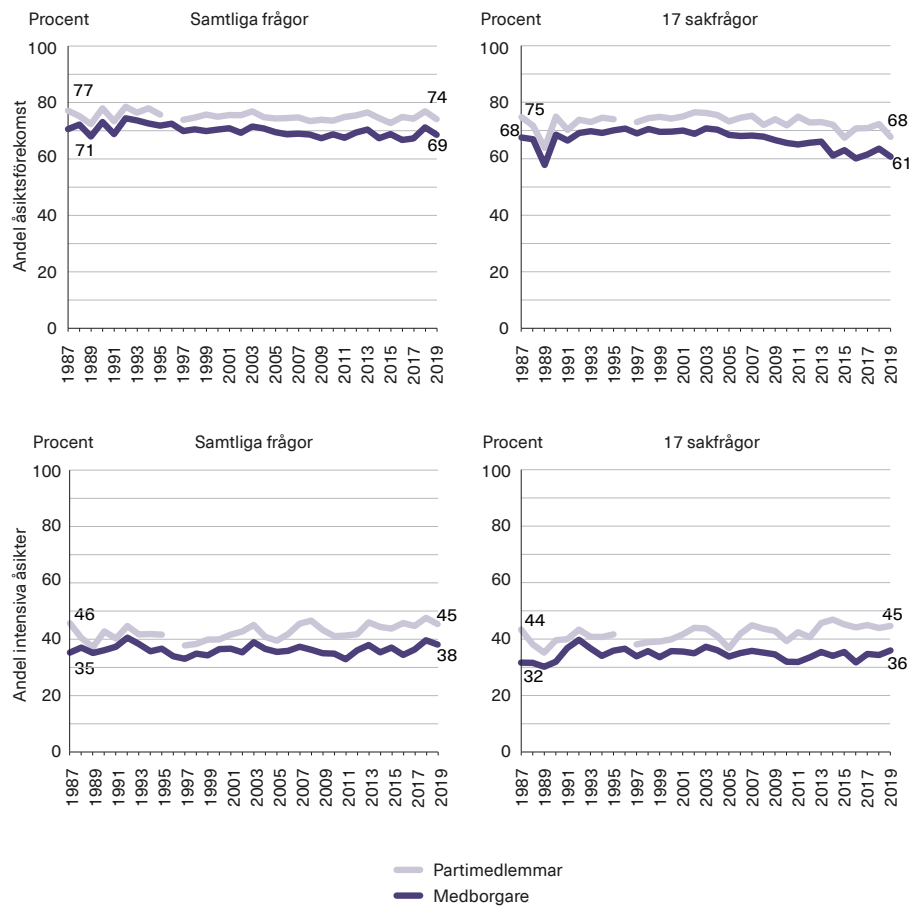
Kommentar: Figuren visar exempel på hur svarspersonerna i SOM-institutets frågeundersökningar får olika förslag presenterade i de postala enkäterna (sedan 2012 kan de som valts ut att delta i SOM-studierna svara via webben om de hellre vill det).

beräknar i hur stor grad fördelningen av svar på de fem svarsalternativen överensstämmer med en bimodal (tvåtoppig) fördelning – det vill säga en tänkt situation med maximal åsiktpolarisering där alla svarande uppger att de antingen tycker förslaget är mycket bra eller mycket dåligt (se van der Eijk 2001).

Resultaten av analysen av åsiktsförekomst och åsiktsintensitet redovisas i figur 5.7. Oavsett hur vi väljer att operationalisera polarisering i sakfrågeåsikter – alltså om vi väljer att analysera samtliga 34 frågor som förekommit flitigast i SOM-institutets undersökningar eller uppsättningen av 17 sakfrågor som varit helt identiska under hela undersökningsperioden – blir huvudresultatet detsamma: det har i stort sett inte hänt någonting under de senaste trettio åren. Varken åsiktsförekomst eller åsiktsintensitet visar tecken på några stora förändringar över tid. Sett till sakpolitiska ställningstaganden talar mycket lite för att det svenska folket skulle ha glidit isär eller blivit mer polariserat. Inte heller talar mycket för motsatsen, det vill säga att det skulle ha blivit mindre sakpolitisk polarisering över tid. Låt oss titta närmare på resultaten indikator för indikator.

I vår analys av i vilken utsträckning svenska folket uttrycker åsikter om politiska förslag har den genomsnittliga andelen med åsikt i samtliga undersökta samhällsfrågor varierat mellan 67 och 75 procent under åren 1986–2019. Det är svårt att se några tydliga trender alls när det gäller förekomsten av åsikter bland de svarande i SOM-undersökningarna. Med lite god vilja kan vi möjligen konstatera att det finns något fler noteringar under 70-strecket *efter* millennieskiftet än *före* millennieskiftet. Men skillnaderna är så små att slutsatsen måste bli att

Figur 5.7 Genomsnittlig åsiktsförekomst och åsiktsintensitet i politiska sakfrågor, 1987–2019 (procent).

Kommentar: Se den löpande texten för detaljer om hur måtten för åsiktspolarisering har beräknats.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1987–2019.

vi ser stor stabilitet i åsiktsförekomst. Svenska folket är lika benäget i dag som för trettio år sedan att inta ståndpunkter i politiska frågor.

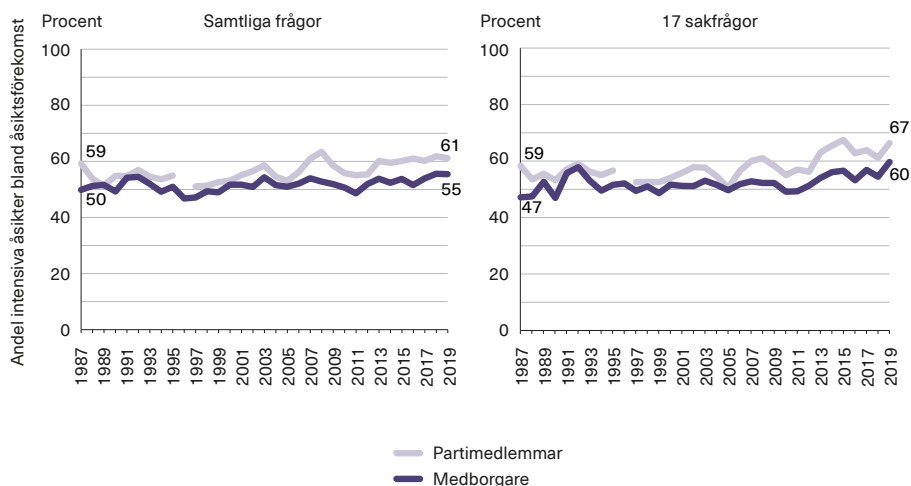
Tittar vi närmare på de 17 sakfrågor som ställts på exakt samma sätt och varit med i så gott som samtliga SOM-studier ser vi en något större variabilitet, med mellan 60 och 71 procents genomsnittlig åsiktsförekomst. Noterbart är att åsiktsförekomsten har varit något *lägre* vid de sex senaste studierna än tidigare under perioden. Den utvecklingen stämmer dåligt in på en föreställning om att det äger rum en polarisering i form av ökad extremism – vilket logiskt innebär färre människor i mitten av åsiktsdimensioner – hos det svenska folket. När åsiktsförekomsten minskar betyder det att svarsalternativ som »varken bra eller dåligt« alternativt »har ingen uppfattning« blir vanligare bland de svarande. Om vi tänker på att vi under samma tid haft en tydlig trend mot sjunkande svarsfrekvenser i frågeundersökningar – vilket medfört att politiskt intresserade blir allt mer överrepresenterade bland de svarande – blir den lägre åsiktsförekomsten ett ännu större nederlag för hypotesen att svenskarna skulle gå omkring med fler åsikter i fler sakfrågor i dag jämfört med tidigare.

Mått nummer två gäller åsiktsintensitet. I den nedre delen av figur 5.7 redovisar vi den genomsnittliga andelen med intensiva åsikter i de undersökta sakfrågorna. Huvudintrycket är även här en stor stabilitet. Undersöker vi ånyo samtliga frågor varierar andelen med intensiva åsikter mellan 33 och 41 procent. Med vårt mer begränsade men möjligen mer jämförbara mått med 17 sakfrågor är motsvarande variationsbredd mycket likartad, mellan 31 och 40 procent. I båda mätserierna ser vi en toppnotering i 1992 års SOM-undersökning.

När det gäller frågan om svenska folket har blivit åsiktsmässigt mer splittrat eller mer extremt i sina politiska uppfattningar är svaret mycket tydligt nej. När det gäller sakfrågeåsikter syns ingen polarisering i den svenska väljarkåren under de senaste trettio åren.

Mått nummer tre handlar också om åsiktsintensitet, men i det här fallet om hur stor andel av dem som har åsikter i sakfrågor som samtidigt har *intensiva* åsikter. Växer gruppen medborgare som anser att olika politiska förslag är mycket bra eller mycket dåliga på bekostnad av gruppen medborgare som tycker ganska bra eller ganska dåligt om politiska förslag? Om intensiva åsikter blir vanligare bland medborgare som faktiskt har tagit ställning i politiska sakfrågor skulle vi kunna tala om en ökad åsiktpolarisering. Men inte heller här går det att utläsa några tydliga trender över tid (se figur 5.8). Med lite god vilja kan vi för serien av sjutton jämförbara sakfrågeåsikter notera ett något högre genomsnitt i åsiktsintensitet under 2010-talet, omkring 55 procent, än under 1990-talet då genomsnittet var strax över 50 procent. Men det handlar i så fall om en mycket blygsam uppgång med bara någon pro-

Figur 5.8 Andel med åsiktsintensitet bland individer med åsikt i politiska sakfrågor, 1987–2019 (procent).

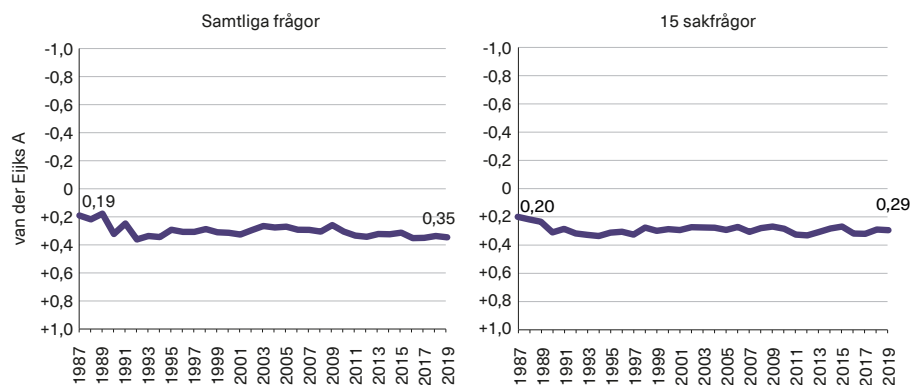
Kommentar: Se den löpande texten för detaljer om hur måtten för åsiktspolarisering har beräknats.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1987–2019.

centenhet för andelen åsiktsintensiva. Denna uppgång kan också ha andra förklaringar än att väljarna blivit åsiktsmässigt intensiva, exempelvis att sammansättningen av de svarande i SOM-undersökningarna har förändrats till följd av en lägre svarsfrekvens, framför allt i slutet av undersökningsperioden.

Vårt fjärde mått ligger möjligen bäst i linje med vår definition av polarisering som ökad extremism, men är samtidigt det mest otillgängliga måttet rent pedagogiskt. Vårt mått för graden av bimodalitet (van der Eijks A) handlar om hur fördelningen längs olika åsiktsdimensioner ser ut. Måttet är normerat mellan -1 och $+1$. Dessa ändpunkter avser två mycket speciella omständigheter: Om alla medborgare tycker precis likadant om ett förslag – exempelvis att alla tycker förslaget är »ganska dåligt» – har vi en perfekt unimodal fördelning ($A=+1$). Om alla medborgare fördelar sig i två läger – hälften tycker om förslaget och hälften tycker det är dåligt – har vi en perfekt bimodal fördelning ($A=-1$). Och en fördelning där alla svarsalternativ samlar lika stor andel medborgare kallar vi uniform fördelning ($A=0$). I det här sammanhanget skulle ökad grad av bimodalitet betyda en ökad polarisering.

Figur 5.9 Grad av bimodalitet i fördelningar för svenska folkets åsikter i politiska sakfrågor, 1987–2019 (van der Eijks A).

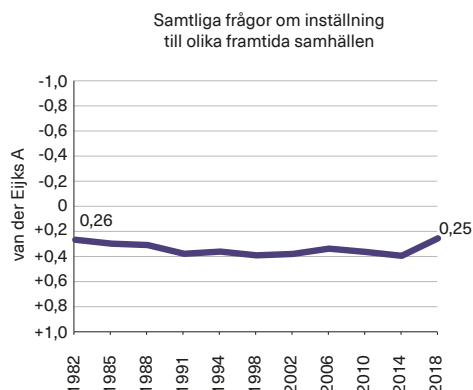

Kommentar: Två sakfrågor där endast tre svarsalternativ används (attityd till det svenska EU-medlemskapet och attityd till kärnkraft) har utelämnats från analysen av graden av bimodalitet i fördelningarna. Resultaten visar i vilken utsträckning väljarkårens fördelning av åsikter i politiska sakfrågor har avvikit från perfekt unimodalitet (+1) och från perfekt bimodalitet (-1), med hjälp av van der Eijks A-mått (van der Eijk 2001). I figuren har skalan vänts så att ett högre värde visar en större avvikelse från unimodalitet (enighet) vilket indikerar en ökad spridning av attityder i politiska sakfrågor.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1987–2019.

I figur 5.9 visar vi hur graden av bimodalitet i samtliga sakfrågor i SOM-undersökningarna har utvecklats år för år sedan mätningarna startade 1986. Spridningsmåttet visar till en början att fördelningar av sakfrågeåsikter i huvudsak varit övervägande unimodala, vilket tyder på att det normalt finns en relativt liten åsiktsspridning kring en vanligt förekommande position. Det resultatet ligger helt i linje med huvudfynden från opinionsforskningen: att väljarna är någotsånär normalfördelade kring en genomsnittsposition – ett mönster som brukar vara beständigt även om opinionsförskjutningar äger rum. Tidsserien visar att förändringarna i åsiktsfördelningar över tid är små. Resultaten visar om något på en *nedgång* i graden av bimodalitet. I det här fallet betyder resultaten att sakfrågeåsikter generellt har rört sig mot mer av en unimodal fördelning, vilket i vårt fall tolkas som en *lägre* grad av åsikts-polarisering bland medborgarna. Om man så vill var det något mer spretiga åsikter i befolkningen förr än i dag. Skillnaderna

Figur 5.10 Grad av bimodalitet i fördelningar av svenska folkets inställning till olika framtida samhällen, 1982–2018 (van der Eijks A).

Kommentar: Resultaten visar i vilken utsträckning väljarkårens fördelning i frågor om inställning till olika framtida samhällen har avvikit från perfekt unimodalitet (+1) och från perfekt bimodalitet (-1), med hjälp av van der Eijks A-mått (van der Eijk 2001). I figuren har skalan vänts så att ett högre värde visar en större avvikelse från unimodalitet (enighet), vilket indikerar en ökad spridning av åsikter om framtida samhällen bland väljarna.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1982–2018.

är dock så små att det knappt kan betraktas som politiskt signifikanta förändringar. Under alla omständigheter har vi nu i det närmaste uttömt möjligheterna att hitta empiriska belägg för att det skulle ha ägt rum en åsiktpolarisering bland medborgarna i Sverige under de senaste trettio åren.

Så långt är det alltså svaga belägg för att det skulle ha ägt rum några dramatiska förändringar av polariseringen bland medborgarna när det gäller åsikter i politiska sakfrågor.

Ett sista test av huruvida väljarna blivit mer intensiva i sina sakfrågeåsikter är att använda vårt fjärde mått för åsiktsspridning på ytterligare ett datamaterial, nämligen Valundersökningarnas serie påståenden om framtida samhällen 1982–2018 (se Ahlbom 2019). Ett antal sådana påståenden, till exempel »satsa på ett socialistiskt samhälle«, »satsa på ett mångkulturellt samhälle« eller »satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll« har använts för att undersöka hur mer abstrakta och djupare liggande ideologiska värderingar påverkar

väljarnas val av parti (se Oscarsson och Holmberg 2016). De svarande har fått värdera påståendena med hjälp av en elvgradig skala från 0 (mycket dåligt förslag) till 10 (mycket bra förslag). Fördelningarna längs dessa skalor kan undersökas med hjälp av samma mått för bimodalitet. Tidsserien (figur 5.10) visar en svag avpolarisering bland väljarna mellan 1982 och 1991, därefter stor stabilitet under 1990-talet fram till valet 2014. Först 2018 visar sig en starkare polarisering – en större spridning – när det gäller väljarnas inställning till olika framtida samhällen, vilket i praktiken innebär en återgång till hur det såg ut i samband med valet 1982.²⁶

Att väljarna har fler åsikter, mer intensiva åsikter och mer spridda åsikter är centrala indikatorer på ökad åsiktpolarisering. Men totalfördelningarna säger inte särskilt mycket om polarisering som ökad sortering, alltså i vilken utsträckning vissa sakfrågeåsikter blir mer associerade med partipolitisk tillhörighet. Det är nu dags att ta itu med ytterligare en aspekt av åsiktpolarisering: den partipolitiska sorteringen. Har den blivit starkare över tid?

Partipolitisk sortering

Som beskrevs i bokens inledande kapitel utgör en ökad sortering efter partilinjer en central aspekt av polarisering. Även om ideologiska avstånd mellan aktörer inte förändras kan det ändå äga rum en sortering där vissa egenskaper får en ökad tendens att uppträda tillsammans. När partilinjer blir mer synliga och mer betydelsefulla för aktörers positionering i specifika sakfrågor eller samvarierar starkare med aktörers egenskaper och attribut kan man tala om en ökad sortering. Statistiskt kan alla egenskaper som gör det lättare att gissa en väljares partitillhörighet eller partisympati komma i fråga för analys av sortering. Det som dock ligger närmast till hands i det svenska fallet är förstås människors åsikter i viktiga politiska sakfrågor. Växer det i Sverige fram tydligare samband mellan åsikter och partisympati som skulle kunna skvallra om ökad polarisering som sortering?

Ett bra mått på styrkan i en partipolitisk uppdelning av väljargrupper (*partisan sorting*) är eta-måttet. Det är ett korrelationsmått som beräknas genom att separera den totala variationen i två delar: inomgruppsvariation och mellangruppsvariation. Grupperna kan exempelvis vara olika väljargrupper. Ju mer grupperna som studeras skiljer sig från varandra, desto större blir mellangruppsvariationen. Och ju mer sammanhållna grupperna som studeras är, desto mindre blir inomgruppsvariationen. Måttet kan variera mellan 0 och 1, där 0 betyder att det inte finns några skillnader alls mellan undersökta grupper och 1 att det inte finns någon överlappning överhuvudtaget mellan grupperna (jämför Bartels 2013;

26. En del av förändringarna mellan 2014 och 2018 kan bero på förändrad metodologi: under perioden 2014–2018 bytte Valförkningsprogrammet datainsamlingsmetod i Valundersökningarna från intervjuer per telefon och genom besök till postala enkäter och webbenkäter. Systematiska metodtester med hjälp av experiment, jämförelser mellan Europaparlamentsvalundersökningen 2014 och Valundersökningen 2018 samt studier av paneldata mellan valen ger oss ändå mycket starka skäl att tro på en ökad variabilitet – en ökad polarisering – när det gäller inställningen till framtida samhällen. Det *har* blivit något större skillnader mellan medborgares ideologiska värderingar i närtid, under perioden 2014–2018, som bara delvis kan förklaras av förändringar i Valundersökningarnas metodologi. Precis som för sakfrågeåsikterna tidigare handlar det dock inte om några stora förändringar.

se även Andersson och Oscarsson 2020a).

I figur 5.II redovisas för några utvalda vänster–högerfrågor och kulturella värderingsfrågor sambandet mellan partisympati och åsikt bland väljarna under perioden 1986–2020. Ju högre värden, desto större sortering av partisympatisörer med avseende på deras ställningstaganden i de aktuella sakfrågorna.

Resultaten visar att medborgarnas självplaceringar längs en femgradig skala från vänster till höger alltjämt har ett mycket starkt och mycket stabilt samband med partisympati. Vårt korrelationsmått η^2 varierar mellan .75 och .80 under hela undersökningsperioden och visar inte några tecken på att försvagas. Svenska folkets ideologiska vänster–högeridentifikation fortsätter att vara en av de starkaste förklaringsfaktorerna vi har till att de sympatiserar med de partier de gör.

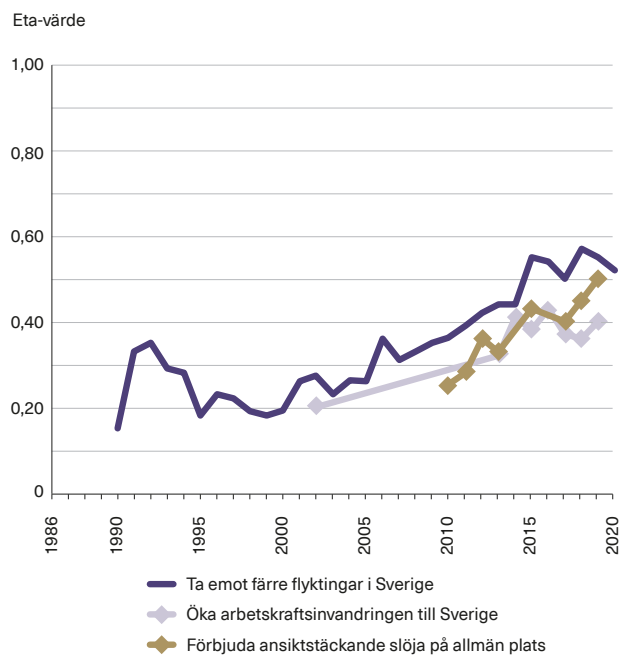
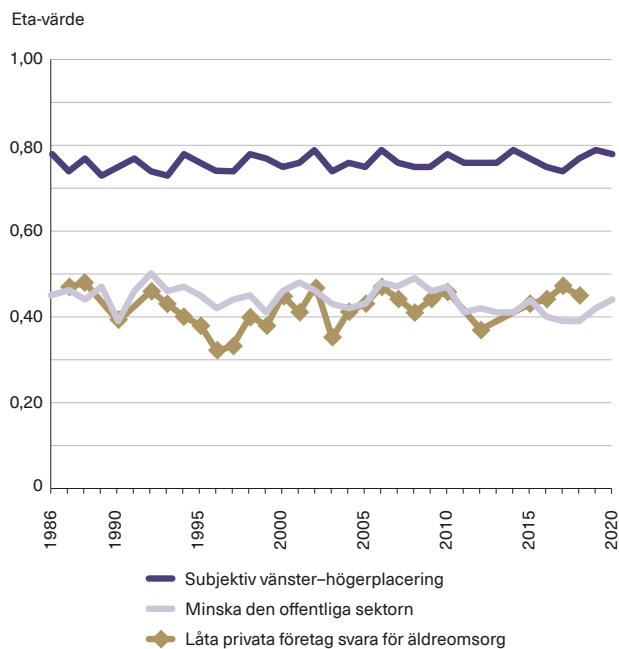
Självskattade vänster–högerpositioner är en sak, men hur är det med ståndpunkter i mer konkreta vänster–högerrelaterade sakfrågor? Resultaten visar att medborgarnas åsikter i klassiska vänster–högerfrågor – här exemplifierat med frågor om privatiseringar och syn på den offentliga sektorns storlek – inte heller har minskat över tid (den övre grafen i figur 5.II). När det gäller polarisering mätt som graden av partipolitisk sortering efter sakfrågeåsikter kan vi varken se starkare eller svagare sortering för vänster–högerrelaterade frågor. Sorteringen är härvidlag stabil. Vänster–högerdimensionen bibehåller sin sorterande kraft.

Resultaten innebär att svenska väljare fortsatt är sorterade på ungefär samma höga nivå i vänster–högerrelaterade frågor (se Oscarsson 2017). Det finns i själva verket inga tecken på att grupper av partisympatisörer skulle bli mer lika varandra när det gäller ställningstaganden i klassiska fördelningspolitiska sakfrågor som rör exempelvis skatter, offentlig sektor, privatiseringar och inkomstskillnader. Tvärtom ser vi en förbluffande stor stabilitet när det gäller vänster–högerfrågornas förklaringskraft. Att gissa vilka sakfrågeåsikter en medborgare har enbart med hjälp av information om partisympati går lika bra i dag som för 35 år sedan. Populära föreställningar om att vänster–högerdimensionens strukturerande kraft skulle vara i avtagande kan helt enkelt inte beläggas empiriskt.

Vad gäller den kulturella värderingsdimensionen ser vi dock en dramatiskt starkare sortering framför allt sedan år 2000 (se den undre grafen i figur 5.II). Den allt starkare sakpolitiska sorteringen i väljarkåren handlar om migrationspolitiska frågor: inställning till mångkultur, flyktingmottagning, slöjbärande, arbetskraftsinvandring och så vidare.

Eftersom vänster–högersakfrågor betyder lika mycket som tidigare, och frågor som rör kulturella värderingar betyder avsevärt mer för partipolitisk gruppstillhörighet i dag, innebär det totalt sett att den partipolitiska sorteringen har vuxit i Sverige sedan 2000. När det gäller polarisering som ökad

Figur 5.11 Graden av partipolitisering av medborgarnas sakfrågeåsikter i fördelingspolitiska vänster-högerfrågor och sociokulturella värderingsfrågor, 1986–2020 (eta-värde).

Kommentar: Tidsserierna visar utvecklingen av styrkan i sambanden (eta) mellan partisympati och sakfrågeåsikter/vänster-högerplaceringar. Korrelationsmättet eta varierar mellan 0 och 1. Ju högre värde, desto tydligare är grupper av partisympatisörer sorterade med avseende på inställning i sakfrågor.

Källor: De nationella SOM-undersökningarna 1986–2019 och SOM-undersökningen om coronaviruset 2020.

sortering är resultaten för ovanlighetens skull mycket tydliga: vi ser en ökad polarisering. Den ökade polariseringen beror på att sakfrågor som har med den kulturella värderingsdimensionen att göra har lyfts fram av politiska aktörer och gjorts till föremål för politisk strid. Väljarkårens partipolitiska sortering efter åsikt har ökat.

En viktig utveckling att ta hänsyn till i sammanhanget är att det sakpolitiska innehållet utifrån vänster–högerdimensionen hela tiden befinner sig i förändring. Fenomenet att nya konflikter tenderar att absorberas och införlivas i den traditionella uppdelningen mellan vänster och höger är sannolikt på väg att hända i Sverige. Vi vet från tidigare analyser att sakfrågor som inte hittills definierats som vänster–högerfrågor, exempelvis miljöfrågor (Jönsson 2019) och migrationspolitiska frågor (Oscarsson 2017), över tid har börjat korrelera allt starkare med vänster–högerdimensionen. Det betyder att det blir allt vanligare att gröna åsikter sammanfaller med vänsteråsikter och att migrationskritiska åsikter sammanfaller med högeråsikter. Åsiktskombinationer blir mindre vanliga och gångbara, till exempel att samtidigt vara emot flyktningmottagning och höjda skatter eller att samtidigt vara positiv till vindkraft och gilla RUT-avdrag. För närvarande tycks det vara störst problem att definiera vad det innebär åsiktsmässigt att vara höger. Det finns just nu många sätt att vara höger (*many ways to be right*), för att citera Noam Chomsky (2020). I det svenska partisystemet orsakar som bekant vitt skilda ställningstaganden utifrån den kulturella värderingsdimensionen, eller GAL–TAN om man så vill, stora utmaningar för möjligheterna att ena en svensk borgerlighet (eller de forna allianspartierna) under en och samma ideologisk flagg.

Affektiv polarisering

Det finns en starkt växande forskningslitteratur om *affektiv polarisering* – det vill säga tendensen att väljare som identifierar sig starkt med ett politiskt parti betraktar motståndarpartiernas väljare negativt och det egna partiets anhängare positivt (Iyengar och Westwood 2015) – ett slags mellanpartianimositet (Iyengar m.fl. 2019). Affektiv polarisering beskrivs som ett demokratiskt problem i så måtto att sådan animositet kan förblinda väljarna så att de inte är mottagliga för motståndares bästa argument. Affektiv polarisering kan leda till att medborgare inte längre vill acceptera att stå på den förlorande sidan i demokratiska beslutsprocesser, och i slutändan kan det sänka trösklarna för social oro och till och med politiskt våld (se Hartevelde 2020; McCoy, Rahman och Somer 2018).

Anledningen till det ökade intresset bland världens statsvetare är, som så ofta, att det finns en tydlig tendens att den affektiva polariseringen – animositet över partigränserna –

har ökat kraftigt i USA under de två-tre senaste decennierna (Mason 2015; Abramowitz och McCoy 2019). Demokraternas och Republikanernas väljare skiljer ut sig – som grupper betraktade – allt mer tydligt åsiktsmässigt, men även när det gäller vilka känslor de hyser för partierna och deras ledare. Ogillandet av motståndarpartiet (och dess anhängare) är i många väljargrupper starkare än gillandet av det egna partiet. Resultatet är rekordhöga nivåer av partiloyalitet och lägre nivåer av väljarrörlighet – alltså en helt omvänd situation jämfört med det svenska fallet där graden av partiloyalitet minskar och väljarrörligheten ökar.

Ökad affektiv polarisering ses ibland som ett resultat av växande ideologiska skillnader mellan partier (Rogowski och Sutherland 2015), men det är inte något nödvändigt villkor. I själva verket kan affektiv polarisering växa även i situationer där de ideologiska avstånden i praktiken är oförändrade, i synnerhet om partipolitiska skiljelinjer sammanfaller med sociala skiljelinjer eller gruppidentiteter såsom religion, region eller etnicitet. Oftast uppträder affektiv polarisering bland politiskt intresserade och partiidentifierade väljare, det vill säga de väljare som är mest lyhörda för elitbudskap och som konsumerar mycket politiska nyheter. Negativa känslor för motståndarpartier leder ofta till att ideologiska avstånd mellan partier upplevs som större än vad de i själva verket är (se till exempel Enders och Armaly 2019).

Innan vi ger oss i kast med empiriska analyser av affektiv polarisering i Sverige finns anledning att påminna om att det knappast är någon nyhet att starka antipatier kan spela en betydelsefull roll för opinionsbildning och väljarbeteende. Detta förhållande uppmärksammades redan i de traditionella modellerna för väljarbeteende från 1950-talet (jämför Campbell m.fl. 1960). Fenomenet att det tycks vara möjligt för politiska partier att vinna ökat stöd därför att väljare känner starka *negativa* känslor för deras huvudmotståndare är således inte något nytt, men har blivit högaktuellt inte minst efter Donald Trumps seger i det amerikanska presidentvalet 2016. Analyser av amerikanska valundersökningar visar att så kallat *negativt partianhängarskap* (eng. *negative partisanship*), det vill säga röstning som grundar sig i en fientlighet gentemot motståndarpartier och deras ledare, då fick något av ett genombrott (Abramowitz och McCoy 2019; Abramowitz och Webster 2016; Bankert 2020). Preliminära analyser av väljarbeteende i 2020 års presidentval visar att antipatier mot Donald Trump för många av Demokraternas väljare var mer avgörande än sympatier för Joe Biden.

Även i Sverige finns vissa tecken på att starka negativa känslor gentemot politiska motståndare – främst Sverigedemokraterna, men även i viss mån Miljöpartiet, Vänsterpartiet och Feministiskt initiativ – har varit faktorer som vägts in i röstningskalkylen (Renström, Bäck och Schmeisser 2020). En

illustration är på sin plats. I Valundersökningen 2018 ställdes frågan om det finns något parti som du aldrig skulle rösta på. Sex av tio väljare svarade att de aldrig skulle rösta på Sverigedemokraterna. Rödgrönrosa som Vänsterpartiet, Feministiskt initiativ och Miljöpartiet samlade tillsammans 32 procent (se figur 5.12).

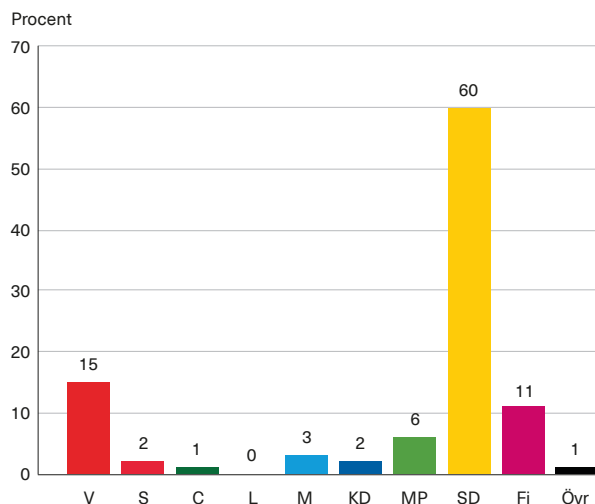
Just frågan om vilka partier man aldrig skulle rösta på har såvitt vi känner till inte tidigare ställts i svenska studier på ett tillräckligt systematiskt sätt för att möjliggöra jämförelser över tid. Vi är därför hänvisade till andra liknande operationaliseringar av negativt partianhängarskap. I de svenska Valundersökningarna har det historiskt ställts frågor om vilket parti väljarna tycker sämst om (se tabell 5.1). Resultaten vittnar om att starka antipatier för politiska partier inte alls är något nytt fenomen i den svenska politiken. Inte oväntat är det ytterlighetspartier som har varit sämst omtyckta bland väljarna. Under 1970-talet var Moderaterna, Vänsterpartiet kommunisterna och andra kommunistpartier vanligaste sämsta parti bland väljarna. Här kan man tala om en mycket tydlig polarisering: år 1970 tyckte fyra av tio svenskar (39 procent) att Moderaterna var det sämsta partiet samtidigt som en lika stor andel tyckte sämst om Vänsterpartiet kommunisterna (38 procent). Antipatierna fokuserades på ytterkantspartierna i partisystemet.

År 1991 var det dock inget direkt ytterkantsparti utan det nya utmanarpartiet Ny demokrati som var det vanligaste sämsta partiet. Ny demokrati uppfattades då som sämst av var tredje väljare (34 procent), den gången alltså sämre än såväl Vänsterpartiet (26 procent) som Moderaterna (17 procent).

I samband med 2018 års val hade vi möjlighet att upprepa frågan om sämsta parti. Då var det en majoritet av väljarna som tyckte sämst om Sverigedemokraterna (55 procent) – vilket är ungefär lika stor andel som ogillade Vänsterpartiet kommunisterna i samband med 1976 års val (51 procent). Sverigedemokraternas 55 procent 2018 är i historisk jämförelse alltså jämförbar med Vänsterpartiet kommunisternas andel 1976. Det är en viktig insikt som ger perspektiv på nutida och dåtida »pariartier«.

I väljarkåren är antipatierna i dag starkast mot Sverigedemokraterna, men partier som Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Feministiskt initiativ betraktades 2018 som sämsta parti av 13, 10 respektive 12 procent av väljarna (35 procent totalt). Övriga riksdagspartier samlar en mycket liten andel väljare som tycker att de är sämst. Moderaternas resa under de senaste femtio åren är på sätt och vis anmärkningsvärd: så sent som 1979 var det 39 procent av väljarna som tyckte sämst om Moderaterna, och motsvarande andel 2018 var bara 3 procent. Moderaterna har således blivit ett tolererat parti som inte längre väcker särskilt starka negativa känslor bland väljarna.

Figur 5.12 Negativ partiidentifikation i Sverige. Andel väljare som uppger att de aldrig skulle rösta på ett visst parti, 2018 (procent).

Kommentar: Frågan löd: »Finns det något parti du aldrig skulle rösta på?« Antalet svarande var 3 918. Andelen respondenter som svarade »vet inte« var 7 procent, och andelen respondenter som svarade »nej« var 3 procent. Totalt var det alltså omkring 10 procent av väljarna som inte visste eller inte ville svara på frågan.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningen 2018.

Viktat man resultaten efter partistorlek kan man dock argumentera för att de samlade negativa känslorna för andra partier i väljarkåren ändå, när allt kommer omkring, var starkare i slutet av 1970-talet. Då var det stora regeringsbärande partier – Socialdemokraterna, Centerpartiet och Moderaterna – som tillsammans samlade en tydlig majoritet av väljarkårens antipatier. Men i dag är de stora partierna Socialdemokraterna och Moderaterna avsevärt mer tolererade – knappt var tionde väljare har dessa partier som sämsta parti trots att de ofta beskrivs som huvudkonkurrenter. Väljarnas antipatier är i stället samlade hos mindre partier som inte är regeringsbärande (även om de kan ingå i regeringsunderlag).

Nu när vi känner till vilka slags partier många väljare hyser antipatier mot är det dags att ta itu med frågan om huruvida *styrkan* i antipatierna har blivit större över tid. Är det mer eldfängt bland väljarna nuförtiden? Älskar och hatar väljarna partierna mer i dag än tidigare (jämför Vestin 2020)?

Huvuddelen av all länderjämförande forskning på området använder sig av så kallade ogillar–gillarskalor för att beräkna

Tabell 5.1 Väljarnas sämsta partier, 1970–2018. Andelen väljare som tycker sämst om respektive parti (procent).

	VPK/V	KFML(r)	SKP	S	MP	C	FP/L	M	KD	Nyd	SD	Fi	Annat	Summa procent	Antal svarande
1970	38	13	–	3	–	0	2	39	4	–	–	–	1	100	2 190
1973	38	13	3	4	–	1	7	29	4	–	–	–	1	100	1 819
1976	51	0	1	4	–	3	3	35	2	–	–	–	1	100	2 083
1979	41	–	1	9	–	5	2	39	2	–	–	–	1	100	2 462
1991	26	–	0	7	8	2	3	17	4	34	–	–	0	100	2 270
2018	13	–		3	10	2	0	3	2	–	55	12	0	100	2 982

Kommentar: Frågan lyder: »Vilket parti tycker du sämst om?« I procentberäkningarna har svarsalternativet »vet ej/vill ej svara« uteslutits. I Valundersökningarnas besöksintervjuer ställs frågan om sämsta parti som en uppföljning till frågan om bästa parti. De som inte uppger bästa parti ingår inte i underlaget. Andelen av de som fått frågan men som inte vill uppge sämsta parti eller svarat »inget parti« eller en kombination av partier har sett ut så här: 1970 12 procent, 1973 13 procent, 1976 12 procent, 1979 12 procent, 1991 13 procent, 2018 7 procent. I kategorin »SKP« ingår även andra namngivna kommunistpartier. I 1991 års Valundersökning var frågan om sämsta parti inte inkluderad i de förkortade intervjuerna.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1970–2018.

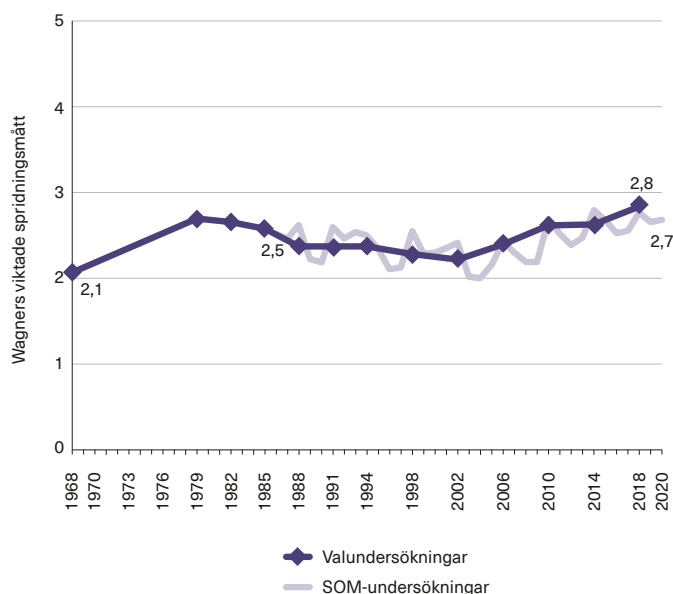
aggregerade mått på styrkan i den affektiva polariseringen i ett land (jämför Boxell, Gentzkow och Shapiro 2017; Wagner 2020; Reiljan 2020). Att man mäter inställning till *partierna* beror på att det oftast helt saknas mätningar av vad partiets anhängare tycker om andra partiets anhängare (se dock Renström, Bäck och Schmeisser 2020), vilket möjligen hade varit en operationalisering som bättre motsvarar den teoretiska definitionen. Väljares placering av partier längs ogillar–gillar-skalar har enligt vissa experimentella studier visat sig vara bra mått på affektiv polarisering (Gidron, Sheffer och Mor 2020) även i flerpartisystem. Ett starkt ogillande av ett parti har nämligen visat sig gå hand i hand med animositet eller antipati gentemot det ogillade partiets sympatisörer och anhängare. Även om ogillar–gillarskalorna handlar om vad väljare tycker om partier, och inte andra partiets anhängare, argumenterar Gidron, Sheffer och Mor (2020) för att måtten fungerar bra som en proxy för animositet gentemot väljargrupper som stödjer ogillade partier (se Druckman och Levendusky 2019; se dock Knudsen 2020 för en motargumentation).

I den snabbt växande litteraturen i ämnet förekommer många förslag på hur affektiv polarisering bör mätas. Inte sällan ger olika operationaliseringar olika svar på om polariseringen ökat, minskat eller förblivit densamma. Vi har i den här boken valt att använda ett av de mått på affektiv polarisering som tar hänsyn till alla väljares antipatier och sympatier för alla partier, viktat efter partiernas storlek (se till exempel Wagner 2020). Wagners mått är ekvivalent till Daltons polariseringsmått (se faktarutan i kapitel 2) men bygger på data från ogillar-gillarskalor i stället för data om partipositioner. I figur 5.13 visas hur den affektiva polariseringen har utvecklats över tid i Sverige. Resultaten beräknas med hjälp av data om hur väljare placerat ut partier längs elvgradiga skalor från ogillar starkt (-5) till gillar starkt (+5) under perioden 1968–2020. Data är hämtade från Valundersökningarna som genomförs i direkt anslutning till riksdagsvalen och från de årligen återkommande SOM-undersökningarna. I figuren har vi också presenterat resultat från den särskilda SOM-undersökning som genomfördes i coronapandemins inledande skede under maj–juni 2020.

Resultaten visar att den affektiva polariseringen i Sverige har varit relativt stabil, med värden mellan 2,1 och 2,8 på en skala vars teoretiska maxvärde är 5 (vilket blir fallet i en situation när alla partier är lika stora och alla väljare älskar den ena hälften av alla partier och hatar den andra hälften). De två oberoende tidsserierna (Val- och SOM-undersökningarna) som genomförts med olika datainsamlingsmetoder (besöksintervjuer respektive postala/webbaserade enkäter) tycks vara samstämmiga när det gäller utvecklingen av affektiv polarisering i Sverige: en ökning under perioden 1968–1979, ett fall tillbaka under perioden 1979–2002 och därefter åter en ökning. I närtid, vid valet 2018, når den affektiva polariseringen bland medborgarna sitt högsta värde under den senaste femtiårsperioden (2,8). Å ena sidan kan vi se små fluktuationer kring ett historiskt genomsnitt. Å andra sidan noterar vi den hittills högsta noteringen av affektiv polarisering i samband med 2018 års val.

Serien av årliga SOM-undersökningar visar att relationerna mellan väljare och partier passar in i ett cykliskt mönster som följer valåren. Det tycks alltså inte bara vara det politiska intresset, känslor av anhängarskap och förtroende för politiker som är starkare i samband med valåren än under mellanvalsperioderna (jämför Strömbäck och Johansson 2007; Vestin 2020). Även den affektiva polariseringen tenderar att vara på högre nivåer som ett resultat av partiernas kampanjande under valrörelserna. Väljarnas antipatier och sympatier för politiska partier är något starkare i samband med valår än annars (jämför Hernández m.fl. 2020; Vestin 2020). Förklaringen ligger sannolikt i att valkampen är hetare under den intensiva mediebevakningen av valrörelsen. Dessutom blir väljarna under valrörelserna mer välbekanta med partiernas politik och

Figur 5.13 Affektiv polarisering bland väljare i Sverige enligt två undersöknings-serier, 1968–2020 (Wagners viktade spridningsmått).

Kommentar: Figuren visar utvecklingen av affektiv polarisering i Sverige med hjälp av Wagners (2020) viktade spridningsmått. Förenklat visar detta mått variationen av ogillar/gillar-betyget över tid för det svenska partisystemet som helhet. Mer tekniskt ges måttet av formeln

$$Spread_i = \sqrt{\sum_{p=1}^P v_p (like_{ip} - \overline{like}_i)^2} \quad \text{där} \quad \overline{like}_i = \sum_{p=1}^P (v_p * like_{ip})$$

I formeln indikerar p varje enskilt riksdagsparti, i varje enskild respondent, $like_i$ varje respondent i s genomsnittliga ogillar/gillar-betyg och v_p röstandelen V för varje parti p . Måttet visar med andra ord standardavvikelsen (den genomsnittliga avvikelsen från medelvärdet) av ogillar/gillar-betyget viktat efter partiernas storlek. I figuren är V , S , C , L , och M med samtliga år. KD inkluderas från och med 1982, med undantag för valet 1985 då KD deltog på Centerpartiets valsedlar. Från och med 1982 inkluderas även MP . $Ny demokrati$ är med under perioden 1991–1993 i SOM -serien, medan de i $Valundersökningarna$ även inkluderas 1994. SD och Fi inkluderas redan 2006 i $Valundersökningarna$, och från 2010 är SD även medräknade i SOM -serien. I SOM -serien inkluderas Fi under åren 2014–2017.

Källor: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1979–2018; De nationella SOM -undersökningarna 1986–2019 och SOM -undersökningen om coronaviruset 2020.

deras företrädare. Då uppdaterar de sina politiska preferenser vad gäller såväl gillade som ogillade partier.

Den särskilda SOM-undersökningen från maj-juni 2020 ger oss den senaste avläsningen av affektiv polarisering i Sverige. Resultaten visar att den starka nationella uppslutningen kring regeringen och andra politiska institutioner i coronakrisens inledning (Andersson och Oscarsson 2020b) inte påverkade medborgarnas sympatier och antipatier för de politiska partierna på något avgörande sätt.

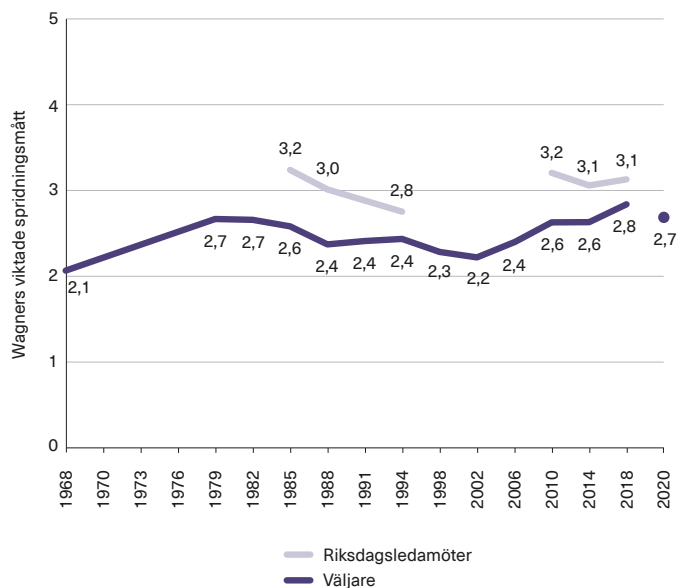
Vi återkommer här kort till frågan om huruvida den affektiva polariseringen är elitdriven. Är det våra främsta partiföreträdare som eldar på den långsamt ökande affektiva polariseringen? I Sverige har vi en unik möjlighet att göra en mycket övertygande jämförelse mellan väljare och förtroendevalda (jämför Ryan och Reiljan 2018). Det beror på att även riksdagsledamöterna fått placera ut partier längs samma skala från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt). Analyser av de svenska Riksdagsundersökningarna visar att det på elitnivå – bland riksdagsledamöterna – saknas tydliga tecken på växande affektiv polarisering, det vill säga allt starkare känslor av gillande och ogillande av partier (se figur 5.14).

Vår jämförelse mellan riksdagsledamöter och väljare visar två saker. För det första har det totalt sett varit mer av ömsesidiga antipatier och sympatier i riksdagen än bland väljarna under hela den undersökta perioden. Resultatet är väntat. Det beror förstås på att bland riksdagens ledamöter tenderar det egna partiet att vara mer omtyckt samtidigt som antipatierna mot politiska motståndare är starkare. För det andra konstaterar vi att det rådde en klart lägre grad av affektiv polarisering på elitnivå i mitten av tidsperioden – i samband med 1994 års val – medan det dessförinnan (1985) och därefter (2010) var större affekt bland riksdagens ledamöter.

Vår uppdatering av analyser från tidigare forskning (se Ryan och Reiljan 2018) visar att den affektiva polariseringen är starkare i riksdagen än i befolkningen. Det finns inga starka trender över tid. Det har inte blivit mer eldfångt, det vill säga mer antipatier och sympatier, i gruppen svenska riksdagsledamöter under perioden 1985–2018. Den enda tidpunkt som sticker ut är valet 1994 då den affektiva polariseringen bland riksdagsledamöter nådde en lägstanotering (2,8).

På väljarnivå och med hjälp av serien av svenska Valundersökningar kan vi som konstaterats notera först en tydlig ökning av den affektiva polariseringen mellan 1968 och 1979 (2,7), följt av en långsam försvagning mellan 1979 och 2002 då vårt mått minskar från 2,7 till 2,2. Därefter, från 2002 och fram till det senaste riksdagsvalet 2018, skedde en ökning av den affektiva polariseringen igen, enligt det mått vi här använder. År 2018 var graden av affektiv polarisering tillbaka på samma höga nivå som under perioden 1979–1982 (2,8). Å ena sidan har vi alltså en obruten tillväxt av affektiv polarisering

Figur 5.14 Affektiv polarisering bland svenska väljare och riksdagsledamöter, 1968–2020 (Wagners viktade spridningsmått).

Kommentar: I figuren används Wagners viktade spridningsmått för affektiv polarisering, se kommentaren till figur 5.13 för detaljer. Den nedre kurvan finns också redovisad i figur 5.13.

Källor: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1968–2018 och Riksdagsundersökningarna 1985–2018 samt SOM-undersökningen om coronaviruset 2020.

under de senaste tjugo åren och 2018 den högsta nivå för den affektiva polariseringen som vi uppmätt med de svenska Valundersökningarna. Å andra sidan har vi 2018 en nivå för den affektiva polariseringen som liknar den som rådde 1979–1982 – en period med djupt ideologiska diskussioner om löntagarfonder och en folkomröstning om kärnkraft.

Ett sätt att se på saken är att graden av affektiv polarisering i väljarkåren blir allt mer lik – och därmed kanske en allt bättre spegling av – den affektiva polariseringen bland folkets främsta företrädare. Den totala nivån av ogillanden och gillanden håller på att bli nästan lika stark bland väljarna som bland riksdagsledamöterna. Huruvida den trenden kommer att

fortsätta kan vi inte veta förrän vi kan analysera nästa omgång Valundersökningar och Riksdagsundersökningar.

Två ytterligare nedslag i litteraturen får avsluta vår analys av affektiv polarisering i Sverige. Det första nedslaget är vad svenska väljare egentligen tycker om andra partiers väljare. Sådana mätningar är ovanliga, men Emma Renström, Hanna Bäck och Yvonne Schmeisser har nyligen genomfört en första sådan studie (Renström, Bäck och Schmeisser 2020). De lät respondenterna i 2019 års SOM-undersökning bedöma i vilken grad anhängarna till olika partier var ärliga, intelligenta, fördomsfulla och osjälviska. Dessutom ställdes frågor om hur upprörda respondenterna skulle bli om deras son eller dotter gifte sig med en anhängare till olika partier (socialt avståndstagande). Resultaten visar tydliga mönster i affektiv polarisering med klart lägre egenskapsskattningar och starkare socialt avståndstagande för andra partiers anhängare än för det egna partiets anhängare. Sympatisörer till Sverigedemokraterna och Vänsterpartiet fick genomgående högre poäng på de index för affektiv polarisering som författarna konstruerat. Drivkrafterna bakom polariseringen handlar i första hand om partianhängarskap och ideologi: starkt övertygade partianhängare och personer som ideologiskt identifierar sig långt till höger eller långt till vänster utgör, inte helt oväntat, de mest affektivt polariserade medborgarna. Författarna finner en del spännande och tidigare okända asymmetrier i olika partisympatisörers bedömningar av andra partiers anhängare, som är väl värda fortsatta analyser. Samtidigt bekräftas i huvudsak de mönster av antipatier och sympatier som framkommer vid analyser av gillande och ogillande av partier.

Ett andra nedslag gäller de länderjämförande studier av affektiv polarisering som publicerats eller presenterats helt nyligen, bland annat av statsvetarna Alexander Ryan och Andres Reiljan (Ryan och Reiljan 2018). Analyserna ger lite olika svar på frågan hur stor den affektiva polariseringen är i Sverige jämfört med andra länder, vilket till stor del beror på hur man väljer att mäta (jämför Wagner 2020; Reiljan 2020). I den hittills mest genomarbetade länderjämförande studien (Gidron, Adams och Horne 2020), som bygger på analyser av CSES-data från perioden 1996–2017, placerar sig Sverige i mittfältet bland de undersökta länderna, med en högre affektiv polarisering än länder som Nederländerna, Norge, Island och Danmark, men med en klart lägre affektiv polarisering än länder som Spanien, Portugal, USA, Storbritannien och Österrike. När författarna särstuderar den affektiva polariseringens två delkomponenter – gillande av det egna partiet kontra ogillande av andra partier – utmärker sig Sverige som ett land där väljarna uppvisar ett relativt stort gillande av det egna partiet (eng. *in-party liking*) samtidigt som ogillandet av andra partier (eng. *out-party liking*) befinner sig på en relativt låg nivå. Som kontrast kan nämnas att de amerikanska väljarna

utmärker sig på ett omvänt sätt, med relativt starka antipatier gentemot andra partier och relativt svala sympatier för det egna partiet. Forskningsfältet är som sagt under stark utveckling. Bilden av hur affektiv polarisering i Sverige förhåller sig till andra länders kommer att kunna nyanseras ytterligare i takt med att fler studier genomförs.

För att summera har Sverige en genomsnittlig nivå av affektiv polarisering i förhållande till jämförbara politiska system. Så som vi här har valt att mäta affektiv polarisering kan vi inte belägga några dramatiska förändringar över tid. Precis som många andra mått på polarisering vi redan undersökt varierar polariseringsgraden relativt lite kring en relativt hög nivå. På elitnivå bland våra riksdagsledamöter är ogillandet och gillandet av det egna och andra partier högre än bland väljarna, men stabilt. På väljarnivå har antipatierna och sympatierna för politiska partier haft sina toppar (1979, 2018) och dalar (1968, 2002) under den undersökta perioden. Våra resultat pekar i riktning mot att Sverige för närvarande befinner sig i en uppåtgående trend när det gäller affektiv polarisering bland medborgarna, men att denna trend har brutits under coronapandemin. Det är bara fortsatta mätningar under kommande år som kan berätta för oss om den affektiva polariseringen i Sverige kommer att fortsätta öka och nå historiskt höga nivåer. Där är vi inte än.

Väljarbedömningar

I det här avsnittet låter vi nu medborgarna få sista ordet när det gäller frågan om huruvida skillnaderna mellan partier har blivit mindre eller större över tid. I en jämförelse av riksdagsledamöters och väljares uppfattningar om partiskillnader visar Magnus Hagevi (Hagevi 2018) att väljarna i Sverige anser att partierna konvergerat åsiktsmässigt, samtidigt som väljarna *vill* att partierna ska ha mer polariserande ståndpunkter. Hagevi konstaterar också att i huvudsak är de förtroendevalda överens med väljarna om detta, och är beredda att gå väljarna till mötes och erbjuda just det – mer polariserade ståndpunkter!

Inom ramen för bokprojektet har vi kunnat uppdatera några av Hagevis tidigare analyser av väljarnas uppfattningar om skillnader mellan partier. Den första handlar om hur väljarnas egna bedömningar av partiskillnader har förändrats över tid (se tabell 5.2). Resultaten visar mycket stor stabilitet över tid. I samband med 1973 års val var det 8 procent av väljarna som ansåg att det var mycket stora skillnader mellan partierna. Vid de senare mättillfällena har motsvarande andel varit 6 procent 1991, 7 procent 2010 och 8 procent i den senaste mätningen 2018. Från väljarhåll levereras alltså ytterligare observationer som stödjer föreställningen om att skillnaderna mellan par-

Tabell 5.2 Väljarnas bedömningar av huruvida det är stora skillnader mellan partierna, 1973–2018 (procent).

	Mycket stora skillnader	Ganska små skillnader	Inte särskilt stora skillnader	Inga skillnader alls	Summa procent	Antal svarande
1973	8	36	51	5	100	2 311
1991	6	36	52	6	100	2 334
2010	7	41	50	2	100	1 959
2018	8	41	49	2	100	5 379

Kommentar: Frågan lyder: »Hur stora skillnader tycker du rent allmänt det är mellan partierna i riksdagen när det gäller deras sätt att ta ställning i politiken?»

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1973, 1991, 2010 och 2018. Resultaten från 1973–2010 är hämtade från Hagevi (2018).

tierna är små. En klar majoritet av väljarna anser att det inte finns särskilt stora skillnader eller inga skillnader alls mellan de politiska partierna.

När vi ber väljarna karaktärisera valrörelserna i de svenska Valundersökningarna är det inte heller några stora förändringar över tid att rapportera. Väljarna bedömer att svenska valrörelser under perioden kännetecknats av att de innehållit mindre käbbel, att de varit mer intressanta och spännande men också mer svårbegripliga. När det gäller egenskaper med relevans för graden av polarisering skiljer 1985 och 1988 års valrörelser ut sig mest som »alltför konfliktfylld och aggressiv« (38 respektive 27 procent instämmer i den beskrivningen) medan senare val upplevts som mindre aggressiva, en avpolarisering. Valet 2014 skiljer ut sig som ett val som i lägre utsträckning beskrivs ha haft »klara skillnader mellan partierna«, i så fall också en avpolarisering (se tabell 5.3).

I Valundersökningen 2018 användes en lite annan frågeteknik med fem möjliga svarsalternativ, vilket gör resultaten svåra att jämföra med de tidigare. Rangordnar vi svaren efter ytterkategorin »stämmer mycket väl« får vi dock en mycket likartad bild av de två senaste valrörelserna: fortfarande är »käbbel«-beskrivningen vanligast förekommande. Valrörelserna 2014 och 2018 bedöms varken som sakliga och informativa eller som särskilt svårbegripliga. Bara var tionde väljare anser att det finns klara skillnader mellan partierna. Beskrivningen av valrörelsen som »alltför konfliktfylld och aggressiv« har dock klättrat i rangordningen från fjärde till andra plats.

Tabell 5.3 Väljarna karakteriserar valrörelserna 1985–2018. Andel som instämmer i sju beskrivningar av valrörelsen (procent).

	1985	1988	1991	1994	1998	2002	2006	2010	2014	2018
För mycket partikäbbel	67	66	51	62	62	46	40	40	42	38
Alltför koncentrerad på partiledarna	42	27	36	33	40	37	44	32	19	19
Intressant och spännande	16	10	22	20	9	19	28	32	27	16
Alltför konfliktfylld och aggressiv	38	27	13	18	12	9	14	11	13	20
Klara skillnader mellan partierna	17	18	14	18	12	14	15	15	8	10
Svårbegriplig valdebatt i press, radio och tv	18	18	13	17	17	16	9	11	9	5
Saklig och informativ	3	3	6	10	3	5	9	9	4	2
Antal svarande	1 149	845	979	1 058	843	1 014	1 274	978	722	2 629

Kommentar: Frågan ställs i Valundersökningarnas eftervalsenkäter till de personer som deltagit i intervjuer före valet. Enkätfrågan lyder: »Hur skulle Du vilja beskriva årets valrörelse? Kryssa för de beteckningar som bäst stämmer överens med din uppfattning. Fler än en beteckning kan anges«. I 2018 års valrörelse ställdes frågan så här: »När du tänker på årets valrörelse, hur väl stämmer följande beskrivningar med din uppfattning?«, och då användes fem svarsalternativ: »Mycket väl«, »Ganska väl«, »Inte särskilt väl«, »Inte alls väl« och »Ingen uppfattning«.

Källa: Valforskningsprogrammet: Valundersökningarna 1985–2018.

Tjugo procent av väljarna anser att beskrivningen stämmer »mycket väl« in på 2018 års valrörelse.

Resultaten ger därmed en lite spretig bild av hur väljarna ser på graden av polarisering i partisystemet. Å ena sidan tycks beskrivningen av valrörelserna som »alltför konfliktfyllda och aggressiva« vinna terräng i väljarnas upplevelser. Å andra sidan är det alltjämt få som anser att valrörelsen levererat »klara skillnader mellan partierna«. Kanske är uppdelningen mellan *polarisering som divergens* och *affektiv polarisering* som introducerades i inledningskapitlet rimlig att använda som tolkningsredskap? I så fall stämmer väljarnas bedömningar in på en berättelse om 2018 års val som mer affektivt polariserat men

inte som särskilt ideologiskt polariserat jämfört med tidigare val. Mer eldfångt alltså, men inte med särskilt mycket större ideologiska avstånd.

Medborgarnas polarisering

Den ideologiska polariseringen bland svenska väljare har befunnit sig på en relativt hög nivå så långt tillbaka vi kunnat följa den. Omdömet relativt hög refererar såväl till polariseringsmåttens teoretiska maxvärden som till de internationella jämförelserna. Våra indikatorer för polarisering uppvisar små variationer kring en hög nivå, där perioder och valstillfällen med något lägre polariseringsgrad följs av perioder och valstillfällen med något högre polariseringsgrad. Empirin spretar. Några ihållande trender över tid går inte att utläsa, och de rörelser som finns är små.

Några indikatorer visar på minskad polarisering, andra på status quo och ytterligare andra på ökad polarisering i väljarkåren som helhet. Våra analyser av *åsiktspolarisering* bland väljarna visar utomordentlig stabilitet. Här finns mycket litet som tyder på att väljarna har fler, mer intensiva eller mer diversifierade åsikter i centrala politiska sakfrågor i dag jämfört med tidigare. Några tidsserier visar här en svag nedgång, andra en svag uppgång i åsiktspolarisering över de senaste trettio åren, men rörelserna är inte i något fall särskilt stora.

När det gäller ideologisk vänster–högerpolarisering bland väljarna är variationen något större. Polariseringen tycks här ha ökat under perioden 1973–1982, sedan legat i det närmaste oförändrad under perioden 1982–2014 för att därefter ha ökat tydligt mellan 2014 och 2018. Polariseringen bland riksdagsledamöterna speglar i huvudsak utvecklingen i väljarkåren. Även om den ideologiska mitten långsamt avfolkats under de senaste decennierna och vi ser en viss ökad polarisering mellan de två senaste valen är det inte så att den ideologiska vänster–högerpolariseringen i väljarkåren skulle befinna sig på någon anmärkningsvärt högre nivå i dag jämfört med tidigare.

I några avseenden kan vi visa på en tydligt ökad polarisering i Sverige. Det handlar till att börja med om nivån för den partipolitiska sorteringen där sambandet mellan partisympati och inställning i sakfrågor blivit mycket starkare i frågor som rör den kulturella värderingsdimensionen. Att den redan mycket starka kopplingen mellan åsikter i vänster–högersakfrågor och partisympati inte visat några tecken på att försvagas innebär att polariseringen som ökad sortering blivit klart starkare i Sverige. Utvecklingen har pågått sedan mitten av 1990-talet men accentuerats under 2010-talet. Ett annat sätt att säga samma sak är att åsiktsröstningen i frågor som rör slöjbärande, flyktingmottagning, mångkultur och arbetskraftsinvandring har stärkts. I takt med att den kulturella värderingsdimensio-

nen blivit viktigare har väljarna i allt större utsträckning delat upp sig partipolitiskt i enlighet med sina åsikter och preferenser i de frågorna. Det är denna omsortering som ligger bakom framgångarna för Sverigedemokraterna och väljarvandringarna från de stora partierna och inom gruppen borgerliga partier vid de två senaste valen.

Ökad polarisering bland väljarna märks också i tillväxten för affektiv polarisering, det vill säga i vilken utsträckning väljarna hyser antipatier och sympatier för de politiska partierna. Vi noterar en tillväxt för affektiv polarisering under de senaste tjugo åren med ett högstavärde uppmätt i samband med 2018 års val. I historisk jämförelse är denna nivå för den affektiva polariseringen i klass med perioden 1979–1982, således mer eldfångt än på länge men inget nationellt rekord och mycket långt från världstoppen.

6. En polariserad tid?

EN REPRESENTATIV PARTIDEMOKRATI behöver ha avgörande och beständiga ideologiska skillnader mellan de alternativ som erbjuds väljarna i samband med val. En viss grad av politisk polarisering i meningen divergens mellan partier är helt enkelt nödvändig för att demokratin ska kunna fungera. Polarisering är bra för demokratin eftersom den bidrar till att engagera och mobilisera väljare till valurnorna, förenkla partivalen och stärka de politiska partierna. När väl fungerande partier presenterar distinkta ideologiska inriktningar kan det bli enklare att agera för såväl regering som opposition. Politik och samhällsutveckling får en tydligare inriktning. Det blir lättare att ta ställning.

Pluralism ingår i grunddefinitioner av demokrati (se till exempel Dahl 1971). Det är centralt att det förekommer mer än ett politiskt alternativ och att de är olika varandra på ett meningsfullt sätt (se Thomassen 2020). Men det kan bli för mycket av det goda. En alltför kraftig polarisering av demokratiska samhällen kan leda till kriser och till och med hota dess existens (McCoy, Rahman och Somer 2018). Polarisering kan leda in i en ond spiral där en mångfald av politiska åsikter reduceras till dikotomier kring vilka det skapas tydliga laguppställningar och starka gruppidentiteter, ett »vi« mot »dom«, som leder till ökad fientlighet, animositet och demonisering. Kortslutning av det demokratiska samtalet och politiska lösningar kan förlama möjligheterna att styra och leda och ge upphov till ett ifrågasättande av de grundläggande principer varpå den demokratiska rättsstaten vilar.

Hur mycket eller hur lite polarisering behövs för att en demokrati ska fungera väl? När blir polariseringen skadligt låg eller hög? Vilken typ av polarisering är vådligast? I det här avslutande kapitlet funderar vi över dessa frågor. Vi kommer också att diskutera hur samhällsaktörer kan agera för att undvika en situation där den politiska polariseringen blir så stark att den

hämmar den representativa demokratin. Men först ska vi kort sammanfatta vad vi lärt oss om politisk polarisering i Sverige.

Polarisering i Sverige

Vi har i den här boken haft ambitionen att samla vad som hittills är känt om politisk polarisering i Sverige. Genom att sammanställa och presentera vad tidigare forskning och nya empiriska analyser säger om hur polariseringsnivån bland väljare, partier, politiker och medier har utvecklats över tid har vi bidragit till forskningen och samhällsdebatten med en bred belysning av fenomenet polarisering. Ett drygt trettio-tal indikatorer för politisk polarisering har studerats, oftast tillbaka till åtminstone 1970-talet, men ibland ännu längre. På centrala punkter har vi också kunnat jämföra Sverige med andra länder.

Frågan om huruvida vi lever i en polariserad tid kan inte besvaras med ett enkelt ja eller nej. Det är inte möjligt att med hjälp av en snärtig rubrik sammanfatta resultaten från de många analyser av polarisering som vi genomfört. Beroende på vilka aktörer och tidsperioder som undersöks, och beroende på vilka aspekter av polarisering som undersöks, pekar resultaten i olika riktning. För de indikatorer där vi har ett lite längre tidsperspektiv kan vi relativt enkelt tillbakavisa föreställningar om att en hög grad av polarisering skulle vara något genuint nytt i svensk politik – i många tidigare skeden har polariseringsgraden i Sverige varit högre eller ungefär lika hög som i dag. För de mer närsynta analyserna av utvecklingen i närtid, efter millennieskiftet eller mellan de två senaste valen, kan vi dock lyfta fram flera exempel på ökad polarisering, främst när det gäller ideologisk polarisering knuten till den kulturella värderingsdimensionen och när det gäller så kallad affektiv polarisering.

Ett första huvudresultat är att när det gäller *ideologisk polarisering* är det dominerande intrycket stabilitet snarare än förändring. Även om våra indikatorer lämnar stort utrymme för variation över tid visar det sig inte vara särskilt stora utslag åt vare sig det ena eller det andra hållet. *Partiernas* inbördes avståndsförhållanden är på det hela taget oförändrade eller varierar från tid till annan beroende på den parlamentariska situationen. Bland *medborgarna* är åsiktpolariseringen oförändrad så långt tillbaka vi kan mäta den. *Medieaktörer* står inte längre ifrån varandra ideologiskt i dag än tidigare, snarare finns tecken på en ökad konvergens sett till ägande och innehåll. I absolut mening är det heller inte större ideologiska avstånd mellan partierna i dagens svenska partisystem än under tidigare decennier. Ju längre tidsperioder våra tidsserier täcker in, desto lättare blir det att visa perioder då polariseringen varit lika hög eller till och med högre än i dag. Vi kan peka på perioder då den klassiska vänster–högerkonflikten innebar

klart större ideologiska skillnader mellan exempelvis samhällsomstörtande extrempartier och demokratiska partier, mellan kommunistpartier och högerpartier eller mellan socialistiska och borgerliga partier. Även under senare decennier har graden av vänster–högerpolarisering legat på en hög och framför allt stabil nivå. Vårt huvudintryck är därför att graden av polarisering i Sverige har varierat relativt lite kring en hög nivå. Svensk politik är inte främmande för stark ideologisk polarisering. Tvärtom menar vi att det normala i modern svensk politisk historia är en relativt hög grad av politisk polarisering.

Ett andra huvudresultat är att grundackordet under perioden efter millennieskiftet kompletterats med tydligt hörbara övertoner. Så länge vi enbart diskuterar vad som så länge varit och alltjämt är ryggraden i det svenska partisystemet – vänster–högerkonflikten – är det svårt att belägga att vi skulle uppleva en särskilt polariserad tid. Men så fort vi tar hänsyn till att framväxten av en allt mer betydelsefull kulturell värderingsdimension långsamt ändrar den politiska spelplanen behöver vi kvalificera och nyansera vårt svar. Det är tydligt från våra analyser att den kulturella värderingsdimensionen har injicerat det svenska politiska systemet med mer av ideologisk polarisering och med något större och mer betydelsefulla sakpolitiska skillnader mellan partierna. Bland både partier och väljare ser vi en tydlig trend mot ökad omsortering efter sakpolitiska åsikter i frågor som rör mångkultur, identitet, globalisering och migration. Detta har skett mycket senare i Sverige än i många andra liknande europeiska flerpartisystem. I Sverige har ett tvådimensionellt politiskt landskap på relativt kort tid skapat ett större manöverutrymme för politiska aktörer. I våra tidsserier är det tydligt hur denna växande ideologiska polarisering sammanfaller med och kan förklara några högst påtagliga politiska förändringar: Sverigedemokraternas valframgångar, slutet för allianspartiernas samarbete och svårigheterna att bilda regeringar.

Ett tredje huvudresultat handlar om förändringen i politisk polarisering i absolut närtid – i huvudsak utvecklingen efter 2014. Ett stort antal av våra indikatorer för polarisering visar en tydlig uppgång mellan 2014 och 2018 års val. Det handlar inte alltid om att polariseringsnivåerna slår nya historiska rekord, utan om att graden av polarisering på relativt kort tid tydligt blivit större och tangerar eller, i somliga tidsserier, något överträffar nivåer från tidigare perioder med särskilt stark polarisering.

Ett fjärde huvudresultat är en ökad affektiv polarisering – saker som inte nödvändigtvis har med ideologiska avstånd att göra utan handlar om tonläge och känslor. Vi har studerat graden av affekt framför allt bland väljarna men även bland riksdagsledamöterna och i riksdagens partiledardebatter. Totalt sett har nivån på antipatier och sympatier varit på tillväxt under de senaste tjugo åren. Trots relativt blygsamma föränd-

ringar av den ideologiska polariseringen har det alltså blivit något mer eldfångt. Men inte heller denna indikator – affektiv polarisering – befinner sig på några anmärkningsvärda rekordnivåer. Väljarkåren har varit lika affektivt polariserad även vid andra tidpunkter i historien. Vi är rimligt övertygade om att om vi hade kunnat mäta affektiv polarisering på samma sätt för perioden före 1970 är det sannolikt att vi hade funnit liknande eller kanske till och med högre nivåer av affektiv polarisering.

Vi har genom en historisk belysning försökt nyansera idén om en allt starkare politisk polarisering i Sverige. På goda grunder kan föreställningen om en särdeles polariserad tid ifrågasättas. De politiska partierna är på det hela taget inte tydligt mer eller mindre polariserade nu än under en del andra perioder i svensk efterkrigshistoria från 1940-talet och framåt. Ser vi till ideologiska avstånd (*divergens*) mellan partierna är vår nutid därför knappast unik. När polarisering ses i termer av *sortering* finns dock tecken på att väljare och partier söker upp varandra utifrån nya framväxande konfliktdimensioner som tidigare inte varit särskilt viktiga. Framväxten av nya konflikter som det politiska systemets aktörer inte är lika vana vid leder i sin tur till växande antipatier för motståndare med en annan politisk inriktning (*affektiv polarisering*). Det politiska livet i Sverige har knappast saknat stark affekt tidigare. Nya konflikter innebär alltid en injektion av mer känslor och affekt i politiken. Efter millennieskiftet är det just detta som hänt: i takt med att migration, integration och flyktingmottagande fått mer framskjutna placeringar på den politiska dagordningen har den affektiva polariseringen ökat något. På så sätt tror vi att polarisering som (om-)sortering (*realignment*) hänger samman med ökad polarisering i termer av affektiv polarisering.

När det gäller den fjärde aspekten av polarisering som vi definierade inledningsvis, det vill säga *extremism*, ser vi snarast en rörelse bort från polarisering. Under tidigare decennier sågs både Vänsterpartiet och Moderaterna som extrema systemskiftespartier som övriga partier helst ville undvika att förknippas med. Detta upphörde på 1970-talet för Moderaterna och vid ingången av 1990-talet för Vänsterpartiet. Sverigedemokraternas intåg i riksdagen 2010 ledde till en situation där sju partier tog avstånd från vad de såg som ett extremt parti. Efter valen 2014 (decemberöverenskommelsen) och 2018 (januariavtalet 2019) bildades regeringsunderlag i olika konstellationer för att undvika att ge Sverigedemokraterna inflytande. Men som vi påpekat har de andra partierna, inte minst Moderaterna och Kristdemokraterna, numera visat att de kan tänka sig samtal och sakpolitiska överenskommelser med Sverigedemokraterna. SD betraktas fortfarande som alltför extremt (liksom Vänsterpartiet på sin kant) för att vara aktuellt för regeringssamarbete, men partiet är inte längre lika isolerat. I så måtto är polariseringen i dag mindre påtaglig än den var för ett decennium sedan.

Medierna har något av en huvudroll i berättelser om ökande politisk polarisering. Men de berättelserna vilar allt som oftast på en föreställning om att medborgares nyhetskonsumtion skulle bli allt mer ideologiskt färgad, något som vi inte kan belägga empiriskt i fallet Sverige. Bland medierna ser vi snarare konvergens än divergens när vi mäter olika dimensioner av etablerade nyhetsmedier. Först när vi vidgar vyerna och tar in olika typer av alternativa nyhetsmedier med alltså mycket liten publik tycks det finnas vissa förutsättningar för att skillnader i såväl innehåll som konsumtion ökar mellan etablerade och alternativa nyhetskällor. Det kommer helt enkelt in nya aktörer på en snarast parallell arena. Vi har presenterat vissa empiriska bevis för skillnader, men att det skulle handla om vidgade klyftor mellan den etablerade och den alternativa arenan är inget vi kan säga med säkerhet. Osäkerheten beror på flera saker. Det finns inga mätningar av användningen av alternativa nyhetsmedier så som etablerade nyhetsmedier mätts i många decennier. Det är inte heller självklart vilka typer av alternativa nyhetsmedier som ska ställas mot de etablerade – om de alls ska det. Snarare handlar det om att fler aktörer nu verkar i ett hybridliknande medielandskap, att dessa rör sig på ett kontinuum mellan »etablerad« och »alternativ« och att det krävs nya studier av människors sammantagna nyhetsdiät för att kunna säga något mer substantiellt om hur sambanden mellan nyhetskonsumtion och åsikter ser ut, och huruvida användningen av olika nyhetskällor bidrar till polariserade åsikter.

Trots den enorma tillväxten av litteratur om polarisering har vi under arbetet med boken kunnat identifiera några tydliga forskningsluckor. Det är ingen tillfällighet att vi inte kunnat ägna oss lika mycket som vi velat åt analyser av förändringar i innehållet i mediernas bevakning av politik eller av förändringar av tonläge och språkbruk. Vi vet att sådan forskning pågår, men för närvarande har vi inte särskilt många empiriska studier eller datamaterial att hänvisa till när det gäller huruvida medieredaktionerna och nyhetsjournalistiken polariserats eller huruvida språket i riksdagen, i mediebevakningen eller i sociala medier blivit mer eldfångt. Vi har också upptäckt att många etablerade mått för politisk polarisering visserligen ger en god beskrivning av de *relativa* avstånden mellan politiska aktörer vid varje given tidpunkt, men i analyser av förändringar över en längre tidsperiod blir det viktigt att också undersöka hur aktörernas inbördes positioner förändras i *absolut* mening. Det är ont om sådana mätningar. Forskningens utmaning är att utveckla analysmetoder som använder sig av fasta förankringspunkter i den ideologiska terrängen. På så sätt kan vi bli ännu bättre på att kontrastera den faktiska graden av polarisering mot den upplevda.

Svensk polarisering i länderjämförande perspektiv

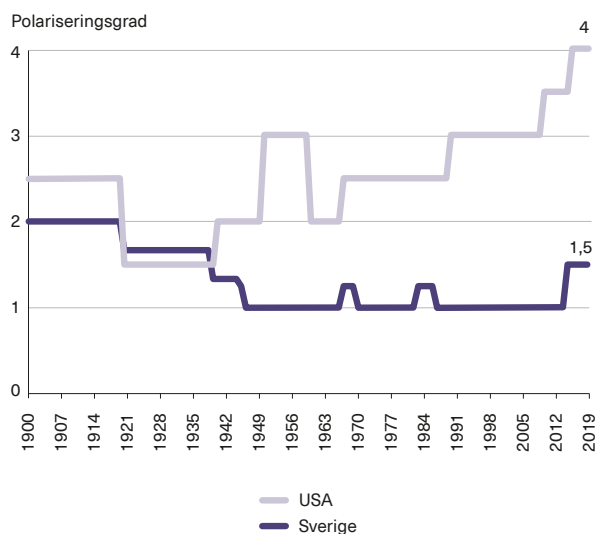
Vi har i huvudsak uppehållit oss vid jämförelser över tid av det svenska fallet. Även om vi gjort några nedslag och illustrerat skillnader i polariseringsgrad mellan länder har vi inte inom ramen för det här bokprojektet haft möjlighet att på varje punkt systematiskt jämföra Sverige med andra länder. De jämförelser som vi presenterat visar att polariseringen i termer av ideologiska skillnader längs en vänster–högerdimension alltid har varit relativt hög i Sverige. Vänster–högerpolariseringen är bland de högsta i Europa på såväl parti- som väljarnivå. En hög grad av polarisering är med andra ord ett normaltillstånd i Sverige.

Vad vi snarare kan observera är att polariseringen längs den fördelningspolitiska vänster–högerdimensionen har ökat i andra länder på senare tid och att Sverige därmed inte längre sticker ut. Längre var Sverige också avvikande när det gäller den relativt låga polariseringen vad gäller den kulturella värderingsdimensionen. Till exempel visade vi i kapitel 2 att partisystempolariseringen utifrån GAL–TAN-dimensionen var den lägsta i Västeuropa fram till 2010. Sedan dess har betydelsen av denna typ av frågor och åsiktsskillnaderna mellan partierna ökat. I dag sticker inte heller Sverige ut vad gäller denna åsiktsdimension utan liknar till stor del många andra europeiska länder. Sett ur ett europeiskt perspektiv är Sverige det nya genomsnittslandet när det gäller polarisering i fråga om både vänster–högerfrågor och kulturella värderingsfrågor.

Vi vill ta tillfället i akt och avsluta våra empiriska analyser med att sätta in Sverige inte bara i en västeuropeisk jämförelse utan i en översiktlig global jämförelse av övergripande samhällspolarisering. Vi tror att det skänker ytterligare perspektiv till bokens huvudresultat. Jämförelsen vidgar vyerna och tjänar som en ingång till en avslutande diskussion om politisk polarisering i Sverige.

Jämförelser över tid och med det land som vi menar till stor del färgar våra inhemska diskussioner om politisk polarisering – USA – ger ett första värdefullt perspektiv. I figur 6.1 redovisar vi expertbedömningar av hur stark graden av *samhällspolarisering* varit under olika perioder i USA och Sverige ända tillbaka till år 1900. Dessa världsunika data är hämtade från forskningsinstitutet Varieties of Democracy's (V-Dem) stora databas över demokratiindikatorer. Måttet handlar om graden av fientlighet mellan grupper av partianhängare i ett samhälle. Det ligger därför begreppsligt närmast den typ av polarisering som vi här benämnt affektiv polarisering: I vilken utsträckning är samhället polariserat i två eller fler antagonistiska läger, där anhängare av olika partier hyser starka antipatier gentemot varandra och där animositeten sprider sig utanför politikens sfär?

Figur 6.1 Expertbedömningar av graden av polarisering i USA och Sverige, 1900–2019 (genomsnitt).

Kommentar: Expertbedömningar av politisk polarisering samlas in genom att ställa frågan »Är samhället polariserat i antagonistiska politiska läger? Här tänker vi på i vilken utsträckning politiska skillnader påverkar sociala relationer utanför politiska diskussioner. Samhällen är starkt polariserade om anhängare till olika politiska läger är tveksamma till att interagera på ett vänligt sätt inom den egna familjen, inom organisationer, i fritidsaktiviteter eller på arbetsplatser«. En femgradig skala från 0–4 används: 0 »inte alls, anhängare av olika politiska läger interagerar huvudsakligen på ett vänligt sätt«; 1 »i huvudsak inte, det är mer troligt att anhängare av olika politiska läger interagerar vänligt än fientligt«; 2 »i viss utsträckning, det är lika troligt att anhängare av olika politiska läger agerar vänligt som att de interagerar fientligt«; 3 »ja, i tydlig omfattning, det är mer troligt att anhängare av olika politiska läger interagerar fientligt än vänligt«, och 4 »ja, i stor utsträckning, i allmänhet interagerar anhängare av olika politiska läger på ett fientligt sätt« (författarnas översättning).

Källa: Varieties of Democracy (V-Dem).

V-Dems resultat visar att det amerikanska samhället bedöms befinna sig på den högsta polariseringsnivån hittills med en maxpoäng på den fyrgradiga skalan. Polariseringsgraden i USA är så stark, enligt experterna, att anhängare av olika partier i allmänhet uppträder fientligt mot varandra. Att den genomsnittliga maxpoängen sammanfaller med skalans maxvärde betyder att alla experter som deltagit i bedömningarna gjort samma bedömningar av samhällspolarisering. Experterna gör bedömningen att samhällspolariseringen i USA är nära en tänkt högst nivå.

De historiska resultaten för Sverige visar en avsevärt lägre grad av polarisering än vad som varit fallet i USA (se figur

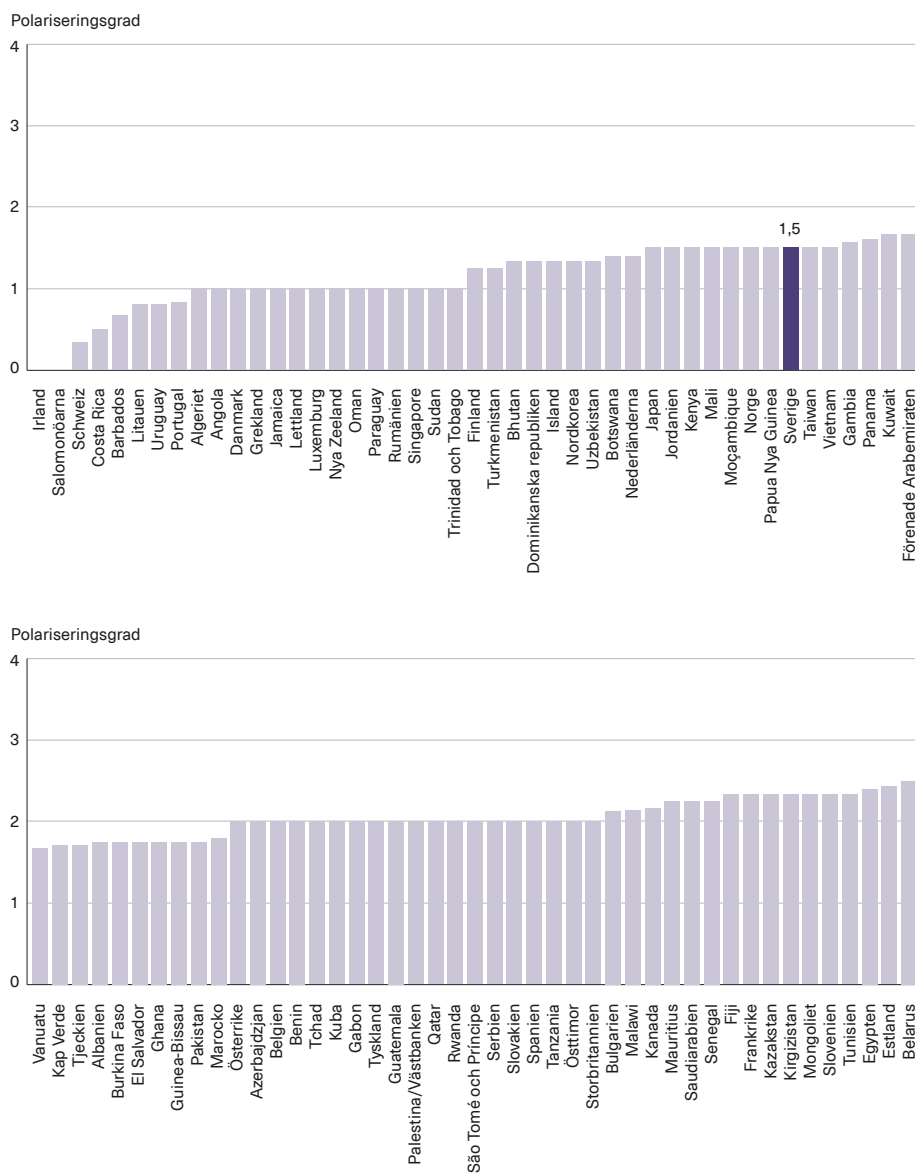
6.1). Polariseringsgraden i Sverige har av V-Dems experter bedömts vara som starkast under inledningen av 1900-talet med ett värde nära skalans mittpunkt under åren 1900–1921, följt av en något lägre polariseringsgrad under mellankrigstiden. Under efterkrigstiden har polariseringsnivån varit ännu lägre, kring värdet 1 (i huvudsak vänlig interaktion mellan anhängare av olika politiska läger), med små krusningar med högre polarisering kring 1970 och vid mitten av 1980-talet. I närtid, alldeles i slutet av den undersökta perioden, har värdet för den svenska samhällspolariseringen vuxit till 1,5.

Bortsett från under mellankrigstiden bedöms polariseringsgraden i det svenska samhället ha varit klart lägre, och i närtid avsevärt lägre, än polariseringsgraden i det amerikanska samhället.

Hur placerar sig då Sverige och USA i en länderjämförande analys av samhällspolarisering? I V-Dems stora databas kan den affektiva polariseringen jämföras för så många som 178 länder. I figur 6.2 har vi valt att illustrera de utomordentligt stora skillnaderna i hur graden av polarisering i olika länder bedöms. Resultaten illustrerar två förhållanden som är värda att lyfta fram. För det första bedöms det amerikanska samhället vara ett av världens mest polariserade, med en genomsnittlig expertpoäng på 4,0, tillsammans med länder som Brasilien, Kambodja, Hongkong, Libyen, Maldiverna, Nicaragua, Tadzjikistan, Turkiet och Zimbabwe. För det andra bedöms det svenska samhället ha en avsevärt lägre grad av polarisering (genomsnitt 1,5), i nivå med länder som Norge, Finland och Nederländerna. På världsrankningen i fråga om låg samhällspolarisering ligger Sverige i den första fjärdedelen, på en delad plats 32 av 177.

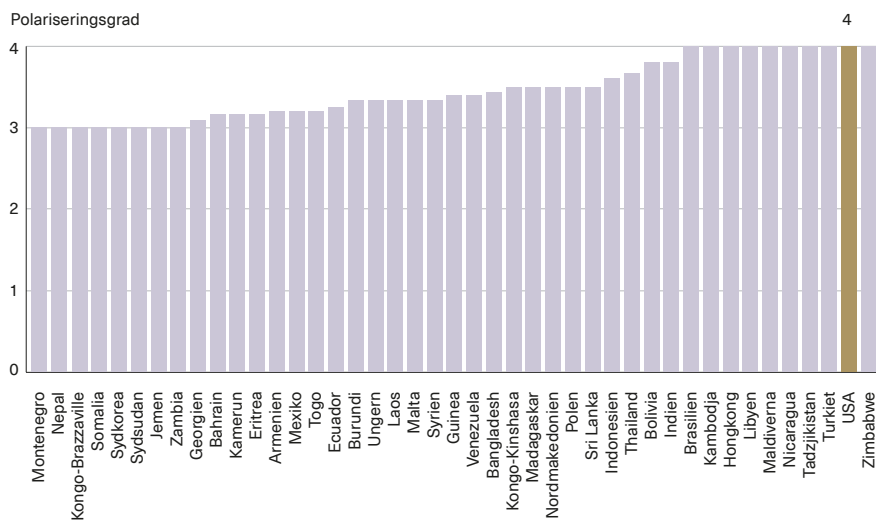
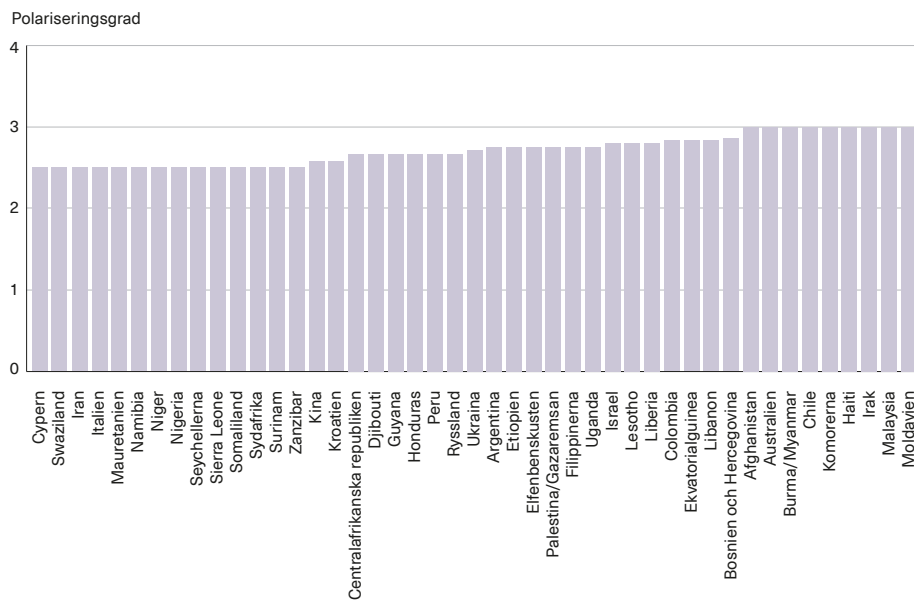
Huvudslutsatsen från analyserna av V-Dems data är att det svenska samhället har en mycket lång väg kvar till botten när det gäller samhällspolarisering i betydelsen animositet och fientlighet mellan grupper från olika politiska läger. De ideologiska motsättningarna i kulturella värderingsfrågor må vara föremål för viss skärpning, avstånden mellan partierna är möjligen växande, och de ömsesidiga antipatierna mellan partiers sympatisörer likaså. Men i jämförelse med de flesta andra länder får motsättningarna ännu så länge inte några tydliga konsekvenser i form av ökad fientlighet. Även om det i Sverige finns allvarliga rapporter om hot och hat mot politiker är fientlighet partianhängare emellan knappast någon utbredd företeelse. De exempel på bristande respekt, nålstick och förklenande omdömen som dagligen förekommer i sociala medier som Twitter når inte en särskilt stor publik men kan ändå vara värda att hålla ögonen på eftersom det emellanåt är tongivande opinionsbildare som står bakom dem. Inflytelserika opinionsbildare som använder sina plattformar för att demonisera meningsmotståndare kan inspirera sina följare att göra likadant.

Figur 6.2 Expertbedömningar av graden av polarisering i världen, 2019 (genomsnitt).

Kommentar: Expertbedömningar av politisk polarisering samlas in genom att ställa frågan »Är samhället polariserat i antagonistiska politiska läger? Här tänker vi på i vilken utsträckning politiska skillnader påverkar sociala relationer utanför politiska diskussioner. Samhällen är starkt polariserade om anhängare till olika politiska läger är tveksamma till att interagera på ett vänligt sätt inom den egna familjen, inom organisationer, i fritidsaktiviteter eller på arbetsplatser«. En femgradig skala används: 0 inte alls, anhängare av olika politiska läger interagerar huvudsakligen på ett vänligt sätt; 1 i huvudsak inte, det är mer troligt att anhängare av olika politiska läger interagerar vänligt än fientligt; 2 i viss

Figur 6.2 Forts.

utsträckning, det är lika troligt att anhängare av olika politiska läger agerar vänligt som att de interagerar fientligt; 3 Ja, i tydlig omfattning, det är mer troligt att anhängare av olika politiska läger interagerar fientligt än vänligt, och 4 Ja, i stor utsträckning, i allmänhet interagerar anhängare av olika politiska läger på ett fientligt sätt (författarnas översättning).

Källa: Varieties of Democracy (V-Dem).

Hur stark polarisering tål demokratin?

Den offentliga politiska debatten är inte något akademiskt seminarium. Hur partier och partirepresentanter väljer att gestalta politiska konflikter och sina motståndare är en viktig och naturlig del av den politiska maktkampen. Vi förväntar oss av våra förtroendevalda att de ska vara särskilt duktiga på att visa kontraster och skillnader mellan egen och andras politik, bland annat genom att leverera vass kritik mot politiska motståndare och deras ideologiska utgångspunkter. För förutsebarhetens skull förväntar vi oss dessutom en viss ståndaktighet och permanens i företrädares åsikter och preferenser. En hög grad av politisk polarisering utgör därför på många sätt livsluften för en engagerad och livaktig demokratisk debatt. Den fredliga och civiliserade maktkampen mellan mot varandra stående intressen är en viktig del av demokratin framgångssaga. Denna kamp ska kunna vara mycket hård, full av engagemang och starka känslor. Demokratin är tänkt att kunna fungera på ett bra sätt även i tider av stora intressemotsättningar där medborgare själva och genom sina representanter kämpar för att försvara för dem omistliga värden. Demokratin ska kunna tåla en mycket stark ideologisk polarisering (jämför Riksdagen 2019).

I en representativ demokrati kan man även argumentera för att polariseringsnivån bland elitaktörer bör spegla polariseringen i samhället på ett bra sätt. I tider av starka sociala motsättningar och samhälleliga konflikter bör politiska aktörer kanalisera och artikulera dem på ett representativt sätt. I mindre turbulenta tider där sådana djupa intressemotsättningar saknas kan polariseringsnivån vara lägre. Våra analyser av riksdagen visar att partierna bråkar ungefär lika mycket oavsett om det är en period med lite lägre polarisering eller om polariseringsgraden är något högre. Kanske ingår i partipolitikers arbete att lyfta fram och betona olikheter hos meningssmotståndare även i tider då meningsskiljaktigheterna i praktiken är relativt små. Det är en del av det politiska spelet. Samtidigt riskerar animerade och eldfångda politiska debatter med inslag av skarp kritik av motståndaren, men som helt saknar grund i materiella eller värderingsmässiga intressemotsättningar, bli kammarspel för gallerierna där skyttegravarna grävs onödigt djupa. Att vara goda förlorare och samarbeta och ingå kompromisser även med politiska motståndare är något som svenska politiker historiskt varit duktiga på – eller blivit tvingade att lära sig eftersom Sverige sällan styrs av majoritetsregeringar som kan köra över oppositionen. Detta är en viktig svensk politisk tradition som annars skulle riskera att gå förlorad. Under alla omständigheter bör det demokratiska systemet kunna hållbarhets och hantera även en mycket hög grad av polarisering, även i frågor där det tillfälligtvis kanske ännu saknas fungerande konfliktlösningsmodeller.

Under vilka omständigheter blir då polariseringen alltför stark? När blir den skadlig för demokratin? Även om det finns varnande historiska exempel på att samhällskonflikter och motsättningar blivit så starka att demokratier brutit samman, som Weimarrepubliken i Tyskland, är det förstås inte någon fråga som kan ges ett precist svar. Med händelserna i samband med det amerikanska presidentvalet 2020 i färskt minne förefaller den nuvarande nivån av samhällspolarisering i USA ligga mycket nära – och i vissa avseenden förbi – gränsen för vad en etablerad demokratisk rättsstat klarar av innan den börjar göra avsteg från de fundamentala idéer den vilar på. Utvecklingen tycks följa ett manuskript som är otäckt likt den långsamma, gradvisa dödskamp som beskrivs i böcker om hur demokratier dör (Levitsky och Ziblatt 2020).

En möjlig varningsindikator för skadliga nivåer av politisk polarisering kan vara när den politiska polariseringen leder till partipolitiska strider om den representativa demokratis infrastruktur, spelregler, fundament och utfall. Detta sker när politiska aktörer aktivt väljer att politisera – det vill säga göra till föremål för politisk strid – demokratiska arenors existens och sätt att fungera, såsom riksdagen, rättsstatens institutioner som domstolar och polis, statens kärnfunktioner som försvar eller grundlagsskyddade rättigheter som tryck- och yttrandefrihet. Kritik mot rådande ordning och konstruktiva, väl underbyggda förslag på reformer är förstås ett naturligt inslag i ett demokratiskt samtal. Vad vi här talar om är ageranden som innebär ett underminerande av och brist på omsorg om de samhällsinstitutioner som vi i allmänhet betraktar som hörnstenar i ett demokratiskt system.

En andra varningsindikator för en skadlig nivå av politisk polarisering är ökad fientlighet mellan politiska aktörer. Även om vi i Sverige fortfarande befinner oss mycket långt från en sådan situation kan partipolitisering i distinkta politiska läger, växande grupplojaliteter och starka identiteter sätta igång negativa spiraler där det kan vara svårt att motarbeta en stark affektiv polarisering. Den affektiva polariseringens drivkrafter och konsekvenser är ännu inte helt kartlagda. Forskningen om vad som skapar stark affektiv polarisering visar att det är när politiska och icke-politiska identiteter börjar överlappa varandra som graden av affektiv polarisering kan börja växa i ett politiskt system (Harteveld 2020). Det är när partipolitiska uppdelningar börjar sammanfalla med uppdelningar efter till exempel kön, ålder, inkomst, utbildning, religion, region, etnisk tillhörighet och sexuell läggning – det vill säga när det sker en social sortering – som det skapas utrymme för en starkare gruppidentitet som i sin tur skapar ökad animositet mellan grupper som är anhängare av specifika partier eller block. Ökade antipatier förstärker de sociala och politiska skiljelinjer som redan finns i ett slags ond cirkel som i värsta fall kan leda till att den demokratiska debatten upphör och partianhängare

tar till hot och våld; den civiliserade kampen mellan mot varandra stående intressen är då inte längre civiliserad.

Risken för att något sådant skulle kunna hända i Sverige bedömer vi som liten. Det finns flera skäl till den bedömningen. Vi har ett proportionellt valsystem och ett starkt fragmenterat partisystem med många partier som hämtar stöd från socialt heterogena men åsiktsmässigt homogena grupper. Ideologi och värderingar tycks vara viktigare än olika slags gruppidentiteter. Vi har noggrant kunnat följa utvecklingen mot eroderande samband mellan social grupptillhörighet och partival i närmare sju decennier. De sociala skiljelinjer som gör sig politiskt gällande i Sverige är till stor del tvärgående (eng. *cross-cutting*), vilket bidrar till att dämpa sociala spänningar (Lipset 1960). Svaga samband mellan social grupptillhörighet och partival, liksom låga nivåer av partianhängarskap, innebär att det just nu är små förutsättningar, menar vi, för en ond cirkel mot ökad affektiv polarisering. Riksdagen kännetecknas alltså av en samarbetskultur och en genuin vilja till breda långsiktiga lösningar på centrala politikområden som energi, försvar, skatter, migration, infrastruktur och, inte minst, grundläggande spelregler för den demokratiska rättsstaten. Valresultat prövas enligt gällande regelverk men befinner sig inte under ifrågasättande. Och trots dramatiska förändringar skapar mediasystemets utformning och journalistikens karaktär fortfarande goda förutsättningar för en omfattande, allsidig och icke-ideologisk nyhetskonsumtion bland medborgarna.

Den potentiella vådan av tudelningar, politiska dikotomier och »vi mot dom« är intressant att lyfta fram, särskilt med tanke på att så stora delar av den svenska politiska historien består av just dikotomier. I den klasskonflikt som satte sin prägel på större delen av 1900-talet stod arbetarklass mot medelklass, löntagare mot kapitalägare och vänster mot höger. Det svenska partisystemet har ofta beskrivits som ett slags tvåpartisystem i flerpartisystemet, med en mer eller mindre cementserad blockpolitik där socialistiska partier stod mot borgerliga, rött mot blått. I samhällsdebatten stöter vi ofta på binära politiska uppdelningar. Vänster och höger är självklara och invanda huvudriktningar, givetvis, och vi ser dagligen exempel på ett slags demonisering av motståndarsidan (för Twitterkonsumenter är termer som »vänsterbliven« och »hö-hö-höger« förmodligen bekanta). Efter millennieskiftet har vi haft flera val där de rödgröna ställts mot Alliansen. På senare tid har nya etiketter introducerats i förnyade försök att omskapa det politiska landskapet, exempelvis tudelningen »vänsterliberal« och »högerkonservativ«, eller samlingsbeteckningar som »det konservativa blocket«. Men vi tror inte att ett nytt tvåblocks-system är i sikte. Så som den svenska parlamentarismen för närvarande utvecklas ser vi snarare att partier och konstellationer av partier kommer att behöva utveckla nya typer av

mer okonventionella samarbeten med varandra. Partiernas arbete i riksdagen, och särskilt deras förmåga att ackumulera trovärdighets- och samarbetskaptal, blir viktiga för deras möjligheter till inflytande över den förda regeringspolitiken alldeles oavsett vilka partier som för närvarande innehar regeringsmakten. Situationen gör det svårare att marknadsföra färdiga laguppställningar och konstellationer före valen, vilket i sin tur försvårar skapandet av politiska identiteter.

Vi tror att inga skrivna regler i världen kan förhindra systemskadlig polarisering. Till syvende och sist kommer det an på hur stark viljan är bland medborgare och beslutsfattare att försöka lösa gemensamma samhällsproblem på ett konstruktivt sätt, och i enlighet med demokratins och rättsstatens principer, och det även i frågor där det råder starka konflikter. Politiska institutioner kan säkert bidra till att disciplinera aktörerna, men i slutändan är det ändå människors agerande varje dag som sätter sin prägel på det politiska livet. Utan att bli alltför moraliserande vill vi avsluta med några funderingar om vad olika grupper av aktörer kan göra för att bidra till att förhindra att den politiska polariseringen blir ett gift.

VAD VÅRA FÖRTROENDEVALDA KAN GÖRA

En stark social sortering efter partilinjor som i sin tur eldar på den affektiva polariseringen tycks vara högprioriterat att undvika. Många amerikanska forskare drar slutsatsen att den växande sorteringen av väljarkåren i huvudsak är elitdriven (se till exempel Saeki 2019). Vi menar att det därför spelar stor roll hur opinionsbildare och politiska företrädare väljer att beskriva konflikter och sina motståndare. Även om det är kortsiktigt frestande behöver opinionsbildare ta ansvar för att undvika svartvita berättelser och budskap om enkla, snabba lösningar på komplexa samhällsproblem. Om eliter använder ett oförsonligt tonläge och demoniserar sina motståndare kan man räkna med att deras anhängare kommer att bete sig på samma sätt. Varje anpassning till det ibland mer oförsonliga språk som förekommer i sociala medier får fler medborgare att följa efter.

Nästan överallt tycks den växande polariseringen vara knuten till a) allt starkare betydelse för kulturella värderingskonflikter och b) framväxten av populistiska partier och auktoritära idéer. Det skapar en grogrund för en ny form av populistiska elitbudskap som rymmer berättelser om en korrupt elit som står i vägen för den sanna folkviljan, svartvita verklighetsbeskrivningar och starka förenklingar av komplexa samhälleliga problem som i de flesta fall har med nya konfliktlinjer att göra. Populism oavsett ideologisk utgångspunkt är ett fenomen som ibland förväxlas med grundläggande mekanismer i den representativa demokratin – att folkets intressen, värderingar och åsikter ska speglas.

Ansvarstagande förtroendevalda bör försöka undvika att bidra till att förenkla komplexa samhällsproblem och associera problem till vissa samhälleliga grupper. Den fredliga intressekampen bör vara tuff men samtidigt långsiktig och lösningsorienterad. För att detta ska vara möjligt måste vi ha partier som mår bra och har möjligheter att klara av sina grundläggande uppgifter. Den polariserade demokratin behöver organisatoriskt väl fungerande partier med väl genomarbetade och långsiktiga politiska program, partier som håller ihop och som inte blir så splittrade internt att en demonisering av motståndaren till slut är det enda som kan hålla samman partiet samt behålla och rekrytera nya väljare.

Hur politiska ledare väljer att kommunicera med varandra är också betydelsefullt för att hålla det politiska samtalet levande utan att för den skull bidra till icke konstruktiv polarisering. Experimentstudier visar att upplevd polariseringsgrad och animositet mot motståndarnas anhängare kan dämpas av att opinionsbildare och ledande politiska företrädare behandlar varandra med respekt och mellanmänsklig värme (se exempelvis Huddy och Yair 2021). I detta avseende kan initiativet med de turnerande debatterna (2016–2020) mellan Centerpartiets ledare Annie Lööf och Vänsterpartiets ledare Jonas Sjöstedt ses som ett gott exempel på tuffa men respektfulla meningsutbyten mellan politiska motståndare som ideologiskt står mycket långt ifrån varandra i avgörande frågor.

VAD MEDIERNA KAN GÖRA

Västerländsk journalistik har en tradition av att rapportera det som är nytt, ovanligt och konfliktfyllt. Mot bakgrund av en allt tuffare konkurrens i uppmärksamhetsekonomin tidevarv är frestelsen stor för ängsliga politiska partier och organisationer att göra drastiska utspel om snabba, enkla och uppseendeväckande lösningar på svåra samhällsproblem. För att kunna nå igenom mediebruset och alls få uppmärksamhet kan det vara nödvändigt för små partier och partier i tillfällig medieskugga att göra sig intressanta och omtalade. Berättelser om ökande samhälleliga eller politiska konflikter är en tacksam del av den journalistiska dramaturgin i kampen om överlevnad i medielandskapet. Dramatiska utspel är inte på något sätt en ny företeelse, men kanske får de allt större genomslag i en tid när kampen om såväl väljare som nyhetsanvändare har hårdnat. Som motvikt mot utspelsdriven reaktiv politisk journalistik behöver medierna disciplinera sig själva genom att också söka spegla och granska förlopp och processer på innovativa sätt. Ledorden är bred belysning, perspektivtagande och intellektuell nyfikenhet på hur det kan komma sig att människor har så olika uppfattningar om nästan precis allting.

Den samlade bilden av relationen mellan medier och politik kompliceras naturligtvis av att det i det digitala medielandskapet finns arenor där etablerade medier och etablerad politik

kan kringgå. Att medierna tar sitt ansvar och gör en rimlig, välavvägd, rättvisande rapportering blir mindre betydelsefullt om politiska aktörer samtidigt vänder sig mot etablerade medier och söker andra vägar att sprida sitt budskap och sina diskussioner. Frågan som behöver studeras närmare är om det är själva innehållet i etablerade respektive alternativa medier som går isär eller om det är en bild som vissa aktörer tjänar på att måla upp. Kanske är affektiv polarisering en affärsidé? Att *vilja* visa på skillnader för att generera känslor? Vi kan konstatera att det förekommer i USA.

Det kan också vara så att nyhetsanvändarna själva *önskar* en mer dynamisk och framför allt snabb rapportering i det digitala medielandskapet. I den senaste Reuters Digital News Report (2020) framkommer att svarspersoner i nästan alla undersökta länder (cirka 40) föredrar att medier rapporterar ett uttalande från en politiker även om det är felaktigt eller falskt hellre än att de låter bli. De flesta tillfrågade är alltså obekväma med tanken på att nyhetsmedierna skulle undanhålla information även om det vore *for the greater good*. Här hamnar man i ett gammalt och välkänt dilemma om huruvida medierna ska rapportera det människor behöver eller det människor vill ha. Dilemmat är särskilt delikat för dagstidningar som ju är aktörer på en kommersiell marknad samtidigt som de också ansluter sig till de journalistiska spelreglerna.

Mediernas agerande i ett affektivt politiskt landskap kan naturligtvis få konsekvenser för medborgarnas politiska åsikter och för hur de ser på politiska aktörer och det politiska systemet. Om detta är medierna redan medvetna, men det behövs kanske påstötningar och eventuellt fortbildning när det gäller hur man kan bevaka och granska politisk och samhällelig förändring som har med den kulturella värderingsdimensionen att göra. Journalistikens företrädare har redan kompetens och vana att göra välbalanserad rapportering utifrån vänster–högerdimensionen, medan den kulturella värderingsdimensionen är ny och svårare att rapportera balanserat om. Att lyfta fram den dimensionen och dess känslomässiga och andra dilemman i redaktionella beslut och arbetsprocesser, i den allmänna debatten och på journalistutbildningarna är en start för att synliggöra frågan.

För att nå ut med en balanserad rapportering kan det vara nödvändigt för producenter av journalistik att på ett tydligt sätt metakommunicera genom exempelvis grafisk formgivning, olika typer av ingresser, logotyper och liknande för att göra konsumenten uppmärksam på att det är fråga om professionell, balanserad och högkvalitativ journalistik. Det garanterar naturligtvis inte att läsaren väljer just den journalistiska produkten, men ett sådant förfarande ger konsumenten en möjlighet att värdera källan och bedöma dess trovärdighet. Journalistiken behöver hitta sätt att visa hur konsumenterna kan känna igen bra journalistik när de ser den, vilket sannolikt

kräver att journalister är mer transparenta om sin »metod« och inviger läsare och tittare i hur professionella journalistiska produkter skapas. Här ser vi likheter med den vetenskapliga forskningens ideal med ett utpräglat kollektivt sanningssökande och nyfikenhetsbaserade systematiska arbetssätt.

Slutligen är ett säkert sätt för medieaktörer att bidra till en utveckling mot ökad affektiv polarisering att förse även sin reguljära nyhetsjournalistik med ideologiska etiketter i ett försök att skapa en trogen publik med homogen ideologisk identifikation. Idéer om att använda ideologisk etikettering som affärsstrategi på en mediemarknad är ett inte så litet avsteg från mediernas tänkta roll i demokratin, nämligen som en tredje statsmakt. I en demokrati är det tänkt att den politiska makten – oavsett om den är vänster eller höger – ska *frukta* oberoende medieredaktioner och journalister, inte använda dem som verktyg för politisk opinionsbildning. Precis som för offentliga tjänstemän behöver medborgare kunna lita på att rutiner för meritokratisk rekrytering tillser att de bästa journalisterna anställs för att fullgöra sina demokratiska plikter, och att journalistikens ideal inte stannar vid högtidstalen.

VAD MEDBORGARNA KAN GÖRA

Slutligen: vad kan då medborgarna göra för att bidra till att samhället undviker skadligt höga nivåer av polarisering? Svaret är knappast revolutionerande: Vi tror att nyckeln är att medborgarna håller sig väl informerade om samhällsfrågor. Allmänbildade medborgare har lättare att genomsöka förklarade beskrivningar av verkligheten och har lättare att ta till sig mer sofistikerade resonemang om samhällsproblemets natur och vad olika partier vill göra för att hitta lösningar på dem. Allmänbildade medborgare kan bedöma källors trovärdighet och skilja professionell journalistik från politisk propaganda. Självständiga medborgare som utvecklat egna sätt att abstrahera, balansera och värdera information har lättare att se olika sidor och ta till sig andras perspektiv.

Alla dessa råd ligger förstås helt i linje med vad de flesta normativa demokratiteorier kräver av medborgare i en demokrati (jämför Oscarsson 2006): demokratiska medborgare behöver vara *kapabla* (i betydelsen kunniga) i samhällsfrågor (eng. *civic literacy*) och *självständiga* i sin hantering och värdering av politiskt relevant information. Om enskilda medborgare själva förmår forma åsikter, ta ställning och dra slutsatser minskar behovet av att ta rygg på andra eller olika kollektiv.

De grundläggande underlättande strukturerna för att uppnå kapabla medborgare som är duktiga på att tänka själva är till stor del redan på plats. Svenska folket har ett starkt intresse för politik. Internationella jämförelser av graden av politisk sofistikeradhet (jämför Oscarsson och Rapeli 2018) visar att svenska medborgare tillhör de mest välinformerade i världen när det gäller politik och samhällsfrågor. En stark folkbildningstradi-

tion, en hög andel högutbildade, ett stort fokus på demokratisk fostran i skolan, stor och allsidig nyhetskonsumtion och väl utbyggda public service-medier är några av förklaringarna.

I ett medialiserat samhälle där nyhets- och kommunikationsmedier lever sida vid sida och tar stort utrymme i politiken och i medborgarnas vardagsliv krävs ökad grundkunskap om mediernas roll och betydelse (eng. *media literacy*). Medie- och informationskunnighet är kompetensen att förstå mediernas betydelse och mediernas språk i vid mening, och innefattar alla medietyper (text, ljud och bild) som distribueras genom olika kanaler (Buckingham 2003). Medie- och informationskunnighet innebär också en medvetenhet om sociala, politiska, kulturella och ekonomiska faktorer som styr såväl mediebranschen som mediernas innehåll. UNESCO och EU-parlamentet konstaterar att medie- och informationskunnighet är en nyckelkompetens i informations- och kommunikationssamhället och en nödvändig komponent i en demokrati (Carlsson 2010; 2015). I arbetet med att göra medborgare medie- och informationskunniga har skolan och den demokratiska fostran en central betydelse. Givet medielandskapets snabba omvälvning krävs dock en generell kompetensutveckling hos alla medborgare.

Slutord

Graden av politisk polarisering har varit stark i Sverige under hela den svenska demokratins historia. För de flesta av våra indikatorer har polariseringsgraden varierat ganska lite kring en hög nivå. Polariseringen har främst tagit sig uttryck i tydliga och stora ideologiska avstånd mellan partier och väljargrupper i klassiska vänster–högerrelaterade frågor och under senare tid även i kulturella värderingsfrågor. I närtid ser vi ökad polarisering både längs vänster–högerdimensionen och den kulturella värderingsdimensionen, och vi ser även en svag tillväxt för affektiv polarisering. Vi befinner oss just nu i en period där graden av polarisering ökar svagt, men i historiens ljus ligger dagens polarisering inte på någon anmärkningsvärt hög nivå. Vi lever faktiskt inte i någon särdeles polariserad tid.

En viktig lärdom från våra analyser är att många av de omständigheter som brukar leda till kraftigt ökad, systemskadlig samhällspolarisering i allt väsentligt saknas i Sverige. Vi har en konsensusinriktad politisk kultur. Vårt flerpartisystem kan kanalisera många olika åsiktsriktningar. Det är ett fragmenterat partisystem med många partier som tvingar fram parlamentariska samarbeten med andra partier och där även förlorande partier kan få visst inflytande över politiken. Sociala skiljelinjer har försvagats över tid och väljarnas grad av partianhängarskap minskar. Väljarnas politiska intresse och kunskaper befinner sig på en hög nivå. Konsumtionen av nyhetsmedier är stor och

allsidig. Etablerade nyhetsvanor försvårar skapandet av nya marknader för medier med ideologiska etiketter.

Att det saknas förutsättningar för en skadlig samhällspolarisering på den nivå vi ser i USA betyder inte att risken är obefintlig för att det även i Sverige kan skapas onda spiraler mot ökad social sortering, starkare politiska identiteter och ökad fientlighet mellan anhängare av olika politiska läger. Vi behöver värna de saker som möjliggjort för den svenska representativa partidemokratin att hantera även höga nivåer av politisk polarisering. Hur elitaktörer väljer att agera och använda det politiska språket menar vi är helt avgörande. Att torgföra onyanserade narrativ, demonisera meningsmotståndare och deras anhängare och visa bristande respekt för demokratiska processer kan vara frestande för opportuna elitaktörer och opinionsbildare i en stenhård uppmärksamhetsekonomi. I en sådan verklighet måste det finnas gott om incitament för långsiktigt ansvarstagande som motverkar kortsiktigt effektsökeri.

REFERENSER

- ABRAHAMSSON, OLLE (2009). »EU-medlemskapets inverkan på relationen riksdag-regering«. *Europarättslig tidskrift* nr 3, 434–444.
- ABRAMOWITZ, ALAN OCH JENNIFER MCCOY (2019). »United States: Racial resentment, negative partisanship, and polarization in Trump's America«. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 681(1): 137–156.
- ABRAMOWITZ, ALAN I. OCH STEVEN WEBSTER (2016). »The rise of negative partisanship and the nationalization of U.S. elections in the 21st century«. *Electoral Studies* 41: 12–22.
- AHLBOM, JAKOB (2019). »Framtida samhällen: Väljarnas ideologiska positioner 1982–2018«. Valforskningsprogrammets rapportserie 2019:5. Göteborgs universitet: Valforskningsprogrammet.
- ANDERSSON SCHWARZ, JONAS (2020). »Plattformarnas ansvar för ett icke-destruktivt konversationsklimat«. Kapitel i Gardeström, Elin och Lars Truedson (red.) *Sanning, förbannad lögn och journalistik*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- ANDERSSON, ULRIKA (2019). »Högt förtroende för nyhetsmedier – men under ytan råder stormvarning«. Kapitel i Andersson, Ulrika, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg och Annika Bergström (red.) *Storm och stiltje*. SOM-rapport nr 74. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- ANDERSSON, ULRIKA (2020). »Hur står sig svenska mediers förtroendekapital?«. Kapitel i Andersson, Ulrika, Anders Carlander och Patrik Öhberg (red.) *Regntunga skyar*. SOM-rapport nr 76. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- ANDERSSON, ULRIKA OCH HENRIK OSCARSSON (2020a). »(Parti-)politiserat institutionsförtroende«. Kapitel i Andersson, Ulrika, Anders Carlander och Patrik Öhberg (red.) *Regntunga skyar*. SOM-rapport nr 76. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- ANDERSSON, ULRIKA OCH HENRIK OSCARSSON (2020b). »Institutionsförtroendet inte lika politiserat under pandemin«. SOM-undersökningen om coronaviruset 2020 – Rapport 4. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- ANDERSSON, ULRIKA, AMANDA WALDENSTRÖM OCH JENNY WIİK (2018). *Profession möter management. Den journalistiska värdegrundens förhandling på svenska morgontidningar*. Göteborg: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
- ASP, KENT (red.) (2012). *Svenska journalister 1989–2011*. Göteborg: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
- BACKLUND, ANDERS (2013). »Placing radical right parties in political space: Four methods applied to the case of the Sweden Democrats«. PESO Research Report nr 1. Södertörns högskola.
- BACKLUND, ANDERS (2020). *Isolating the Radical Right: Coalition Formation and Policy Adaptation in Sweden*. Doktorsavhandling. Södertörn: Södertörns högskola.
- BAIL, CHRISTOPHER A., LISA P. ARGYLE, TAYLOR W. BROWN, JOHN P. BUMPUS, HAOHAN CHEN, M. B. FALLIN HUNZAKER, JAEMIN LEE, MARCUS MANN, FRIEDOLIN MERHOUT OCH ALEXANDER VOLFOVSKY (2018). »Exposure to opposing views on social media can increase political polarization«. *PNAS Proceedings of the National Academy of Science of the United States of America* 115(37): 9216–9221.
- BAKKER, RYAN, CATHERINE DE VRIES, ERICA EDWARDS, LIESBET HOOGHE, SETH JOLLY, GARY MARKS, JONATHAN POLK, JAN ROVNY, MARCO STEENBERGEN OCH MILADA ANNA VACHUDOVA (2015). »Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill Expert Survey trend file 1999–2010«. *Party Politics* 21(1): 143–152.
- BAKKER, RYAN, LIESBET HOOGHE, SETH JOLLY, GARY MARKS, JONATHAN POLK, JAN ROVNY, MARCO STEENBERGEN OCH MILADA ANNA VACHUDOVA (2020). *2019 Chapel Hill Expert Survey*. Version 2019.1. Chapel Hill, NC: University of North Carolina, Chapel Hill.
- BALE, TIM OCH TORBJÖRN BERGMAN (2006). »Captives no longer, but servants still? Contract parliamentarism and the new minority governance in Sweden and New Zealand«. *Government and Opposition* 41(3): 422–449.
- BANKERT, ALEXA (2020). »Negative and positive partisanship in the 2016 U.S. presidential elections. *Political Behavior*. <https://doi.org/10.1007/s11109-020-09599-1>.
- BARTELS, LARRY M. (2013). »Party systems and political change in Europe«. Paper presenterat vid American Political Science Association Annual Meeting.
- BAUM, MATTHEW A. OCH TIM GROELING (2008). »New media and the polarization of American political discourse«. *Political Communication* 25(4): 345–365.

- BECHMANN, ANJA OCH KRISTOFFER L. NIELBO (2018). »Are we exposed to the same ‘news’ in the news feed?«. *Digital Journalism* 6(8): 990–1002.
- BERELSON, BERNARD (1952). »Democratic theory and public opinion«. *Public Opinion Quarterly* 16(3): 313–330.
- BERGMAN, TORBJÖRN (1995). *Constitutional rules and party goals in coalition formation: an analysis of winning minority governments in Sweden*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå universitet.
- BERGMAN, TORBJÖRN OCH STEFAN JACOBSSON (2017). »Votera eller reservera? Om metodens betydelse för analysen av konflikterna i svensk politik!« Om makt och politik. Blogginlägg 8 februari.
- BERGSTRÖM, ANNIKA, JESPER STRÖMBÄCK OCH SOFIA ARKHEDE (2019). »Towards rising inequalities in newspaper and television news consumption? A longitudinal analysis, 2000–2016«. *European Journal of Communication* 34(2): 175–189.
- BLEKESAUNE, ARILD, EIRI ELVESTAD OCH TORIL AALBERG (2012). »Tuning out the world of news and current affairs. An empirical study of Europe’s disconnected citizens«. *European Sociological Review* 28(1): 110–126.
- BLONDEL, JEAN (1968). »Party systems and patterns of government in Western democracies«. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 1(2): 180–203.
- BOLIN, NIKLAS (2015). »Är Sverigedemokraterna höger?« Om makt och politik. Blogginlägg 27 april.
- BOLIN, NIKLAS OCH THOMAS LARUE (2016). »Reparlamentariseringen av Sverige? Bruket av och betydelsen av riksdagens tillkännagivanden till regeringen«. *Statsvetenskaplig tidskrift* 118(3): 307–337.
- BOXELL, LEVI, MATTHEW GENTZKOW OCH JESSE M. SHAPIRO (2017). »Greater Internet use is not associated with faster growth in political polarization among US demographic groups«. *PNAS Proceedings of the National Academy of Science of the United States of America* 114(40): 10612–10617.
- BROGI, ELDA, ROBERTA CARLINI, IVA NENADIC, PIER LUIGI PARCU OCH MARIO VIOLA DE AZEVEDO CUNHA (2020). *Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania and Turkey in the years 2018–2019*. Report. Centre for Media Pluralism and Media Freedom, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. Florens: European University Institute.
- BUCKINGHAM, DAVID (2003). *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Cambridge: Polity Press.

- BUDGE, IAN (red.) (2001). *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945–1998*. Oxford: Oxford University Press.
- BÄCK, HANNA, MARKUS BAUMANN OCH MARC DEBUS (2019). »Coordination of legislative speech in times of crisis: Youth unemployment and debates on redistributive policies in the Swedish Riksdag, 1994–2014«. *International Journal of Social Welfare* 28(4): 404–417.
- BÄCK, HANNA OCH ROYCE CARROLL (2018). »Polarization and gridlock in parliamentary regimes«. *The Legislative Scholar* 3(1): 2–5.
- BÄCK HANNA, MARC DEBUS OCH JOCHEN MÜLLER (2014). »Who takes the parliamentary floor? The role of gender in speech-making in the Swedish Riksdag«. *Political Research Quarterly* 67(3): 504–518.
- BÄCK, HANNA OCH JOHAN HELLSTRÖM (2018). »Kris i regeringsfrågan?«. Kapitel 10 i Barrling, Katarina och Sören Holmberg (red.) *Demokratis framtid*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- CAMPBELL, ANGUS, PHILIP E. CONVERSE, WARREN E. MILLER OCH DONALD E. STOKES (1960). *The American Voter*. New York: Wiley.
- CARLSON, MATT, SUE ROBINSON OCH SETH C. LEWIS (2020). »Digital press criticism: The symbolic dimensions of Donald Trump’s assault on U.S. journalists as the ‘Enemy of the People’«. *Digital Journalism*. <https://doi.org/10.1080/21670811.2020.1836981>.
- CARLSSON, ULLA (red.) (2010). *Barn och unga i den digitala mediekulturen*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- CARLSSON, ULLA (2015). »Media and information literacy: A crucial element in democratic development«. Kapitel i *Media in Support of Sustainable Development and a Culture of Peace*. Jakarta: UNESCO.
- CHRISTENSEN, TOM, PER LÆGRAID OCH PAUL G. RONESS (2002). »Increasing parliamentary control of the executive? New instruments and emerging effects«. *Journal of Legislative Studies* 8(1): 37–62.
- CROMBEZ, CHRISTOPHE (1996). »Minority governments, minimal winning coalitions and surplus majorities in parliamentary systems«. *European Journal of Political Research* 29(1): 1–29.
- DAHL, ROBERT (1971). *Polyarchy*. New Haven: Yale University Press.
- DAHLGREN, PETER M. (2021). *Media Echo chambers. Selective Exposure and Confirmation Bias in Media Use, and its Consequences for Political Polarization*. Akademisk avhandling. Göteborg: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), Göteborgs universitet.

- DALTON, RUSSELL (2008). »The quantity and the quality of party systems. Party system polarisation, its measurement, and its consequences«. *Comparative Political Studies* 41(7): 899–920.
- DEMKER, MARIE OCH HENRIK OSCARSSON (2019). »Nya, gamla och nygamla skiljelinjer. Partisystem och samhällskontrakt då och nu«. Kapitel i Holgersson, Ulrika och Lena Wängnerud (red.) *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*. Stockholm: Makadam förlag.
- DE WINTER, LIEVEN OCH PATRICK DUMONT (2008). »Uncertainty and complexity in cabinet formation«. Kapitel 4 i Strøm, Kaare, Wolfgang C. Müller och Torbjörn Bergman (red.) *Cabinets and Coalition Bargaining*. Oxford: Oxford University Press.
- DIERMEIER, DANIEL OCH PETER VAN ROOZENDAAL (1998). »The duration of cabinet formation processes in western multi-party democracies«, *British Journal of Political Science* 28(4): 609–626.
- DIMAGGIO, PAUL, JOHN EVANS OCH BETHANY BRYSON (1996). »Have Americans' social attitudes become more polarized?«. *American Journal of Sociology* 102(3): 690–755.
- DIMOCK, MICHAEL, CARROLL DOHERTY, JOCELYN KILEY OCH RUSS OATES (2014). *Political Polarization in the American Public. How Increasing Ideological Uniformity and Partisan Antipathy Affect Politics, Compromise and Everyday Life*. Washington, DC: Pew Research.
- DODD, LAWRENCE (1976). *Coalitions in parliamentary government*. Princeton: Princeton University Press.
- DOWNS, ANTHONY (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- DRUCKMAN, JAMES OCH MATTHEW LEVENDUSKY (2019). »What do we measure when we measure affective polarization?«. *Public Opinion Quarterly* 83(1): 114–122.
- ECKER, ALEJANDRO OCH THOMAS MEYER (2020). »Coalition bargaining duration in multiparty democracies«. *British Journal of Political Science* 50(1): 261–280.
- VAN DER EIJK, CEES (2001). »Measuring agreement in ordered rating scales«. *Quality and Quantity* 35(3): 325–341.
- EKSTRÖM, MATS (2020). »Vad är sanning i journalistiken?« Kapitel i Gardeström, Elin och Lars Truedson (red.) *Sanning, förbannad lögn och journalistik*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- EKSTRÖM, MATS OCH OSCAR WESTLUND (2019). »The dislocation of news journalism: A conceptual framework for the study of epistemologies of digital journalism«. *Media and Communication* 7(1): 259–270.

- ELVESTAD, EIRI, ARILD BLEKESAUNE OCH TORIL AALBERG (2014). »The polarized news audience? A longitudinal study of news-seekers and news-avoiders in Europe«. Papper presenterat vid American Political Science Association Annual Meeting.
- ENDERS, ADAM M. OCH MILES T. ARMALY (2019). »The differential effects of actual and perceived polarization«. *Political Behavior* 41(3): 815–839.
- ENELOW, JAMES M. OCH MELVIN J. HINICH (1984). *The Spatial Theory of Voting: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ESAIASSON, PETER OCH NICKLAS HÅKANSSON (2002). *Besked ikväll!: valprogrammen i svensk radio och tv*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- EUROPEAN PARLIAMENT (2019). *Polarization and the News Media in Europe*. Bryssel: European Parliamentary Research Service.
- FERRER CONILL, RAUL (2018). *Gamifying the News: Exploring the Introduction of Game Elements into Digital Journalism*. Doktorsavhandling. Karlstad: Karlstads universitet.
- FIORINA, MORRIS P. OCH SAMUEL J. ABRAMS (2008). »Political polarization in the American public«. *Annual Review of Political Science* 11: 563–588.
- FIORINA, MORRIS P., SAMUEL J. ABRAMS OCH JEREMY POPE (2006). *Culture War? The Myth of a Polarized America*. 3rd Edition. New York: Pearson Education.
- GARDESTRÖM, ELIN (2020). »Journalisten som sanningssägare – ett mediehistoriskt perspektiv«. Kapitel i Gardeström, Elin och Lars Truedson (red.) *Sanning, förbannad lögn och journalistik*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- GEMENIS, KOSTAS (2013). »What to do (and not to do) with the Comparative Manifestos Project data«. *Political Studies* 61(1), 3–23.
- GEYS, BENNY, BRUNO HEYNDELS OCH JAN VERMEIR (2006). »Explaining the formation of minimal coalitions: Anti-system parties and anti-pact rules«. *European Journal of Political Research* 45(6): 957–984.
- GIDRON, NOAM (2020). »Many ways to be right: Cross-pressured voters in Western Europe«. *British Journal of Political Science*, doi:10.1017/S0007123420000228.
- GIDRON, NOAM, JAMES ADAMS OCH WILL HORNE (2020). *American Affective Polarization in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GIDRON, NOAM, LIOR SHEFFER OCH GUY MOR (2020). »Validating the feeling thermometer as a measure of affective polarization in multi-party systems«. Papper presenterat vid American Political Science Association Annual Meeting.

- GILLJAM, MIKAEL (1988). *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- GILLJAM, MIKAEL OCH SÖREN HOLMBERG (1995). *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts.
- GOLDER, SONA (2010). »Bargaining delays in the government formation process«. *Comparative Political Studies* 43(1): 3–32.
- GROSHEK, JACOB OCH KAROLINA KOC-MICHALSKA (2017). »Helping populism win? Social media use, filter bubbles, and support for populist presidential candidates in the 2016 US election campaign«. *Information, Communication and Society* 20(9): 1389–1407.
- GUESS, ANDREW M., BRENDAN NYHAN OCH JASON REIFLER (2020). »Exposure to untrustworthy websites in the 2016 US election«. *Nature Human Behaviour* 4(5): 472–480.
- HAGEVI, MAGNUS (red.) (2015). *Den svenska väljaren 2014*. Umeå: Boréa.
- HAGEVI, MAGNUS (2018). »Förändrade åsiktsskillnader mellan partierna. Vad tycker riksdagsledamöter och väljare?« Kapitel 7 i Karlsson, David (red.) *Folkets främsta företrädare*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- HARTEVELD, EELCO (2020). »Ticking all the boxes? A comparative study of social sorting and affective polarization«. Paper presenterat vid American Political Science Association Annual Meeting.
- HELLSTRÖM, JOHAN OCH MAGNUS BLOMGREN (2016). »Party debate over Europe in national election campaigns: Electoral disunity and party cohesion«. *European Journal of Political Research* 55(2): 265–282.
- HELLSTRÖM, JOHAN OCH JONAS LINDAHL (kommande). »Sweden: The rise and fall of bloc politics«. Kapitel i Bergman, Torbjörn, Hanna Bäck och Johan Hellström (red.) *Coalition Governance in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- HEPP, ANDREAS, STIG HJARVARD OCH KNUT LUNDBY (2015). »Mediatization: theorizing the interplay between media, culture and society«. *Media, Culture och Society* 37(2): 314–324.
- HERNÁNDEZ, ENRIQUE, EVA ANDUIZA OCH GUILLEM RICO (2020). »Affective polarization and the salience of elections«. *Electoral Studies*. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102203>.
- HIX, SIMON OCH CHRISTOPHER LORD (1997). *Political Parties in the European Union*. New York: St. Martin's.
- HOLMBERG, SÖREN (2019). »Affektiv partipolarisering«. Politologerna. Blogginlägg 21 december.

- HOLT, KRISTOFFER, TINE USTAD FIGENSCHOU OCH LENA FRISCHLICH (2019). »Key dimensions of alternative news media«. *Digital Journalism* 7(7): 860–869.
- HOOGHE, LIESBETH, GARY MARKS OCH CAROLE J. WILSON (2002). »Does left/right structure party positions on European integration?« *Comparative Political Studies* 35(8): 965–989.
- HOTELLING, HARALD (1929). »Stability in competition«. *Economic Journal* 39: 41–57.
- HUBER, JOHN OCH RONALD INGLEHART (1995). »Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies«. *Party Politics* 1(1): 73–111.
- HUDDY, LEONIE OCH OMAR YAIR (2021). »Reducing affective polarization: Warm group relations or policy compromise?« *Political Psychology*. <https://doi.org/10.1111/pops.12699>.
- HUG, SIMON (2010). »Selection effects in roll call votes«. *British Journal of Political Science* 40(1): 225–235.
- HUTTER, SWEN, EDGAR GRANDE OCH HANSPETER KRIESI (red.) (2016). *Politicising Europe: Integration and Mass Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HÅKANSSON, NICKLAS (1999). *Valretorik: om politiskt språk i partipropaganda*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- HÅKANSSON, NICKLAS (2020). »Vänster, höger, GAL & TAN: Två politiska dimensioner i mediernas valrörelsebevakning«. Kapitel i Gardeström, Elin och Lars Truedson (red.) *Sanning, förbannad lögn och journalistik*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- INDRIDASON, INDRIDI (2011). »Coalition formation and polarisation«. *European Journal of Political Research* 50(5): 689–718.
- IYENGAR, SHANTO, GAURAV SOOD OCH YPHTACH LELKES (2012). »Affect, not ideology: A social identity perspective on polarization«. *Public Opinion Quarterly* 76(3): 405–431.
- IYENGAR, SHANTO OCH SEAN J. WESTWOOD (2015). »Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization«. *American Journal of Political Science* 59(3): 690–707.
- IYENGAR, SHANTO, YPTACH LELKES, MATTHEW LEVENDUSKY, NEIL MALHOTRA OCH SEAN WESTWOOD (2019). »The origins and consequences of affective polarization in the United States«. *Annual Review of Political Science* 22: 129–146.
- JOHANSSON, BENGT OCH JESPER STRÖMBÄCK (2019). *Kampen om mediebilden – nyhetsjournalistik i valrörelsen 2018*. Stockholm: Institutet för mediestudier.

- JOHANSSON, KARL MAGNUS OCH GUNNAR NYGREN (red.) (2019). *Close and Distant: Political Executive-Media Relations in Four Countries*. Göteborg: Nordicom.
- JONES, DAVID R. (2001). »Party polarization and legislative gridlock«. *Political Research Quarterly* 54(1), 125–141.
- JÖNSSON, ERIK (2019). »Miljöopinionen i Valundersökningarna 1982–2018«. Rapport 2019:7. Göteborgs universitet: Valforskningsprogrammet.
- KARLSSON, CHRISTER OCH THOMAS PERSSON (2018). »The alleged opposition deficit in European Union politics: Myth or reality?« *Journal of Common Market Studies* 56(4): 888–905.
- KARLSSON, DAVID (red.) (2017). *Folkets främsta företrädare*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- KATZ, RICHARD S. OCH PETER MAIR (2009). »The cartel party thesis: A restatement«. *Perspectives on Politics* 7(4), 753–766.
- KAYSER, MARK ANDREAS (2005). »Who surfs, who manipulates? The determinants of opportunistic election timing and electorally motivated economic intervention«. *American Political Science Review* 99(1): 17–27.
- KIM, SU JUNG OCH JAMES G. WEBSTER (2012). »The impact of a multichannel environment on television news viewing: A longitudinal study of news audience polarization in South Korea«. *International Journal of Communication* 6: 838–856.
- KITSCHOLT, HERBERT (2018). »Party systems and radical right-wing parties«. Kapitel i Rydgren, Jens (red.) *The Oxford Handbook of the Radical Right*. Oxford: Oxford University Press.
- KLEIN, EZRA (2020). *Why We're Polarized*. New York: Simon & Schuster.
- KLINGEMANN, HANS-DIETER (2006). *Mapping Policy Preferences II: Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union, and OECD 1990–2003*. Oxford: Oxford University Press.
- KNUDSEN, ERIK (2020). »Affective polarization in multiparty systems? Comparing affective polarization towards voters and parties in Norway and the United States«. *Scandinavian Political Studies*. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12186>.
- KONSTITUTIONSUTSKOTTETS BETÄNKANDE 2005/06: KU34. Redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. Stockholm: Riksdagen.
- KOVACH, BILL OCH TOM ROSENSTIEL (2014). *The Elements of Journalism. What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York, NY: Three Rivers Press.

- KRIESI, HANSPETER, EDGAR GRANDE, ROMAIN LACHAT, MARTIN DOLEZAL, SIMON BORNSCHIER OCH TIMOTHEOS FREY (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KSIAZEK, THOMAS B., EDWARD C. MALTHOUSE OCH JAMES G. WEBSTER (2010). »News-seekers and avoiders: Exploring patterns of total news consumption across media and the relationship to civic participation«. *Journal of Broadcasting and Electronic Media* 54(4): 551–568.
- DE LANGE, SARAH L. (2007). »A new winning formula? The programmatic appeal of the radical right«. *Party Politics* 13(4): 411–435.
- DE LANGE, SARAH L. (2012). »New alliances: why mainstream parties govern with radical right-wing populist parties«. *Political Studies* 60(4): 899–918.
- LAVER, MICHAEL (1998). »Models of government formation«. *Annual Review of Political Science* 1: 1–25.
- LAVER, MICHAEL OCH IAN BUDGE (red.) (1992). *Party Policy and Government Coalitions*. Basingstoke: Macmillan.
- LAVER, MICHAEL OCH NORMAN SCHOFIELD (1990). *The Politics of Coalition in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- LAVER, MICHAEL OCH KENNETH A. SHEPSLE (1996). *Making and Breaking Governments: Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LECKNER, SARA, CARINA TENOR OCH GUNNAR NYGREN (2019). »What about the hyperlocals?«. *Journalism Practice* 13(1): 68–89.
- LEVENDUSKY, MATTHEW (2010). *The Partisan Sort: How Liberals Became Democrats and Conservatives Became Republicans*. Chicago: University of Chicago Press.
- LEVITSKY, STEVEN OCH DANIEL ZIBLATT (2020). *Så dör demokratier*. Lund: Studentlitteratur.
- LIJPHART, AREND (2012). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale: Yale University Press.
- LINDVALL, JOHANNES (2017). »Polarisering i Sveriges riksdag«. Politologerna. Blogginlägg 22 december.
- LINDVALL, JOHANNES, HANNA BÄCK, CARL DAHLSTRÖM, ELIN NAURIN OCH JAN TEORELL (2017). *Samverkan och strid i den parlamentariska demokratin*. Stockholm: SNS Förlag.
- LINZ, JUAN J. (1990). »The perils of presidentialism«. *Journal of Democracy* 1(1): 51–69.
- LIPSET, SEYMOUR M. (1960). *Political Man*. Garden City, NY: Anchor Books.

- LIPSET, SEYMOUR M. OCH STEIN ROKKAN (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- LOWE, WILL, KENNETH BENOIT, SLAVA MIKHAYLOV OCH MICHAEL LAVER (2011). »Scaling policy positions from coded units of political texts«. *Legislative Studies Quarterly* 36(1): 123–155.
- LOXBO, KARL OCH MATS SJÖLIN (2017). »Parliamentary opposition on the wane? The case of Sweden, 1970–2014«. *Government and Opposition* 52(4): 587–613.
- LUPIA, ARTHUR OCH KAARE STRØM (1995). »Coalition termination and the strategic timing of parliamentary elections«. *American Political Science Review* 89(3): 648–665.
- MAIR, PETER (2003). »Searching for the positions of political actors: a review of approaches and a critical evaluation of expert surveys«. Kapitel i Laver, Michael (red.) *Estimating the Policy Position of Political Actors*. London: Routledge.
- MAIR, PETER (2013). *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. Brooklyn, NY: Verso Books.
- MAOZ, ZEEV OCH ZEYNEP SOMER-TOPCU (2010). »Political polarization and cabinet stability in multiparty systems: A social networks analysis of European parliaments, 1945–98«. *British Journal of Political Science* 40(4): 805–833.
- MARTIN, LANNY OCH GEORG VANBERG (2003). »Wasting time? The impact of ideology and size on delay in coalition formation«. *British Journal of Political Science* 33(2): 323–332.
- MASON, LILLIANA (2015). »‘I disrespectfully agree’: The differential effects of partisan sorting on social and issue polarization«. *American Journal of Political Science* 59(1): 128–145.
- MATTELART, TRISTAN, STYLIANOS PAPATHANASSOPOULOS OCH JOSEF TRAPPEL (2019). »Information and news inequalities«. Kapitel 13 i Trappel, Josef (red.) *Digital Media Inequalities. Policies Against Divides, Distrust and Discrimination*. Göteborg: Nordicom.
- MCCARTY, NOLAN, KEITH T. POOLE OCH HOWARD ROSENTHAL (2016). *Polarized America: The dance of ideology and unequal riches*. Cambridge, MA: MIT Press.
- MCCOY JENNIFER, TAHMINA RAHMAN OCH MURAT SOMER (2018). »Polarization and the global crisis of democracy: Common patterns, dynamics, and pernicious consequences for democratic politics«. *American Behavioral Scientist* 62(1):16–42.

- MCQUAIL, DENIS (2019). »Equality – an ambiguous value«. Kapitel i Trappel, Josef (red.) *Digital Media Inequalities. Policies Against Divides, Distrust and Discrimination*. Göteborg: Nordicom.
- MUDDE, CAS (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MÖLDER, MARTIN (2016). »The validity of the RILE left–right index as a measure of party policy«. *Party Politics* 22(1): 37–48.
- NEWMAN, NIC OCH RICHARD FLETCHER (2017). *Bias, Bullshit and Lies. Audience Perspectives on Low Trust in the Media*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism och University of Oxford.
- NIEMINEN, HANNU (2019). »Inequality, social trust and the media. Towards citizens' communication and information rights«. Kapitel i Trappel, Josef (red.) *Digital Media Inequalities. Policies Against Divides, Distrust and Discrimination*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- NORD, LARS (2019). »Mer stabilitet än förändring i de politiska nyheterna«. Kapitel i Truedsson, Lars och Michael Karlsson (red.) *Nyheter – allt mer en tolkningsfråga*. Stockholm: Institutet för mediastudier.
- NORD, LARS OCH JESPER STRÖMBÄCK (2003). *Valfeber och nyhetsfrossa – politisk kommunikation i valrörelsen 2002*. Stockholm: Sellin och Partner.
- NORRIS, PIPPA OCH RONALD INGLEHART (2019). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NYGREN, GUNNAR OCH SARA LECKNER (2016). »Facebook och hyperlokalt i de lokala mediernas ekosystem«. Kapitel i Ohlsson, Jonas, Henrik Oscarsson och Marie Solevid (red.) *Ekvilibrium*. SOM-rapport nr 66. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- OHLSSON, JONAS (2016). *Den svenska mediemarknaden. Ågare. Företag. Medier*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- OLANDER, PETRUS OCH EITAN TZELGOV (2019). »Men hur uttrycker du dig?! Hur riksdagsledamöter talar om migration«. Politologerna. Blogginlägg 20 november.
- OSCARSSON, HENRIK (1998). *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956–1996*. Avhandling. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- OSCARSSON, HENRIK (2006). »Valdemokratins idealmedborgare«. Kapitel i Bäck, Hanna och Mikael Gilljam (red.) *Valets mekanismer*. Malmö: Liber.

- OSCARSSON, HENRIK (2017). »Det svenska partisystemet i förändring«. I Andersson, Ulrika, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson och Maria Oskarson (red.) *Larmar och gör sig till*. SOM-rapport 70. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- OSCARSSON, HENRIK (2019). »Partierna: Det nya landskapet«. Kapitel i Björkman, Jenny och Patrik Hadenius (red.) *Det nya Sverige: Riksbankens jubileumsfonds årsbox 2019*. Stockholm: Makadam förlag.
- OSCARSSON, HENRIK (2020). »Flytande väljare 2018«. Rapport 2020:10. Göteborgs universitet: Valforskningsprogrammet.
- OSCARSSON, HENRIK OCH SÖREN HOLMBERG (2016). »Issue voting structured by left-right ideology«. Kapitel 19 i Pierre, Jon (red.) *The Oxford Handbook of Swedish Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- OSCARSSON, HENRIK OCH SÖREN HOLMBERG (red.) (2020). *The Research Handbook on Political Partisanship*. London: Edward Elgar.
- OSCARSSON, HENRIK OCH LAURI RAPELI (2018). »Citizens and political sophistication«. I *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-220>.
- OSCARSSON, HENRIK OCH MARTIN ROSEMA (2019). »Consideration set models of electoral choice: Theory, method, and application«. *Electoral Studies* 57, 256–262.
- OSCARSSON, HENRIK OCH JESPER STRÖMBÄCK (2019). »Political communication in the 2018 Swedish election campaign«. *Statsvetenskaplig tidskrift* 121(3): 319–345.
- OSCARSSON, HENRIK OCH RICHARD SVENSSON (2020). »Partiernas vänster-högerpositioner 1968–2019«. Rapport 2020:2. Göteborgs universitet: Valforskningsprogrammet.
- PAPATHANASSOPOULOS, STYLIANOS, SHARON COEN, JAMES CURRAN, TORIL AALBERG, DAVID ROWE, PAUL JONES, HERNANDO ROJAS OCH ROD TIFFEN (2013). »Online threat, but television is still dominant«. *Journalism Practice* 7(6): 690–704.
- PEW RESEARCH (2014). *Political Polarization and Media Habits. From Fox News to Facebook, How Liberals and Conservatives Keep Up with Politics*. Washington, DC: Pew Research.

- POLK, JONATHAN, JAN ROVNY, RYAN BAKKER, ERICA EDWARDS, LIESBET HOOGHE, SETH JOLLY, JELLE KOEDAM, FILIP KOSTELKA, GARY MARKS, GIJS SCHUMACHER, MARCO STEENBERGEN, MILADA ANNA VACHUDOVA OCH MARKO ZILOVIC (2017). »Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data«. *Research & Politics*, 4(1): 1–9.
- POWELL, G. BINGHAM (1982). *Contemporary democracies: participation stability and violence*. Harvard: Harvard University Press.
- PRIOR, MARKUS (2007). *Post-Broadcast Democracy. How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. New York, NY: Cambridge University Press.
- RAY, LEONARD (1999). »Measuring party orientations toward European integration: Results from an expert survey«. *European Journal of Political Research* 36(2): 283–306.
- REHM, PHILIPP OCH TIMOTHY REILLY (2010). »United we stand: Constituency homogeneity and comparative party polarization«. *Electoral Studies* 29(1): 40–53.
- REILJAN, ANDRES (2020). »'Fear and loathing across party lines' (also) in Europe: Affective polarisation in European party systems«. *European Journal of Political Research* 59(2): 376–396.
- RENSTRÖM, EMMA A., HANNA BÄCK OCH YVONNE SCHMEISSER (2020). »Vi ogillar olika. Om affektiv polarisering bland svenska väljare«. Kapitel i Andersson, Ulrika, Anders Carlander och Patrik Öhberg (red.) *Regntunga skyar*. SOM-rapport nr 76. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- REUTERS DIGITAL NEWS REPORT 2019 (2019). Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism och University of Oxford.
- REUTERS DIGITAL NEWS REPORT 2020 (2020). Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism och University of Oxford.
- RIKSDAGEN (2019). »Forskarhearing om den representativa demokratins utmaningar i polariseringens tid«. Rapporter från Riksdagen 2019/20:RFRII. Riksdagen: Konstitutionsutskottet.
- RIKSDAGENS PROTOKOLL (1983/84:9). Allmänpolitisk debatt, onsdagen den 19 oktober 1983, sidorna 49–161. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll-1983849_G7099/html.

- RIKSDAGENS SNABBPROTOKOLL (1991/92:3). Partiledardebatt med anledning av regeringsförklaringen, onsdagen den 7 oktober, anförande 2 till 21. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-snabbprotokoll-1991923-onsdagen-den_GF093/html.
- RIKSDAGENS PROTOKOLL (2002/03:44). Partiledardebatt onsdagen den 22 januari, sidorna 1–50. <https://data.riksdagen.se/fil/7541EA2E-B5E2-4BOI-BO6O-D9F8698CO4D7>.
- RIKSDAGENS PROTOKOLL (2010/11:116). Partiledardebatt onsdagen den 15 juni, sidorna 1–75. <https://data.riksdagen.se/fil/4C4EDB3A-7E7E-4404-8FF9-9E926C43D491>.
- RIKSDAGENS PROTOKOLL (2018/19:103). Partiledardebatt onsdagen den 12 juni, sidorna 1–55. <https://data.riksdagen.se/fil/IFO6D209-3FF3-4858-BAF2-E7B7BBC4216D>.
- ROBERTSON, DAVID (1976). *A Theory of Party Competition*. New York, NY: John Wiley.
- ROGOWSKI, JON C. OCH JOSEPH L. SUTHERLAND (2015). »How ideology fuels affective polarization«. *Political Behavior* 38(2): 485–508.
- RYAN, ALEXANDER OCH ANDRES REILJAN (2018). »Åsikts- och känslomässig polarisering 1985–2014«. Kapitel i Karlsson, David (red.) *Folkets främsta företrädare*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- SAALFELD, THOMAS (2008). »Institutions, chances, and choices«. Kapitel i Strøm, Kaare, Wolfgang C. Muller och Torbjörn Bergman (red.) *Cabinets and Coalition Bargaining: The Democratic Life Cycle in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- SAEKI, MANABU (2019). »Anatomy of party sorting: Partisan polarization of voters and party switching«. *Politics Policy* 47(4): 699–747.
- SARTORI, GIOVANNI (1976). *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHMITT, JOHANNES (2016). »How to measure ideological polarization in party systems«. Papper presenterat vid ECPR Graduate Student Conference 2016 (University of Tartu).
- SHEHATA, ADAM (2019). »Journalistikens dagordningar och gestaltningar«. Kapitel i Karlsson, Michael och Jesper Strömbäck (red.) *Handbok i journalistikforskning*. Lund: Studentlitteratur.
- SIGELMAN, LEE OCH SYNG NAM YOUGH (1978). »Left-right polarization in national party systems: A cross-national analysis«. *Comparative Political Studies* 11(3): 355–379.

- SJÖBLOM, GUNNAR (1968). *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- SKOVSGAARD, MORTEN OCH KIM ANDERSEN (2020). »Conceptualizing news avoidance: Towards a shared understanding of different causes and potential solutions«. *Journalism Studies* 21(4): 459–476.
- SOCIALDEMOKRATERNA (2019). Januariavtalet. <https://www.socialdemokraterna.se> (hämtad 2020-10-15).
- SONG, HAEYEOP, JAEMIN JUNG OCH YOUNGJU KIM (2017). »Perceived news overload and its cognitive and attitudinal consequences for news usage in South Korea«. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 94(4): 1172–1190.
- SPOHR, DOMINIC (2017). »Fake news and ideological polarization: Filter bubbles and selective exposure on social media«. *Business Information Review* 34(3): 150–160.
- STANYER, JAMES (2017). »Political communication in a high-choice media environment: A challenge for democracy?« *Annals of the International Communication Association* 41(1): 3–27.
- STOKES, DONALD E. (1966). »Spatial models of party competition«. Kapitel i Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller och Donald E. Stokes (red.) *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley.
- STRØM, KAARE (1990). *Minority government and majority rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- STRÖMBÄCK, JESPER, MONIKA DJERF-PIERRE OCH ADAM SHEHATA (2013). »The dynamics of political interest and news media consumption: A longitudinal perspective«. *International Journal of Public Opinion Research* 25(4): 415–435.
- STRÖMBÄCK, JESPER OCH BENGT JOHANSSON (2007). »Electoral cycles and the mobilizing effects of elections: A longitudinal study of the Swedish case«. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 17(1): 79–99.
- SUNDELL, ANDERS (2013). »Samarbetsmönster i riksdagsvoteringar 2002–2012«. Politologerna. Blogginlägg 7 februari.
- SUNDELL, ANDERS (2015). »Sverigedemokraterna röstar oftare med Socialdemokraterna än med Moderaterna«. Politologerna. Blogginlägg 22 maj.
- SUNDELL, ANDERS (2019a). »Kampen om verklighetsbeskrivningen – en kvantitativ textanalys av partiernas debattartiklar«. Politologerna. Blogginlägg 10 december.
- SUNDELL, ANDERS (2019b). »Riksdagsledamöter i opposition använder ett mycket mer negativt språk«. Politologerna. Blogginlägg 24 december.

- SVENSSON, RICHARD (2019). »Partiernas ideologiska positioner«. Kapitel i Andersson, Ulrika, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg och Annika Bergström (red.), Storm och stiltje. SOM-rapport nr 74. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- TAYLOR, MICHAEL OCH VALENTINE M. HERMAN (1971). »Party systems and government stability«. *American Political Science Review* 65(1): 28–37.
- TEORELL, JAN, HANNA BÄCK, JOHAN HELLSTRÖM OCH JOHANNES LINDVALL (2020). *134 dagar: Om regeringsbildningen efter valet 2018*. Stockholm: Makadam förlag.
- TEWKSBURY, DAVID OCH JULIUS MATTHEW RILES (2015). »Polarization as a function of citizen predispositions and exposure to news on the Internet«. *Journal of Broadcasting and Electronic Media* 59(3): 381–398.
- TEWKSBURY, DAVID OCH JASON RITTENBERG (2012). *News on the Internet. Information and Citizenship in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press.
- THOMASSEN, JACQUES (2020). »Party government and democracy«. Kapitel i Oscarsson, Henrik och Sören Holmberg (red.) *The Research Handbook on Political Partisanship*. London: Edward Elgar Publishing.
- THÜRK, MARIA, JOHAN HELLSTRÖM OCH HOLGER DÖRING (2020). »Institutional constraints on cabinet formation: Veto points and party system dynamics«. *European Journal of Political Research*. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12407>.
- TRILLING, DAMIAN OCH KLAUS SCHOENBACH (2012). »Skipping current affairs: The non-users of online and offline news«. *European Journal of Communication* 28(1): 35–51.
- TRUEDSSON, LARS OCH MICHAEL KARLSSON (2019). »Nyheter – allt mer en tolkningsfråga?« Kapitel i Truedsson, Lars och Michael Karlsson (red.) *Nyheter – allt mer en tolkningsfråga*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- URMAN, ALEKSANDRA (2020). »Context matters: Political polarization on Twitter from a comparative perspective«. *Media, Culture and Society* 42(6): 857–879.
- WAGNER, MARKUS (2020). »Affective polarization in multiparty systems«. *Electoral Studies*. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102199>.
- WALTHER, DANIEL OCH JOHAN HELLSTRÖM (2019). »The verdict in the polls: how government stability is affected by popular support«. *West European Politics* 42(3): 593–617.
- WARWICK, PAUL (1994). *Government Survival in Parliamentary Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.

- WARWICK, PAUL (1998). »Policy distance and parliamentary government«. *Legislative Studies Quarterly* 23(3): 319–345.
- VASSIL, KRISTJAN, MIHKEL SOLVAK OCH PIRET EHIN (2016). »More choice, higher turnout? The impact of consideration set size and homogeneity on political participation«. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 26(1): 78–95.
- WEBSTER, JAMES G. (2014). *The Marketplace of Attention. How Audiences Take Shape in a Digital Age*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- WEIBULL, LENNART OCH INGELA WADBRING (2020). *Det svenska medielandskapet. Traditionella och sociala medier i samspel och konkurrens*. Andra upplagan. Stockholm: Liber.
- WELLS CHRIS, DHAVAN SHAH, JOSEPHINE LUKITO, AYELETT PELLED, JON CW PEVEHOUSE OCH JUNGHWAN YANG (2020). »Trump, Twitter, and news media responsiveness: A media systems approach«. *New Media and Society* 22(4): 659–682.
- WESSELS, BERNHARD OCH HERMANN SCHMITT (2014). »Meaningful choices: Does parties' supply matter«. Kapitel 3 i Thomassen, Jacques (red.) *Elections and Democracy: Representation and Accountability*. Oxford: Oxford University Press.
- VESTIN, ERIK (2020) »Den hemliga historien om partiernas stöd 1986–2019«. Kapitel i Andersson, Ulrika, Anders Carlander och Patrik Öhberg (red.) *Regntunga skyar*. SOM-rapport nr 76. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- WIIK, JENNY (2016). »Standardised news providers or creative innovators? A new generation of journalists entering the business«. Kapitel i Hovden, Jan Fredrik, Gunnar Nygren och Henrica Zilliacus-Tikkanen (red.) *Becoming A Journalist. Journalism Education in the Nordic Countries*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- WILLUMSEN, DAVID M. OCH PATRIK ÖHBERG (2017). »Toe the line, break the whip: explaining floor dissent in parliamentary democracies«. *West European Politics* 40(4): 688–716.
- VOLKENS, ANDREA (2007). »Strengths and weaknesses of approaches to measuring policy positions of parties«. *Electoral Studies* 26(1): 108–120.
- YUAN, ELAINE (2011). »News consumption across multiple media platforms«. *Information, Communication and Society* 14(7): 998–1016.
- ZAROUALI, BRAHIM, MYKOLA MAKHORYKH, MARIELLA BASTIAN OCH THEO ARAUJO (2020). »Overcoming polarization with chatbot news? Investigating the impact of news content containing opposing views on agreement and credibility«. *European Journal of Communication*. <https://doi.org/10.1177/0267323120940908>.

POLARISERING HAR UNDER senare år varit ett flitigt använt begrepp i olika sammanhang. Men vad menar man med polarisering, och har den politiska polariseringen ökat i Sverige? Detta undersöker SNS Demokratiråd 2021. Rapportförfattarna beskriver ett antal sätt att mäta polariseringsgraden i partisystemet, riksdagen, medierna och bland medborgare. Utifrån sina studier svarar de på frågorna om Sverige är mer polariserat i dag än tidigare och om politiken här är mer eller mindre polariserad än i andra länder. De resonerar även kring polariseringens betydelse för hur demokratin fungerar och hur mycket polarisering demokratin kan tåla.

sns Demokratiråd 2021 består av *Henrik Oscarsson* (ordförande), professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet, *Torbjörn Bergman*, professor i statsvetenskap vid Umeå universitet, *Annika Bergström*, professor i journalistik, medier och kommunikation vid Göteborgs universitet, och *Johan Hellström*, docent i statsvetenskap vid Umeå universitet.

ISBN 978-91-88637-56-7

9 789188 637567